

**T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**DOKTORA
TEZİ**

**SURİYE İÇ SAVAŞI SIRASINDAKİ
TÜRK DIŞ POLİTİKASININ NEOKLASİK REALİZMİN
BAKİŞ AÇISINDAN ANALİZİ (2011-2017)**

SAMİ KIRAZ

ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

NİSAN 2018

**SURİYE İÇ SAVAŞI SIRASINDAKİ TÜRK DIŞ POLİTİKASININ
NEOKLASİK REALİZMİN BAKIŞ AÇISINDAN ANALİZİ (2011-2017)**

Sami KİRAZ

**DOKTORA TEZİ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI**

**GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

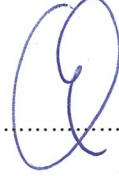
NİSAN 2018

Sami Kiraz tarafından hazırlanan “Suriye İç Savaşı Sırasındaki Türk Dış Politikasının Neoklasik Realizmin Bakış Açısından Analizi (2011-2017)” adlı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından OY BİRLİĞİ / ~~OY ÇOKLUĞU~~ ile Gazi Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalında DOKTORA TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Danışman: Prof. Dr. Mehmet Akif OKUR

Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler, Yıldız Teknik Üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Doktora Tezi olduğunu onaylıyorum/~~onaylamıyorum~~.....

Başkan : Prof. Dr. Mehmet Emin ÇAĞIRAN

Uluslararası İlişkiler, Gazi Üniversitesi

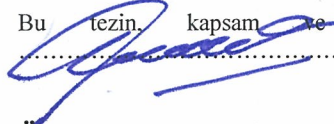
Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Doktora Tezi olduğunu onaylıyorum/~~onaylamıyorum~~.....

Üye : Prof. Dr. Soyalp TAMÇELİK

Uluslararası İlişkiler, Gazi Üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Doktora Tezi olduğunu onaylıyorum/~~onaylamıyorum~~.....

Üye : Doç. Dr. Burak TANGÖR

Uluslararası İlişkiler, TODAİE

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Doktora Tezi olduğunu onaylıyorum/~~onaylamıyorum~~.....

Üye : Doç. Dr. Fatma TAŞDEMİR

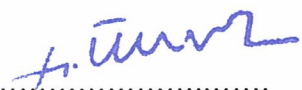
Uluslararası İlişkiler, Gazi Üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Doktora Tezi olduğunu onaylıyorum/~~onaylamıyorum~~.....

Tez Savunma Tarihi: 27./04./2018

Jüri tarafından kabul edilen bu tezin Doktora Tezi olması için gerekli şartları yerine getirdiğini onaylıyorum.

Prof. Dr. Hilmi ÜNSAL

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

ETİK BEYAN

Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada; tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi, kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı, bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu, bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Sami KIRAZ

27/04/2018

SURİYE İÇ SAVAŞI SIRASINDAKİ TÜRK DIŞ POLİTİKASININ NEOKLASİK
REALİZMİN BAKIŞ AÇISINDAN ANALİZİ (2011-2017)

(Doktora Tezi)

Sami KİRAZ

GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Nisan 2018

ÖZET

Uluslararası ilişkiler disiplininin en temel uygulama alanlarından birisi olan dış politika analizi konusunda açıklamalar sunan kuramsal yaklaşımların temel eğilimi, dış politikanın belirlenmesi hususunda uluslararası sistem ya da devletlerin genel nitelikleri gibi bazı unsurlara öncelik vermektir. Neoklasik realizmde ise hem uluslararası sistem hem de devletlerin içsel faktörleri birlikte değerlendirilerek bir model inşa edilmektedir. Buna göre, uluslararası sistemin devletler üzerindeki baskısı sistemik sinyaller olarak görülmekte, bu sinyaller başta karar alıcılar olmak üzere ilgili devletin yerel faktörlerinin algı süzgeçlerinden geçirilerek dış politika çıktılarında dönüşmektedir. Böylelikle, uluslararası sistem dış politikanın bağımsız değişkeni, devletlerin yerel dinamikleri ara değişkenler ve dış politika stratejisi ve çıktıları da bağımlı değişken olarak kabul edilmektedir. Bu çalışmada, söz konusu dış politika analizi modeli, XXI. yüzyılın en önemli uluslararası gelişmelerinden birisi olan Suriye iç savaşına yönelik Türk dış politikasına uygulanmaktadır. Bu bağlamda, Türk dış politikası, uygulanan stratejiler üzerinden dönemlere ayrılarak her bir dönemin bağımsız ve ara değişkenleri açıklanmakta ve daha sonra söz konusu stratejiler analiz edilmektedir. Başlangıçta Esad yönetiminin yanında ve Esad'a rehberlik etmek şeklinde belirlenen dış politika konumu, önce Esad karşıtı dış politikaya evrilmekte ve 2015 sonrasında da özellikle yerel durumdaki değişimlerden kaynaklanarak terör örgütü PYD'nin Suriye'nin kuzey bölgelerindeki hâkimiyetinin kırılması şeklinde değişmektedir. Bu değişim ve dönüşümler, kuramsal bir bakış açısıyla ele alınmakta ve bu süreçte belirleyici olan ara değişkenlerin etkileri gösterilmektedir. Ayrıca, söz konusu sürecin Türkiye'nin geleneksel Batıcı konumuna dair yarattığı dalgalanmalar da değerlendirilmekte ve PYD'nin varlığı gibi millî güvenliğin tehdit altında olduğu bir durumda Türkiye'nin Batı ittifakı karşıtı bir politika izlemesindeki süreklilik ele alınmaktadır. Sonuç olarak, Suriye iç savaşı gibi son dönemin en önemli uluslararası gelişmelerinden birisi karşısındaki Türk dış politikası, bu çalışmada neoklasik realist çerçeveden incelenmekte ve bununla birlikte Türk dış politikasının süreklilikleri analiz edilmektedir.

Bilim Kodu : 114108, 114114
Anahtar Kelimeler : Dış politika analizi, Neoklasik realizm, Türk dış politikası, Suriye iç savaşı, Ara değişkenler.
Sayfa Adedi : 176
Tez Danışmanı : Prof. Dr. Mehmet Akif OKUR

ANALYSIS OF TURKISH FOREIGN POLICY DURING THE SYRIAN CIVIL WAR
FROM THE PERSPECTIVE OF NEOCLASSICAL REALISM (2011-2017)

(Ph. D. Thesis)

Sami KIRAZ

GAZİ UNIVERSITY
INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCES

April 2018

ABSTRACT

The main tendency of theoretical approaches to explain foreign policy analysis, which is one of the most fundamental areas of international relations discipline, is to prioritize certain elements such as the international system or the general characteristics of states in determining foreign policy. In neoclassical realism, on the other hand, a model is constructed which evaluates both the international system and the internal factors of states. According to this, the pressure of the international system on the states is seen as systemic signals, which are transformed into foreign policy outputs through the perception filters of the local factors of the relevant state, especially decision-makers. In this way, international system is accepted as an independent variable of foreign policy, local dynamics of states as intervening variables and foreign policy strategies and outputs are dependent variables. In this thesis, this model of foreign policy analysis is applied to Turkish foreign policy towards the Syrian civil war, which is one of the most important international developments of the 21st century. In this context, the Turkish foreign policy is divided into three periods according to the applied strategies, and independent and intervening variables of each period are explained and then the strategies are analyzed. The initial position of foreign policy about Syria, which is determined to be guiding Assad, firstly evolves into foreign policy against Assad and, after 2015, it changes especially regions due to changes in local dynamics as the breakings the dominance of PYD terrorist organisation in the northern region of Syria. These changes and transformations are addressed from a theoretical point of view and the effects of intervening variables which are determining in this process are shown. Moreover, fluctuations in Turkish traditional Western-oriented position that created by this process are also evaluated. In addition to this, tendencies in Turkey's Western alliance policies are discussed with special reference to the Syrian civil war. As a result, the Turkish foreign policy against one of the most important international development of the last period, Syrian civil war, and the continuity of Turkish foreign policy are examined in this study from the neoclassical realist framework.

Science Code 114108, 114114

Key Words Foreign policy analysis, Neoclassical realism, Turkish foreign policy, Syrian civil war, Intervening variables.

Page Number 176

Supervisor Prof. Dr. Mehmet Akif OKUR

TEŞEKKÜR

Bu doktora tezinin hazırlanmasında, sürecin başından itibaren bana her türlü desteği sağlayan, verdiği tavsiye ve yaptığı yönlendirmelerle ufku açan ve çalışmanın bu hale gelmesinde büyük emeği olan kıymetli danışman hocam Prof. Dr. Mehmet Akif Okur'a ve ilkokuldan doktora eğitimime kadar bütün eğitim hayatımda üzerimdeki emeklerini her an hissettiğim ve olduğum kişiye dönüşmeme katkıları olan bütün hocalarıma sonsuz şükranlarımı sunuyorum.

Nitelikli akademik çalışmaların ancak tartışmaya olanak sağlayan ve motive edici iş ortamı sayesinde mümkün olabileceği inancına istinaden fikirlerimin olgunlaşmasında katkısı olan değerli iş arkadaşlarım Gürkan Pamukçu, Buğra Sarı, Didem Özdemir, Mehmet Ciğer'e ve diğer bütün çalışma arkadaşlarıma teşekkür ediyorum.

Ayrıca bu süreçte ve bütün hayatım boyunca en ciddi desteği gördüğüm, akademik kariyer gibi uzun ve meşakkatli bir yolculukta sürekli olarak yanımda bulunan ve umutsuzluğa kapıldığım dönemlerde dahi beni devam etmeye ikna eden canım annem Ayşe Kiraz'a, varlıklarıyla güç veren kardeşim Emre Kiraz'a ve başta dedem Sami Kiraz olmak üzere bütün geniş aile fertlerime maddi ve manevi destekleri için çok teşekkür ediyorum. Bir özel teşekkürü de çalışmam sırasında çocuklarımla güven ve sevgi ortamında büyümesine olanak sağlayan ikinci annem Selma Özyılmaz'a ve yarattıkları sıcak aile ortamı için Metin ve Merve Özyılmaz'a etmek istiyorum.

Doktora arkadaşım, iş arkadaşım ve son olarak hayat arkadaşım olan Betül'e hem iş hem de özel hayatımdaki sonsuz desteği, sabrı ve motive edici tavrı ve ayrıca bu çalışmanın fikir ve yazım aşamasındaki yardımları dolayısıyla içten teşekkürlerimi sunuyorum, iyi ki bu yola birlikte çıkmışız. Bir teşekkürü de çocuklarımla Yaren ve Murat'a etmek istiyorum. Hayatımdaki bütün parçaların yerine oturmasını sağladıkları ve sonsuz sevgiyi tattırdıkları için minnettarım. Şüphesiz ki bu çalışmanın daha iyi olması gerektiği motivasyonu, onlara duyduğum sevgiden kaynaklanmaktadır.

Son olarak, daha en başından itibaren iyi bir eğitim almam ve iyi bir insan olmam için bana sürekli olarak destek veren ve benim yanımda olan kıymetli babam Murat Kiraz olmasaydı bu aşamalara gelemeyeceğimi belirtmek ve şükranlarımı ve dualarımı kendisine göndermek isterim. Dilerim ki bu uzun yolculukta kendisine ve bütün aileme layık olabilirim.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖZET	iv
ABSTRACT.....	v
TEŞEKKÜR.....	vi
İÇİNDEKİLER	vii
ÇİZELGELERİN LİSTESİ.....	x
ŞEKİLLERİN LİSTESİ.....	xi
KISALTMALAR.....	xii
GİRİŞ	1
KURAMSAL ÇERÇEVE.....	9
1. BİRİNCİ BÖLÜM: BİR DIŞ POLİTİKA ANALİZİ YAKLAŞIMI OLARAK NEOKLASİK REALİZM.....	9
1.1. Uluslararası İlişkilerde Realist Teorinin Gelişimi	10
1.1.1. Klasik Realizm	10
1.1.2. Neorealizm (Yapısal Realizm).....	14
1.1.2.1. Atak (Offensive) Realizm.....	18
1.1.2.2. Savunmacı (Defensive) Realizm	19
1.1.3. Neoklasik Realizm	19
1.1.3.1. Soğuk Savaş'ın Sona Ermesi ve Neorealizme Getirilen Eleştiriler.....	20
1.1.3.2. Neoklasik Realizm ve Dış Politika.....	21
1.2. Neoklasik Realizmde Dış Politika Analizi	26
1.2.1. Bağımlı Değişken: Dış Politika Stratejileri.....	26
1.2.2. Ara Değişkenler: Devletlerin Yerel Dinamikleri	28
1.2.2.1. Karar Alıcıların Algılamaları.....	28
1.2.2.2. Yerel Faktörler.....	32
1.2.3. Bağımsız Değişken: Uluslararası Sistem ve Görelî Güç Dağılımı	34

Sayfa

1.3. Neoklasik Realizme Getirilen Eleştiriler	37
1.4. Neoklasik Realizmin Türk Dış Politikasına Uygulanabilirliği	43
ÖRNEK OLAY İNCELEMESİ.....	53
2. İKİNCİ BÖLÜM: SURİYE İÇ SAVAŞI VE İÇ SAVAŞ ÖNCESİ DÖNEMDE TÜRKİYE’NİN SURİYE POLİTİKASI	53
2.1. Suriye İç Savaşı: Ortaya Çıkışı, Gelişmeler ve Aktörleri	54
2.2. Türkiye’nin Suriye İç Savaşı Sırasındaki Dış Politikası.....	74
2.2.1. 2002-2011 Arası Dönemde Türkiye’nin Suriye Politikası.....	76
2.2.1.1. 2002-2011 Arası Dönemde Türkiye-Suriye İlişkileri.....	76
2.2.1.2. 2002-2011 Arası Dönem Dış Politikasında Bağımsız Değişkenler: Alan Açan Sistemik Sinyaller.....	78
2.2.1.3. 2002-2011 Arası Dönem Dış Politikasında Ara Değişkenler.....	81
2.2.1.3.1. AK Parti’nin Genel Dış Politika Yaklaşımı ve Karar Alıcıların Algıları.....	81
2.2.1.3.2. Yerel Faktörler: İş Dünyası, Muhalefet Partileri, TSK ve Kamuoyu.....	86
2.2.1.4. 2002-2011 Dönemi Türkiye’nin Suriye Politikasının Genel Değerlendirilmesi: Stratejik İşbirliği Dönemi	90
2.2.2. İç Savaşın Başlangıç Evresinde (2011 Sonbaharına Kadar) Türkiye’nin Suriye Politikası.....	92
2.2.2.1. İç Savaşın Başlangıç Evresinde Türkiye-Suriye İlişkileri.....	92
2.2.2.2. Başlangıç Evresi Bağımsız Değişkenleri: Belirsiz Sistemik Sinyaller.....	94
2.2.2.3. Başlangıç Evresi Ara Değişkenleri.....	96
2.2.2.3.1. Karar Alıcıların Algıları	97
2.2.2.3.2. Yerel Faktörler: İş Dünyası ve Kamuoyu.....	99
2.2.2.4. İç Savaşın Başlangıç Evresinde Türkiye’nin Suriye Politikasının Genel Değerlendirilmesi: Rehber Ülke/Faydacı Statükoculuk Dönemi	100
3. ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: SURİYE İÇ SAVAŞI SIRASINDA TÜRKİYE’NİN SURİYE POLİTİKASININ ANALİZİ.....	103
3.1. 2011-2015 Arası Dönemde Türkiye’nin Suriye Politikası	103
3.1.1. 2011-2015 Arası Dönemde Türkiye-Suriye İlişkileri	103

Sayfa

3.1.1.1.	2011-2015 Dönemi Bağımsız Değişkenleri: Değişim Odaklı Sistemik Sinyaller	108
3.1.1.2.	2011-2015 Dönemi Ara Değişkenleri.....	114
3.1.1.2.1.	Karar Alıcıların Algıları	115
3.1.1.2.2.	Yerel Faktörler: Muhalefet Partileri (CHP ve BDP/HDP) ve Kamuoyu.....	124
3.1.1.3.	2011-2015 Dönemi Türkiye'nin Suriye Politikasının Genel Değerlendirilmesi: Esadsız Suriye/Müzakereci Batıcılık Dönemi	128
3.2.	2015-2017 Arası Dönemde Türkiye'nin Suriye Politikası	130
3.2.1.	2015-2017 Arası Dönemde Türkiye-Suriye İlişkileri	131
3.2.1.1.	2015-2017 Dönemi Bağımsız Değişkenleri: Millî Güvenliğe Tehdit Odaklı Sistemik Sinyaller	134
3.2.1.2.	2015-2017 Dönemi Ara Değişkenleri.....	137
3.2.1.2.1.	Karar Alıcıların Algıları	138
3.2.1.2.2.	Yerel Faktörler: Muhalefet Partileri (MHP), TSK ve Kamuoyu.....	143
3.2.1.3.	2015-2017 Dönemi Türkiye'nin Suriye Politikasının Genel Değerlendirilmesi: PYD Öncelikli/Müzakereci Batıcılıktan Batı Karşıtı Politikaya Geçiş Dönemi.....	146
	SONUÇ.....	151
	KAYNAKLAR.....	159
	ÖZGEÇMİŞ	175

ÇİZELGELERİN LİSTESİ

Çizelge	Sayfa
Çizelge 1.1. Klasik realizm, neorealizm ve neoklasik realizm	11
Çizelge 1.2. Dört Dış Politika Teorisi.....	22
Çizelge 2.1. 2002-2011 Arası Dönemde Türkiye'nin Suriye Politikası	90
Çizelge 2.2. Başlangıç Evresi Türkiye'nin Suriye Politikası.....	100
Çizelge 3.1. 2011-2015 Arası Dönemde Türkiye'nin Suriye Politikası	129
Çizelge 3.2. 2015-2017 Arası Dönemde Türkiye'nin Suriye Politikası	147

ŞEKİLLERİN LİSTESİ

Şekil	Sayfa
Şekil 1.1. Sistemik ve Yerel Değişkenlerin Göreceli Nedensel Etkileri.....	24
Şekil 1.2. Bağımlı Değişkenler Dizisi.....	27
Şekil 1.3. Birinci ve İkinci Tip Neoklasik Realist Dış Politika Modeli.....	40
Şekil 1.4. Üçüncü Tip Neoklasik Realist Model.....	41
Şekil 1.5. Üç Tip Neoklasik Realizmin Açıklama Ölçeği	42

KISALTMALAR

Bu çalışmada kullanılmış kısaltmalar, açıklamaları ile birlikte aşağıda sunulmuştur.

Kısaltmalar	Açıklamalar
AB	Avrupa Birliği
AK Parti	Adalet ve Kalkınma Partisi
BAE	Birleşik Arap Emirlikleri
BDP	Barış ve Demokrasi Partisi
BM	Birleşmiş Milletler
BMGK	Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi
CHP	Cumhuriyet Halk Partisi
DEİK	Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu
HADEP	Halkın Demokrasi Partisi
HDP	Halkların Demokratik Partisi
IMF	Uluslararası Para Fonu
KOEP	Kapsamlı Ortak Eylem Planı
MHP	Milliyetçi Hareket Partisi
MİT	Millî İstihbarat Teşkilatı
MÜSİAD	Müstakil Sanayici ve İş Adamları Derneği
NATO	Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
ÖSO	Özgür Suriye Ordusu
SDG	Suriye Demokratik Güçleri
SUK	Suriye Ulusal Konseyi
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TSK	Türk Silahlı Kuvvetleri
TÜSİAD	Türk Sanayicileri ve İş İnsanları Derneği
YAK	Yüksek Askerî Konsey

GİRİŞ

Uluslararası ilişkiler disiplininin en önemli uygulama alanlarından birisi olan dış politika analizine yönelik olarak pek çok kuramsal açıklama ve yöntem mevcuttur. Bu açıklamalarda ve yöntemlerde, dış politikanın belirlenmesinde bazı faktörler ön plana çıkartılırken, bazılarının etkileri genellikle göz ardı edilmektedir. Bu noktada, dış politika analizine yönelik yaklaşımlar, uluslararası sistemin devletleri nasıl dış politika izleyecekleri konusunda yönlendirdiklerini savunan sistemik teoriler ve devletlerin iç dinamiklerinin dış politikayı belirlediğini iddia eden innenpolitik teoriler şeklinde iki grup halinde ayrılabilir. Birinci grupta, devletlerin dış politikalarının belirlenmesinde uluslararası sistemin yapısının etkin olduğunu ve dolayısıyla devletlerin yapının gerektirdiği gibi davranmak zorunda kaldığını iddia eden Kenneth Waltz'un Neorealizmi ve Immanuel Wallerstein'ın Dünya Sistemleri Analizi gibi teoriler mevcuttur. Innenpolitik teoriler ise, devletlerin yerel niteliklerinin dış politikada etkin olduğunu ve dış politikanın doğru analizi için bu niteliklerin incelenmesi gerektiğini savunmaktadır. İdealizm, Demokratik Barış Teorisi, Graham T. Allison tarafından ortaya konan geleneksel Dış Politika Analizi Yaklaşımı gibi çok çeşitli ekollerden gelen kuramlar, innenpolitik teoriler olarak kabul edilmektedir.

Dış politika analizine yönelik hem sistemik hem de innenpolitik teoriler, meseleye tek taraflı bir bakış açısından baktıkları için dış politikanın bütüncül bir yaklaşımla ele alınması noktasında sorunlara neden olmaktadır. Sistemik teoriler benzer uluslararası ortamda devletlerin nasıl farklı politikalar izlediğinin, innenpolitik teoriler de bir devletin aynı meseleye dair farklılaşan politikalarının açıklanmasında eksik kalmaktadır. Bu eksiklikler, dış politikanın daha kapsayıcı bir çerçeveden incelenmesi ihtiyacını doğurmaktadır. Uluslararası ilişkiler disiplininin dinamik yapısı göz önüne alındığında özellikle 1990 sonrası süreçte yaşanan kuramsal çeşitlenmenin bir ayağı da bu ihtiyaca binaen gelişmiştir. Sovyet lider Gorbaçov'un başlattığı reform süreci neticesinde zincirleme olayların yaşanarak Soğuk Savaş'ın sona ermesi, teorisyenlerin dikkatini çekmiş ve buna yönelik bir kuramsal inşa gerekliliği ortaya çıkmıştır. Disiplinin baskın kuramı olan neorealizmin bu süreçte gerekli teorik nosyonları barındırmaması nedeniyle açıklayamadığı bu olay, realist yazarlar arasında da yeni bir yönelimin doğmasına neden olmuştur.

Neoklasik realizmin ortaya çıkması, bu gelişmelerin sonucunda söz konusu olabilmıştır. Yalnızca uluslararası sistemin yapısına dair önermelerde bulunan neorealizmin, bir devletin

münferit dış politikası neticesinde iki kutuplu yapının değişmesine neden olmasını açıklayamaması, neoklasik realizmi ortaya çıkartan süreci başlatmıştır. Devletlerin dış politika davranışlarının analizinin realist çerçeveden yapılması düşüncesiyle inşa edilen neoklasik realizme, kapsayıcı bir açıklama için, uluslararası sistemin yanına devletlerin yerel faktörleri de dahil edilmiş ve yeni dış politika analizi yaklaşımı ortaya konmuştur. Buna göre, uluslararası sistemin devletlerin dış politika davranışlarındaki etkisi bağımsız değişken olarak kabul edilmiş, ancak buna tek başına bir anlam yüklenmeyerek devletlerin yerel dinamikleri, yani ara değişkenleri tarafından bu etkilerin/sinyallerin dış politika çıktılarına (bağımlı değişkene) dönüştürüldüğü iddia edilmiştir. Bu yaklaşımla, dış politika analizine tek boyutlu olarak bakılması sorunsalı giderilmeye çalışılmıştır.

Bu çalışmada, örnek olay olarak belirlenen Türkiye'nin Suriye iç savaşı sırasındaki dış politikasının analizi de Suriye meselesinin karmaşık niteliği nedeniyle kapsamlı bir yaklaşımla ele alınarak değerlendirilmeye ihtiyaç duymaktadır. Bu noktada, meselenin karmaşıklığı iki boyutlu olarak ortaya çıkmaktadır. Birinci boyut, Suriye'de yaşanan iç savaşın yerel, bölgesel ve küresel bazda çok sayıda aktörün doğrudan ya da dolaylı olarak meseleye dahil olması ve bu aktörlerin bölgede yaşananlardan etkilenmesi nedeniyle sürecin kendi akışı ile alakalıdır. Türkiye ile en uzun kara sınırına sahip olan Suriye'de yaşananların Türkiye'nin hem iç hem de dış politikasında bariz etkileri olması da meselenin ikinci boyutunu oluşturmaktadır. Bu nedenle, Türkiye'nin Suriye politikasının anlaşılması, her iki boyutun da birlikte değerlendirilmesiyle mümkündür.

Mevcut dış politika analizi kuramları, Suriye meselesinin bu niteliği göz önüne alındığında tek boyutlu bir değerlendirme ortaya çıkaracaklarından bu çalışma için yeterli altyapıyı sağlayamamaktadır. Neoklasik realizm ise, sistem bazlı gelişmeleri ve uluslararası sistemin yapısını dış politikada başlangıç noktası olarak görmekte, devletlerin yerel dinamiklerine dış politika tercihlerinin seçilmesi noktasında belirleyicilik rolü atfetmektedir. Böylelikle Suriye iç savaşına dair her türlü bölgesel ve küresel gelişmenin, Türk dış politikasının yerel dinamiklerince değerlendirilip, başta karar alıcıların algıları olmak üzere bu dinamikler tarafından nasıl dış politikaya dönüştürülebildiği gösterilebilmektedir.

Bu çalışmada amaçlanan da bu sürecin değerlendirilerek Türk dış politikasında nasıl bir hareket tarzının benimsendiğinin ve dış politika stratejilerinin nasıl dönüştüğüne kapsamlı bir analizini yapmaktır. Bu amaç, neoklasik realizmin bir araştırma çalışmasında

nasıl kullanılabileceğinin örnek olay uygulaması ile gösterilmesini de beraberinde getirmektedir. Hâlihazırda literatürde neoklasik realizm bakış açısından dış politika analizi yapılan çalışmaların yeterli miktarda yapılmadığı ve var olan çalışmaların doğrudan Türk dış politikasının analizine yönelik içeriklere çok fazla yer vermediği düşünüldüğünde, literatüre katkıda bulunmak da çalışmanın amaçlarından bir diğeridir.

Belirlenen amaçların sağlanması için üç bölümden oluşan bir çalışma yapılacaktır. Buna göre “Bir Dış Politika Analizi Olarak Neoklasik Realizm” başlıklı birinci bölümde, neoklasik realizmin ve önerdiği dış politika analizi modelinin genel bir incelemesi yapılacaktır. Neoklasik realizm, realist gelenek içerisindeki son halka olarak kabul edildiği için önceki halkaların, yani klasik realizm, neorealizm, savunmacı ve atak realizm türlerinin temel yaklaşımları ve önermeleri ele alınacaktır. Daha sonra neoklasik realizmin ortaya çıkmasına neden olan, Soğuk Savaş’a dair neorealizme yönelik eleştiriler incelenecek ve literatüre Gideon Rose tarafından neoklasik realizm olarak tanımlanan bu yaklaşım hakkında bilgi verilecektir. Dış politika analizi modeli olduğu kabulüyle, bunun için nasıl bir model ortaya koyduğu açıklanacak neoklasik realizmin, bağımsız, ara ve bağımlı değişken şeklinde üç aşamalı dış politika yaklaşımı verildikten sonra, bunun Türk dış politikasının analizine yönelik uygunluğu tartışılacaktır. Bu bölümle birlikte, literatürdeki neoklasik realizm yazımı genel olarak değerlendirilip, yaklaşımın dış politika analizinde nasıl kullanılabileceği incelenecektir. Bu inceleme ile çalışmanın temel araştırma problemlerinden olan neoklasik realist dış politika analizinin nasıl modellendiği gösterilebilecektir.

Çalışmanın incelediği örnek olay olan Suriye İç Savaşı’nın kronolojik bir anlatımının yapılarak süreçte etkin olan aktörlerin ve diğer unsurların gösterilmesi ve bununla birlikte, iç savaş öncesi dönemde Türk dış politikasının genel bir analizinin neoklasik realizm bakış açısından nasıl ele alındığının incelenmesi açısından “Suriye İç Savaşı Ve İç Savaş Öncesi Dönemde Türkiye’nin Suriye Politikası” başlıklı ikinci bölüm yazımı yapılacaktır. Bu bölümde gerçekçi bir analiz için genel durumun ve aktörlerin doğru tespit edilmesi gerektiğinden, öncelikle iç savaşın genel bir kronolojisi verilecektir. Daha sonra birinci bölümde kuramsal olarak gösterilen neoklasik realist dış politika analizi modeli, iç savaş öncesi dönem ve iç savaşın başlangıç evresi olarak kabul edilen 2011 yılının sonlarına kadar olan süreç için tatbik edilecektir. Her bir dönem, o dönemin önemli gelişmeleri ve genel niteliği itibarıyla birtakım sistemik sinyaller ortaya çıkartmış ve Türkiye’yi dış politikada belirli seçeneklerle ve hareket tarzı ile karşı karşıya bırakmıştır. Söz konusu

sinyallerin nasıl karşılık bulduğunun gösterilmesi amacıyla, bu bölümde Türk dış politikasının ara değişkenleri olarak kabul edilen toplumsal ve kültürel yapı, ekonomik faktörler, kurumsal yapı ve liderlerin algılamaları ayrı ayrı açıklanacaktır. Her bir faktör dış politikanın belirlenmesindeki etkileri ve rolleri bağlamında ele alınarak detaylı bir dış politika analizi yapıldıktan sonra süreçler tablolastırılarak genel değerlendirmeye tabii tutulacaktır.

Türkiye adına son yedi yıllık süreçte en fazla dış politika mesaisinin harcandığı, her türlü dış politika aracının kullanıldığı, süreç içerisinde strateji değişikliklerinin yaşandığı, hem iç hem de dış politikasında önemli sonuçların ortaya çıktığı bir mesele olarak Suriye iç savaşı, Türk dış politikasının gözlemlenmesi için bir nevi laboratuvar ortamı yaratmıştır. Birçok detayın bulunduğu ve çok boyutlu bir inceleme gerektiren bu süreç, üçüncü bölümde “Suriye İç Savaşı Sırasında Türkiye’nin Suriye Politikasının Analizi” başlığı altında değerlendirilecektir. Meselenin yedi yıllık bir geçmişi olmakla birlikte hayli detaylı bir yapıya sahip olması nedeniyle, süreç dönemlere ayrılarak bu inceleme her bir dönem için ayrıca yapılacaktır. Dönemselleştirme için Türkiye’nin stratejileri üzerinden bir okuma yapılmış ve buna göre bölüm, iki ayrı döneme ayrılmıştır. İlgili dönemler öncelikle genel dış politika anlatımı ile başlatılırken, daha sonra bağımsız değişkenler olarak kabul edilen uluslararası gelişmelerin ortaya çıkarttığı sistemik sinyaller ve karar alıcıların algıları ile diğer yerel faktörlerin dahil edildiği ara değişkenlerin belirleyiciliği incelenecektir. Her bir dönemin genel değerlendirmesi ayrıca yapılarak Türk dış politikasının seçeneklerinin nasıl belirlendiği tablolastırılarak anlatılacaktır.

Bu bölümde, kapsamlı bir dış politika analizinin sağlanması ve dış politika stratejilerinin nasıl belirlendiğinin gösterilmesi adına, önce dış politikanın bileşenleri ayrılarak detaylandırılacak, daha sonra neoklasik realist çerçeveden yeniden birleştirilerek değerlendirmesi yapılacaktır. Böylelikle, hem dış politika analizi yöntemi daha açık bir biçimde uygulamasıyla gösterilebilecek hem de dış politika stratejilerindeki dönüşümler nedenleri ile analiz edilebilecektir. Bu noktada, özellikle dönüşümlerin doğru yöntemle tahlil edilmesi, ayrıca önemli görünmektedir. Bunun nedeni, benzer durumlar altında izlenen farklı stratejilerin genellikle yerel faktörlerin belirleyiciliği ile alakalı olmasıdır. Örneğin, Türkiye’nin 2015 yılına kadar uyguladığı çözüm süreci politikaları gereği Suriye’nin kuzey bölgelerindeki terör örgütü PYD yapılanmasını öncelikli tehdit olarak görmemesi durumu, 2015 yılının ikinci yarısı itibarıyla değişmiştir. Çözüm sürecinin sona ermesi, PKK terör

örgütünün Türkiye Cumhuriyeti egemenliğini tanımadığını ilan etmek suretiyle başlattığı eylemler, DAES'in gerçekleştirdiği terör saldırıları gibi gelişmeler bu stratejinin değişmesinde öncelikli rol oynarken, Türkiye, Esad rejimi karşıtı Suriye stratejisinde değişiklik yapmak durumunda kalmış ve PYD'yi öncelikli tehdit olarak görmeye başlamıştır. Böylesi bir dönüşümün analizi de ancak Türkiye'nin yerel dinamiklerinin hesaba katılması ile mümkün olabilecektir.

Bu çalışmada belirlenen amaçların ve açıklanması hedeflenen örnek olaya dair dış politika analizinin sağlanması adına, çok yönlü bir kaynak taraması yapılmıştır. Buna göre, kuramsal çerçevenin oluşturulması bağlamında, literatürde kurama öncülük eden teorisyenlerin kendi çalışmaları rehberliğinde bir anlatım yapılmıştır. Bu bağlamda, hem genel olarak realist teorinin gelişiminin hem de neoklasik realizmin ortaya çıkışı ve önermelerinin doğru aktarılması için Morgenthau, Waltz, Rose, Lobell, Ripsman, Taliaferio gibi isimlerin çok sayıda kitap ve makalesi taranmıştır. Ayrıca kurama yönelik eleştiriler de uluslararası ilişkiler disiplinine yönelik yayınlar yapan önemli akademik dergilerde çıkan makalelerden ve uluslararası konferansların tartışma oturumlarından alınarak çalışmaya eklenmiştir.

Türk dış politikasının genel değerlendirmesi için ise bu alanda yaptığı çalışmalarla saygınlık kazanan yazarların çalışmaları incelenmiş, ayrıca çok sayıda anı ve hatıra kitapları incelenmiştir. Bununla birlikte, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü'nce biriktirilerek basımı yapılan, dönemin Başbakan ve Cumhurbaşkanı'nın beyanlarının toplandığı çalışmalardan, liderlerin algılarının kendi açıklamaları üzerinden değerlendirilmesi için faydalanılmıştır. Ayrıca Meclis tutanaklarına da bu süreçte birincil kaynaklara ulaşmak amacıyla başvurulmuştur.

Suriye iç savaşı ve bu süreçteki Türk dış politikasına yönelik meselenin kısa bir geçmişi olması nedeniyle, yeterli basılı kaynağın bulunamaması, bu süreçte bir zorluk olarak ortaya çıkmıştır. Üstelik mevcut kaynakların da meselenin güncel niteliği nedeniyle, tarafsızlık kaygısını yeterince taşımadığı farkedilmiştir. Bu konuda doğru bilgilendirme için ilgili kaynaklar üzerinden çapraz kontrol yöntemi ile tarihsel akış çıkartılmış ve buna göre internet ortamından haber taramak suretiyle ilgili dönem gelişmeleri çalışmaya aktarılmıştır. İnternet kaynakları hususunda da titiz bir çalışma yapılmış ve daha çok olayların anlatıldığı haberlerden alıntı yapılmıştır. Saygınlığı ulusal ve uluslararası ölçekte genel kabul gören internet siteleri bu noktada daha fazla tercih edilmiştir. Aynı şekilde Türkiye'nin dış

politikasına dair kaynak kullanımında da benzer yöntem takip edilmiş, eğer bulunabiliyorsa Dışişleri Bakanlığı başta olmak üzere resmî kurum açıklamaları, bu tarz kaynaklar yoksa haberler arasında karşılaştırmalı bir kontrol sonucunda en uygun görünen kaynak tercih edilmiştir. Kaynak kullanımı noktasında böyle bir yolun izlenmesi karar alıcıların süreç içerisinde meseleye dair bakış açılarında ve kullandıkları söylemde yaşanan dönüşümlerin daha rahat tespit edilmesini sağladığından çalışmada bir nevi söylem analizi de yapılabilmektedir.

Çalışmada kaynak bulma sorunu haricinde birtakım farklı sınırlılıklar da söz konusu olmuştur. Bu konuda, en fazla etkilenilen durum Suriye iç savaşının güncel ve dinamik niteliği olmuştur. İki yılı aşkın bir sürede hazırlanan bu çalışma, süreç içerisinde sürekli yeni gelişmelerin yaşanması nedeniyle güncellenmek durumunda kalmıştır. Bu süreçte, Suriye iç savaşının genel gidişatı değişmiştir. Rejim, PYD, DAESH ve diğer aktörler arasındaki denge sürekli olarak farklılaşmıştır. ABD'nin, Rusya Federasyonu'nun ve İran'ın Suriye'ye yönelik tutumları değişmiş, hatta 2015 yılı sonlarından itibaren Rusya meseleye askerî olarak da doğrudan dahil olmuştur. Aynı şekilde, bu süreçte Türkiye için de oldukça önemli gelişmeler söz konusu olmuş; çözüm sürecinin sona ermesi, DAESH ve PKK kaynaklı çok sayıda terör saldırısı ve 15 Temmuz FETÖ darbe girişimi yaşanmıştır. Hem sistemik gelişmeler hem de yerel dinamiklerin analize dahil edilerek bunların her birinin dış politikada belirleyicilik rolünün olduğunun ispat edilmeye çalışıldığı bu çalışmada, bahsedilen bütün gelişmelerin ayrıca incelenerek etkileri tespit edilmek durumunda kalmıştır. Bu nedenle, çalışmada önce kaynakların taranıp yazım evresine daha sonra geçilmesi usulü takip edilememiş ve sürekli olarak yeni gelişmeler gözlemlenerek çalışmaya dahil edilmiştir. Nihayetinde, 2017 yılı sonu itibarıyla inceleme sonlandırılmış ve sonraki gelişmelere çalışmada yer verilmemiştir.

Bir diğer sınırlılık da neoklasik realizmin disiplinde sürekli olarak tartışılmaya devam edilmesi ile alakalı olmuştur. Bu tartışmalar, bir taraftan kuramın eksikliklerine yönelik olurken diğer taraftan da geliştirilmesine dair yürütülmüştür. Suriye meselesinde olduğu gibi bu noktada da literatür sürekli olarak takip edilmiş, ancak kuramsal altyapının daha fazla kesinlik içermesi nedeniyle güncelleme benzer bir yöntemle yapılmamıştır. Bu noktada, kurama dair bakış açısı çalışmanın incelediği örnek olaya yönelik olarak ortaya konarak kuramsal çerçeve oluşturulmuştur. Bununla birlikte, söz konusu yeni gelişmeler birinci

bölümün sonuna neoklasik realizme yönelik eleştiriler başlığı altına eklenerek bu konuda okuyucuya genel bir bilgilendirme yapılmıştır.

Sonuç olarak, bu çalışma ile Türkiye'nin Suriye iç savaşı sırasındaki dış politikası incelenmiş, belirleyici unsurlar bağımsız ve ara değişkenler şeklinde sınıflandırılarak detaylı bir analiz ortaya konmuştur. Bu analiz, çeşitli tablo ve şekiller kullanılarak daha somut biçimde gösterilmeye çalışılmış ve okumanın kolaylaştırılması amaçlanmıştır. Ayrıca Suriye iç savaşına dair mevcut Türk dış politikası stratejisinin analiz edilerek Türkiye'nin hem genel dış politika yaklaşımının hem de henüz sona ermediği için Suriye iç savaşının sonraki evrelerine yönelik Türk dış politikasının analizi için kapsayıcı bir altyapı hazırlanması için de uğraş verilmiştir.

KURAMSAL ÇERÇEVE

1. BİRİNCİ BÖLÜM: BİR DIŞ POLİTİKA ANALİZİ YAKLAŞIMI OLARAK NEOKLASİK REALİZM

Uluslararası ilişkiler disiplini, I. Dünya Savaşı'nın yıkıcı sonuçlarıyla karşılaşan akademinin ve devlet adamlarının yeni arayışlarının sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Bu noktada yeni arayışların merkezinde böylesi bir savaşın bir daha yaşanmaması isteği ön plana çıkmıştır. Savaşların önlenmesi konusu entelektüel bir bakışla ele alınarak uluslararası ilişkiler disiplininin temelleri atılmıştır. 1919 yılında Aberystwyth Üniversitesi'nde Uluslararası Politika Kürsüsü'nün (Chair of International Politics)¹ kurulması disiplinin ortaya çıkışı olarak kabul edilmektedir. Akademik olarak varlığını kabul ettirmesiyle birlikte, disiplin kurumsallaşmaya başlamış ve gelişimini kuramsal tartışmalar eşliğinde sürdürmüştür. Söz konusu tartışmalar “Büyük Tartışmalar Yaklaşımı” şeklinde sistematik hale getirilmiştir.² Uluslararası ilişkiler disiplini içinde üç büyük tartışmanın yaşandığı varsayımından yola çıkan bu yaklaşıma göre; “birinci büyük tartışma” olarak iki dünya savaşı arası (1919-1939) dönemde idealizm/realizm tartışması yaşanmış olup bu tartışmanın temel konusunu “uluslararası barışın nasıl sağlanacağı” oluşturmuştur. “İkinci büyük tartışma” ise, 1960'larda gelenekselcilik/davranışsalcılık arasında yaşanan disiplinin yöntemine yönelik görüş ayrılıklarına ev sahipliği yapmıştır. Bu dönemin sonunda pozitivism ağırlıklı çalışmalar ağırlık kazanmaya başlamıştır. İkinci tartışmanın sonucundan hareketle, 1980'lerden günümüze kadar gelen bu süreci kapsayan “üçüncü büyük tartışma” pozitivistler ile post-pozitivistler arasında yaşanmakta olup³ özü itibarıyla hâkim uluslararası ilişkiler teorilerinin geçerliliğinin sorgulanması ve alternatif bakış açılarının geliştirilmesiyle ilgilidir.⁴

¹ Söz konusu kürsüyü şu kürsülerin kurulması izlemiştir: Royal Institute of International Affairs (Londra - 1920), Council on Foreign Relations (New York - 1922), Institut für Auswaertige Politik (Hamburg - 1923).

² Dunne, T. Cox, M. ve Booth, K. (1998). *The Eighty Years' Crisis: International Relations 1919-1999*. Cambridge: Cambridge University Press, 1.

³ Üçüncü tartışmanın ne olduğuna yönelik tartışmalar halen geçerliliğini korumakta olup Steve Smith tarafından tartışmanın aslında devlet-merkezci realistler ile transnasyonalistler arasında yaşandığı da iddia edilmektedir. Smith, S. (1995). “The Self-Images of A Discipline: A Genealogy of International Relations Theory”. In K. Booth ve S. Smith (Editörler). *International Relations Theory Today* (3rd Edition). Cambridge: Polity Press, 14.

⁴ Lapid, Y. (1989, September). “The Third Debate: On the Prospects of International Theory in a Post-Positivist Era”. *International Studies Quarterly*, 33(3), 239.

Bu çalışmanın kuramsal çerçevesini oluşturacak olan neoklasik realizm ise bu genel süreç dışında realist paradigma içerisindeki tartışmaların bir sonucu ve realizm eleştirilerine bir cevap verme ihtiyacı olarak ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda, söz konusu yaklaşımı doğru bir şekilde analiz edebilmek için disiplinin kuruluşundan bu yana en baskın kuramsal çerçeveyi sunan realizmi incelemek ve evrimini ortaya koymak gerekmektedir. Bu gerçeklikten hareketle, bu bölümde öncelikle Uluslararası İlişkiler disiplini içerisinde realist teorinin gelişimi ve varsayımları ele alınacak ve daha sonra neoklasik realizmin ortaya çıkışı ve sunduğu kuramsal çerçeve anlatılacaktır. Son olarak da neoklasik realizmin argümanları ve araçlarıyla Türk dış politikasının açıklanması noktasında uygunluğu değerlendirilecektir.

1.1. Uluslararası İlişkilerde Realist Teorinin Gelişimi

Siyaset Bilimi'nin bir alt dalı olarak sosyal bilimler içerisinde kendisine yer bulan uluslararası ilişkiler, kurumsallığını da Siyaset Bilimi teorilerinin alana uygulanmasıyla elde etmiştir. Realizmin bir uluslararası ilişkiler teorisi olarak var olması da bu sürecin bir sonucu olmuştur. Siyaset felsefesinden realist düşünürlerin fikirleri yeniden formüle edilmiş ve ortaya disiplinin en baskın kuramsal yaklaşımı olan realizm çıkmıştır. Bu noktada tek bir realist kuramdan bahsetmek mümkün değildir. Dönemsel gelişmeler, uluslararası sistemdeki dönüşümler ve kuramın açıklayıcılığının zaman içerisinde eleştiri konusu olmasına bağlı olarak realizm de dönüşümler geçirmiştir. Genel kabul gören haliyle üç evreli bir dönüşümden bahsetmek mümkündür. Bunlar; klasik realizm, neorealizm ve neoklasik realizmdir. Sonraki başlıklarda bu üç realizm türü de ayrı ayrı incelenecektir.

1.1.1. Klasik Realizm

Klasik realizm, uluslararası ilişkiler disiplininde ilk tartışmanın (idealizm-realizm) önemli bir tarafı olarak ortaya çıkmıştır. Kuramın uluslararası ilişkiler içerisinde temellerinin atılması da tarihçi ve diplomat olarak çalışmış Edward Hallett Carr⁵ tarafından gerçekleştirilmiştir. Uluslararası ilişkilerin felsefesi üzerine bir eser hazırlamak isteyen Carr, kitabında dönemin hâkim kuramsal yaklaşımı Liberalizmi eleştirip kendi gerçekçi kuramını ortaya koymuştur. Carr'ın çalışmasına kadar dağınık halde bulunan ve

⁵ Carr, E. H. (1939). *The Twenty Years' Crisis 1919-1939: An Introduction to the Study of International Relations*. London: Macmillian.

sistematikleştirilmemiş Liberal Enternasyonalizmin genel argümanları belirlenmiş ve eleştiriler de bu argümanlar üzerinden olmuştur.

Çizelge 1.1. Klasik realizm, neorealizm ve neoklasik realizm

Teori	Epistemoloji ve Metodoloji	Uluslararası Sistem Görüşü	Birimler	Bağımlı Değişken	Nedensel Mantık
Klasik Realizm	Tümevarımcı; siyasetin doğası hakkında felsefi yansımalar ya da ayrıntılı tarihsel analiz	Bir miktar önemli	Farklılaşır	Devletlerin dış politikaları	Güç dağılımı ya da çıkarların dağılımı dış politikayı belirler
Neorealizm	Tümdengelimci; nitel metodlar (bazı durumlarda nicel de kullanılır) kullanılarak rakip hipotezleri sınamak	Çok önemli; kalıcı olarak rekabetçi ve belirsiz	Farklılaşmaz	Uluslararası politika çıktıları	Görelî güç dağılımı (bağımsız değişken) uluslararası çıktıları (bağımlı değişken) belirler
Neoklasik Realizm	Tümdengelimci; nicel metodlar kullanılarak rakip hipotezleri sınamak	Önemli; anarşinin etkileri değişken ve genellikle karar alıcılara göre belirlenir	Farklılaşır	Devletlerin dış politikaları	Görelî güç dağılımı (bağımsız değişken) yerel sınırlamalar ve elitlerin algıları (ara değişkenler) vasıtasıyla dış politikayı (bağımlı değişken) etkiler

Kaynak: Lobell, S. E. Ripsman, N. M. Taliaferro, J. W. (2009). "Introduction: Neoclassical realism, the state, and foreign policy", In S. E. Lobell., N. M. Ripsman and J. W. Taliaferro. Jeffrey W. (Eds.). *Neoclassical Realism, The State, and Foreign Policy*. Cambridge: Cambridge University Press, 20.

Mevcut kuramsal yaklaşımı "ütopya" olarak değerlendiren Carr, kendi yaklaşımını ise "gerçeklik" olarak belirleyerek Realizmin temellerini atmış ve bu iki yaklaşım arasında bir tartışma olduğunu öne sürmüştür. Carr'ın kuramının temelini de Liberallerin savunduğu "çıklarların uyumu"na karşılık "çıklarların çatışması"nın varlığı oluşturmuştur. Carr'a göre uluslararası ilişkilerde iki çeşit aktör (devletler) vardır: sahipler (haves) ile sahip olmayanlar (have-nots). Sahipler mevcut statükodan memnun ve uluslararası politikayı yönetip

yönlendiren devletlerken, sahip olmayanlar merkezde yer almayan, askerî ve ekonomik yönden daha zayıf olan dolayısıyla mevcut düzenin aleyhine işlediği statüko karşıtı devletlerdir. Bu durumda Carr'a göre bu iki grubun çıkarları arasında çatışma kaçınılmazdır. Üstelik bu çatışma kuramın uluslararası ilişkileri etkilemesi değil aksine koşulların durumu belirlemesidir. Carr, bu fikirlerini dönemsal gelişmelerden örnekler vererek de desteklemektedir. İki dünya savaşı arası dönemdeki Almanya, İtalya ve Japonya'nın statüko karşıtı politikalarıyla bu çatışma durumu örneklenmektedir.⁶

Carr yayımladığı kitabıyla Uluslararası İlişkiler disiplinin kurumsallaşmasına katkı yaptığı gibi, disiplinin en baskın kuramının da temellerini atmıştır. Her ne kadar Carr'ın realistiği tartışma konusu olsa da⁷ klasik realizm okumaları büyük çoğunlukla Carr'la başlamaktadır. Ancak klasik realizmin tartışmasız kurucu babası olarak kabul edilen ismi Hans J. Morgenthau⁸ olmuştur. Her ne kadar kendi kitabı yayımlanana kadar Carr'ın kitabının tanıtımı yapmış ve dolayısıyla onunla bir etkileşim içerisinde olmuş olsa da Morgenthau, sistematik açıklamalarıyla klasik realizmi disipline kazandırmıştır.

Morgenthau, Nazi Almanyasından kaçarak ABD'ye göç etmiş bir profesör olarak kıta Avrupasının güç mücadelesini görmüş ve bu durum Morgenthau'nun fikrî altyapısının oluşmasında önemli olmuştur. Aynı zamanda Liberal Anglo-Sakson kültüründe yetişmemiş olması da onun idealizme şüpheyile bakmasına neden olmuştur. Kitabı yayımlandığında İkinci Dünya Savaşı henüz bitmiş, savaşın etkileri ve sonuçları uluslararası ilişkileri belirlemiştir. Böyle bir ortamda çalışmasını tamamlayan Morgenthau, siyasî realizm olarak adlandırdığı kuramı için siyaset felsefesinde bir süreklilik oluşturduğunu düşündüğü bazı isimlerin görüşlerinden yola çıkmıştır. Ona göre siyasî realizmin bir siyaset kuramı mı yoksa uluslararası ilişkiler kuramı mı olduğu tam olarak anlaşılammakta dolayısıyla iç ya da dış siyaset gibi bir ayrıma değinilmemektedir.

⁶ Carr (1939). 75-78.

⁷ Carr'a yönelik eleştiriler için bkz. Kahler, M. (1997). "Inventing International Relations: International Relations Theory After 1945", In M. Doyle and G. J. Ikenberry (Eds.), *New Thinking in International Relations Theory*. Boulder: Westview Press.

⁸ Morgenthau, H. J. (1948). *Politics among Nations: The Struggle for Power and Peace*, New York: Alfred A. Knopf.

İlk olarak Thucydides'i⁹ inceleyen Morgenthau, onun siyasî realizmin ilk temsilcisi olduğunu belirtmekte ve gücün siyasetteki önemine olan vurgusunun altını çizmektedir. Güçlü olan devletin gücü ölçüsünde daha zayıf olan devlet üzerinde tahakküm kurabileceği ve adalet gibi konularda standardın da bu güç dengesi ölçüsünde olabileceğini savunmaktadır. Ahlakî ilkelerin ilişkilerde yerinin olmadığı ayrıca yalnızca toprak genişletmek için değil aynı zamanda güvenlik sağlamak için de işgal yöntemine başvurulabileceği Thucydides düşüncesinde yer bulmaktadır.

Bir diğer isim olarak Thomas Hobbes'tan¹⁰ da bahseden Morgenthau, Hobbes'un devlet yaklaşımını öne çıkarmaktadır. Ona göre devletin olmadığı yerde doğa hali (*state of nature*) yani kaos ortamı vardır. Kişilerin toplumsal sözleşme ile sınırsız özgürlüklerini ve belirli hak ve yetkilerini devlete devrederek bu kaos halinden çıkıldığı savunulmaktadır. Bu durum uluslararası ilişkilere yansıtılarak devletler arası bir üst otoritenin olmaması uluslararası ilişkilerin bir doğa hali olarak görülmesine yol açmaktadır. Dolayısıyla anarşi vurgusu ön plana çıkartılmaktadır.

Morgenthau'nun değindiği üçüncü isim olarak ise Macchiavelli¹¹ incelenmektedir. Prens adlı eserinde devletin nasıl yönetilmesi gerektiği yönünde tavsiyelerini açıklayan Macchiavelli'nin devletin bekası (*raison d'etat*) kavramını ön plana çıkartan Morgenthau devlet için her şeyin yapılabileceği vurgusu yapmaktadır. Bu durumda da ahlak gibi kavramlar devletle birlikte düşünülemeyecektir.

Siyasî realizmin temellerini yukarıdaki düşünürlerin fikirlerinden esinlenerek atan Morgenthau meşhur altı ilkesi ile kuramını açıklamaktadır. Birinci ilkeye göre, insan doğası kötü, bencil ve çıkarıcıdır. Siyaset de onu yapanların yapısı gereği belirlenmektedir. Böylelikle kökenleri insan doğasında olan nesnel kanunlar siyasetin temel belirleyicileri konumundadır. İkinci ilkeye göre, uluslararası ilişkilerde yolu ve yöntemi belirleyen temel rehber, gücün elde edilmesi olarak tanımlanan çıkarlardır. Üçüncü ilkesinde Morgenthau,

⁹ Thucydides'in görüşleri M.Ö. 431 yılında yazdığı Pelepones Savaşları kitabından yola çıkılarak yorumlanmaktadır. Söz konu kitap için bkz. Thucydides (1972). *The History of the Peloponnesian War* (Revised edition). M. I. Finley (Ed.). R. Warner (Çev.). London: Penguin Classics.

¹⁰ Thomas Hobbes, 1651 yılında yayınlanan Leviathan kitabında, devleti bir canavara benzetmekte ve bu bakış açısından düzeni açıklamaktadır. Leviathan siyasî realizmin en temel eserlerinden birisi olarak uluslararası ilişkiler disiplininde de sıklıkla başvurulan bir kaynak olmuştur. Hobbes, T. (2016). *Leviathan*. S. Lin (Çeviren). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

¹¹ Niccolo Machiavelli, Floransa'da danışmanlığını yaptığı genç prene tavsiyelerini yazdığı Prens adlı kitabıyla realist düşüncenin öncülerinden birisi olmuştur. İlk yayım tarihi 1532 olan kitap için bkz. Machiavelli, N. (1992). *The Prince* (Reprint edition). N. H. Thompson (Çev.). London: Dover Publications.

güç ve çıkar kavramlarının zaman ve mekân gibi koşullar gereği değişim gösterebileceğini savunmaktadır. Dördüncü ilke gereği evrensel ahlakî ilkeler uluslararası ilişkilerde kullanılamaz zira özellikle bu ilkelerin evrenselliği konusu oldukça şüphelidir. Beşinci ilkede de söz konusu evrensel ilkelerle devletlerin ahlakî amaçları arasında bir bağlantı olamayacağı, devletlerin bir kısmının ahlaklı diğer kısmının ahlakî olmayan şeklinde nitelendirilemeyeceği, bu nedenle de uluslararası ilişkileri anlamanın ahlaki ilkelerin değil devletlerin çıkarlarının anlaşılması ile mümkün olabileceği belirtilmektedir. Altıncı ve son ilkeye göre de siyasî realizm ve diğer kuramlar arasındaki fark çok derindir. Realistlere göre ulusal ve uluslararası siyaset hukuk ve ekonomi gibi diğer alanlardan ayrı özerk bir alandır. Siyasetin güç, çıkar ve anarşi gibi kendi dinamikleri vardır.¹² Bu son ilke ile realizmin 1950’li yıllardan itibaren disiplin içerisinde ağırlığı artmaya başlamış, bu sayede disiplin kendisini diğer alanlardan soyutlayarak uluslararası ilişkilerin somut olguları üzerine çalışmalar yoğunlaşmaya başlamıştır.

Klasik realizm bir takım eleştirilere maruz kalmıştır. Özellikle realist gelenek içerisinden gelen eleştiriler zaman içerisinde artarak devam etmiştir. En temel eleştiri Morgenthau’nun realizminin çok fazla bilimsellik barındırmaması üzerine olmuştur. Ahlak konusunda yapılan yoğun vurgu bu eleştirilerin temelini oluşturmuştur. Ayrıca insan doğası yaklaşımı üzerine getirilen eleştiriler de benzer şekilde klasik realizmin bilimselliğine gölge düşürmüştür. Bu ortamda realizm içerisinde yürütülen tartışmalar sonraki başlıkta incelenecek olan neorealizmin gelişmesine yol açmıştır.

1.1.2. Neorealizm (Yapısal Realizm)

1950’li yıllar boyunca uluslararası ilişkiler çalışmalarında ağırlığını hissettiren klasik realizm yukarıda da bahsedilen ikinci büyük tartışmayla (gelenekselcilik-davranışsalcılık) birlikte bilimsellik konusunda sorgulanmaya ve eleştirilmeye başlamıştır. Amerikan ekolü olarak da kabul edilebilecek olan kuramın daha bilimsel hipotezlere dayanması gerektiği düşüncesi ve disiplin içerisinde yoğunlaşan yöntem tartışmaları realist gelenekte yeni açılımlara yol açmıştır. Bu açılımlardan başı çeken ve yayımlanmasından sonra disiplininin baskın kuramı haline gelen Kenneth Waltz’un neorealizmi olmuştur.

¹² Morgenthau, H. J. (1948). *Politics among Nations: The Struggle for Power and Peace* (6th Edition), New York: Alfred A. Knopf, 4-17.

Waltz kuramını açıklarken öncelikle kuramdan ne anladığını belirtmiş ve ona göre bir inşa sürecine girmiştir. Waltz'a göre kuram gerçeğin basitleştirilmesidir. Kuram, doğa bilimlerinden hareketle, belli bir olgu ya da davranışla ilgili olan kanunlar bütünüdür. Sosyal bilimlerde bu kanunlardan bahsedilemeyeceği için de Waltz kuramı hipotezler bütünü şeklinde açıklamaktadır. Aynı zamanda ona göre kuram yalnızca hipotezlerle açıklanamamakta, olayların nasıl oluştuğunun da incelenmesi gerekmektedir. Bunun için kuram açıklayıcı teorik nosyonlar içermelidir ki bunlar ancak keşfedilebilir yani zihinsel faaliyetler sonucu ortaya konmalıdır. Bu da Waltz'un kuramının tümünden gelimci bir yöntem içermesi sonucunu doğurmaktadır. Ayrıca kuram açıklayıcı da olmalıdır; yalnızca gerçeği göstermesi yeterli değildir. Sonuç olarak Waltz'a göre kuram açıklayıcı, kontrol edici olmalı ve öngörü ortaya koymalıdır.¹³

Kendi kuramını bu şekilde özetleyen Waltz'a göre kendinden önceki bütün uluslararası ilişkiler kuramları eksik ve indirgemecidir. 1959 yılında yayımladığı "Man, the State and War" kitabında¹⁴ savaşın önlenmesini işleyen kuramları üç kategoriye/imaja ayırmıştır. Buna göre birinci imaj, savaşın nedenini birey düzeyinde açıklamakta; ikinci imaj, devlet davranışları dolayısıyla iç siyaset ve iç özelliklerle açıklamakta; üçüncü imaj ise sistem düzeyinde açıklama sunmaktadır.¹⁵ 1979 yılında yayımladığı "Theory of International Politics" kitabıyla da bu görüşlerini geliştiren Waltz, ilk iki imajı birleştirip bunları indirgemeci kuramlar olarak tanımlayıp, sistematik bir bütünlük içerisinde üçüncü imaja dâhil ettiği kendi kuramını ortaya koymuştur.

Waltz'un kuramından önce Uluslararası İlişkiler disiplininde Morton Kaplan¹⁶ gibi başka sistemik kuram geliştirdiğini iddia eden isimler de olmuştur. Ancak Waltz'a göre Kaplan sistemik geçişleri açıklarken bu geçişleri yapılarla değil işlevler ve süreçlerle açıklamakta, devlet davranışlarına ve etkileşimlere odaklandığını belirterek indirgemeci olmaktadır. Waltz'un gözünde Kaplan, sistem düzeyinde açıklama yaptığını iddia ederken sistemi birimlere yani devletlere indirgemektedir.¹⁷

¹³ Waltz, K. N. (1979). *Theory of International Politics*. New York: McGraw Hill, 1-13.

¹⁴ Waltz, K. N. (1959). *Man, the State and War A Theoretical Analysis*. New York: Columbia University Press.

¹⁵ Waltz (1959). 1-15.

¹⁶ Kaplan, M. A. (1957) *System and Process in International Politics*. New York: John Wiley.

¹⁷ Waltz (1979). 50-59.

Waltz bu noktada sistemik düzeyde açıklama yapmak için “yapı” kavramını geliştirerek sistemi birimler yerine yapı ile açıklamaktadır. Waltz’a göre sistem yapılardan ve etkileşim içerisindeki birimlerden oluşmaktadır. Yapı bu durumda soyut bir kavram olarak görülürken birimler yani devletler somut ve gerçektir. Ona göre yapı sistemin bütününde etkindir ve birimler arası etkileşimin nasıl düzenlendiği ile ilgilidir. Ancak bu düzenleme hali Birleşmiş Milletler gibi somut farklı birimler aracılığıyla yapılmamaktadır. Waltz yapının iki tür düzenleyici ilkesinin mümkün olduğundan bahsetmektedir: anarşi ve hiyerarşi. Bu yapılar birimler arası etkileşimin düzenleyici ilkeleridir. Devletler üzerinde emir veren bir siyasî otoritenin olmaması ya da bir dünya devletinin varlığının söz konusu olmaması anarşik bir yapıyı işaret etmektedir. Bu yapıda devletler nihaî karar vericilerdir ve kendi aralarındaki etkileşim, eşitler arası ilişkilerdir. Hiyerarşik yapıda ise ilişkiler ast-üst ilişkisi şeklindedir ve birimler birbirlerine emir verebilirler ki bu yapı devlet içi ilişkilerde söz konusudur. Bu iki yapı arasındaki farktan hareketle Waltz’a göre iç ve dış siyaset birbirlerinden tamamen bağımsızdır. Her ne kadar bu yapıların çok belirgin bir biçimde mevcut olmasına gerek olmasa da bu konu çok önemli değildir zira gerçeği olduğu gibi yansıtmak kuramın görevi değildir ve bu analiz yalnızca uluslararası ilişkilerde yol gösterici olarak değerlendirilmelidir.¹⁸

Yapının üç temel özelliği olduğunu belirten Waltz, bunları şu şekilde açıklamaktadır. İlk olarak yapının düzenleyici ilkesinden (*ordering principle of structure*) bahseden Waltz bunun da yalnızca anarşik ya da hiyerarşik olabileceğini belirtmektedir.¹⁹ İkinci özellik olarak birimlerin işlevsel farklılıkları (*functional differentiation of units*) öne çıkmaktadır. Birimleri devletler olarak açıklayan Waltz, uluslararası düzeyde bütün devletlerin ulusal güvenlik, refah ve kalkınma sağlamak gibi aynı görevleri icra ettiğini söylemektedir. Burada Waltz devletlerin benzerliklerinin nedeni olarak iki unsuru ön plana çıkartmaktadır. Bunlardan ilki uluslararası sistemin yapısıdır ki burada bir rekabet söz konusudur. Rekabet hâlindeki devletler bu süreçte başarılı olan diğer devletlerin politikalarını alarak kendileri de aynı politikaları uygulamaktadır. İkinci unsur ise sosyalizasyon sürecidir. Devletlerin sistem içerisinde ne denli etkileşime girdikleri bu sürecin yoğunluğunu belirler ve sosyalleşme neticesinde yine başarılı devletlerin politikaları kopyalanır. Dolayısıyla bu ikinci unsur uluslararası ilişkilere uygulandığında önemsiz kalmakta ve inceleme dışında

¹⁸ Waltz (1979). 79-88.

¹⁹ Waltz (1979). 88.

birakılmaktadır.²⁰ Üçüncü ilke, birimler arası güç bölüşümüdür (*distribution of capabilities across units*). Waltz'a göre güçten anlaşılması gereken maddî (askerî) güç unsurlarıdır. Sosyal ve ekonomik güç gibi unsurlar ne kadar önemli olsa da asıl belirleyici olan askerî güç imkânlarıdır. Bu ilkeye göre güç tek başına anlam ifade etmemekte ancak gücün birimler arasındaki dağılımı inceleme konusu edilmektedir.²¹

Genel hatlarıyla Waltz'un kuramı yani neorealizm²² özetlendiğinde üç temel özellik ön plana çıkmaktadır. Bunlar; neorealizmin sistemik/yapısal bir kuram olduğu, devletlerin iç ve dış politikaları arasında keskin bir ayrımın bulunduğu ve liderler, ekonomik durumlar ve rejimler gibi birim düzeyindeki unsurların önemsizliğidir. Neorealizm bu özellikler üzerinden inşa edilen ama en baskın özelliği itibarıyla Waltz'un deyimiyle yapısal bir kuramdır. Waltz'un bu konuda bu denli hassas olmasının ve sistem düzeyinde açıklama yapmasının temel nedeni, uluslararası ilişkilerin eski çağlardan bu yana benzer şekilde açıklanmaya çalışıyor olması, dolayısıyla da uluslararası ilişkilerin tekrar eden bir biçimde aynı sorunlarla muhatap olmasıdır. Böylesi bir süreklilik devletlerin dış politikası gibi birim düzeyinde gelişmelerle açıklanamadığından yapı ve sistem gibi daha geniş bir perspektiften analiz edilmelidir. Öyle ki anarşi uluslararası ilişkilere her dönemde hâkimdir ve bu değişmediği sürece sistemin yapısı hep aynı kalacaktır. Bu nedenle sistemik değişimler yerine sistem içi değişimler açıklanabilir.²³

Sistem içi değişimler de genel olarak güçler dengesi ile alakalı bir durumdur. I. Dünya Savaşı öncesi çok kutuplu yapı II. Dünya Savaşı'ndan sonra iki kutuplu yapıya, Soğuk Savaş'tan sonra da tek kutuplu yapıya dönmüştür. Bu değişimlerin hiçbiri sistemik değil sadece yapısaldır ve anarşik uluslararası sistem devam etmiştir. Burada anarşi kavramının da Waltz'a göre nasıl görüldüğü önemlidir. Waltz anarşiyi mutlak kaos ve savaş hâli olarak görmemektedir. Bir devlette iç savaş mevcutken uluslararası alanda istikrar olabilir ve bu yapıyla alakalı bir dönüşüm olduğunu göstermez. Özellikle Soğuk Savaş döneminde savaşların olmaması anarşinin ortadan kalkmasından değil çıkarlar bağlamında katı ittifak sistemlerinin kurulmasından kaynaklanır. Bu noktada çıkarlar da sistem, devletleri öyle bir konuma mecbur bıraktığı için mevcuttur. Çünkü rasyonel aktörler olarak kabul edilen devletler yaşamlarını devam ettirme güdüsü (survival) ile hareket ederler ve bunun yolu da

²⁰ Waltz (1979). 93-97.

²¹ Waltz (1979). 97.

²² Waltz kendi kuramını yapısal (structural) realizm olarak adlandırmaktadır.

²³ Waltz (1979). 103.

Soğuk Savaş döneminde ittifaklara dâhil olmaktır. Bu nedenle neorealizmde gücün konumu “amaç” olmaktan ziyade “araç” şeklindedir. Güç, güvenliğin aracıdır.

Güce atfedilen rol bakımından neorealizm klasik realizmden ayrılmaktadır. Ancak neorealizm içerisinde de bu konuda tam bir fikir birliğinden bahsetmek mümkün değildir. Gücü amaç ve araç olarak gören iki farklı neorealizm türünden bahsedilebilir: savunmacı (defensive) realizm ve atak (offensive) realizm. Bu iki türün de ayrıca incelenmesi kuramın daha anlaşılır hale gelmesi ve çalışmanın kuramsal çerçevesini oluşturacak olan neoklasik realizme temel oluşturması adına önemlidir.

1.1.2.1. Atak (Offensive) Realizm

Waltz’un savunmacı realizminin karşısına John J. Mearsheimer²⁴ tarafından atak realizm gelmiş ve özellikle güce atfedilen önem itibarıyla Waltz’dan ayrılmıştır. Atak realizme göre uluslararası ilişkilerde güç amacın kendisidir ve bu da dengeleme politikası yerine hegemonya arzusunu öne çıkartmaktadır. Böyle bir yapı içerisinde anarşi de Hobbesçu bakış açısında olduğu gibi bir savaş hâlidir. Mearsheimer’e göre iki kutuplu yapı ve nükleer caydırıcılığın sağladığı güvenlik dışında sistemde güvenlik hâli yoktur. Bu da devletleri kendi görelî (relative) güçlerini arttırmak adına politikalar izlemeye yönlendirir. Artan güçler tehdit olarak görüldüğü için sürekli bir güvenlik ikilemi (security dilemma) mevcuttur. Atak realizmde de Waltz’da olduğu gibi iç siyasal etmenlerin hiç önemi yoktur çünkü sistemin yapısı devletleri aynı şekilde davranmak zorunda bırakır. Görelî güçler, sistem içerisindeki konumları (büyük güç vb.) ve dış çevreleri, devletlerin davranışlar konusundaki temel belirleyicilerdir ve dış politikalar tamamen hayatta kalma güdüsü, korku ve güç kazanma amaçları taşımaktadır.

Atak realizmde neden devletlerin sürekli güç peşinde koştukları ve bu nedenle bir güvenlik ikilemine neden oldukları anarşik yapının doğurduğu belirsizlikle açıklanmaktadır. Devletler diğer devletlerin niyetleri hakkında yeterli bilgiye sahip olmadıklarından en kötü senaryoya göre hareket etmek zorundadırlar. Anlık niyetler bilinse bile bu durum da muğlaktır ve değişip tehdit haline gelebilir.

²⁴ Mearsheimer, J. J. (2001). *The Tragedy of Great Power Politics*. New York: W.W. Norton.

1.1.2.2. Savunmacı (Defensive) Realizm

Waltz'un neorealizmi için savunmacı realizm adlandırması yapılmaktadır. Çünkü Waltz gücü bir araç olarak görmekte, nihayetinde devletlerin en önemli çıkarı olan hayatta kalma güdüsü için kullanıldığını iddia etmektedir. Sürekli olarak artan güç ihtiyacı diğer devletleri rahatsız edeceğinden en ideal sistemi güçler dengesi sistemi olarak gören Waltz'a göre anarşi de sürekli bir kaos hali anlamına gelmemekte ve karşıtlarına göre daha yumuşak bir yapı şeklinde görünmektedir. Burada devletler denge politikası izleyerek güvenliklerini sağlamaya çalışmaktadır. Dolayısıyla her an güç peşinde koşmadıklarından sürekli bir dış tehdit ya da savaş hazırlığı gibi bir durum da söz konusu değildir. Dış tehditlere karşı denge politikası izleyen devletler bununla bağlantılı olarak potansiyel tehditlere karşı da caydırıcılık politikası gütmektedir. Savunmacı realizme göre devletler sürekli olarak "en kötü senaryoya" göre hareket etmezler. Bu durum yalnızca saldırı odaklı askerî teknolojinin savunmacı teknoloji karşısında üstün olduğu dönemler için geçerlidir.

Yukarıda kurucu babası Waltz'un gözünden analiz edilen neorealizm Soğuk Savaşın sonuna kadar disiplin içerisinde en baskın kuram olmuştur. Ancak bu dönemin sona ermesi ile birlikte yaşanan dönüşümü açıklayamamasıyla yoğun bir biçimde eleştirilere maruz kalan neorealizm güç kaybetmeye başlamıştır. Eleştiriler Waltz'un katı yapısalcı yaklaşımı üzerine olurken disiplinde önemli bir kuramsal hareketlilik başlamıştır. Bu eleştirilerin realist gelenek içerisindeki sonucu sonraki başlıkta incelenecek olan neoklasik realizmin ortaya çıkışı olmuştur.

1.1.3. Neoklasik Realizm

Neoklasik realizm realist gelenek içerisindeki tartışmaların ve neorealist kuramın açıklayıcılık noktasındaki eksikliğine dair eleştirilerinin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Bu nedenle neoklasik realizmin kendi açıklamalarını incelemeyen önce neorealizmin ampirik olaylar karşısında hangi nedenlerle ve nasıl eleştirildiğinin incelenmesi daha faydalı olacaktır. Soğuk Savaş dönemi ve neorealizmin bu dönemin sona ermesine getirdiği açıklamalara yönelik eleştiriler genel itibarıyla neoklasik realizmin temellerini oluşturmaktadır.

1.1.3.1. Soğuk Savaş'ın Sona Ermesi ve Neorealizme Getirilen Eleştiriler

Neorealistlere göre Soğuk Savaş dönemi barış ve istikrar dönemidir ki bundan kasıt büyük devletler arasında bu dönemde savaşların yaşanmamış olmasıdır. Bunun nedeni olarak da üç ayaklı bir açıklama sunan neorealizm, ilk olarak iki kutuplu yapıya vurgu yapmaktadır. İkincisi, denge politikaları ve güçler dengesidir. Uluslararası sistemdeki iki kutbun birbirine yakın güç ve kabiliyetlere sahip olması etkin bir güçler dengesi doğurmuş ve bu da kutuplar arası caydırıcılığa neden olmuştur. Üçüncü ayak olarak, dönem şartları itibarıyla askerî teknolojinin nükleer silahlara dayanması ve bu teknolojinin caydırıcılıkta önemli olmasıdır. Çünkü bu silahların kullanılması rasyonel aktörler için anlaşılabilir bir durum değildir. Yalnızca güvenlik sağlamak ve caydırıcılık unsuru olarak kullanılmaktadır. Her iki kutbun da bunlara sahip olması amacına ziyadesiyle hizmet etmiştir.

Kendilerince bu denli başarılı bir şekilde kurgulanmış olan Soğuk Savaş döneminin sona ermesi, neorealist önermeleri boşa çıkartmış ve kuramın güvenilirliğini sarsmıştır. Sovyetler Birliği'nin çöküşü ve ittifak sisteminin dağılması yukarıda bahsedilen üç ayaklı düzeni kökünden ortadan kaldırmıştır ve neorealist yazarlar bununla ilgili hiç öngöründe bulunamamıştır. Bu duruma getirilen en önemli eleştirilerden birisi neorealizmin yalnızca süreklilikleri açıklayabilen, değişimler konusunda ise kavramsal altyapı eksikliğinden kaynaklı yetersiz bir kuram olması şeklindedir. Her ne kadar Robert Gilpin²⁵ gibi savaşlar sonucunda güç dengesinin değişimi yani gücün paylaşımı konusunda dönüşümlerin olabileceğini iddia ederek değişimlerin de açıklanabileceğini savunan neorealistler olsa da Soğuk Savaş'ın kansız bir biçimde sona ermesi onu da yetersiz bırakmıştır.

Soğuk Savaş'ın sona ermesinde son Sovyet lideri Mihail Gorbaçov'un politikaları (Glastnost ve Perestroika) etkili olmuştur. Gorbaçov bu politikalarla devlet düzeninde dönüşümler gerçekleştirerek Sovyetleri daha güçlü bir hâle getirebileceğini düşünmüş ancak sonuçlar istediği gibi gelişmemiştir. Devlet güç kaybetmeye başlamış ve bağlı bulunan cumhuriyetler bağımsızlık ilânı yoluna gitmiştir. Ayrıca Gorbaçov döneminde iki Almanya'nın birleşmesi ve bu gelişmeye Sovyetler olarak bir tepki gösterilmemesi de Soğuk Savaş için sonun başlangıcı olmuştur. Söz konusu politikalar ve gelişmeler Waltz'un bakışında birinci ve ikinci imaja dair açıklamalar olduğu için neorealistlerin inceleme alanı dışında kalmıştır.

²⁵ Gilpin, R. (1981). *War and Change in International Politics*. Cambridge: Cambridge University Press.

Oysaki neorealizmin en önemli önermesi olan sistemin ve dolayısıyla yapının uluslararası ilişkileri belirlediği iddiası birim düzeyindeki değişikliklerle sarsılmıştır.

Neorealizmin dünya politikası adına bu denli büyük çaplı bir değişim konusunda yetersiz kalması ciddi eleştirilere neden olmuş, disiplin içerisinde kuramsal bir çeşitlenme yaşanmaya başlamıştır. Kuramı geliştirmek isteyen realist yazarlar bu konu üzerine gitmiş ve Waltz'un önemsiz gördüğü ve kendisinin yapmadığını belirttiği dış politika analizi konusu realizmin içerisine sokulmaya başlamıştır. Bu çabaların sonucunda da neoklasik realizm ortaya çıkmıştır.

1.1.3.2. Neoklasik Realizm ve Dış Politika

Yukarıda bahsedildiği üzere neorealizmin disiplin içerisinde sorgulanmaya başlaması ile ortaya çıktığı genellikle kabul edilen neoklasik realizm, aslında bir dış politika analizi kuramıdır. Waltz'un neorealizmi ise devletlerin birbirleriyle olan etkileşimlerinin ortaya çıkardığı sonuçları açıklamaktadır ve bu niteliği ile uluslararası politika kuramıdır. Oysa uluslararası ilişkilerdeki gelişmelerin açıklanabilmesi adına dış politika teorileri kullanılmalıdır. Sistem ve iç politika gelişmelerini birlikte değerlendirerek bütüncül bir yaklaşım olma iddiasındaki neoklasik realizm de realist kuram içerisindeki bu eksikliği gidermek adına ortaya çıkmıştır.

Literatürde neoklasik realizm tabiri ilk defa Gideon Rose tarafından kullanılmıştır.²⁶ Neorealizmin dış politika analizi ile ilgilenmediğini ancak kuram içerisinde bazı çalışmaların Waltz'dan farklı olarak bu alana yönelik açıklamalar sunduğunu belirten Rose bu yeni yaklaşımı neoklasik realizm olarak adlandırmıştır. Makalesinde dış politika analizine dair dört farklı bakış açısı ortaya koymuş ve bahsedilen diğer isimlerin çalışmalarıyla neoklasik realizmi sistematik bir biçimde açıklamaya çalışmıştır.

Rose, dört farklı dış politika analizi yaklaşımı olduğunu vurgulamaktadır. İlki dış politikayı içsel faktörler üzerinden açıklayan *Innenpolitik teoriler*dir. Sistemik faktörlerin her daim devlet davranışları üzerinde baskınlığının olduğunu savunan *atak realizm* ikinci dış politika analizi yaklaşımıdır. Üçüncü yaklaşım, atak realizme göre daha yumuşak bir bakış açısına sahip olan fakat yine de pratikte sistemin davranışları belirlediğini savunan *savunmacı*

²⁶ Rose, G. (1998, Sep.). "Neoclassical Realism and Theories of Foreign Policy". *World Politics*, 51(1), 146.

realizmdir. Son olarak da dışsal ve içsel değişkenleri klasik realist düşüncenin belirli noktalardaki bakış açısına göre yeniden geliştirerek ve sistematik hâle getirerek dış politikaya dair yeni bir bakış açısı ortaya koyan *neoklasik realizm*, dördüncü dış politika yaklaşımıdır.²⁷

Çizelge 1.2. Dört Dış Politika Teorisi

Teori	Uluslararası Sistem Görüşü	Birimler	Nedensel Mantık
Innenpolitik Teoriler	Önemsiz	Yüksek oranda farklılaşır.	İçsel faktörler dış politikayı belirler.
Savunmacı Realizm	Zaman zaman önemli, anarşinin etkileri değişkenlik gösterir	Yüksek oranda farklılaşır.	Sistemik teşvikler ya da içsel faktörler dış politikayı belirler.
Atak Realizm	Önemli, Hobbesçu anarşi	Benzeşirler.	Sistemik teşvikler dış politikayı belirler.
<i>Neoklasik Realizm</i>	<i>Önemli, anarşi muğlak</i>	<i>Farklılaşır.</i>	<i>Sistemik teşvikler (bağımsız değişken) içsel faktörlerle (ara değişken) birlikte dış politikayı belirler.</i>

Kaynak: Rose (1998). 154.

İlk olarak dış politika analizinde en fazla başvurulan kuramsal çerçeve olarak *Innenpolitik teorilere* değinen Rose, uluslararası ortamda devletlerin birbirlerinden farklı yapı ve özelliklere sahip olduğunu belirtmektedir. Bu devletlerin dış politikalarında nasıl davranacakları Innenpolitik teorilere göre iç yapılardan kaynaklanan siyasî ve ekonomik ideolojiler, millî karakter, siyasî parti politikaları ve sosyo-ekonomik yapıları gibi çeşitli değişkenlerle açıklanmalıdır.²⁸ Söz konusu teorilerin tek bir kuramdan oluşmadığını belirten Rose, “demokratik barış teorisi²⁹” başta olmak üzere Innenpolitik teorilerin değişik biçimleri olduğunu da söylemektedir.³⁰ Bu teorilerin her biri farklı içsel faktörlere öncelik vererek

²⁷ Rose (1998). 146.

²⁸ Rose (1998). 148.

²⁹ Demokratik barış teorisi için bkz. Doyle, M. W. (1983). “Kant, Liberal Legacies, and Foreign Affairs”. *Philosophy and Public Affairs*, 12(3), 207-208.

³⁰ Farklı Innenpolitik teoriler için bkz. Zakaria, F. (1995). “Realism and Domestic Politics A Review Essay”. In M. E. Brown, S. M. Lynn-Jones and S. E. Miller (Eds.). *Perils of Anarchy: Contemporary Realism and International Security*. Cambridge: MIT Press, 462-483. Moravcsik, A. (1997, Autumn). “Taking Preferences Seriously: A Liberal Theory of International Politics”. *International Organization*, 51(4), 513-553. M. E. Brown, S. M. Lynn-Jones and S. E. Miller (Eds.). (1996). *Debating the Democratic Peace*. Cambridge: MIT

açıklamalar yapmaktadır. Ancak nihayetinde her birisi devletlerin dış politikalarını anlamak için içsel faktörleri analiz etmektedirler ve açıklayıcılıkları buradan kaynaklanmaktadır.

Rose, Innenpolitik teorilerin temel probleminin bu teorilerin birim düzeyinde açıklamalarının benzer yapılardaki devletlerin neden farklı dış politikalar izlediği ya da farklı yapılardaki devletlerin neden benzer politikalar izlediği gibi sorular karşısında cevap verememesi olduğunu belirtmektedir.³¹ Bu konuda da en ciddi eleştiriler yapının analize dahil edilmemesi nedeniyle neorealizmden gelmektedir. Waltz ve Mearsheimer kuramlarında sisteme belirleyicilik rolünü vererek bu eleştiriye gidermektedirler.

Rose'un yaklaşımına göre, *atak realizm* Innenpolitik teorilerin açıklamalarında devletlerin iç faktörlerine verdiği belirleyicilik rolünü yapısal faktörlere vermektedir. Bu kapsamda uluslararası sistemin anarşik yapısı devletlerin amaç ve davranışlarını belirlemekte ve sınırlandırmaktadır. Mearsheimer bunu, devletlerin başlangıçta savunmacı bir motivasyonla sürece başladıklarını ancak zaman içerisinde uluslararası sistemin yapısı nedeniyle daha atak hareket etmek zorunda kaldıklarını belirterek açıklamaktadır.³² *Savunmacı realizm* de atak realizmdeki gibi uluslararası sisteme belirleyicilik rolünü vermekle birlikte devletlerin rasyonel davranma ve çatışmadan kaçınma gibi eğilimlerini de analize dahil etmektedir. Böylece görece güç dağılımı yanında iç faktörler de bir miktar konu edilebilmektedir.³³ Burada da Innenpolitik teorilere getirilen eleştirilerin bir benzeri söz konusudur. Aynı uluslararası ortam altında devletlerin neden farklı davranışlar sergiledikleri ya da farklı koşullarda nasıl benzer politikalar izleyebildiklerinin cevabı atak ya da savunmacı realizmde bulunmamaktadır.

Kısacası bahsedilen bu üç tür dış politika kuramları yukarıda da bahsedildiği üzere açıklayıcılık noktasında eksiklikleri bulunmaktadır. Söz konusu eksiklik Şekil.1.1.'de

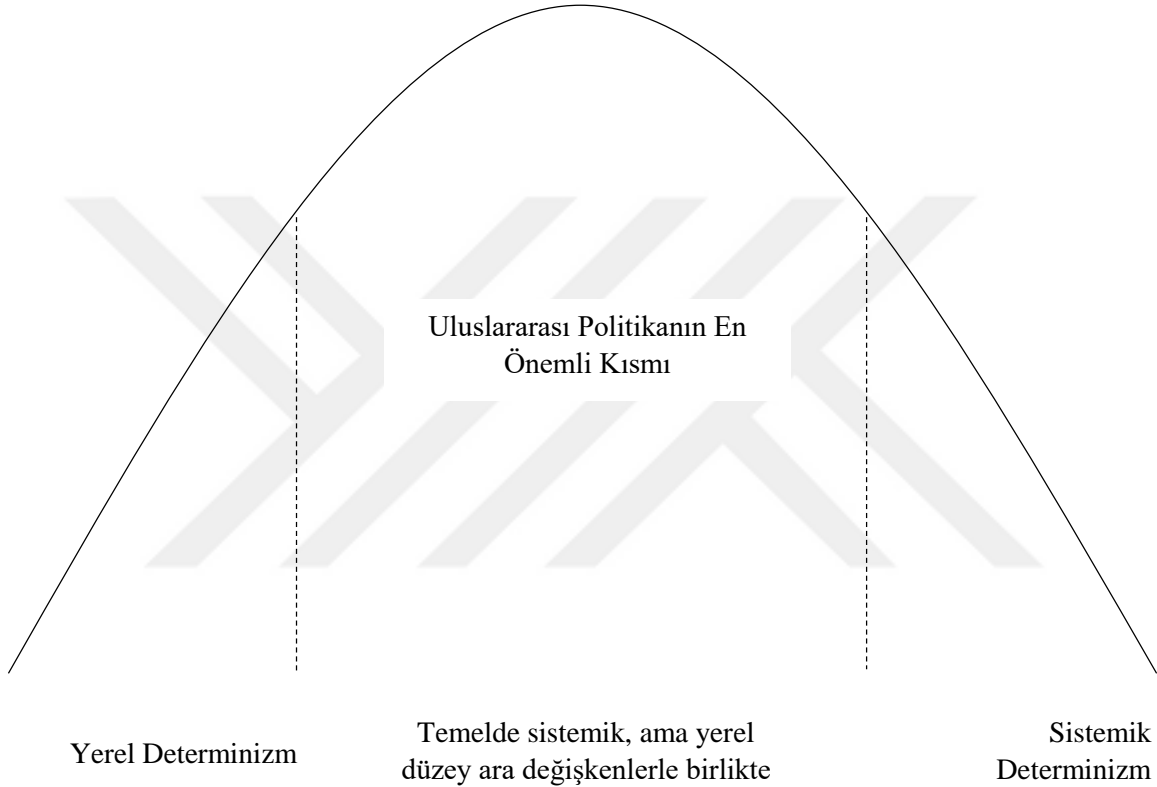
Press., Levy, J. S. (1988). "Domestic Politics and War". In R. Rotberg and T. K. Rabb (Eds.). *The Origin and Prevention of Major Wars*. New York: Cambridge University Press. Rosecrance, R. and Stein, A. A. (Eds.) (1993). *The Domestic Bases of Grand Strategy*. New York: Cornell University Press. Skidmore, D and Hudson, V. M. (Eds.). (1993). *The Limits of State Autonomy: Societal Groups and Foreign Policy Formulation*. Boulder: Westview. Hagan, J. D. (1998). "Domestic Political Systems and War Proneness", In L. Neack, J. A. K. Hey and P. J. Haney (Eds.). *Foreign Policy Analysis: Continuity and Change in Its Second Generation*. Englewood Cliffs, N.J.: Prentice Hall, 117-144. Evangelista, M. (1997). "Domestic Structures and International Change". In M. Doyle and G. J. Ikenberry (Eds.), *New Thinking in International Relations Theory*. Boulder: Westview Press.

³¹ Rose (1998). 148.

³² Rose (1998). 149.

³³ Rose (1998). 149.

gösterilmiştir. Rose'a göre neoklasik realizm bu eksiklikleri gidermektedir. Neoklasik realizme göre devletlerin dış politikalarının açıklanabilmesi için hem sistemik özellikler hem de devletlerin sahip oldukları iç özellikler birlikte değerlendirilmelidir. Bu noktada, neoklasik realizmi bütüncül bir dış politika analizi yaklaşımı olarak gören Rose böylelikle Innenpolitik teorilerin ve diğer kuramsal yaklaşımların eksikliklerinin giderilebileceğini savunmaktadır.

Şekil 1.1. Sistemik ve Yerel Değişkenlerin Göreceli Nedensel Etkileri

Kaynak: Ripsman, N. M., Taliaferro, J. W. And Lobell, S. E. (2016). *Neoclassical Realist Theory of International Politics*. Oxford: Oxford University Press, 5.

Neoklasik realizmde de neorealist yaklaşımlarda olduğu gibi sistemik unsurlara analiz için öncelik rolü verilmektedir. Ancak belirleyiciliği kabul edilen bu unsurların dış politika için anlamlı veriler olabilmesi adına birim düzeyindeki ara değişkenler (*intervening variables*) tarafından süzülerek onlara ne ifade ettiğinin değerlendirilmesi gerekmektedir. Böylelikle neoklasik realizmde Waltz'un üç imajının birleştirilmesi söz konusu olmaktadır. Rose, neoklasik realizmin bu niteliğini açıklarken uluslararası anarşinin ister Hobbesçu ister daha yumuşak bir nitelikte olsun tam anlamıyla okunmasının zor olduğunu dolayısıyla güvenliğin bulunabilir ya da kıt bir olgu olduğunun anlaşılmasında zorluklar yaşandığını belirterek,

bunların ancak karar alıcılar gibi ara değişkenlerin algıları neticesinde dış politikanın belirleyicileri olabileceğini belirtmektedir.³⁴ Bu bakış açısı nedeniyle Rose neoklasik realistleri pür yapısal teorisyenlerle konstrüktivistlerin ortasına yerleştirmektedir.

Sonuç olarak, Rose'a göre neoklasik realizm realist gelenek içerisindeki dış politika analizine dair var olan eksikliğin giderildiği bir kuramsal çerçeve sunmaktadır. Bunu yaparken uluslararası sistemin etkilerini ve birim seviyesindeki değişkenleri birlikte kullanarak kuramın açıklayıcılık gücünün artmasını sağlamaktadır. Bu nedenle, neoklasik realizm bir dış politika analizi kuramı olarak değerlendirilmelidir.

Neoklasik realizmi literatürde ilk defa kullanan Rose aslında bu kuramın kendisinden önce bazı realist yazarlar tarafından kullanıldığını, bu isimlerin yaptıkları çalışmalarda genel önermelerden farklı bir bakış açısı ile hareket ettiklerini belirtmektedir. Buna göre Thomas Christensen, Soğuk Savaş'ın başlangıç yıllarında Çin ve ABD arasındaki rekabeti³⁵, William Wohlforth Soğuk Savaş döneminde SSCB'nin³⁶, Fareed Zakaria ABD'nin³⁷ ve Randall L. Schweller da İkinci Dünya Savaşı'nın taraflarının³⁸ dış politikalarını inceledikleri çalışmalarda dış politika dinamiklerinin sistemdeki görece güç dağılımından kaynaklandığını ortaya koymuşlardır.³⁹ Bu çalışmalarda dış politika karar alıcılarının algıları ve ideolojik unsurlar gibi birim düzeyindeki unsurların dış politikadaki belirleyicilikleri de ortaya çıkartılmış ve farklı bir dış politika analizi söz konusu olmuştur. Rose, bu yaklaşımların tümünü birden neoklasik realizme dahil ederek kuramın sistematik açıklamalarını sunmuştur.

Yukarıda genel hatlarıyla ortaya çıkışı ve dış politikaya dair genel yaklaşımı anlatılan neoklasik realizm, realist kuramlara getirilen eleştirilere bir cevap niteliğinde disiplinde yerini almıştır. Söz konusu gelişmeler dış politika analizi konusunda bu nedenle sıklıkla başvurulan bir kuramsal çerçeve sunmuştur. Sonraki başlıkta bahsedilen bu çerçeve dış

³⁴ Rose (1998). 152.

³⁵ Christensen, T. J. (1996). *Useful Adversaries: Grand Strategy, Domestic Mobilization, and Sino-American Conflict, 1947-1958*. Princeton: Princeton University Press.

³⁶ Wohlforth, W. C. (1993). *The Elusive Balance: Power and Perceptions during the Cold War*. New York: Cornell University Press.

³⁷ Zakaria, F. (1998). *From Wealth to Power: The Unusual Origins of America's World Role*. Princeton: Princeton University Press.

³⁸ Schweller, R. L. (1998). *Deadly Imbalances: Tripolarity and Hitler's Strategy of World Conquest*. New York: Columbia University Press.

³⁹ Rose (1998). 154.

politikanın belirleyici unsurları etrafında incelenecek ve neoklasik realizme dair genel değerlendirmelerde bulunulacaktır.

1.2. Neoklasik Realizmde Dış Politika Analizi

Devletlerin dış politikalarını açıklama amacıyla formüle edilen neoklasik realizm Çizelge.1.1.1.'de görüldüğü üzere dış politikayı bağımlı değişken olarak kabul etmekte ve devlet davranışlarını bu bakış açısından ele almaktadır. Bununla birlikte, dış politikanın (bağımlı değişkenin) oluşumunun iki farklı unsurun birbirlerini etkilemeleriyle bir çıktı oluşturmaları neticesinde mümkün olduğunu iddia etmektedir. Buna göre uluslararası sistem öncelikli unsur olarak görülmekte ve bağımsız değişken olarak ele alınmakta ancak sistemin etkilerinin ara değişkenlerin süzgecinden geçtikten sonra anlamlı veriler haline geldiği kabul edilmektedir. Bu noktada devletin iç yapısından kaynaklanan unsurlar ara değişkenler olarak dış politikaya yön vermektedir. Bu bölümde söz konusu unsurlar ayrı ayrı incelenerek neoklasik realizmin dış politika analizi formülasyonu ortaya konacaktır.

1.2.1. Bağımlı Değişken: Dış Politika Stratejileri

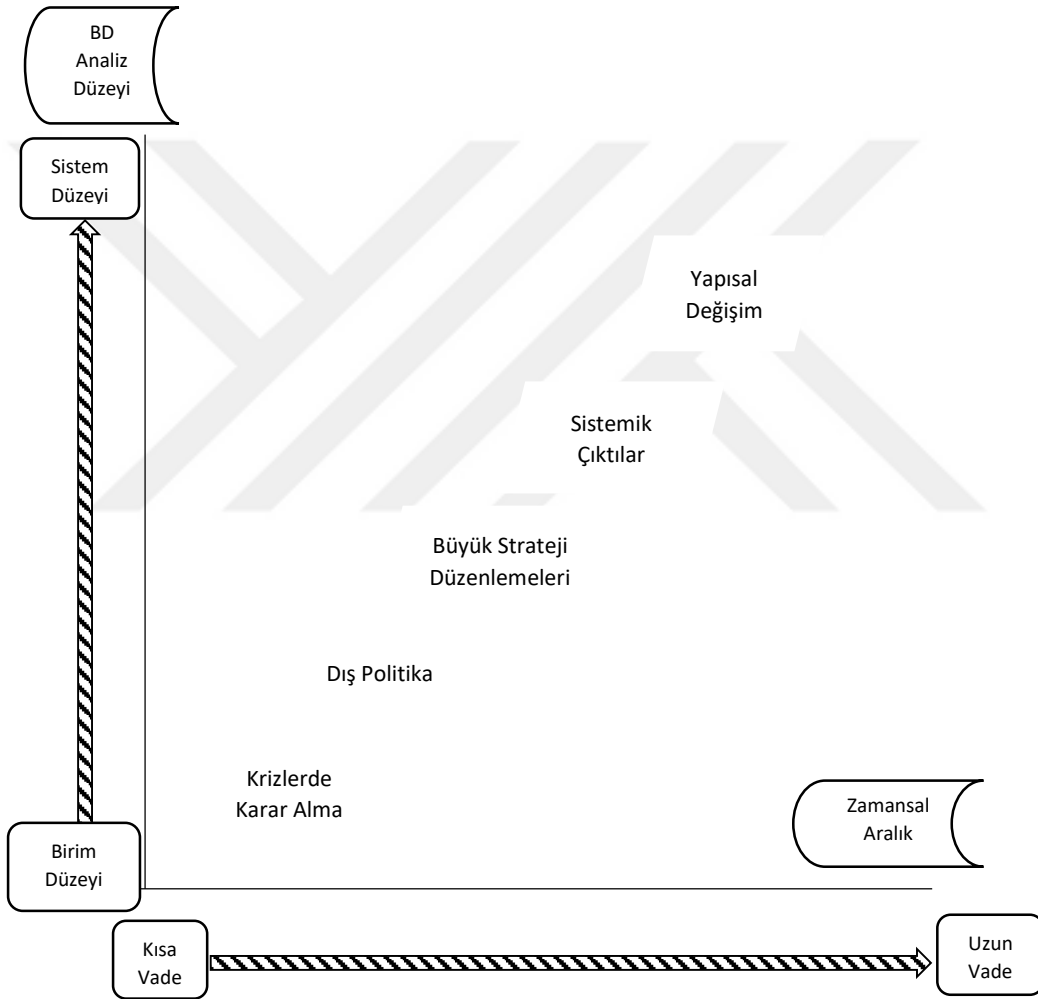
Devletlerin dış politika davranışlarını neorealizmden farklı olarak uluslararası sistemin baskısının yerel düzeyde belirleyiciliği olan unsurlar vasıtasıyla değerlendirerek açıklama amacı taşıyan neoklasik realizm, bu nedenle bağımlı değişken olarak ilgili devletin dış politika davranışını kabul etmektedir.⁴⁰ Taliaferro, neoklasik realizmin amacını farklı devletlerin ya da aynı devletin uluslararası alanda farklı zamanlarda neden belirli stratejileri izlediğinin açıklanması olduğunu belirterek devlet davranışlarını kuramın amacı olarak göstermektedir. Buna göre Şekil.1.2.'de de gösterildiği üzere bir devletin büyük stratejileri (*grand strategy*), askerî doktrini, dış ekonomi politikası, ittifak tercihleri ve kriz davranışları neoklasik realizmin ilgi alanında kabul edilmektedir.⁴¹

Bağımlı değişken olarak dış politika davranışı kabul edilirken bunun uygulanması noktasında da Taliaferro, bağımlı değişkenin devletlerin izleyeceği stratejilerin tipleri ve yoğunluğu hususundaki benzetme (*emulation*), yenileme (*innovation*) ya da mevcut

⁴⁰ Lobell, Ripsman and Taliaferro (2009). 19.

⁴¹ Taliaferro, J. W. (2000). "Security Seeking under Anarchy: Defensive Realism Revisited". *International Security*. 25(3), 133-134.

stratejiyi koruma şekillerinde çeşitli varyasyonlar olduğunu belirtmektedir.⁴² Bu bakış açısı dış politikalarda yaşanan değişimlerin açıklanması noktasında neoklasik realizme önemli bir avantaj sağlamakta ve analizlerin çok boyutlu olarak ele alınmasına yardımcı olmaktadır. Değerlendirilecek olan ilgili dış politika olayının devlet davranışı ve stratejisi bağlamında incelenerek bağımsız değişkenin (uluslararası sistem) ara değişkenler aracılığıyla dış politika çıktısına (bağımlı değişken) dönüştürülmesi neoklasik realizmin yöntemi olarak ortaya çıkmaktadır.

Şekil 1.2. Bağımlı Değişkenler Dizisi

Kaynak: Ripsman, Taliaferro and Lobell (2016). 110.

⁴² Taliaferro, J. W. (2009). "Neoclassical Realism and Resource Extraction: State Building for Future War". In S. E. Lobell., N. M. Ripsman and J. W. Taliaferro. Jeffrey W. (Eds.). *Neoclassical Realism, The State, and Foreign Policy*. Cambridge: Cambridge University Press, 213.

1.2.2. Ara Değişkenler: Devletlerin Yerel Dinamikleri

Neoklasik realizmin dış politika analizi konusunda kendinden önceki realist düşüncelerden ayrılan en önemli tarafı devletlerin iç yapılarından kaynaklanan faktörlere atfettiği önemdir. Her ne kadar sistemin anarşik yapıda olduğu kabul edilse de anarşik yapının devletleri aynı tarz davranışları sergilemek zorunda bırakmadığı, bu faktörlerin dış politikadaki aktif rolleriyle açıklanmaktadır. Ara değişkenler olarak kabul edilen devletlerin iç yapıları dış politika çıktısının oluşmasında nihai karar verici konumundadır. Sistemin en önemli faktörü olarak kabul edilen göreceli güç dağılımının söz konusu devlet noktasında ne ifade ettiği dış politika analizi konusunda anahtar ögedir.

Neoklasik realizm için temel belirleyici unsur olan ara değişkenlerin ne olduğu konusu ise literatürde tartışmalı bir konudur. Ancak neoklasik yazarlar tarafından kuram, dış politika analizi konusunda açıklayıcılık gücü yüksek olması adına geliştirildiği için her devlet için o devletin münferit yapılarından kaynaklanan ara değişkenlerin öne çıkarılması genel bir eğilim şeklindedir. Bununla birlikte çalışmalarda sıklıkla başvurulan ara değişkenler olarak karar alıcıların göreceli güç dağılımı konusundaki algıları ve yerel/içsel faktörlere başvurulmaktadır.⁴³

1.2.2.1. Karar Alıcıların Algılamaları

Dış politika analizi konusunda ara değişkenlerin başında, söz konusu devletin dış politika karar alıcıları gelmektedir. Bunun nedeni, her türlü değerlendirme sürecinin içinde bulunmaları ve yetki anlamında bu kararları almaya muktedir olmalarıdır. Söz konusu karar alıcılar, dış politika yöneticileri olarak da tanımlanmaktadır.⁴⁴ Doğru ya da yanlış rasyonel ya da değil bir devletin bütün dış politika kararlarını alan ve uygulayan aktörler oldukları için bunların hangi ölçüde belirleyici oldukları ve neoklasik realizmin öngördüğü gibi uluslararası sistemin yapısını nasıl algıladıkları önemli bir inceleme alanıdır. Bilhassa devlet liderleri bu konuda özellikle öne çıkan aktörler olmaktadır. Ancak dış politika analizi yaklaşımlarında liderler ve karar alıcılar hususunda ilk defa açıklamalar yapıp analize dahil eden kuram neoklasik realizm değildir. Bu nedenle, neoklasik realizmde bu faktörün rolünü

⁴³ Rose (1998). 152.

⁴⁴ Lobell, S. E. (2009). "The Assessment, the State, and Foreign Policy: A Neoclassical Realist Model". In S. E. Lobell., N. M. Ripsman and J. W. Taliaferro. Jeffrey W. (Eds.). *Neoclassical Realism, The State, and Foreign Policy*. Cambridge: Cambridge University Press, 43.

incelemeden önce uluslararası ilişkiler literatüründe dış politikada liderlere atfedilen rol ve önem konusunda genel bir değerlendirme yapmak ve neoklasik realizmin lider yaklaşımını literatürden hangi modele dayandırdığını incelemek daha faydalı olacaktır.

İlk olarak liderlerin nasıl sınıflandırıldığı incelendiğinde pek çok farklı disiplinden ve kültürel altyapıdan gelen akademisyenlerin bu konuda çeşitli sınıflandırmalar yaptığı görülmektedir. Uluslararası ilişkiler disiplininde, siyaset biliminde ve özellikle sosyolojide ağırlıklı olarak kabul edilen lider sınıflandırması, Max Weber tarafından yapılan sınıflandırmadır. Weber liderleri *otoriter / geleneksel, rasyonel / bürokratik, karizmatik* olmak üzere üç kategoride ele almaktadır.⁴⁵ İlk olarak, otoriter / geleneksel liderliğin temelinde, geleneklerin kutsal, değişmez ve ebedî niteliğine duyulan inançlar yatmaktadır. Liderlik geleneklere bağlı olarak yaratılmış bir kurumdur ve genellikle soy bağı esasına dayanır. Rasyonel / bürokratik lider tipi ise, modern bürokratik yapılanmaya özgü “modern devlet” liderliğidir. Son olarak karizmatik lider de olağanüstü ve tanrı vergisi kişiliğin, karizmanın otoritesi; yani bir kişiye duyulan mutlak bağlılık ve güvene dayanan otorite olarak tanımlanır.⁴⁶

Bir diğer sınıflandırma biçimi olarak akademisyen ve eski ABD Dışişleri Bakanı Henry Kissinger’ın lider tipleri ön plana çıkmaktadır. Kissinger’ın üçe ayırdığı liderler; liberal siyasî yapılarda ortaya çıkan *bürokratik / pragmatik* liderler, belli bir ideolojinin simgesi haline gelmiş özellikle SSCB ve Çin Halk Cumhuriyeti örneklerinde görülen *ideolojik* liderler ve Latin Amerika ülkelerindeki *devrimci* liderler şeklinde kategorize edilmektedir.⁴⁷ Literatürde genel olarak Weber ve Kissinger’ın lider tipleri üzerine kurulan başka lider sınıflandırmalarına da rastlamak mümkündür. Bunların en dikkat çekenini Fransız ekolünün yaptığı kategorizasyondur. Buna göre liderler; *doktriner* ya da *oportünist* lider, *mücadeleci* ya da *uzlaşmacı* lider, *idealist* ya da *kinik* lider, *katı* ya da *imgelemeci* lider, *risk alan* ya da *temkinli* lider şeklinde beş ayrı kategoride incelenmektedir.⁴⁸

Yukarıda belirli faktörlere bağlı olarak sınıflandırılan liderlerin dış politikanın belirlenmesindeki rolleri de oldukça önemlidir. Bu konuda literatürde tam bir mutabakat

⁴⁵ Demir, A. F. (2007). “Dış Politikada Lider ve Türkiye”. A. F. Demir (Editör). *Türk Dış Politikasında Liderler*, Ankara: Bağlam Yayınları, 12.

⁴⁶ Çetin, H. (2011). “Siyasal İktidar ve Meşruiyet”. H. Çetin (Editör). *Siyaset Bilimi*. Ankara: Orion Kitabevi, 55.

⁴⁷ Arı, T. (1996). *Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika*. İstanbul: Alfa Yayınları, 133.

⁴⁸ Demir (2007). 13.

sağlanamamakla birlikte; hemen hemen bütün yaklaşımlar (özellikle bireyci yaklaşımlar) dış politika analizi yapılırken liderlere bir önem atfetmektedir. Bu nedenle, disiplinde liderlerin etkinliğine yönelik öne çıkan görüşleri genel olarak açıklamak konunun daha iyi anlaşılabilmesi için faydalı olacaktır. İlk olarak, realist okulun temsilcilerinden Hans Morgenthau, rasyonel seçim (rational choice) varsayımından hareketle, liderlerin tutum ve davranışlarının güç ve çıkar çerçevesinden analizinin mümkün olduğunu savunmaktadır. Bu nedenle, liderin bir süreklilik hâlinde nasıl hareket ettiğinin analiz edilmesinin dış politika konusunda önemli bir fikir vereceğini iddia etmektedir.

James Rosenau ise dış politikayı, bağımsız değişkinlerin bağımlı değişkenler tarafından dönüştürüldüğü bir sistem olarak kurgulamaktadır. Bu sistemdeki bağımsız değişkenler, herhangi bir siyasal / toplumsal mekanizma tarafından dönüştürülmemiş hâliyle olgulardır. Bu değişkenler, beş düzlemde (uluslararası sistem, toplumsal yapı, hükümet, idarî-bürokratik mekanizma ve birey / lider düzlemleri) yeniden inşa edilerek ve şekillendirilerek bağımlı değişken hâline getirilir.⁴⁹ Lider, bu düzeylerce bağımlı hâle getirilen dış politika değişkenlerini birer uluslararası politika çıktısına dönüştürmektedir.

Neoklasik realizmde de liderlerin dış politikadaki rolü konusunda karşılığı bulunan bir diğer görüş ise, Robert Putnam ve Andrew Moravcsik tarafından ortaya konmaktadır. Uluslararası ilişkileri “iki aşamalı oyun” (*two levels game*) olarak gören bu yaklaşıma göre: “liderler, iç politika ve uluslararası pazarlık arasında bir bağlantı kuran iki aşamalı oyunun merkezî stratejik aktörleridir.”⁵⁰ Buna göre, liderler iç politika ile dış politikayı konjonktüre göre dengeleyen; iç politik ortamın rekabetçi veya uzlaşmacı olmasını dış politikada temel yaklaşımlara çeviren, sistemin öncelikli aktörleridir.

Neoklasik realizm, bu noktada liderleri ve diğer dış politika karar alıcılarını dış politika analizinin temel aktörleri olarak görmektedir.⁵¹ Söz konusu kadrolar devletin ulusal güvenliğinin sağlanmasından sorumludurlar. Ayrıca bir devletin iç yapısından kaynaklanan etkilere de açık olduklarından karar alınırken her türlü değişkenleri göz önüne alabilmektedirler. Neoklasik realizmde dış politika yöneticilerine böylesi bir rol verilmesinin

⁴⁹ Demir (2007). 16.

⁵⁰ Hermann, M. G. and Hagan, J. D. (2008, Spring). “International Decision Making: Leadership Matters”. *Foreign Policy*. 110, 129. Ayrıca bkz. Evans, P., Jacobson, H. and Putnam, R. (Eds.) (1993). *Double-Edged Diplomacy: International Bargaining and Domestic Politics*, Berkeley: University of California Press.

⁵¹ Lobell (2009). 43.

temel nedeni, o devletle ilgili her türlü veriye ulaşabilme imkânına sahip olmalarıdır. Ayrıca uluslararası sistemin görece güç konseptinden kaynaklanan sinyalleri değerlendiren ve dış politika yapım sürecinde bu değerlendirmeye göre dış politika çıktıları oluşturmaları nedeniyledir. Dış politika yöneticilerinin bilgiye ulaşma konusunda o devletteki herkesten daha ayrıcalıklı bir konumda olmaları, devletin uluslararası sistem içerisindeki konumunu daha farklı görebilmelerini sağlamaktadır.⁵²

Neoklasik realizmde dış politikanın dış politika yöneticileri tarafından yürütülmesi nedeniyle, bu kadroların algı sistematiği de önem kazanmaktadır. Yöneticilerin siyasî görüşleri, ideolojileri, dünyayı nasıl yorumladıkları ve diğer öznel özellikleri dış politikanın belirlenmesi hususunda oldukça önemlidir. Bu noktada, dış politika yöneticilerinin neoklasik realizmde iki aşamalı bir öneminden bahsetmek mümkündür: İlk olarak, devletler arasındaki güç dağılımı ve o devlet içindeki imkân ve kabiliyetler konusunda sahip oldukları bilgiler, ikinci olarak da söz konusu bilgileri nasıl değerlendireceklerinin ve nasıl bir dış politika kararı vereceklerinin bu yöneticilerin algılamalarıyla ilgili olması. Rose bu unsuru dış politikanın oluşturulmasında mevcut gücün değil, o gücün nasıl algılandığının önemli olduğunu belirterek açıklamaktadır.⁵³ Konuyla ilgili diğer neoklasik yazarlardan Zakaria biraz daha iddialı bir biçimde uluslararası politikada devlet adamlarının temel aktör olduklarını, bu nedenle de devletin gücünün değil, bu gücün liderler tarafından nasıl algılandığının önemli olduğunu belirtmektedir.⁵⁴ Wohlforth da Soğuk Savaş döneminde liderlerin kendi devletlerinin ve rakip devletlerin yetenekleri konusundaki algılamaları doğrultusunda farklı dış politika davranışları sergilemeleri nedeniyle liderlerin algılamalarının dış politika analizi için oldukça önemli olduğunu vurgulamaktadır.⁵⁵

Liderler başta olmak üzere dış politika yöneticilerinin dış politikanın oluşturulmasında bu denli öneme sahip olmasına karşın, tek başına bütün belirleyiciliğin yönetici kadrolarına verilmesi de doğru değildir. Yukarıda da belirtildiği gibi iki aşamalı oyun olan dış politika oluşumunda liderlerin nasıl davranacağını belirleyen iç dinamikler (toplumsal yapı,

⁵² Ripsman, N. M. (2009). "Neoclassical realism and domestic interest groups". In S. E. Lobell., N. M. Ripsman and J. W. Taliaferro. Jeffrey W. (Eds.). *Neoclassical Realism, The State, and Foreign Policy*. Cambridge: Cambridge University Press, 172.

⁵³ Rose (1998). 147.

⁵⁴ Zakaria (1998). 42.

⁵⁵ Wohlforth (1993). 310.

bürokrasi, iş dünyası, siyasî partiler vb.) söz konusudur. Bu nedenle bir diğer ara değişken olarak görülen devletlerin iç yapılarından kaynaklanan faktörler de incelenmelidir.

1.2.2.2. Yerel Faktörler

Neoklasik realizmde dış politikanın belirlenmesinde ve uygulanmasında rol verilen bir diğer ara değişken o devlete dair yerel faktörlerdir. Ancak nihayetinde realist geleneğin bir temsilcisi olan neoklasik realizmde bu unsur görece güç dağılımı ya da karar alıcıların algıları kadar belirleyici konumda değildir. Bununla birlikte, farklı koşullar altında farklı ölçeklerde de olsa söz konusu unsurların analize dahil edilmesi gerekliliği de kabul edilmektedir.⁵⁶ Yerel faktörler olarak nelerin kabul edilebileceği de yine ara değişkenlerin neler olduğu konusunda olduğu gibi ilgili devletlere göre değişkenlik göstermektedir. Söz konusu devletin toplumsal ve kültürel yapısı, tarihsel süreklilikleri, kurumsal yapısı ve kurumların özerkliği, çıkar grupları ve bağımsız medya gibi çok farklı dinamikler, bu noktada yerel faktörler olarak kabul edilebilmektedir.⁵⁷ Her bir faktörün dış politika karar alıcılarının üzerindeki etkisi neoklasik realizmde dış politika analizinin ara değişkeni olarak kabul edilmektedir.

Ripsman'a göre yerel faktörler, genel olarak toplumun kendisi, dış politika konusunda belirleyici bir unsurdur. Bu noktada belirleyicilik durumu ve ölçeği o devletin kendi koşulları ile alakalıdır. Dış politika kararlarından etkilenme durumu ve kararları etkileyebilme kapasiteleri ölçüsünde yerel faktörler dış politika süreçlerinin belirleyici unsurlarından olabilmektedirler. Örnek olarak, savaş kararı ya da askerî bütçe konusu gibi konular toplumun her kesimini etkilemektedir. Bu kararların sonuçları bütün toplumu ilgilendirmektedir. Başta askerî bürokrasi olmak üzere devletin çeşitli kurumları, ekonomiyi yönlendirebilme kapasitesine sahip olan iş dünyası, doğrudan ya da dolaylı olarak etkilenebilecek olan farklı etnik ya da çıkar grupları ve kararları tartışmaya açma gücü olan medya gibi farklı aktörler dış politika süreçlerinin içerisinde yer alırlar.⁵⁸

Buna karşın, yerel faktörlerin dış politika üzerindeki etkileri farklı politikalara kıyasla daha azdır. Ripsman bunun iki farklı nedeni olduğunu iddia etmektedir. İlki, ulusal güvenliğin önemi ve yüksek maliyeti nedeniyle toplumun beklentilerinin, bürokrasinin ve toplumsal

⁵⁶ Ripsman (2009). 170.

⁵⁷ Ripsman (2009). 179-186.

⁵⁸ Ripsman (2009). 180.

çıkarların hükümetlerce fazlaca dikkate alınmamasıdır. Çünkü dış politika yöneticileri toplumdan daha fazla bilgi sahibidir ve devletin uzun vadeli çıkarları konusunda daha iyi değerlendirme yapabilecek konumdadırlar. İkincisi, uygulanacak politikanın fayda ve zararlarının toplumun tüm gruplarını etkileyecek boyutta olmasıdır. Her ne kadar eşit boyutta bir yük paylaşımı olmasa da dış politika kararlarından herkesin etkileneceği için belirli grupların sürece dahil edilerek öne çıkarılması doğru olmayacaktır.⁵⁹

Yukarıda bahsedilen argümanlara karşın yerel faktörlerin etkisinin küçümsenmesi de çok doğru bir yaklaşım değildir. Söz konusu grupların yöneticileri etkileme kapasiteleri yine de mevcuttur. Bunun değerlendirilmesi için hangi koşullarda hangi grupların belirleyici olabileceği analize dahil edilmelidir. Bu noktada, devletin genel yapısı, sahip olduğu güç imkânları ve içinde bulunduğu uluslararası ortam gibi dinamikler etkili olmaktadır. Yöneticilerin seçimlerle belirlendiği demokratik ülkelerde yöneticilerin yeniden seçilme kaygıları bu dinamiklerden birisidir. Toplu halde oy kullanma kabiliyeti olan gruplar demokratik devletlerde dış politika yöneticilerini etkileyebilmektedir. Ülkedeki ekonomik ortamın yönlendiricisi olan çıkar grupları da potansiyel pazarlar ya da tersi olarak kaybedilecek iş imkânları gibi konularda dış politikaya katılabilmektedir. Askerî bürokrasinin güçlü olduğu ve darbe yapabilme gibi bir potansiyele sahip olduğu ülkeler de dış politikalarında bu tarz yönelimlere göre hareket edebilmektedirler. Medyanın farklı çıkar gruplarıyla birlikte hareket ederek kamuoyunu etkilemesi neticesinde yöneticileri istenilen dış politika davranışlarına yönlendirmeleri de mümkündür. Ayrıca bölgesel ya da küresel çapta çeşitli ideolojilerin yoğunlaşması ve ilgili devleti de etkilemesi gibi durumlarda da karar alıcılar dış politika seçeneklerini değiştirebilmektedir.⁶⁰

Sonuç olarak, bir devlet dış politikasını oluştururken kendi iç dinamiklerinden kaynaklanan yerel faktörleri de dikkate almak durumundadır. Neoklasik realizmin açıklayıcılık gücünün artmasındaki en önemli bakış açısı değişikliği, yukarıda açıklanan ara değişkenlere belirleyicilik rolü verilmesi olmuştur. Bu sayede birden fazla dış politika seçeneğine sahip olan devletlerin nasıl davranabileceğine dair detaylı bir konsept ortaya konabilmiştir. Ara değişkenlerle birlikte realist kuramın argümanı olan yapısal unsurlar ve göreceli güç dağılımı

⁵⁹ Ripsman (2009). 180-181.

⁶⁰ Ripsman (2009). 181-191.

da neoklasik realizmde terk edilmemiştir. Bağımsız değişken olarak görülen uluslararası sistemin etkileri sonraki başlıkta incelenecektir.

1.2.3. Bağımsız Değişken: Uluslararası Sistem ve Göreli Güç Dağılımı

Buraya kadar yer verildiği üzere neoklasik realizm, karar alıcıların uluslararası sistemdeki göreli gücün dağılımı konusundaki algılarını ve yerel faktörlerden kaynaklanan sınırlamaları dış politika ve uluslararası sistemin baskısı arasındaki ara değişkenler olarak kabul etmektedir. Dış politika analizinin bağımsız değişkeni olarak ise sistemik unsurlar dolayısıyla da göreli güç dağılımının devletler üzerindeki baskısı olarak belirlenmektedir.⁶¹ Böylelikle, neoklasik realizmde neorealizmde olduğu gibi uluslararası sistem göreli güç dağılımıyla açıklanmaktadır. Ancak göreli gücün nasıl görüldüğü meselesi neoklasik realizmde farklılaşmaktadır.

Göreli gücü bağımsız değişken olarak gören neoklasik realizmde, bu konseptin nasıl açıklanıp analize dahil edeceği konusu neoklasik realizmi diğer realist açıklamalardan ayırmaktadır. Neoklasik yazarlardan Wohlforth, “güç” kavramını devletlerin birbirleri üzerinde etki kurmasını sağlayacak olan “kapasite” ya da “kaynaklar” şeklinde açıklamaktadır.⁶² Böylelikle neoklasik realizm güce mukayeseli bir rol vermekte, devletlerin dış politika davranışlarında hedefleri ve tercihleri öne çıkartarak hareket ettikleri iddia edilmektedir. Bu noktada sahip olunan güce dair varolan algı dış politikada belirleyici olmaktadır.⁶³

Bununla birlikte anarşiye yüklenen anlam itibarıyla da neoklasik realizmin dış politika analizindeki bağımsız değişkeni neorealizmden ayrılmaktadır. Neorealizmde olduğu gibi anarşinin yarattığı yaygın belirsizlik durumu ve potansiyel tehditler neoklasik realizm için de merkezi bir konumdadır.⁶⁴ Ancak anarşi konseptinin devletler üzerindeki belirleyiciliği konusu neoklasik realizmi farklılaştırmaktadır. Neorealizmin anarşik uluslararası ortamda devletlerin güvenlik peşinde koştukları varsayımına karşın, neoklasik realizmde devletler dış

⁶¹ Lobell (2009). 28.

⁶² Wohlforth (1993). 4.

⁶³ Rose (1998). 152.

⁶⁴ Lobell (2009). 29.

çevrelerini kontrol etmeye ve şekillendirmeye çalışarak uluslararası anarşinin belirsizlikleriyle mücadele etmeye çalışırlar.⁶⁵

Söz konusu mücadele diğer devletlerle olan güç münasebetleri çerçevesinde gerçekleşmekte ancak mevcut güç dağılımı değil bu güç dağılımının karar alıcılar nezdinde nasıl görüldüğü ile bir çıktı oluşmaktadır. Dolayısıyla dış politika analizinde gücün kendisi değil güce dair karar alıcıların sahip oldukları bilgi ve değerlendirmeler dikkate alınmaktadır. Bununla birlikte, devletlerin kendilerinin sahip oldukları güç de uluslararası ortamı etkileme kapasiteleri ve yine karar alıcıların kendi devletlerinin sahip olduğu güce dair algılarıyla birlikte düşünülmektedir.

Devletlerin uluslararası sisteme bakışı da bu konseptten ileri gelmektedir. Anarşik ortamın belirsizliğinin giderilmesi, diğer devletlerin ve uluslararası çevrenin mevcut etkileme kapasitesiyle şekillendirilmesiyle mümkün olmaktadır. Bu varsayım, devletlerin uluslararası sistemi ve göreceli güç dağılımını dış politika yapımında sınırlayıcı faktörler olarak görmesine neden olmaktadır. Ancak bu sınırlama tek başına yeterli olmamakta, karar alıcıların bu sınırlamaları nasıl değerlendirdikleriyle alakalı olarak veriye dönüşmektedir.⁶⁶ Bu nedenle, karar alıcılar, dolayısıyla birim düzeyindeki değişkenler, neoklasik dış politika analizinde merkezî konumda bulunmaktadır.

Neoklasik realizme göre karar alıcıların dış politika analizinde merkezde yer almaları dış politika kararlarına etkisi olabilecek her türlü bilgiye sahip olup bu bilgileri değerlendirecek konumda olmalarından kaynaklanmaktadır. Bu bilgilerin ve verilerin bir ayağı devlet içi faktörlere dairken ikinci ayağı da uluslararası sisteme dairdir. Uluslararası anarşinin yarattığı belirsizlik ortamı ve göreceli güç dağılımı hususundaki değerlendirmeler bu noktada karar alıcıların uluslararası sisteme dair sahip olmaları gereken bilgilerdir.

Neoklasik realizmde söz konusu belirsizlikler kısa ve uzun dönem için farklı görünmektedir. Kısa vadede anarşinin yarattığı belirsizlik durumu uzun vadeye kıyasla daha fazla olumsuz sonuçlar doğurabilmektedir. Ancak kısa vadedeki olumsuz sonuçların ve sistem kaynaklı tehditlerin uzun döneme göre daha az belirsiz olduğu savunulmaktadır. Bununla birlikte devletlerin kısa vadeden kaynaklı tehditlerle mücadele ederken birden fazla dış politika

⁶⁵ Rose (1998). 152.

⁶⁶ Wohlforth (1993). 15.

seçeneği olduğu ve bu seçeneklerin muhakkak rasyonel olması gibi bir zorunluluğun bulunmadığı iddia edilmektedir.⁶⁷

Dış politika yöneticilerinin belirleyiciliği bu durumlarda devreye girmektedir. Söz konusu tehdit ve olumsuz durumlarda karar alıcılar gelecekte meydana gelebilecek olan görece güç dağılımındaki değişimleri de hesaba katarak eldeki veriler ışığında en uygun dış politika hamlelerini yapmaya çalışmaktadır. Bunu yapabilmek için de sürekli olarak uluslararası sisteme ve görece güç dağılımına ilişkin eldeki bilgi ve veriler güncel tutulmalı ve yeni durumların analizi için bu kabiliyetler geliştirilmelidir. Bunun için de eldeki bilgiler geri dönüşlerle sürekli olarak yenilenmelidir. Ayrıca devletlerin çevrelerinde meydana gelen ani değişimler ve gücün el değiştirmesi gibi durumlar da neoklasik realizmin dış politika analizinde önemli görünmektedir. Müttefik ya da rakip ülkelerin dış politikalarındaki ani değişimler ve beklenmedik krizler bu tarz değişimler olarak görülebilir. Böylesi gelişmeler karar alıcılara görece güç dağılımı konusunda fikir veren gelişmelerdir.⁶⁸

Neoklasik realizm bakış açısından dış politika incelemeleri yapılan çalışmalarda da böylesi durumlar analiz edilmiştir. Wohlforth, 1970 ve 1980'li yıllarda Sovyet liderlerin, ABD'nin savunma harcamalarını arttırmasının nedenleri konusunda bunun kendiliğinden gelişen bir durum mu yoksa Sovyetler'in Brejnev Doktrini, Afganistan'ın işgali ve Üçüncü Dünya ülkelerindeki hareketlere verdiği desteklerden mi kaynaklandığı konusunda düştükleri ikilemi incelemiştir. Bu ikilemin sebep olduğu tartışmalar bilgi eksikliğinden dolayı kararların geç alınmasına neden olmuş ve Sovyetlere stratejik avantaj kaybettirmiştir.⁶⁹ Christensen, ABD'nin İkinci Dünya Savaşı sonrasında İngiltere'nin gerileyişinden endişelenerek iki kutuplu bir yapıya gidildiği düşüncesiyle Sovyetleri çevreleme politikasına başladığını anlatmıştır.⁷⁰ Yine Christensen başka bir çalışmasında 1860'larda III. Napolyon ve komutanlarının Avusturya'nın Prusya ile savaşta karşı koyabilme yeteneği hakkındaki yanlış değerlendirmeleri ve sonuçta Fransızların savaş öncesi Avusturya ile ittifak aramalarına neden olan Avrupa'daki askerî güç dağılımı hakkındaki belirsizlikleri tartışmıştır.⁷¹ Zakaria da Amerikan devlet gücünün yükselişine dair alguların nasıl pekiştirildiğini incelemiştir. 1898 yılındaki İspanya-Amerika savaşında kazanılan zaferin

⁶⁷ Lobell (2009). 28-29.

⁶⁸ Lobell (2009). 29.

⁶⁹ Wohlforth (1993). 223-251.

⁷⁰ Christensen (1996). 22.

⁷¹ Christensen, T. J. (1997, Winter). "Perceptions and Alliances in Europe, 1860-1940". *International Organization*. 51(1), 65-97.

Amerika'nın gücüne dair algıların hem içeride hem de dışarıda pekiştiğini belirten Zakaria, tersi şekilde, Vietnam Savaşı'nın ABD askerî gücünün sınırlılığı hususundaki algıları pekiştirirken Japonya'nın 7 Aralık 1941 Pearl Harbor baskını ya da 11 Eylül saldırılarının da ABD'nin anavatan kırılabilirliği algısını pekiştirdiğini açıklamaktadır.⁷² Bu çalışmalarda öne çıkarıldığı üzere uluslararası sisteme ve diğer devletlere dair eldeki bilgilerin geri dönüşleri olumlu ya da olumsuz mutlaka karar alıcılar tarafından analizlere konu edilmektedir. Bu nedenle, dış politika yöneticilerinin sürekli olarak daha doğru dış politika hamleleri yapabilmek adına eldeki bilgilerini geliştirme sorumluluğu bulunmaktadır.

Sonuç olarak, neoklasik realizmde bağımsız değişken olarak kabul edilen sistemik sınırlamalar yani göreceli gücün dağılımı, neorealizmden farklı olarak devletlerin dış politika davranışlarında tek değişken olarak görülmemektedir. Aynı uluslararası ortam içerisinde bütün devletler aynı dış politika davranışlarını göstermediklerinden her devletin kendine özgü dinamikleri de hesaba katılmalıdır. Bu noktada, dış politika yöneticilerinin göreceli gücün dağılımı konusunda sahip oldukları bilgiler ve genel değerlendirmeler, sistemik unsurların ve sınırlamaların dış politika analizine nasıl dahil edileceğini belirlemektedir.

1.3. Neoklasik Realizme Getirilen Eleştiriler

XX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren disiplinde kuramsal baskınlığa sahip olan neorealizmin Soğuk Savaş'ın sona ermesi ile birlikte açıklayıcılık yönünden sorgulanması ve devlet davranışlarının uluslararası politikadaki rolünün tartışmalarda zaman içerisinde daha fazla yer tutmaya başlaması, neoklasik realizmin ortaya çıkması sonucunu doğurmuştur. Özellikle realist yazarlarca realist teorinin eksikliklerinin giderilmek istenmesi yeni bir dış politika analizi konseptinin inşa edilmesini gerektirmiştir. Bu uğraşlar ve tartışmalar neticesinde realist bakış açısından dış politikanın nasıl incelenmesi gerektiği sorusu neoklasik realizmle cevap bulmuştur.

Neoklasik realizm disiplindeki bir kuramsal boşluğu giderirken aynı zamanda kendisine yönelik eleştirileri de beraberinde getirmiştir. Söz konusu eleştiriler üç farklı şekilde yöneltilmektedir. İlk olarak, neoklasik realizmin yalnızca neorealizmin açıklarını kapatan bir yaklaşım olduğu, dolayısıyla kendi başına bir kuram olmadığı şeklindedir. İkinci olarak, neoklasik realizmin Waltz'un neorealizm dışındaki kuramları eleştirirken onları suçladığı

⁷² Lobell (2009). 30.

gibi indirgemeci bir kuram olması da eleştiri konusudur. Son olarak da neoklasik realizmin henüz gelişme evresinde olduğu ve bu nedenle yeni bir yaklaşım olarak kabul edilemeyeceği şeklinde eleştiriler getirilmektedir. Bu eleştirilerin ayrı ayrı incelenmesi kuramsal açıklamaların daha sağlıklı anlaşılabilmesi adına faydalı olacaktır.

Brian Rathbun tarafından ortaya konulan iddiaya göre neoklasik realizm yeni bir kuram değil neorealizmin yalnızca mantıksal ve gerekli bir uzantısıdır.⁷³ Buna göre, neoklasik realizm yalnızca neorealizmde ihtiyaç duyulan alanlarda (dış politika analizi) ve anomalilerde birim düzeyindeki değişkenleri kullanarak neorealizmi tamamlayıcı işleve sahip bir yaklaşımdır.⁷⁴ Söz konusu eleştiri neoklasik realizmin ortaya çıkış süreci göz önüne alındığında yerinde ve mantıklı görünmektedir. Bu eleştiriye Ripsman, neoklasik realizmin devletlerin dış politikalarının açıklanmasını sağlayan ayrı bir kuramsal çerçeve olduğu şeklinde cevap vermektedir. Ripsman, neorealizmin zaten böyle bir amacının olmaması nedeniyle iki yaklaşımı inceleme konuları bakımından birbirinden ayırmakta, neorealizmi Waltz'un da belirttiği üzere uluslararası politika kuramı, neoklasik realizmi ise dış politika kuramı olarak görmektedir.⁷⁵

Bir diğer eleştiri konusu olan neoklasik realizmin indirgemeci bir kuram olması ise genellikle Waltz'un bu konudaki açıklamaları referans alınarak yapılmaktadır. Waltz'a göre birim düzeyindeki açıklamalar esas belirleyici faktör olan yapıyı dikkate almaksızın uluslararası politikayı bireylere indirgeyen yaklaşımlardır ve hatalılardır. Neoklasik realizmin de analize birim düzeyindeki değişkenleri dahil etmesi onun da indirgemeci bir kuram olarak eleştirilmesine neden olmaktadır. Ancak neoklasik realizm uluslararası sistemin devletler üzerindeki sınırlayıcı etkisini kabul etmekte hatta analizi sistemik sinyallerle başlatmaktadır. Neoklasik realizmde farklı olan, uluslararası sistemin ve devletler arası görelî güç dağılımının devletleri aynı davranışları sergilemek zorunda bırakması iddiasına getirdiği eleştiridir.⁷⁶ Yukarıda da açıklandığı gibi sistemik sinyaller ancak karar

⁷³ Rathbun, B. (2008). "A Rose by Any Other Name: Neoclassical Realism as the Logical and Necessary Extension of Structural Realism". *Security Studies*. 17(2), 294-321. Ayrıca benzer diğer eleştiriler için bkz. Legro, J. W. and Moravcsik, A. (1999, Fall). "Is Anybody Still a Realist?". *International Security*. 24(2), 5-55. Moravcsik, A. (2003). "Liberal International Relations Theory: A Scientific Assessment". In C. Elman and M. F. Elman. *Progress in International Relations Theory*. Cambridge: MIT Press. 190-193.; Keohane, R. (1986). *Neorealism and its Critics*. New York: Columbia University Press. 164-165.

⁷⁴ Rathbun (2008). 295.

⁷⁵ Ripsman (2009). 191-192.

⁷⁶ Lobell (2009). 21.

alıcıların değerlendirmeleri ve algıları neticesinde dış politika analizine dahil edilmekte ve değerlendirmeler farklı olabileceği için de dış politika davranışları farklılaşabilmektedir.

Neoklasik realizme dair bir başka tartışma konusu olan husus da neoklasik realizmin halen gelişim aşamasında bir yaklaşım olduğu ve bu nedenle kendi başına bir kuram olarak kabul edilemeyeceğidir. Aslında bu eleştiri diğer eleştirilerin devamı niteliğindedir. Bununla birlikte, neoklasik realizmin henüz neorealizm gibi literatürde bütün açıklayıcı kuramsal unsurlarıyla birlikte kapsamlı bir değerlendirmesinin olmadığı da kabul edilebilir. Kuramsal gelişim açısından neoklasik realizmin şu an için yeterli olmamakla birlikte umut vadeden bir süreç içerisinde olduğu da bir gerçektir. Özellikle 2000’li yıllarla birlikte literatürde neoklasik realist bakış açısından yapılan dış politika analizlerinde hatırı sayılır ölçüde artış söz konusudur. Birim düzeyindeki ara değişkenlerin analize dahil edilmesi spesifik dış politika olaylarının dâhi realist bakış açısından analizini sağlamakta, uluslararası ilişkiler bölümlerinde hazırlanan tezlerde bu bakış açısına sıklıkla başvurulmaktadır. Dolayısıyla, neoklasik realizme getirilen bu son eleştirinin büyük ölçüde haklılık payı olmasıyla birlikte, neoklasik realizmin henüz gelişimini tamamlamış bir kuramsal yaklaşım olması onun açıklayıcılığı noktasında bir sorun teşkil etmemektedir.

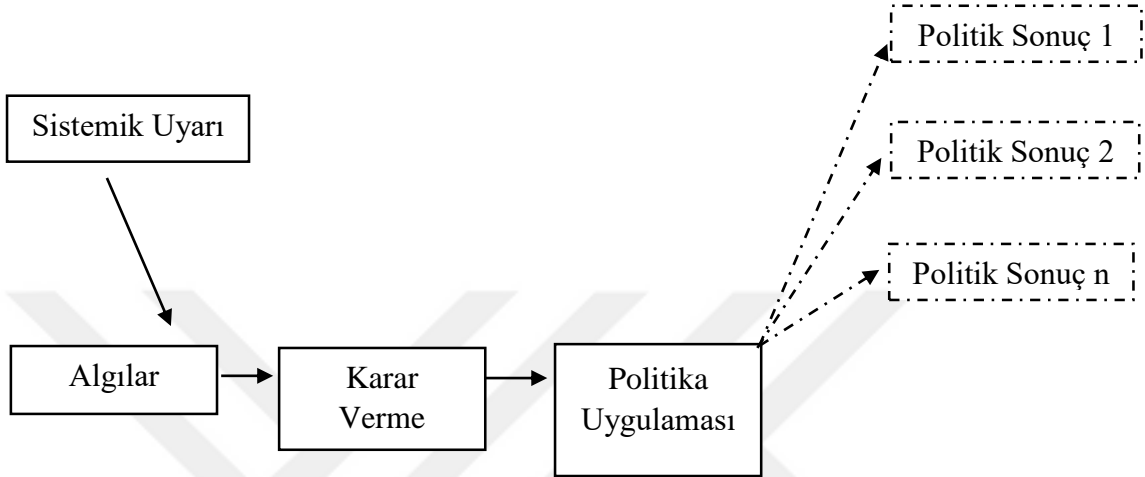
Neoklasik realizm, yukarıdaki eleştirilere fazlasıyla maruz kalmakta ancak bu eleştirilere cevap niteliğindeki yeni çalışmalarla disiplin içerisindeki ağırlığını sürekli olarak arttırmaya devam etmektedir. Bu çalışmalardan en fazla öne çıkanı, önceki neoklasik realizm yazımlarında da sıklıkla karşılaşılan Norrin M. Ripsman, Jeffrey W. Taliaferro ve Steven E. Lobell’in 2016 yılında yayınladıkları “*Neoclassical Realist Theory of International Politics*” (Uluslararası Politikanın Neoklasik Realist Teorisi) kitabıdır. Yazarlar bu kitapta neoklasik realist teoriyi üç ayrı tipe ayırarak bir gelişim evresi projeksiyonu ortaya koymuşlardır.

Buna göre birinci tip, Gideon Rose tarafından (Neoclassical Realism and Theories of Foreign Policy) tanımlanan neoklasik realizmdir ve bu modelde uluslararası sistem tarafından devletlerin nasıl hareket etmesinin gerektiğini belirlemek adına yollanan sinyaller, liderin algısı ve iç politikanın süzgecinden geçtikten sonra bir politika çıktısı oluşturmaktadır.⁷⁷

İkinci tip neoklasik realizm ise bu yazarlar tarafından 2009 yılında yayınlanan kitapla (Neoclassical Realism, The State, and Foreign Policy) ortaya konan ve yalnızca

⁷⁷ Ripsman, Taliaferro and Lobell (2016). 28.

neorealizmin anomalilerini açıklamayan bunun yanında dış politika tercihlerinden büyük strateji düzenlemelerine kadar daha geniş ölçekli bir analiz yelpazesi sunan bir yaklaşımdır.⁷⁸ Bu iki tipin dış politika analizine yönelik yöntemi büyük benzerlikler taşımaktadır. Söz konusu yöntem Şekil.1.3.'de gösterilmektedir.

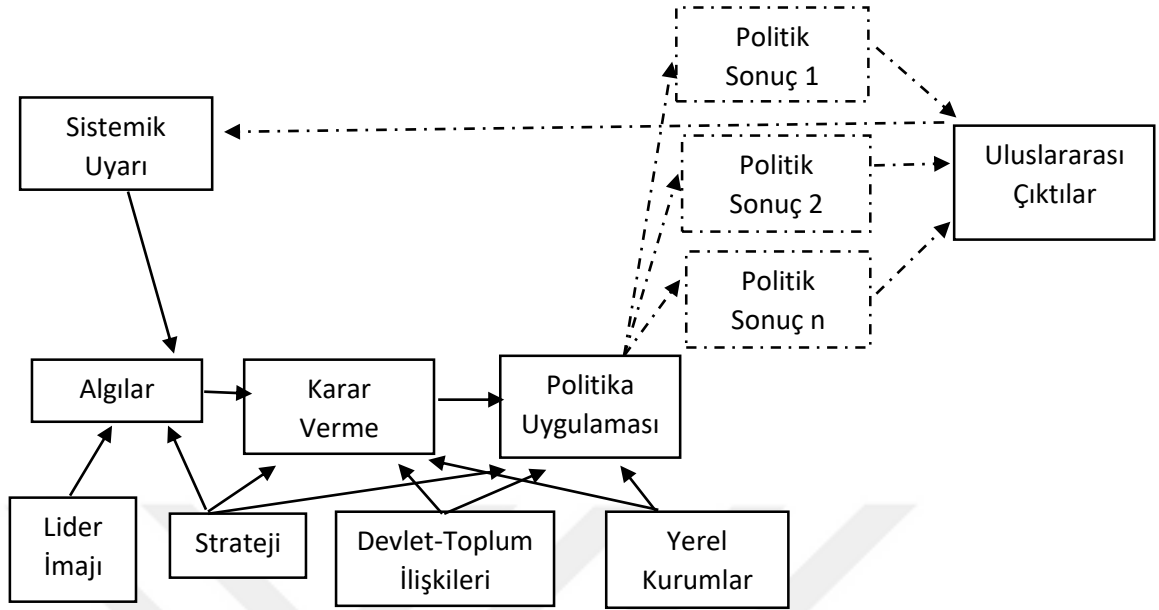
Şekil 1.3. Birinci ve İkinci Tip Neoklasik Realist Dış Politika Modeli

Kaynak: Ripsman, Taliaferro and Lobell (2016). 31

Şekil.1.4. üzerinde detaylı olarak gösterildiği üzere, Ripsman, Taliaferro ve Lobell tarafından geliştirilen üçüncü tip neoklasik realizm ise, kitabın adında Waltz'a yapılan nazirenin de gösterdiği üzere yeni bir uluslararası politika kuramıdır. Yazarlar, disiplinin hakim kuramları olan Realizm (yapısal realizm), Liberalizm ve Konstrüktivizmin eksikliklerini açıkladıktan sonra buradan yola çıkarak kendi kuramlarını inşa etmeye çalışmıştır. Bu yaklaşım, neoklasik realizme yöneltilen neorealizmin devamı ve kendi araştırma programı olmaması şeklindeki en temel eleştirilere verilen bir cevap şeklinde ortaya konmaktadır. Bunu yaparken, neoklasik realizmin mevcut gelişimi de eleştirilmekte ve kuramın ilgi alanı genişletilmeye çalışılmaktadır. Kendi ifadelerine göre üçüncü tip neoklasik realist teori kısa vadeli krizlerde karar alma süreci, dış politika davranışı ve bir devletin büyük strateji düzenlemesinden, sistemik çöktürlere ve bir bütün halinde uluslararası sistemin yapısındaki evrimlere kadar oldukça geniş bir yelpazede politik olayları açıklayabilmektedir.⁷⁹

⁷⁸ Ripsman, Taliaferro and Lobell (2016). 29.

⁷⁹ Ripsman, Taliaferro and Lobell (2016). 1.

Şekil 1.4. Üçüncü Tip Neoklasik Realist Model

Kaynak: Ripsman, Taliaferro and Lobell (2016). 34.

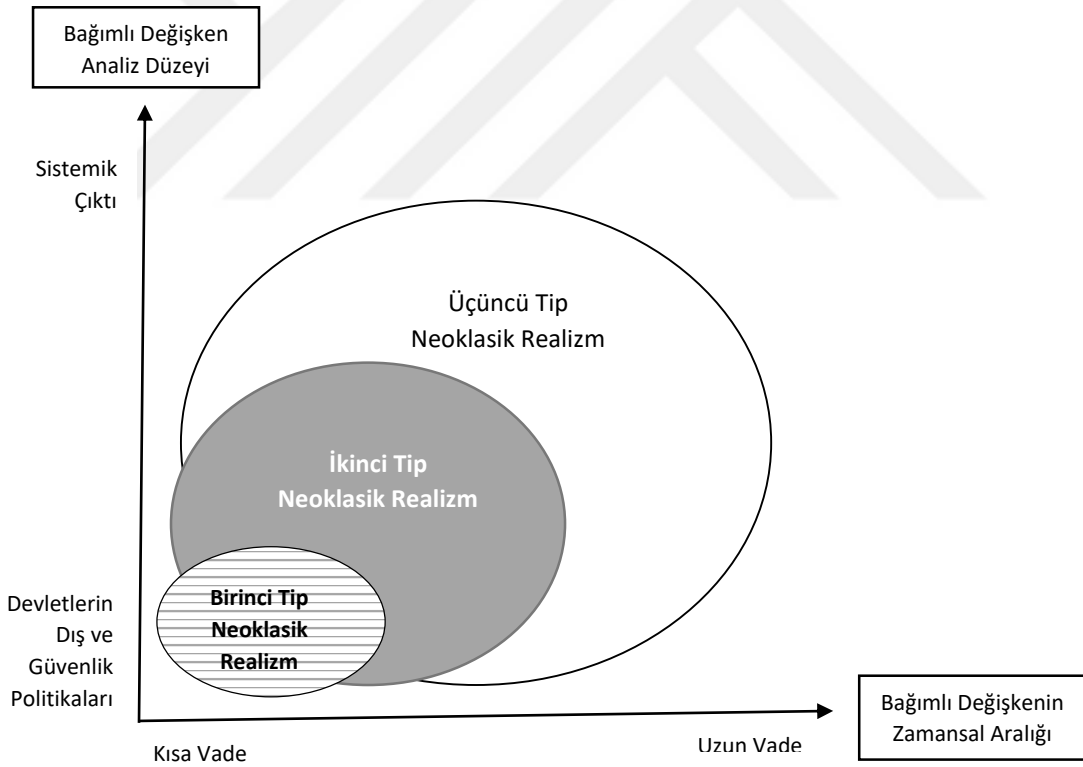
Bu iddia, kuramın baştan aşağı yeniden ele alınmasını gerektirmiş ve bilhassa ara değişkenler ile bağımlı değişkenler konusunda çeşitliliğe gidilmesi gerekmiştir. İlk olarak ara değişkenlerin üçüncü tip neoklasik realizmde ne olduğuna bakıldığında dörtlü bir sınıflandırma ön plana çıkmaktadır. Buna göre, *lider imajı*, *stratejik kültür*, *yerel kurumlar* ve *devlet-toplum ilişkileri* ara değişkenleri oluşturmaktadır. Bu ara değişkenler de yeni kavram olarak ortaya attıkları ara-düzey süreçlerinde (*intervening-level process*) etkide bulunmakta ve bu şekilde analize dahil olmaktadır.⁸⁰ Bağımlı değişken konusunda da üçüncü tip neoklasik realizm diğer tiplerden farklılaşmakta ve kuramın ilgi alanı genişlediği için kabul ettiği bağımlı değişkenleri de çeşitlenmektedir. Buna göre, kısa ve orta vade araştırmada krizlerde karar alma, dış politika çıktıları ve büyük strateji düzenlemeleri, orta ve uzun vadede ise yapısal değişimler bağımlı değişken yelpazesine dahil edilmiştir.⁸¹ Bu yaklaşım Şekil.1.5.'de gösterilmektedir.

Sonuç olarak neoklasik realizm yukarıda bahsedilen eleştirilere maruz kalmakla birlikte, alan içerisinde yapılan yeni çalışmalarla da sürekli olarak yenilenmektedir. Bununla birlikte, söz konusu çalışmaların kurama son halini verdiğini iddia etmek de doğru olmayacaktır.

⁸⁰ Ripsman, Taliaferro and Lobell (2016). 59.

⁸¹ Ripsman, Taliaferro and Lobell (2016). 81.

Yeni bir uluslararası politika teorisi inşa etmek de disiplinin mevcut durumu değerlendirildiğinde oldukça iddialı bir girişim olmaktadır. Üçüncü tip neoklasik realizmin gerçek anlamda öncüllerinden farklı bir araştırma metodu ve epistemoloji geliştirdiğini kabul edebilmek de ancak yeni analizlerde kullanılmasıyla söz konusu olabilecektir. Bu yaklaşımın oldukça yeni bir gelişme olarak ortaya çıkması ve çalışmanın fikir aşamasında mevcut olmaması nedeniyle bu çalışmada faydalanılacak olan neoklasik realizm çerçevesi Ripsman ve arkadaşlarının birinci ve ikinci tip olarak sınıflandırdığı neoklasik realizm bakış açısıyla oluşturulacaktır. Bu çalışmanın konusu olan Suriye iç savaşı süresince Türkiye'nin politikası bu çerçeveden analiz edilmeye çalışılacaktır. Sonraki başlıkta bu analizin neoklasik realizm bakış açısından yapılmasının uygunluğu tartışılarak çalışmanın kuramsal çerçevesi tamamlanacaktır.

Şekil 1.5. Üç Tip Neoklasik Realizmin Açıklama Ölçeği

Kaynak: Ripsman, Taliaferro and Lobell (2016). 82.

1.4. Neoklasik Realizmin Türk Dış Politikasına Uygulanabilirliği

Yukarıda bahsedildiği üzere realist kuram geleneği içerisindeki tartışmaların bir ürünü olarak dış politika analizi için bir altyapı sunan neoklasik realizm, son yıllarda devletlerin dış politikalarını inceleyen çalışmalarda sıklıkla başvurulan bir kuramsal yaklaşım olmuştur. Özellikle devletlerin kendi içsel faktörlerini analize dahil etmesiyle devletlerin nasıl benzer uluslararası koşullarda farklı politikalara yöneldiğinin açıklanması noktasında analiz imkânı sunması bu yönelimde başat rol oynamaktadır. Bu çalışmada incelenecek olan Türk dış politikası da bu kuramsal çerçeve üzerinden analiz edilecektir.

Neoklasik realizmin Türk dış politikasının analizi için gerekli kuramsal ve kavramsal altyapıya sahip olduğu düşünülmektedir. Bunun en önemli nedeni ise aşağıda ayrıntılı olarak irdelenecek olan Türkiye'nin uluslararası sistemin yönlendirmelerine (bağımsız değişken) maruz kalan ancak kendi dış politika aklı (ara değişkenler) ile bu yönlendirmeleri değerlendirerek dış politika çıktıları (bağımlı değişken) oluşturan bir devlet konumunda bulunmasıdır. Bu durumun çeşitli gerekçeleri vardır. Bu gerekçelerin ilki olarak Türk dış politikasına dair literatürde sıklıkla vurgulanan Türkiye'nin Batıcılığı ve geleneksel ABD müttefikliği göz önüne alındığında, Türkiye'nin uzun bir dönemden beri Avrupa devletler sistemi içerisinde yer alan bir ülke olması dolayısıyla uluslararası sistemin etkisiyle sürekli olarak yüzleşmesi durumu söz konusudur. Bu durum Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşı sonrasında iki kutuplu yapıya geçilen uluslararası sistemde ABD öncülüğündeki Batı kutbuna dahil olması ve her türlü kurumsal ve bürokratik yapısını bu kutbun öngördüğü düşünsel ve maddî yönelime göre kurgulamasıyla artarak devam etmiştir. Böylesi bir katılım Türkiye'nin dış politikasında en önemli belirleyici faktör olmuştur. Soğuk Savaş'ın sona ermesi ile her ne kadar iki kutuplu yapı sona erse de Türkiye'nin Batı ile ittifakı çeşitli yollarla (Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü-NATO üyeliği, Avrupa Birliği katılım süreci, Dünya Bankası ve IMF ile ilişkiler vb.) devam etmiş ve dış politikadaki yönelim de bu doğrultuda sürmüştür. Bu nedenle Türkiye'nin dış politikada genel hareket mantığını oluşturan ilke olarak Batıcılık unsuru ön plana çıkmıştır.

Uluslararası sistemin yapısının Türk dış politikası üzerinde belirleyici ve etkin bir faktör olmasıyla birlikte bunun tek faktör olarak görünmesi de yanlış bir yaklaşımdır. Türkiye'nin kendi dinamikleri de dış politika oluşumunun önemli bir ayağını oluşturmaktadır. Konjonktürel olarak sahip olduğu güç kaynakları, karar alıcıların olaylar karşısındaki algıları

ve değerlendirmeleri ile uzun bir devlet geçmişine sahip olmaktan kaynaklanan toplumsal ve siyasal geleneği gibi faktörler, Türkiye'nin dış politika yapım süreçlerinde etkin unsurlar olmuştur. Ancak bu faktörlerin dış politikadaki belirleyicilik rolleri genellikle tamamlayıcı unsur şeklinde olurken uluslararası sistemin etkisi ile birlikte değerlendirildiğinde anlamlı hale gelmiştir.

Çalışmada incelenecek olan Türkiye'nin Suriye iç savaşı sırasındaki dış politikasının analizinde de söz konusu uluslararası ve içsel faktörler üzerinden değerlendirme yapmak daha doğru olacaktır. Bu bağlamda, neoklasik realizmin ortaya koyduğu dış politika analizi yaklaşımı çerçevesinden bir inceleme yapılacaktır. Bu çerçevenin, söz konusu olaya ve Türk dış politikasının analizine uygunluğu, kuramın ortaya koyduğu kavramlar ve süreçler göz önüne alındığında doğru bir perspektif olduğu görünmektedir. Bu kapsamda, uluslararası sistemin etkisinin dolayısıyla görelili güç dağılımının bağımsız değişken olarak, devlete dair yerel faktörlerin de dış politika (bağımlı değişken) ile uluslararası sistem arasındaki ara değişkenler olarak kabul edildiği neoklasik realizmin, Türk dış politikasının analizine uygulanması bu değişkenlerin etkileri üzerinden yapılacaktır. Bu noktada kuramın ortaya koyduğu en önemli unsur olarak ara değişkenlerin Türkiye özelinde nasıl değerlendirileceği ampirik olay ile kuramsal çerçevenin bütünlüştirilmesi adına anahtar konumundadır. Yukarıda da bahsedildiği üzere ara değişkenler konusunda her koşul ve her devlet için ortak kabul edilecek bir ara değişken kümesinin olmaması nedeniyle incelenen devletin kendi ara değişkenlerinin belirlenmesi oldukça önemlidir.

Türk dış politikasının analizinde kullanılacak olan ara değişkenler neoklasik realist çerçeveden bir inceleme adına temel unsurlardır. Bu bağlamda, dış politika yöneticilerinin (cumhurbaşkanı, başbakan, dışişleri bakanı, ilgili bürokrasi vb.) algı ve değerlendirmeleri öncelikli ara değişkenler olarak kabul edilebilir. Türk dış politikasının genel bir analizi yapıldığında Türkiye'nin Batılı kurumlara üye olması, komşu ülkelerle kurulan zaman zaman sorunlu ilişkiler, Kıbrıs müdahalesinin zamanlaması, terörle mücadele kapsamında gerçekleştirilen sınır ötesi operasyonlar, kültürel, toplumsal ve tarihsel yakınlık nedeniyle başta Balkanlar ve Azerbaycan olmak üzere çeşitli bölgelerde yaşanan savaş ve krizler karşısındaki tutum ve son olarak Suriye iç savaşı sırasındaki yaklaşımlar gibi dış politika hamleleri incelenirken söz konusu ara değişkenin ne denli belirleyici olduğu görünmektedir. Bu bağlamda, örnek olarak Atatürk'ün ittifak karşıtı bir algıya sahip olması Türkiye'yi daha çok ikili ilişkilere yönlendirirken, İsmet İnönü'nün yine kişisel yaklaşımı gereği Türkiye'yi

yeni bir sıcak çatışma ortamından uzak tutmak adına İkinci Dünya Savaşı'nın aktif çatışma safhasına katılmaması gösterilebilir. Bununla birlikte, Adnan Menderes NATO üyeliği konusunda aktif bir tutum sergilerken bu tutum Türkiye'nin Kore Savaşı'na katılmasında etkin olmuştur. Aynı şekilde Bülent Ecevit'in Kıbrıs müdahalesindeki tavrı ile Turgut Özal'ın Körfez savaşındaki tutumları da Türk dış politikasında liderlerin belirleyiciliğine dair önemli örneklerdendir. Ancak bu belirleyicilik neoklasik realizmin de ortaya koyduğu gibi tek başına ele alınabilecek bir husus değildir. Bunun yerine, uluslararası sistemdeki göreceli güç dağılımının karar alıcılar nezdinde nasıl değerlendirildiğiyle alakalı olarak analize dahil edilmesi söz konusudur.

Bir diğer ara değişken olarak kabul edilebilecek olan yerel faktörler ise Türk dış politikası özelinde ele alındığında çeşitlendirilerek çalışmada kullanılacaktır. Bu kapsamda, toplumsal ve kültürel yapı ve diğer yerel faktörler Türk dış politikasının ara değişkenleri olarak kabul edilebilir. Buna göre özellikle Türkiye'nin toplumsal ve kültürel yapısının dış politika sürekliliklerinde etkili olduğu belirtilebilir. Söz konusu yapının bileşenlerinden ilk olarak Türkiye'nin coğrafi konumu ele alındığında Avrupa, Asya ve Ortadoğu bölgelerinden kaynaklı etkileşimlerin dış politikada belirleyici olduğu görülmektedir. Bu belirleyicilik Asya ve Ortadoğu bölgeleri düşünüldüğünde daha çok Türk ve Müslüman nüfuslara yönelik duygusal yaklaşım olarak ortaya çıkarken; Avrupa noktasında Batılı ilkelerin dış politikada etkin olması şeklinde görülmektedir. Coğrafya dışında etkin olan bir diğer husus olarak tarihsel süreklilikler ön plana çıkmaktadır. Türkiye'nin bir imparatorluk mirasına sahip olması bu unsurun altyapısını oluşturmaktadır. Bu durumun yansımaları iki şekilde söz konusu olmaktadır. Birincisi, üç kıtaya hakim olan bir geleneğin devamı olarak Türkiye'nin de bir büyük güç olması beklentisidir. Bu yaklaşım, bir taraftan Türkiye'nin bölgesel konumunun ötesinde bir hareket mantığı benimsemesine neden olurken diğer taraftan da zaman zaman kapasitenin ötesinde bir beklenti ile politika üretilmesine yol açmaktadır. SSCB'nin dağılması sonrası Orta Asya Türk Cumhuriyetleri'ne ya da 1990'lı yıllarda Balkan ülkelerine yönelik yaklaşımlarda Türkiye'nin öncü bir pozisyon benimsemesi, ancak zaman içerisinde bu politikaları sürdürümemeyerek hedeflerine ulaşamaması bu yaklaşımın bir sonucu olarak görülebilir. İmparatorluk mirasının ikinci yansıması ise, Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılması sürecinde Avrupalı devletlerin ve ayrılmak isteyen Osmanlı tebasının davranışlarının yarattığı sürekli güvensizlik hissidir. Gizli anlaşmalarla imparatorluğun paylaşılması ve farklı milletlerden grupların Rusya ve İngiltere gibi ülkelerle birlikte hareket ederek Osmanlıya karşı cephe alması bu güvensizliği besleyen temel

unsurlar/gelişmeler olmuştur. Türk dış politikasında bu güvensizlik hissi kendisini fazlasıyla göstermiş ve bilhassa kriz dönemlerinde “Sevr Sendromu”⁸² olarak tabir edilen endişeler sıklıkla dile getirilmiştir.

Türkiye’nin toplumsal yapısının dış politikaya etki eden bir diğer niteliği ise etnik farklılıklar temelinden beslenen terörist organizasyonların toplumsal barış hususunda ortaya çıkarttığı sorunlardır. Bu mesele aynı zamanda bir millî güvenlik konusu olarak da görüldüğü için dış politikaya doğrudan etki etmektedir. Diğer ülkelerin bu noktada Türkiye’de terör örgütlerine verdikleri destekler, toplumda ilgili ülkelere yönelik ciddi bir tepkinin ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Bu bağlamda, Türkiye’de teröre destek veren ya da verdiği şüphelenilen ülkelere yönelik olarak önemli bir toplumsal karşılık verilmekte ve bu da dış politikayı yönlendirmektedir.

Burada bahsedilen ara değişkenlerin dış politikadaki rolleri ise genellikle iki şekilde ortaya çıkmaktadır. İlki, karar alıcıların algılarının şekillendirilmesi noktasındadır. Buna göre, karar alıcılar toplumlarından bağımsız kişiler olmadıklarından ve tarihsel süreçte meydana gelen gelişmelerden etkilenmeleri söz konusu olduğundan, algıları ve dünyaya bakış açıları bu minvalde inşa edilmektedir. İkinci etkileşim ise karar alıcıların toplumun istek ve beklentilerine cevap vererek kapsayıcı politikalar oluşturma ihtiyaçları bağlamında ortaya çıkmaktadır. Bu durumda, toplum bir bütün halinde ya da belli kesimleriyle kamuoyu oluşturmak suretiyle karar alıcılar üzerinde baskı kurmaktadır.

Türk dış politikasının genel resmine bakıldığında her zaman olmasa da belirli dönem ve olaylarda bu iki türlü etkileşimin de söz konusu olduğu görülmektedir. Soğuk Savaş’ın henüz sona erdiği yıllardaki Ermenistan-Azerbaycan Savaşı bu durumun belirgin örneklerinden birisidir. Ayrıca Yunanistan’la yaşanan Ege Denizi krizlerinde de benzer etkileşimler olmuştur. Bu örneklerde kamuoyu yoğun bir biçimde olaylara müdahil olarak Türkiye’nin etkin dış politika izlemesini istemiştir. O dönemlerde alınan dış politika kararlarında bu isteklerin dikkate alınması durumuna rastlanmaktadır. Bu çalışmada

⁸² Birinci Dünya Savaşı sonrasında Sevres Barış Antlaşması’na atıf içeren Sevr Sendromu tabiri ile Türkiye’nin yabancı müdahalesi eliyle yıkılmak istendiği endişelerinin dış politikaya yansıtılması anlatılmaktadır. Buna göre Türkiye sürekli olarak tetikte olmak ve kendisine yönelik her türlü art niyetli girişime karşı teyakkuz halinde olmalıdır. Aksi takdirde Türkiye’nin güçlenmesini istemeyen aktörler her an gizli ajandaları gereği Türkiye’ye zarar vermek için hazırda beklemektedir. Sevr Sendromu ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Yılmaz, H. (2006). “Two Pillars of Nationalist Euroscepticism in Turkey: The Tanzimat and Sevres Syndromes”. In I. Karlsson and A. S. Melin. (Eds.). *Turkey, Sweden and the European Union: Experiences and Expectations*. Stockholm: SIEPS, 29-40.

incelenecek olan Suriye iç savaşı sırasındaki Türk dış politikasında da bu ara değişkenlerin etkinliği söz konusudur. Gerek Suriye ile olan tarihsel bağlar gerek en uzun kara sınırına sahip olunan komşu ülke olması nedeniyle toplumlar arası kültürel, tarihsel ve ekonomik ilişkiler ve gerekse savaştan kaynaklı artan göç, DEAŞ ve PKK terör örgütlerinin sınır faaliyetleri ve sürekli olarak var olan savaş riski gibi faktörler, Türkiye’de toplumun Suriye meselesinin içerisinde olmasına neden olmuştur. Bu durum zaman zaman dış politika hamlelerinde belirleyici olmuş ve karar alıcıları etki altında bırakmıştır.

Neoklasik realizmde bağımsız değişken olarak kabul edilen uluslararası sistemdeki görelî güç dağılımı da Türk dış politikasının analizinde başvurulan bir diğer değişkendir. Buna göre anarşik uluslararası sistemde devletler görelî güç dağılımına göre hareket ederek kendi güçleri oranında karşısındaki devletleri etkilemeye ve çıkarlarını hayata geçirmeye çalışırlar. Bunun için çeşitli ittifak sistemlerine dahil olmak ya da büyük güçleri ve başarılı dış politika yürüten devletleri taklit etmek gibi çeşitli dış politika seçenekleri mevcuttur. Neoklasik realizmin bu yaklaşıma getirdiği en önemli katkı görelî güç dağılımının kendi başına dış politika analizi için yeterli görünemeyeceği, bunun yerine dış politika yöneticileri tarafından süzgeçten geçirildikten sonra onların zihninde nasıl hayat bulduğuna bağlı olarak dış politikanın bir verisi olarak yorumlanabileceğidir.

Türk dış politikasının genel akışı incelendiğinde de karar alıcıların uluslararası sistemden gelen sinyalleri değerlendirme sonuçlarına bağlı olarak genel tutumunu belirlediği gözlenmektedir. Kuruluş döneminde sahip olduğu güç kaynakları ve uluslararası sistemdeki dönüşümleri (Almanya ve İtalya’nın revizyonist politikaları) göz önüne alarak aksi politikaların yarardan ziyade zarar getireceği algısı ile statükocu politikalar izlenmesi bu yaklaşımın bir dışavurumudur. II. Dünya Savaşı sonrası çok kutuplu yapının değişmesinin devletleri ABD ve SSCB öncülüğündeki yeni kutuplara dahil olmaya zorlaması neticesinde dönemin karar alıcılarının, Sovyet tehdidini de hesaba katarak, zihin dünyalarındaki Türkiye beklentilerinin Batı kutbunda ve Batılı kurumlarca karşılanabileceği algısı ile hareket ettikleri kabul edilmektedir.

Türk dış politikasının en önemli çıkışlarından birisi olarak kabul edilebilecek olan 1974 Kıbrıs müdahalesinde de uluslararası sistem kaynaklı sinyallerin ve Yunanistan’la Türkiye arasındaki görelî güç dağılımının karar alıcılar tarafından değerlendirilmesinin etkisi görülmektedir. 1960’lı yıllarda da benzer sorunların yaşandığı bölgeye yönelik askerî

müdahale seçeneğine başvurmayan Türkiye, ancak 1974 yılında gerekli askerî kapasiteye sahip olduğuna ve kutup lideri ABD'nin operasyona karışmayacağına inandıktan sonra müdahaleyi gerçekleştirmiştir. Birinci Körfez Savaşı sırasında da dönemin karar alıcıları Sovyetler'in dağılmasından sonra tek kutuplu bir yapıya geçildiği ve artık üzerinde bir tehdit kalmadığı algısıyla hareket ederek aktif dış politika izlemeye başlamıştır.

Türk dış politikasının sürekliliklerini gösteren bağımlı değişkeni olarak ise Batıcılık ve statükoculuk şeklinde ikili bir yaklaşım olduğu genellikle kabul edilmektedir. İlk olarak Batıcılık incelendiğinde, ilkenin dış politikadaki karşılığı Batılı devletlerle ve kurumlarla müttefiklik ilişkisi içerisinde olunması şeklinde olmaktadır ve bu durum neoklasik realist dış politika analizi yaklaşımında bağımlı değişkenlerden ilkinin oluşturmaktadır. Bununla birlikte tarihsel süreç içerisinde Türk dış politikası değerlendirildiğinde, Türkiye'nin Batıcılığının mutlak bir teslim olma durumunu içermediği belirtilmelidir. Bunun yerine, Türkiye'nin kendi ulusal çıkar tanımını üzerinden Batı ittifakı içerisinde sürekli olarak bir pazarlık konumu belirlediği görülmektedir. Bu pazarlık durumu Türkiye'nin pek çok durumda çıkarları ve ittifakın beklentilerinin uyuşmaması halinde tarafların birbirlerini ikna etmek adına müzakere etmesini beraberinde getirmektedir. Soğuk Savaş döneminde dahi bu tutumunu sürdüren Türkiye zaman zaman SSCB ile yakın ilişkiler de kurmuştur. Ayrıca ABD açısından hayati önemde görünen Afyon ekiminin yasaklanması hususunda Türkiye'nin gösterdiği direnç de bu durumun bir diğer örneğidir. Bu nedenle söz konusu Batıcılık ilkesinin kapsamının genişletilmesi adına "müzakereci Batıcılık" olarak güncellenmesi ve bu yaklaşımın Türk dış politikasının bir bağımlı değişkeni olarak kabul edilmesi daha gerçekçi olacaktır. Bu ilke çalışmanın örnek olayı olarak belirlenen Türkiye'nin Suriye politikasında da kendisini göstermekte ve Türkiye'nin stratejilerinde önemli bir yer tutmaktadır.

Türk dış politikasının bütünü üzerinde etkin olan bir diğer bağımlı değişken olarak da statükoculuk ilkesi ön plana çıkmaktadır. Statüko, kelime anlamı olarak "kurulu düzen" demektir. Dolayısıyla, statükoculuk da mevcut durumu bozmama politikasıdır. Bu politikanın Türk dış politikasının temel ilkesi olması durumu, Osmanlı İmparatorluğu'nun mirasından ders alınması ve yeni devletin hayatta kalabilmek adına verdiği uğraşlarla daha anlaşılır hâle gelmektedir. Statükoculuğun Türk dış politikasındaki uygulama biçimlerinden ilki; mevcut sınırları sürdürme, onlardan memnun olma, onları değiştirmek istememe, bunun

bir sonucu olarak da dış azınlıklarla ilgili olarak irredantizm politikası⁸³ gütmemeye şeklinde kendisini gösterirken; statükocu politika uygulamalarının Türkiye'deki ikinci biçimi ise, kurulu düzen içinde dengeleri sağlamak ve/veya sürdürmek şeklinde görülmektedir.⁸⁴ Ancak bu yaklaşım da Batıcılık ilkesinde olduğu gibi yeterli açıklamayı sunmak konusunda bir takım eksiklikler barındırmaktadır. Neoklasik realizmde ara değişkenlere yüklenen dış politika belirleme misyonu gereği statükoya dair yaklaşım konusunda da özellikle algılara ayrıca bir önem atfedilebilir. Buna göre statükoya yüklenen anlamın karar alıcılar nezdinde olumlu ya da olumsuz olarak değerlendirilmesi neticesinde statükocu duruşun esnetilebildiği ya da daha sıkı bir biçimde sahiplenildiği görülmektedir. Özellikle Kıbrıs meselesinde görülen Türkiye'nin statüko kaynaklı olarak zarara uğradığı algısı bu ilkenin esnetilmesine yol açarken sonraki bölümlerde incelenecek olan Türkiye'nin Suriye politikasında iç savaşın başlangıç evresinde Türkiye'nin önceki dönem kazanımlarını sürdürmek adına statükoyu daha sıkı bir biçimde savunmasına neden olmuştur. Bu yaklaşım gereği Türkiye'nin statükoculuğu da "faydacı statükoculuk" şeklinde güncellenerek bu çalışmada bir diğer bağımlı değişken olarak kabul edilmektedir.

Müzakereci Batıcılık ve faydacı statükoculuk bağımlı değişkenlerine ek olarak Türk dış politikasında süreklilik barındırdığı kabul edilebilecek olan bir diğer yaklaşım da Türkiye'de karar alıcıların millî güvenliğinin tehdit altında olduğunu düşündükleri durumlarda Türkiye'nin Batı ittifakının dışında ve hatta karşısında hareket etmesidir. Bu durumun Türk dış politikası tarihinde önemli örnekleri görülmektedir. Bunlardan ilk olarak 1974 yılındaki Kıbrıs Harekâtı ön plana çıkmaktadır. Nihayetinde Türkiye tarafından iki NATO üyesi arasında bir sıcak çatışma ortamı yaratabilecek olan bu harekâta girilmiş ve bunun altyapısını oluşturan temel unsur Türkiye'nin millî güvenliğinin bu operasyonu gerektirmesi olmuştur. Ayrıca bir diğer millî güvenlik meselesi olarak kabul edilen terörle mücadele kapsamında da Türkiye genellikle Batılı müttefikleriyle sorunlar yaşamayı göze almış ve sınır ötesi operasyonlar da dahil mücadele için gerekli adımları atmaya sürdürmüştür. Türkiye'nin Suriye meselesinde 2016 yılı sonrası izlediği strateji de bu yaklaşımın bir devamı olarak kabul edilebilir. ABD'nin PKK'nın Suriye uzantısı olan PYD'ye yaptığı yardımlar ve PYD'nin Türkiye'nin sınır bölgelerinde sağladığı hakimiyet Türkiye'nin Rusya ve İran'la birlikte hareket etmesine yol açmıştır. Sonuç olarak, neoklasik realizmin dış

⁸³ Bir devletin, başka bir devletin sınırları içinde yaşayan, ama, dil, din, veya etnik köken bakımından kendisinden saydığı topluluklar üzerinde hak iddia etmesi. Dağ, A. E. (2004). *Uluslararası İlişkiler ve Diplomasi Sözlüğü* (2. Baskı). İstanbul: Anka Yayınları, 275.

⁸⁴ Oran Cilt I (2006). 46-49.

politika analizi için kurguladığı model olan sistemik sinyallerin karar alıcıların algıları ve yerel faktörlerin sınırlamalarından geçerek dış politika çıktılarının oluştuğu varsayımının, yukarıda açıklanan değişkenler üzerinden Türk dış politikasına uygulanmasının bütüncül bir analizi sağlayacağı düşünülmektedir.

Buna göre, bu çalışmada, neoklasik realizmin ortaya koyduğu dış politika analizi ile incelenecek olan Suriye iç savaşı sırasında Türkiye'nin politikalarının da sistem kaynaklı etkilerin iç dinamikler üzerinden yorumlanarak dış politika çıktısı oluşturulduğu savunulmaktadır. 2010 yılından itibaren Ortadoğu ve Kuzey Afrika bölgelerinde art arda yaşanan halk hareketleri neticesinde Suriye'de de görülen yönetim karşıtı gösteriler kısa süre içerisinde bir iç savaşa dönüşmüş, bölgesel ve küresel pek çok güç bu bağlamda Suriye'ye yönelik politikalar üretmeye başlamıştır. Günümüzün en aktif dış politika olaylarından birisi olarak görünebilecek olan Suriye meselesi, Türkiye için de dış politikada yeni arayış ve yönelişler ihtiyacı doğurmuştur. Sürecin başında henüz Libya müdahalesi tartışılırken, Suriye'de de benzer bir askerî müdahale ihtimali Türkiye'nin politikalarını bu ihtimale göre düzenlemesine neden olmuştur. Bu bağlamda, ABD'den beklentisini her fırsatta dile getiren Türkiye, bölgede başta Rusya Federasyonu olmak üzere Suriye rejiminin yanında yer alan devletlerle ilişkilerinde olumsuzluklar yaşamıştır. Uçak krizi olarak literatüre geçen Rusya ile yaşanan uçak düşürme hadisesi ile bu olumsuzluklar had safhaya ulaşmıştır. Ancak zaman içerisinde ABD'den beklediği hamlelerin gelmemesi, sınır güvenliğinin ciddi manada sıkıntıya düşmesi ve bölgede PKK terör örgütünün çeşitli uzantılarının sürekli yeni mevziler kazanarak önemli bir tehdit haline dönüşmesi gibi nedenlerle yeni arayışlar içerisinde olan Türkiye, Suriye meselesinin çözümü için oluşturulan platformların da dışında kalması ve toplumsal barış projesi olarak açıklanan çözüm sürecinin de sona ermesi ile 15 Temmuz 2016'da FETÖ tarafından gerçekleştirilen darbe girişimi sonrasında Rusya Federasyonu ve İran ile birlikte hareket etmeye başlamıştır.

Sonraki bölümlerde ayrıntılı olarak incelenecek olan bu gelişmeler pek çok farklı dinamiği de içinde barındırmaktadır. Ancak genel hatlarıyla bu süreç değerlendirildiğinde Türkiye'nin Suriye iç savaşı sırasında neoklasik realizmin iddia ettiği gibi uluslararası sistem kaynaklı sinyalleri kendi ara değişkenleri ile değerlendirerek bir büyük güç politikası kurguladığı düşünülmektedir. Çalışmada bu yaklaşım, Suriye iç savaşı süreci farklı dönemlere ayrılarak her dönemin dış politika stratejilerinin (bağımlı değişkeni) sistemik sinyallerin (bağımsız

değişken) yerel dinamikler (ara değişkenler) tarafından değerlendirilmeleri neticesinde nasıl uygulandığı analiz edilerek incelenecektir.

Sonuç olarak, Türkiye'nin bu yaklaşımı sonraki bölümlerde incelenerek bunun neoklasik realist bakış açısından analizi yapılacaktır. Bu kapsamda çalışmanın ikinci bölümünde Türkiye'nin Suriye yönetimi ile yakın ilişkilerinin olduğu 2011 öncesi dönem ile iç savaşın başlangıç evresi olarak kabul edilen 2011 yılı Mart ve Eylül ayları arasındaki dönemler neoklasik realist dış politika analiz modeline göre incelenecektir. Üçüncü ve son bölümde ise Suriye iç savaşı Türkiye merkezli bir değerlendirmeye ele alındıktan sonra, dönemsel bazda sistemik ve bölgesel gelişmeler üzerinden yerel dinamiklerin belirleyiciliği ön plana çıkartılarak 2011 sonrası süreç Türkiye'nin değişen dış politika stratejileri üzerinden analiz edilecektir.

ÖRNEK OLAY İNCELEMESİ

2. İKİNCİ BÖLÜM: SURİYE İÇ SAVAŞI VE İÇ SAVAŞ ÖNCESİ DÖNEMDE TÜRKİYE’NİN SURİYE POLİTİKASI

Suriye’de 2011 yılından bu yana yaşanan iç savaş, bütün boyutlarıyla birlikte ele alındığında XXI. yüzyılın en önemli uluslararası politika gelişmelerinden bir tanesi olarak ortaya çıkmıştır. Suriye topraklarında Tunus ve Mısır’dan sonra yanmaya başlayan kıvılcım kısa süre içerisinde ülkede büyük bir iç savaşa dönüşmüş, bölgesel ve küresel düzlemde büyük dalgalanmalara neden olarak çok çeşitli aktörlerin meseleye dahil olmaları sonucunu doğurmuştur. Türkiye açısından da bu yaşananların dışında kalma ya da etkilenmeme bir seçenek olarak söz konusu olmamıştır. Türkiye’nin en uzun kara sınırına sahip olduğu ülke olan Suriye ile bağları, hem tarihsel hem de kültürel ve sosyal olarak çok güçlü olduğu için Türkiye başlangıçtan itibaren Suriye iç savaşının dolaylı ve doğrudan taraflarından birisi olarak yerini almıştır. Son dönem Türk dış politikasının en önemli meselesi olan Suriye iç savaşı, Türkiye’nin genel dış politika eğilimlerinin de temel belirleyicisi olarak sürekli gündemde kalmıştır. Önceki bölümlerde bahsedilen Türkiye’nin ittifak yapıları ve dış politika davranışları bu meselede çeşitli sınavlar vermiş, artık Türkiye için bir beka meselesi haline gelen Suriye iç savaşı, gerek sistemik baskılar gerekse de yerel dinamiklerin karar alıcılara gönderdiği sinyaller bağlamında çeşitli dış politika uygulamalarının yürütülmesinde etkili olmuştur. Bu etkileşim, Türkiye’nin bir bütün halinde dış politikasında belirleyici olurken hem bölgesel hem de küresel bazda önemli sonuçlar doğurmuştur. Bu çalışmanın temel amacı olan Türkiye’nin iç savaş sırasında politikaları da bu durumu analiz etmek niyetiyle ortaya çıkmıştır.

Çalışmanın bu bölümünde öncelikle iç savaşın kronolojik bir anlatımı yapılarak bilhassa sahadaki devlet ya da devlet harici konumda bulunan aktörlerin genel bir çerçevesi ortaya konacaktır. Daha sonra Türkiye’nin Suriye politikası iç savaş öncesi dönem ve iç savaşın başlangıç evresi için değerlendirilecektir. Böylelikle hem Suriye iç savaşının genel niteliği hem de Türkiye’nin iç savaş başlayana kadar geçen süreçteki dış politika yaklaşımı incelenecek ve 2011 sonrası Türk dış politikasının analizi için gerekli altyapı sağlanacaktır. Bu bağlamda, bu süreçte ortaya çıkan ilişki ağları da neoklasik realizm bakış açısından Türkiye’nin dış politikasına (bağımlı değişken) etki eden bağımsız değişken ve ara değişkenler ortaya konarak analiz edilecektir. Süreç içerisinde yaşanan birlikte hareket etme

ya da politikalarındaki farklılaşmalar, kuramsal bütünlük içerisinde ele alınarak bu bölüm bitirilecektir.

2.1. Suriye İç Savaşı: Ortaya Çıkışı, Gelişmeler ve Aktörleri

Literatürde Arap Baharı olarak geçen Ortadoğu ve Kuzey Afrika ülkelerinde başlayan halk hareketlerinin Suriye'ye sıçraması ve rejimin protestoculara yönelik sert müdahalesi neticesinde kısa sürede bir iç savaşa dönüşen Suriye olayları, her ne kadar 2011 yılında başlamış olsa da Beşşar Esad'ın babasının yerine göreve gelmesinden sonra çeşitli sinyaller vermeye başlamıştır. Bu nedenle kısaca 2011 öncesi Suriye'deki muhalif hareketlere değinmek bütünlük adına faydalı olacaktır.

1970 yılında gerçekleştirdiği askerî darbeyle Suriye'de iktidarı devralan ve 10 Haziran 2000'de ölümüne kadar 30 yıl boyunca yönetimde kalan Hafız Esad'ın yerine oğlu Beşşar Esad gelmiştir. Hafız Esad tarafından katı kurallarla yönetilen Suriye'de XX. yüzyılın sonlarına doğru başlayan kısıtlı bir özgürleşme hareketi söz konusu olmuştur. Ancak bu gelişmeler oldukça sınırlı kalmış ve önemli bir ilerleme sağlanamamıştır. Hafız Esad'dan sonra beklenmedik bir biçimde yönetimi devralan Beşşar Esad döneminde ise muhalefetin beklentileri yükselmeye başlamıştır. Bu durumun temel nedeni ise Esad'ın Batı'da eğitim almış ve Batı kültürüne aşina bir yaşam tarzı benimsemiş olmasıdır. Esad da iktidarının ilk yıllarında bu beklentileri karşılamaya yönelik bir umut vadetmiş ve ülkeyi yeni bir modernleşme sürecine sokmaya girişmiştir.⁸⁵

Esad'ın göreve gelmesinden sonra ortaya çıkan olumlu hava, “Şam Baharı” olarak adlandırılmış ve bu süreçte çeşitli muhalif hareketler seslerini duyurmaya başlamıştır. Bu hareketlerin gündeme gelmesinde en önemli pay sahibi ise Esad'ın kendi söylemleri olurken, Esad ilk parlamento konuşmasında ülkenin modernleşme ve kalkınma sürecine girdiğini ilan etmiştir.⁸⁶ Devletin tepesinde yaşanan bu yumuşama, Suriye'de muhalefeti cesaretlendirmiştir. Bunun üzerine iki önemli gelişme söz konusu olmuştur. Bunların ilki 99'lar Bildirisi olarak adlandırılan aydın, akademisyen, gazeteci ve sanatçıdan oluşan 99

⁸⁵ Zisser, E. (2005). “Bashar Al-Assad: In or Out of the New World Order?”. *The Washington Quarterly*. 28(3), 117.

⁸⁶ Söz konusu konuşma için bkz. İnternet: “President Assad 2000 Inauguration Speech (17 Temmuz 2000)”. Web: http://www.presidentassad.net/index.php?option=com_content&view=article&id=438:president-assad-2000-inauguration-speech-july-17-2000-3&catid=106&Itemid=496 adresinden 15 Kasım 2017'de alınmıştır.

Suriyeli ismin el-Hayat gazetesinde 27 Eylül 2000 tarihinde yayınladıkları bildiridir. Bir diğeri de 2001 yılı Ocak ayında 1000 aydın tarafından imzalanarak yayınlanan 1000'ler Bildirisi'dir. Her iki bildiri de olağanüstü halin kaldırılması, siyasî tutukluların serbest bırakılması, demokratik bir seçim yasası ve yargı bağımsızlığı gibi talepler dile getirilmiştir. Başlangıçta Esad tarafından çok fazla eleştiriye maruz kalmayan bu girişimler, ilerleyen süreçte bu aydınların dış bağlantılı ajanlar olduğu gibi çeşitli suçlamalarla tutuklanmalarına kadar gitmiştir.⁸⁷ Ülkedeki ılımlı hava, rejimin müdahalesi sonrası kesintiye uğramış, ancak muhalifler başka girişimlerde bulunmaya da devam etmiştir. 2005 yılına gelindiğinde Lübnan'da yaşanan Hariri suikastı sonrası Suriye rejimine yönelik artan baskılar neticesinde Suriyeli muhalifler, bir kere daha bir araya gelerek geniş katılımlı bir oluşum sonrasında Şam Deklarasyonu adında bir bildiri yayınlamıştır. Demokratikleşme ve özgürleşme çağrılarının yinelenildiği Deklarasyondan sonra yine muhalifler tutuklanmış ve önemli isimler yurtdışına kaçmaya zorlanmıştır.⁸⁸ Bu gelişmelerden sonra uzun süre Suriye'de ciddi bir muhalif girişim söz konusu olmamıştır. Bu hareketlerin yeniden ortaya çıkması ancak Arap Baharı sürecinde olayların Suriye'ye sıçramasıyla mümkün olabilmektedir.

17 Aralık 2010 tarihinde Tunus'ta seyyar satıcılık yapan Muhammed Buazizi'nin tezgâhına el konmasını protesto etmek için kendisini yakması, Ortadoğu ve Kuzey Afrika ülkelerinde zincirleme olayların başlamasına neden olmuştur. Uzun yıllardır tek adam rejimleri altında baskı ve zulüm gördüklerini düşünen yüzbinlerce insan, Buazizi'nin bu nedenlerle kendisini ateşe vermesinden sonra sokaklara çıkmış ve bağlı buldukları rejimlere karşı isyan etmişlerdir. Olaylar öylesine hızlı gelişmiştir ki Tunus Cumhurbaşkanı Zeynel Abidin Bin Ali, 23 yıllık iktidarından 14 Ocak 2011'de⁸⁹; Mısır Devlet Başkanı Hüsnü Mübarek de 30 yıllık iktidarından 11 Şubat 2011'de istifa etmek zorunda kalmıştır.⁹⁰ Pek çok ülkede devam eden süreç "Arap Baharı" olarak adlandırılırken sokaklara çıkan halk, rejimlerden

⁸⁷ Topal, Ö. F. (2016). "Beşşar Esed Döneminde Toplumsal Muhalefet ve İç Savaş". M. A. Okur ve N. Salık (Editörler). *Bağımsızlıktan Arap Baharı'na Suriye İç ve Dış Politika*. Ankara: Nobel Yayınlar, 69-72.

⁸⁸ Landis, J., Pace, J (2007). "The Syrian Opposition". *The Washington Quarterly*. 30(1), 4.7

⁸⁹ İnternet: "Tunus'ta devlet başkanı Bin Ali 23 yıl sonra devrildi". (14.11.2011). *Hürriyet*. Web: <http://www.hurriyet.com.tr/tunusta-devlet-baskani-bin-ali-23-yil-sonra-devrildi-16766519> adresinden 16 Kasım 2017'de alınmıştır.

⁹⁰ İnternet: "Hüsnü Mübarek istifa etti". (11.02.2011). *BBC Türkçe*. Web: http://www.bbc.com/turkce/haberler/2011/02/110211_mubarak adresinden 16 Kasım 2017'de alınmıştır.

memnuniyetsizliğini yüksek sesle dile getirmiştir. Olaylar, Tunus ve Mısır'dan sonra Libya, Yemen, Bahreyn, Fas ve nihayetinde Suriye'ye kadar yayılmıştır.⁹¹

Halk hareketlerinin bu derece etkin sonuçlar vermesi, bölge ülkelerindeki rejimleri rahatsız etmiş ve liderler çeşitli önlemler almaya başlamıştır. Olayların Suriye'ye uzanması da bu sürecin bir parçası olarak söz konusu olmuştur. Mısır olaylarının en hareketli dönemlerinde Esad, ilk yenilik hareketini açıklayarak Facebook ve Youtube gibi sosyal medya sitelerine 2007 yılından sonra ilk defa Suriye'den erişim izni vermiştir.⁹² Esad bu kararı verirken kendi rejiminin Tunus ve Mısır'dakinden daha dayanıklı olduğunu ve o dönem için halk hareketlerinin örgütlenmesi noktasında çok önemli bir işlevi bulunan sosyal medyanın Suriye için bir risk taşımadığını belirtmiştir.⁹³ Ancak yaşanan gelişmeler Esad'ı haksız çıkartmış ve sosyal medya Suriye olayları sırasında da etkin bir rol oynamıştır.

2011 yılı Mart ayına kadar Suriye'de ciddi sayılabilecek türde bir gösteri ya da ayaklanma yaşanmamıştır. Ancak önce Şam Üniversitesi'nde daha sonra da Deraa kentinde hükümet karşıtı gösteriler düzenlenmeye başlamıştır. Suriye olaylarını başlatan temel gelişmelerden kabul edilen olay da Deraa'da yaşanan yaşları 10 ila 14 arasında değişen, duvarlara hükümet karşıtı yazılar yazan çocukların tutuklanması olmuştur. Bu tutuklanmayı protesto için sokağa çıkan halka, rejim müdahale etmiş ve çıkan olaylarda altı kişi ölmüştür. Her ne kadar Şam yönetimi Deraa'daki olayları denetlemek adına bir ekip kurmuş ve Deraa valisini görevden almışsa da başlayan halk hareketleri, ülke içerisinde hızlı bir yayılma sürecine girmiştir.⁹⁴

Olayların ilk aşamasında Deraa'da başlayan gösteriler bilhassa Cuma günlerinde yoğunlaşırken, Şam kırsalı, Duma, Harasta, Hama, Humus, Banyas, Lazkiye, Deyr el Zor ve Kamışlı'da da görünmeye başlamıştır. Esad yönetimi henüz doğrudan eleştirilerin hedefi olmazken, göstericiler daha çok özgürlük ve kurumsal reform taleplerini dile getirmişlerdir. Ancak yer yer rejim kuvvetlerinin halka yaptığı müdahaleler ölümlere ve yaralanmalara

⁹¹ Arjomand, S. A. (2015). "The Arab Revolution of 2011 and Its Counterrevolutions in Comparative Perspective". In S. A. Arjomand (Ed.). *The Arab Revolution of 2011 A Comparative Perspective*. Albany: State University of New York Press, 11.

⁹² İnternet: Preston, J. (9 Şubat 2011). "Syria Restores Access to Facebook and YouTube". *The New York Times*. Web: <http://www.nytimes.com/2011/02/10/world/middleeast/10syria.html> adresinden 16 Kasım 2011'de alınmıştır.

⁹³ İnternet: Solomon, J. (31 Ocak 2011). "Interview with Syrian President Bashar al-Assad," *Wall Street Journal*. İnternet: <https://www.wsj.com/articles/SB10001424052748703833204576114712441122894> adresinden 16 Kasım 2017'de alınmıştır.

⁹⁴ Tabler, A. (2011). *In The Lion's Den: An Eyewitness Account Of Washington's Battle With Syria*. Chicago: Lawrence Hill Books, 173.

neden olmuştur. Bununla birlikte, bir dizi reform hareketine girişen Esad, kısmî af, askerlik süresinin düşürülmesi, siyasî tutukluların serbest bırakılması gibi adımlar atmış, ayrıca Kürt ve Selefî grupların hoşuna gideceğini ve gösterilere katılım oranlarını düşüreceğini düşündüğü düzenlemeler yapmıştır. Kürtlerin vatandaşlık haklarına yönelik iyileştirme yapılmış ve 120.000 Kürt vatandaşlığa geçirilmiştir. Peçe taktıkları için memuriyetten uzaklaştırılan 1.200 kişi yeniden göreve iade edilirken, ülkede faaliyet gösteren tek kumarhane de kapatılarak Selefilere yönelik olumlu adımlar atılmıştır. Ayrıca muhalefetin en temel talebi olan Olağanüstü Hal'in kaldırılması da 21 Nisan'da gerçekleşmiştir. Ancak yaşananlar Esad'ın girişimlerinin beklenen sonuçları vermeyeceğini göstermiş ve henüz 22 Nisan'da 100'den fazla gösterici ve güvenlik görevlisinin hayatını kaybettiği olaylar yaşanmıştır.⁹⁵

Tunus ve Mısır'da yaşanan liderlerin istifası ile rejimlerin iflası, kısa sürede Suriyeli muhaliflerin de temel beklentisi olmuştur. Ancak Esad yönetimi bir taraftan reform hareketine girişirken diğer yandan da gösterilerin sona erdirilmesi adına silahlı kuvvetleri kullanmak suretiyle güçlü bir direnişe geçmiştir. Bu süreçte bir takım Sünnî askerlerin ordudan ayrılarak muhaliflerin tarafına geçmesi ve uluslararası medyada yapılan eleştiriler, rejimi sıkıştırmaya başlamıştır. Bu sırada yaşanan en önemli gelişmelerden birisi de Suriye topraklarında yeterli örgütlenme imkanı bulamayan muhaliflerin, Antalya'da bir konferansta toplanarak siyasî bir birlik kurmak adına attıkları adımdır.⁹⁶ Bunu izleyen süreçte de olaylar artık yavaş yavaş silahlı bir mücadeleye doğru evrilmiş ve 6 Haziran'da Cisir eş-Suğur'da 120 Suriyeli güvenlik görevlisi öldürülmüştür. Bu olay, rejim ve muhalifler arasında önemli bir kırılma olurken olayların sorumluluğu noktasında taraflar birbirlerini suçlamıştır.⁹⁷ Bu olay üzerine Suriye silahlı kuvvetleri bölgeye gönderilmiş ve artan askerî hareketlilik nedeniyle 5000 kişilik bir grup Türkiye'ye geçmiş ve ilk göç akını başlamıştır.⁹⁸

Suriye topraklarında yer yer çatışmalar ve gösteriler devam ederken bir takım muhalifler siyasî oluşum ve birlikteliklere daha fazla ağırlık vererek birlik kurma girişimlerini

⁹⁵ Taştekin, F. (2015). *Suriye Yıkıl Git, Diren Kal* (4. Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları, 65-66.

⁹⁶ Konferansla ilgili haber için bkz. İnternet: "Suriyeli muhalifler Antalya'da" (1 Haziran 2011). *Deutsche Welle Türkçe*. Web: <http://www.dw.com/tr/suriyeli-muhafifler-antalyada/av-15123906> adresinden 16 Kasım 2017'de alınmıştır.

⁹⁷ Athoğlu, Y. (2016). "Ayaklanmadan İç Savaşa Suriye Krizi". Ü. Özdağ ve Y. Demirağ (Editörler). *Stratejik Derinlikte Savrulan Türk Dış Politikası*. Ankara: Kripto Yayınları, 205-206.

⁹⁸ Fisk, R., Cockburn, P. and Sengupta, K. (2015). *Suriye Cehenneme Dönüş 2011-2014*. A. Adalier, S. Çevik ve B. Yasin (Çevirenler). İstanbul: İyi Düşün Yayınları, 59.

hızlandırmıştır. Bu girişimlerin en önemlilerinden birisi, İstanbul'da kurulduğu ilan edilen ve çok çeşitli gruplardan katılımcılar (Şam Deklarasyonunu imzalayanlar, Suriye Müslüman Kardeşleri, bazı Kürtler, Alevi ve Sünni muhalifler gibi) barındıran Suriye Ulusal Konseyi (SUK) olmuştur. Temel söylemi, barışçıl gösteriler üzerinden hareketi güçlendirmek suretiyle rejimi bütün kurumlarıyla birlikte yıkmak olan SUK'un en önemli amaçlarından birisi de etki alanını genişletmek ve muhalefeti tek çatı altında toplamak olmuştur.⁹⁹ Bu tarz muhalif girişimler Türkiye, Suudi Arabistan ve Katar gibi bölge ülkelerinin desteğini almış ancak muhalefetin silahlanması konusu tartışılmaya devam etmiştir. Bu süreçte SUK içerisinde yer almayan Selefi grupların silahlı hareketlere daha fazla başvurması ülke genelinde pek çok bölgede şiddetli çatışmalara neden olurken siyasî muhalefet zayıflamaya başlamıştır. Bunun üzerine SUK'a bağlı olarak mücadelenin silahlı boyutunu yürütmek adına ordudan ayrılan askerlerin öncülüğünde Özgür Suriye Ordusu (ÖSO) kurulmuştur. Kısa süre içerisinde de rejime bağlı silahlı kuvvetler ile ÖSO sıcak temaslara başlamış ve silahlı mücadele artık Suriye olaylarının merkezinde yer almaya başlamıştır.

SUK çatısı altındaki muhalifler 2011 yılının sonlarına doğru Libya'da olduğu gibi Suriye'ye de uluslararası müdahalenin yapılması gerektiğini dile getirmeye başlamışlardır. Bu döneme kadar yereldeki gelişmelerden başlayarak bütün Suriye'yi saran ve daha sonra Arap Birliği, Türkiye, Suudi Arabistan ve Katar'ın da dahil olduğu olaylar, diğer taraftan İran'ın Suriye olaylarını komplo olarak değerlendirerek Esad'a destek olması ile bölgesel bir niteliği kavuşmuştur. Konu ayrıca BMGK'ya taşınarak küresel boyutta da en önemli meselelerden birisi haline gelmiştir. Rusya ve Çin'in veto haklarını kullanmaları, üzerinde uzlaşmış bir dış müdahale seçeneğini kapatırken muhalefete karşı bütün imkanlarıyla direnen Esad rejimi, uzun bir süre devam edecek çatışmalara kapı açmıştır.

2011 yılı sonlarıyla birlikte olaylara dahil olan üçüncü aktör olarak el-Kaide bağlantılı Nusra Cephesi ortaya çıkmıştır. Önceden de çeşitli silahlı saldırılarda bulunan Nusra Cephesi artık iyiden iyiye çatışmaların taraflarından birisi olarak konumlanmıştır. Aralık ayında Şam'da iki ayrı bombalı saldırı düzenleyen Nusra Cephesi, 2012 yılı Ocak ayında el-Kaide lideri Eymen el-Zevahiri'nin Sünni Müslümanları Suriye direnişine destek vermeye çağırmasıyla

⁹⁹ Topal (2016). 77-78.

birlikte sahadaki varlıklarını ilan etmiştir.¹⁰⁰ Bu gelişme, aynı zamanda Suriye'ye yabancı savaşçıların girmeye başlaması anlamında da önemli kırılma noktalarından birisi olmuştur.

2012 yılının başlamasıyla birlikte ÖSO ve rejim kuvvetleri arasındaki en şiddetli çatışmalarda birisi yaşanmıştır. Humus kentinde kurtarılmış bölgeler elde etmeye çalışan ÖSO'ya, silahlı kuvvetler müdahale etmiş ve iki ay süresince kentte çatışmalar yaşanmıştır.¹⁰¹ Çatışmalar sırasında 3 Şubat'ta büyük çaplı olaylar meydana gelmiş, sayıları hususunda net bilgiler olmamakla birlikte 200'den fazla kişi ordunun bombalamaları sonrasında hayatını kaybetmiştir. Bu olay, küresel medya kuruluşlarında en önemli haberler arasında gösterilmiş ve uzun süre gündemde kalmıştır. Her ne kadar Esad yönetimi bu suçlamaları kabul etmeyerek bunun muhaliflerin bir oyunu olduğunu belirtse de gelişmeler, Suriye yönetiminin aleyhine olmuştur. BMGK, Suriye'ye yaptırım kararları konusunda toplanmış, rejimin üzerindeki baskı en üst noktalara erişmiştir. Ancak Rusya ve Çin'in bu kararı da veto etmesi uluslararası müdahalenin önünü kapatırken bu ülkeler de Suriye yönetimine verdikleri destek nedeniyle eleştirilmiştir. ABD öncülüğünde Suriye muhalefetine yönelik desteğin artırılması amacıyla Suriye'nin Dostları Grubu kurulmuş ve ilk toplantısı da Tunus'ta 24 Şubat'ta yapılmıştır. Bunu yaparak muhalifler ve destek olan ülkeler, BMGK'yı atlayarak yeni adımlar atmaya amaçlamıştır.¹⁰² Bu adımların en önemlilerinden birisi de SUK'un Suriye'nin meşru temsilcisi olarak tanınması olmuştur.¹⁰³

BMGK her ne kadar Suriye'ye yaptırım kararı çıkartmasa da önceki Genel Sekreter Kofi Annan'ı Suriye'de barışın tesisi noktasında çalışmak adına görevlendirmiştir. Ancak Annan'ın girişimleri karşılık bulamazken, rejim kuvvetlerinin Humus'ta yaptıkları operasyonda 100'den fazla insanın ölmesi sonrası Suriye'de halen açık bulunan pek çok diplomatik temsilci ülkeyi terk etmiştir.¹⁰⁴ Bu sırada Suriye'deki çatışmalara barışçıl çözümler bulmak adına toplanılan Cenevre Konferansı'nda da önemli ilerlemeler sağlanamamıştır. Annan'ın Ağustos ayında görevinden istifa etmesi ile birlikte de Suriye'de kısa vadeli bir çözüm ihtimali büyük ölçüde ortadan kalkmıştır.

¹⁰⁰ Glass, C. (2015). *Suriye Yanıyor IŞİD ve Arap Baharının Sonu*. M. İ. Saylık (Çeviren). İstanbul: İyi Düşün Yayınları, 16-17.

¹⁰¹ Athoğlu (2016). 208.

¹⁰² Taştekin (2015). 134-135.

¹⁰³ Glass (2015). 17.

¹⁰⁴ Erlich, R. (2014). *Inside Syria: The Backstory of Their Civil War and What the World Can Expect*. New York: Prometheus Books, 152.

2012 yılı yaz aylarına kadar süren krizin ilk aşaması, her türlü silahlı saldırı ve şiddet olaylarına karşın bir ayaklanma niteliğinde gelişmiştir. Muhalifler herhangi bir bölgede gerçek manada bir alan hâkimiyeti sağlayamamış, yer yer kayıplar vermekle birlikte rejim kuvvetleri, ülke genelinde etkisini sürdürmüştür. Ancak ortaya çıkan tabloda Suriye olaylarının diğer Arap ülkelerde yaşananlardan çok daha farklı bir atmosferde süreceği anlaşılmıştır. Başlangıçtaki iyimser hava dağılırken, 2012 yılı ortalarından itibaren Suriye krizi bir iç savaşa dönüşmeye başlamıştır. Olayların ilk evresinde muhaliflerin yeterli ilerlemeyi sağlayamamasında temel etken, merkezî bir koordinasyonun ve silahlı mücadele noktasında fikir birliğinin bulunmaması olmuştur. Bununla birlikte, Nusra Cephesi'nin de terör eylemleri ile şiddeti tırmandırması sürecin kontrol edilebilirliğini engellemiştir.

2012 yılı Temmuz ayına girildiğinde Suriye'de pek çok önemli olay peş peşe yaşanmış ve olayların niteliği artık iç savaşa doğru dönüşmeye başlamıştır. Bunlardan ilki, Şam'da Ulusal Güvenlik Merkezi'ne yönelik bombalı bir saldırı gerçekleşmesi ve çok sayıda üst düzey Suriyeli görevlinin öldürülmesidir. Daha sonra muhalifler, Halep ve Şam kent merkezlerine askerî taarruza başlamış ve Şam yönetimi bu saldırılarla baş edebilmek adına ülkenin Kuzey bölgesinden askerî birliklerini çekerek gücünü büyük kent merkezlerine toplamıştır.¹⁰⁵ Bu tutum, hem çatışmaların şiddetini ve süresini arttırmış hem de ilerleyen yıllarda çok daha etkin bir aktör haline gelecek olan PKK'nın Suriye kolu olan PYD/YPG'nin¹⁰⁶ ülkenin Kuzey bölümlerine (Ayn-el Arab gibi) hakim olması sonucunu doğurmuştur. Söz konusu hâkimiyet, PYD'li grupların yerleştikleri bölgelerde askerî ve siyasî olarak örgütlenmeleriyle farklı bir boyut kazanmıştır. Kürtlerin bölgede temsilciliğini üstlendiği iddiasıyla ortaya çıkan PYD, kontrol ettiği bölgelerde hemen idarî bölümler kurmuş, polis gücü ve mahkemeler oluşturmuş ve halka insanî yardımlar dağıtarak güvenlik sorunu yaşayan insanların sadakatlerini kazanmaya çalışmıştır.¹⁰⁷ PYD'nin bu tutumu, Suriye'de bölünme senaryolarının başlaması adına çok önemli olmuştur.

PYD'nin Kuzey Suriye'de büyük bir alanda idareyi ele geçirmesinin yanında 2012 yılı Temmuz ayından itibaren yaşanan en önemli gelişmelerden birisi de süreci bir iç savaşa dönüştüren Halep çatışmaları olmuştur. Muhalifler tarafından başlatılan taarruza Şam

¹⁰⁵ Athoğlu (2016). 210.

¹⁰⁶ Hem PYD hem de YPG, PKK'nın Suriye uzantısı olarak faaliyet göstermektedir. PYD, terör örgütünün siyasî yapısı YPG de silahlı kanadı için kullanılmaktadır.

¹⁰⁷ International Crisis Group. (2014). "Flight of Icarus? The PYD's Precarious Rise in Syria". *Middle East Report*. 151, 1.

yönetimi, ülkenin kenar bölgelerindeki birliklerini Halep ve Şam'a kaydırarak karşılık vermiş ve çıkan çatışmalarda taraflar tam manasıyla şehre hakim olamadıkları gibi altyapıları da tahrip etmişlerdir. Bu gelişmeler büyük çaplı göç hareketlerinin yaşanmasına da neden olurken, mülteci sorunu artık Suriye iç savaşının en önemli gündem maddelerinden birisi haline gelmiştir.

Halep çatışmalarıyla birlikte gündeme gelen önemli hususlardan birisi de Suriye'de SUK gibi muhalif hareketlerin ve buna bağlı olarak silahlı çatışmaya giren ÖSO'nun etkinliğini kaybetmesi olmuştur. Özellikle Nusra Cephesi ve Eylül 2012'de kurulan Şukur eş-Şam, Keta'ib el-Faruk, Liva el-İslam gibi çeşitli silahlı grupların yer aldığı ve İslamî esaslara dayalı bir Suriye tahayyülü olan gruplardan oluşan Suriye İslamî Kurtuluş Cephesi, rejime karşı verilen askerî mücadelede önemli aktörler haline gelmiştir.¹⁰⁸ Din referansıyla hareket eden bu örgütlerin Suriye'de inisiyatifi ele almaları neticesinde muhaliflere destek veren bölgesel ve küresel aktörler, muhalefeti güçlendirmek ve örgütlemek adına yeni girişimlere başlamıştır. Körfez ülkeleri, Fransa, İspanya ve Türkiye gibi ülkeler tarafından atılan adımlar neticesinde önemli toplantılar yapılmıştır. Suriye Ulusal Koalisyonu adında çatı bir örgüt oluşturulmuş ve Obama'nın ilan ettiği üzere 100'den fazla ülke bu koalisyonu "meşru temsilci" olarak kabul etmiştir.¹⁰⁹ Ayrıca Türkiye'de de yapılan toplantılarda muhalefet yetkilileri bir araya gelerek askerî yapı oluşturulması hususunda görüşmelerde bulunmuştur. Yüksek Askerî Konsey (YAK) adında bir oluşum kurulmuş ve ÖSO büyük ölçüde tasfiye edilmiştir.¹¹⁰ YAK'a destek vermek adına Nusra Cephesi terör örgütü listelerine dahil edilmiş ve silahlı mücadelenin YAK üzerinden yürütülmesi amaçlanmıştır.

İç savaşın hararetli olduğu dönemlerden olan 2012 yılı sonları ve 2013 yılı başlarında silahlı muhalifler bir dizi başarılı sonuçlar almıştır. Özellikle Halep bölgesinde pek çok askerî tesis ele geçirilmiş ve elde edilen mühimmat muhaliflerin kapasitesini arttırmıştır. Ayrıca çeşitli havaalanlarının ve stratejik tesislerin de muhaliflerin eline geçmesi, Şam yönetimini zora sokmuştur. Lojistik ve mobilizasyon konularında zorlanmaya başlayan rejim kuvvetleri, büyük kent merkezlerine çekilerek savaşın cephelerini daraltmaya çalışmıştır. Ancak 2013 yılı Mart ayında savaşın önemli kırılmalarından birisi daha yaşanmış ve ilk defa bir kent

¹⁰⁸ Athoğlu (2016). 213.

¹⁰⁹ İnternet: "National Coalition for Syrian Revolutionary and Opposition Forces". (11 Ocak 2013). *Carnegie Middle East Center*. Web: <http://carnegie-mec.org/diwan/50628?lang=en> adresinden 17 Kasım 2017'de alınmıştır.

¹¹⁰ Erlich (2014). 152.

merkezi muhaliflerin eline geçmiştir. Rakka'da kontrolü sağlayan Nusra Cephesi ve Ahrar eş-Şam önemli bir ilerleme sağlamış ve yabancı savaşçıların Suriye'ye gelmesi noktasında önemli bir kapı açmıştır. Rakka'nın cihatçı gruplarca ele geçirilmesi, bir dizi zincirleme olayı da beraberinde getirmiştir. Başta ABD ve İngiltere olmak üzere çeşitli devletler, sahada inisiyatifini kaybetmeye başlayan cihatçı olmayan muhaliflere askerî olmayan yardımlarda bulunma sözü vermiştir. Hizbullah, Suriye ordusunun yanında savaşa dahil olarak Kuseyr kentine operasyon başlatmıştır.¹¹¹ En önemli gelişmelerden birisi olarak da Ebubekir el-Bağdadi, Nusra Cephesi ile Irak İslam Devleti'nin birleşerek Irak ve Şam İslam Devleti'ni (DAEŞ¹¹²) kurduğunu açıklamıştır. Nusra Cephesi ve el-Kaide lideri bu hamleyi kabul etmese de DAEŞ, ilerleyen süreçte Suriye iç savaşının en önemli aktörlerinden birisi haline gelmiştir.¹¹³

Suriye iç savaşı, 2013 yılı ortalarına gelindiğinde vahim bir tablo ortaya çıkartmaya başlamıştır. 100.000 civarında insan hayatını kaybederken çok sayıda insan da mülteci konumuna düşmüştür. BM Mülteciler Yüksek Komiserliği'nin açıkladığı rakamlara göre 2013 yılı Temmuz ayı itibarıyla bir buçuk milyonun üstünde Suriyeli, mülteci olmuştur.¹¹⁴ Savaş, artık dramatik sonuçlar doğurmaya ve bütün bölgeyi etkisi altında bırakmaya başlamıştır. Bununla birlikte, savaşın unsurları göz önüne alındığında aktörler arasında da ciddi bir çeşitlenme söz konusu olmuş, Suriye rejimi Hizbullah'la birlikte hareket ederken; muhalifler YAK, Nusra Cephesi, DAEŞ, Suriye İslamî Kurtuluş Cephesi ve PYD (silahlı kanadı olan YPG üzerinden) gibi farklı yapılar altında Suriye'de savaşa dahil olmuştur.

2012 yılı ve 2013 yılı ortalarına kadar geçen sürede rejim kuvvetleri, ülkenin pek çok bölgesinde kayıplar vermiş, Halep ve Rakka başta olmak üzere önemli noktalarda kontrolü kaybetmiştir. Ancak yukarıda da bahsedilen Suriye ordusunun Hizbullah'la birlikte başlattığı Kuseyr operasyonu yeni bir başlangıç olmuştur. Kuseyr'de kontrolü sağlayan ordu, taarruz harekâtına başlayarak yeni bir evreye geçilmiştir. Özellikle stratejik olarak önemli

¹¹¹ Glass (2015). 19.

¹¹² Terör örgütü Irak ve Şam İslam Devleti'nin kısa halinin kullanılmasıyla ilgili IŞİD/ISIS/DAEŞ/DEAŞ gibi farklı söylemler mevcuttur. Çalışmada Dışişleri Bakanlığı'nın resmî kullanımı olan DAEŞ kullanımı tercih edilmiştir.

¹¹³ Lister, C. R. (2015). *The Syrian Jihad: Al-Qaeda, the Islamic State and the Evolution of an Insurgency*. Oxford: Oxford University Press, 119.

¹¹⁴ İnternet: "Mülteci sayısında yine rekor". (19 Haziran 2013). *Deutsche Welle Türkçe*. Web: <http://www.dw.com/tr/m%C3%BClteci-say%C4%B1s%C4%B1nda-yine-rekor/a-16893757> adresinden 17 Kasım 2011 tarihinde alınmıştır. Ayrıca BM Mülteciler Yüksek Komiserliği'nin raporu için bkz. İnternet: "Syrian Arab Republic 2013 Global Report". (2013). *UNHCR*. Web: <http://www.unhcr.org/539809f90.html> adresinden 17 Kasım 2017'de alınmıştır.

noktaları ele geçirmeye çalışan Esad, bu amaçla Kuseyr'den sonra Humus kentinin belirli bölümlerinde de hâkimiyeti sağlayarak kritik Şam-Humus-Lazkiye hattının kontrolünü sağlamıştır.¹¹⁵ Böylece muhaliflere gelecek dış yardımların ve lojistik bağlantıların önüne geçilmiştir. Rejim kuvvetlerinin sahada yavaş yavaş etkinliği ele geçirmesi ile iç savaşta taraflar arası dengede bir değişim söz konusu olmuştur.

YAK öncülüğündeki muhaliflerin önemli kayıplar vermesi sonrası, bu grubun da etkinliği azalırken Suriye'de günümüzdeki tabloya da kapı aralayan DAES ve PYD'nin baskın aktörler olarak ortaya çıkması söz konusu olmuştur. İlk olarak DAES, Nusra Cephesi ve diğer cihatçı gruplarla birlikte hareket ederek operasyonlara başlamıştır. Bu durum aynı zamanda Suriye'de bir tarafta Hizbullah'ın bir tarafta da DAES'in bulunduğu mezhep savaşlarında yükselmenin de başlangıcı olmuştur. Özellikle Ağustos ayında Nusayri köylerine yönelik DAES baskınlarında çok sayıda insanın hayatını kaybetmesi bu durumla alakalı olmuştur. Diğer gelişme de YPG'nin Türkiye sınırına yakın konumdaki Resulayn'da Nusra Cephesi ile girdiği mücadeleyi kazanarak aktif silahlı mücadeleye dahil olmasıdır. Bu döneme kadar çatışma ortamından uzak duran YPG de artık savaşan taraflardan birisi haline gelmiştir.

2013 yılı içerisinde önemli gündem maddelerinden birisi de kimyasal silah kullanımı hususunda Suriye rejiminin suçlanması olmuştur. Farklı olaylarda kimyasal silahların kullanıldığına dair iddialar çeşitli video ve fotoğraflar dünya kamuoyuna servis edilmiştir. Esad yönetimi, bu suçlamaları sürekli olarak reddederken konu, BM nezdinde de değerlendirilmiştir. ABD ve Rusya Federasyonu'nun vardığı uzlaşma Suriye yönetimince de kabul edilince ülkedeki kimyasal silahların yok edilmesi kararlaştırılmıştır. Ancak Mart'ta Han el-Asel'de Ağustos'ta da Guta'da kimyasal silahların kullanıldığı tespit edilmiş ve bu durum Suriye rejimine yönelik olumsuz bakış açısını önemli ölçüde tetiklemiştir. Özellikle Türkiye tarafından yoğun eleştirilere maruz kalan Esad, BMGK tarafından da kınanmıştır.¹¹⁶

2013 yılı sonlarından itibaren Suriye'de PYD ve DAES'in etki alanlarını genişletmeye başladıkları bir süreç yaşanmaya başlamıştır. DAES, Nusra Cephesi'nden ve diğer cihatçı

¹¹⁵ Atlıoğlu (2016), 216.

¹¹⁶ İnternet: UN Security Council (27 Eylül 2013). "Resolution 2118". Web: [http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/2118\(2013\)](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/2118(2013)) adresinden 17 Kasım 2017'de alınmıştır.

gruplardan ayrılarak tek başına operasyonlara girişmiş ve Halep'in kuzeyindeki Azaz kasabasını ele geçirmiştir. Bu sırada ÖSO içerisinde önemli sayıdaki asker İslami Cephe'ye geçerken, Cephe'nin ÖSO'nun elindeki stratejik noktaları ele geçirmesiyle ÖSO sahadaki varlığını büyük ölçüde kaybetmiştir. Diğer taraftan PYD ise Kuzey'deki hâkimiyet alanlarını genişletirken, 7 Ocak 2014'te Ayn el-Arab ve Afrin'de "demokratik özerklik" adı altında kantonlar kurarak idarî yapıyı değiştirmiştir.¹¹⁷ Bu yöntemin bir benzerini izleyen DAESH de elindeki bölgelerde kendi örgütlenmesini kurarak Suriye'de çok başlı yapıların ortaya çıkmasına sebep olmuştur.

Rejime bağlı kuvvetler ise bu süreçte önemli askerî operasyonlara girişmiştir. Bunların en önemlilerinden birisi, Halep'te başlatılan operasyon olmuştur. Suriye ordusu, büyük çaplı bir bombardımana başlamış ve çok sayıda sivil hayatını kaybetmiştir. Özellikle varil bombası kullanıldığı iddiaları dünya kamuoyunu uzunca bir süre işgal etmiş, BM Genel Sekreteri Ban Ki Moon bu saldırıları kınamış ve 2014 yılı Ocak ayında yapılacak olan Cenevre-2 Konferansına muhaliflerin geniş bir temsil gücü ile katılmaları çağrısında bulunmuştur.¹¹⁸ Suriye ordusunun başlattığı operasyonlardan bir diğeri de Humus kentine yönelik olmuştur. 2014 yılı Mart ayında başlatılan operasyon, nihayetinde BM gözetiminde sağlanan bir anlaşmayla kentin Mayıs ayında tamamen Suriye ordusunun kontrolüne girmesiyle sonlandırılmıştır.¹¹⁹ Humus başarısının ardından 3 Haziran 2014'te Suriye'de yapılan seçimleri kazanan Esad, savaşın kendi lehine dönmeye başladığını ilan etmiştir.

2014 yılının ilk yarısında yaşanan diğer önemli gelişmeler incelendiğinde ise, DAESH'in Irak'tan sonra Suriye'de de alan hâkimiyeti konusunda sınırlarını netleştirmesi ve Cenevre-2 Konferansı ön plana çıkmaktadır. İlk olarak Cenevre-2 Konferansı değerlendirildiğinde, 39 ülkenin Dışişleri Bakanı ve Suriye muhalefetinden temsilcilerin bir araya geldiği Konferansta ilk defa Esad rejiminden de temsilciler katılmıştır. İç savaşa çözüm bulma amacıyla toplanılan konferansta sert tartışmalar yaşanırken, geçiş hükümeti gibi çözüm fikirleri ortaya atılmış, ancak gerçekçi bir ilerleme sağlanamamıştır. Bu Konferans, sonuçlarından bağımsız olarak, Esad yönetiminin taraf olarak uluslararası arenada kendisine

¹¹⁷ İnternet: "Suriyeli Kürtler özerklik ilan etti". (7 Ocak 2014). *El-Cezire Türk*. Web: <http://www.aljazeera.com.tr/haber/suriyeli-kurtler-ozerklik-ilan-etti> adresinden 20 Kasım 2017'de alınmıştır.

¹¹⁸ İnternet: "Press Conference by Secretary-General Ban Ki-moon at United Nations Headquarters". (23 Aralık 2013). *UN Press Conference*. Web: <http://www.un.org/press/en/2013/sgsm15554.doc.htm> adresinden 20 Kasım 2017'de alınmıştır.

¹¹⁹ Erlich. (2014). 153.

yer bulması bakımından önemli olmuştur.¹²⁰ Ancak bunun dışında sorunların çözümü noktasında ortaya bir irade çıkartamadığı gibi barış umutlarını da büyük ölçüde ortadan kaldırmıştır.

DAEŞ'in 2014 yılının ilk yarısından itibaren Suriye'de elde ettikleri de dönemin önemli gelişmelerinden bir diğeri olmuştur. Kendisine yönelik başlatılan operasyonlara güçlü bir karşılık veren DAEŞ, kısa sürede Tel-Abyad, el-Bab ve Rakka kent merkezlerini ele geçirmiş, Cerablus ve Menbiç'te de önemli ilerlemeler sağlamıştır.¹²¹ DAEŞ'in bu ilerleyişi diğer cihatçı grupların bölgedeki etkinliklerinin büyük ölçüde azalması anlamına da gelmiştir. DAEŞ, Suriye'de savaşırken hedef konusunda geniş bir yelpazeden hareket etmiş ve mensupları DAEŞ düşüncesine yakın olan diğer örgütlerle de silahlı mücadeleye girmiştir. Bu mesele Suriye'ye gelen yabancı savaşçılar arasında bir ikileme yol açarken bu durumdan rahatsızlığını bildiren çok sayıda kişi ülkeden ayrılmış, kalanların büyük kısmı da DAEŞ'e katılmıştır.¹²²

2014 yılı ortalarından itibaren Suriye iç savaşı, zincirleme gelişmeler ışığında devam etmiştir. DAEŞ'in artan etkinliği ve terör eylemleri, uluslararası kamuoyunun tepkisini çekmiş ve birinci gündem maddesi haline gelmiştir. Bunun üzerine uluslararası bir koalisyon DAEŞ'e yönelik dış müdahaleye başlarken bu süreçte sahada çatışma görevi büyük ölçüde YPG'ye verilerek Suriye'de Kürtler güç kazanmaya başlamıştır. Rejim kuvvetleri bu süreçte geri planda kalırken ülke, üç temel güç (Rejim, DAEŞ ve PYD) etrafında bölgelere ayrılmıştır.

Bu süreci doğuran temel gelişme, 2014 yılı Haziran ayında Bağdadi'nin hilafet ilan etmesiyle başlamış, DAEŞ'in Suriye ve Irak'taki nüfuz alanlarını birleştirerek devletleşme sürecine geçmesiyle zirve yapmıştır.¹²³ Irak'ta Musul işgalinden sonra Suriye'de Rakka merkezli olarak askerî gücünü pekiştirmesi ve Suriye ordusu karşısında büyük zaferler elde etmesi, propaganda gücüyle birleşince DAEŞ, dünyanın her yerinden yeni militanlar edinmiş ve kurduğu idarî yapı bir çekim merkezi haline gelmiştir. Yönetimi altına aldığı bölgelerde

¹²⁰ İnternet: Semin, A. (2014). "Suriye Krizi, PYD ve 2. Cenevre Konferansı". *BİLGESAM*. Web: <http://www.bilgesam.org/incele/96/-suriye-krizi--pyd-ve-2--cenevre-konferansi/#.WhKVikpl-M8> adresinden 20 Kasım 2017'de alınmıştır.

¹²¹ Athoğlu (2016). 221.

¹²² Cockburn, P. (2014). *İslam Devleti'nin Yükselişi: IŞİD ve Yeni Sünni Ayaklanması*. O. Akınhay (Çeviren). İstanbul: Agora Kitaplığı, 86-88.

¹²³ İnternet: "IŞİD hilafet ilan etti". (29 Haziran 2014). *El-Cezire Türk*. Web: <http://www.aljazeera.com.tr/haber/isis-hilafet-ilan-etti> adresinden 20 Kasım 2017'de alınmıştır.

kendi kurallarını belirleyen DAES, rejim askerlerine, halka, muhaliflere ve ülkedeki yabancılara yönelik kanlı eylemler ve infazlar yapmış, bunları da son teknoloji yöntemleri kullanarak propaganda malzemesi haline getirmiştir.¹²⁴ Bu faaliyetler, DAES'i öncelikli tehdit konumuna sokmuştur. ABD önderliğinde bir uluslararası koalisyon marifetiyle DAES engellenmek istenmiş Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri (BAE), Bahreyn ve Katar'ın da desteğiyle hava operasyonları başlatılmıştır.¹²⁵ Bu süreçte PYD kontrolü altındaki Ayn el-Arab'da yaşanan çatışmalar sürecin lokomotifi olurken, dünya kamuoyu nezdinde Kürtlerin popülerliği artmıştır. Uluslararası koalisyonun faaliyetlerine Suriye rejimi de karşı çıkmamış ve bekleme pozisyonunu tercih etmiştir.

DAES'le savaşma konusunun uluslararası koalisyon ve YPG üzerinden halledilmesi, Suriye rejimini bir nebze olsun rahatlatırken ordu, Şam, Halep ve Hama'da bir miktar askerî kazanımlar elde etmiştir. Ancak bu süreçte de Nusra Cephesi'nin yeniden güç kazanması söz konusu olmuştur. Nusra Cephesi, ABD tarafından silah yardımı yapılan gruplarla çatışarak bu silahlara el koymuş ve sahada yeniden etkin aktörlerden birisi haline gelmiştir. Nusra Cephesi, sonraki saldırılarını Suriye ordusuna yaparak ordunun pek çok bölgede geri çekilmesini sağlamıştır.¹²⁶

Uluslararası koalisyonun yalnızca havadan gerçekleştirdiği saldırılar DAES'e ciddi manada bir sorun teşkil etmezken, YPG ve DAES pek çok noktada karşı karşıya gelmiştir. Bu mücadelelerin en önemlisi Ayn el-Arab'ta yaşananlar olmuştur. DAES kuşatması altındaki Ayn el-Arab uzun süre yıkıcı çatışmalara ev sahipliği yapmış, iki taraf da kente sembolik değerler yüklemiştir. Uluslararası kamuoyu tarafından "Kobani Direnişi" olarak adlandırılan süreç, YPG militanlarının DAES karşısında üstünlüğü sağlamalarıyla sona ermiştir.¹²⁷ Bu sonuç, 2014 yılı sonu itibarıyla iç savaşın en önemli gelişmelerinden birisi olmuştur.

2015 yılına gelindiğinde Suriye ordusunun büyük kayıplar vermesi, muhalif örgütlerin yeniden yapılanarak önemli kazanımlar elde etmesi, PYD'nin etki alanını arttırarak Suriye'de en önemli güçlerden birisi haline gelmesi ve DAES'in otoritesini sürdürmeye devam etmesi öncelikli gelişmeler olarak ön plana çıkmıştır. Bütün bu gelişmeler birlikte

¹²⁴ Lister (2015). 236.

¹²⁵ Lister (2015). 279-284.

¹²⁶ Atıoğlu (2016). 227.

¹²⁷ Yassin-Kassab, R. and Al-Shami, L. (2016). *Burning Country: Syrians in Revolution and War*. London: Pluto Press, 142.

değerlendirildiğinde, bölge ülkeleri başta olmak üzere pek çok dış aktörün iç savaşa aktif olarak dahil oldukları bir süreç 2015 yılı ile birlikte yaşanmaya başlamıştır.

DAEŞ tehdidinin artarak devam etmesi ve bu süreçte örgütün Avrupa ülkelerinde de yaptığı kanlı eylemler, uluslararası alanda dikkatlerin rejimin devrilmesinden ziyade DAEŞ terörünün bertaraf edilmesine kayması söz konusu olmuştur. Bu süreçte Suriyeli muhalifler çeşitli toplantılar yaparak yeni bir organizasyon kurma konusunda adımlar atmışlardır. Bunların en önemlilerinden birisi Suriye Ulusal Konseyi'nin yönetim bazında yenilenmesi ve Ceyş eş-Fetih adında yeni bir silahlı ittifak örgütü kurulmasıdır. Bu örgüt, Halep'te Suriye ordusuna karşı büyük bir taarruz hareketi başlatmış ve orduya büyük zaiyat verdirmiştir. Ayrıca İdlib üzerinden de rejimle çatışmış ve Mart ayında kenti tamamen ele geçirmiştir. Bu gelişme, Rakka'dan sonra bir büyük kent merkezinin daha rejimin kontrolünden çıkması anlamına geldiğinden Esad yönetimi için büyük bir hezimet değeri taşımaktadır.¹²⁸ Ancak bu operasyonda Nusra Cephesi'nin ön plana çıkması, El-Kaide'nin Suriye'de yeniden güçlenmesi anlamı taşıdığından eleştiriler de beraberinde gelmiştir. Ceyş eş-Fetih adı altında operasyonlarına devam eden grup, Lazkiye karayolu üzerindeki çeşitli kasabaları ve askerî üsleri ele geçirerek Suriye yönetiminin bölgedeki varlığına son vermiştir.¹²⁹ Bir taraftan Ceyş eş-Fetih'le mücadele eden Suriye askerlerine diğer taraftan DAEŞ de saldırmış stratejik önemi yüksek olan tarihi Palmira kentini ele geçirmiştir. Bu işgal, rejim için hayati öneme sahip olan Şam-Humus-Hama hattına büyük risk oluşturmuştur.¹³⁰ Bu sırada zayıflayan Suriye ordusuna karşı bir saldırı da Güney Cephesi adı altında ABD destekli bir grup tarafından yapılmıştır. Güney Cephesi, Deraa kentindeki en büyük askerî üsse saldırmış ve ele geçirmiştir. Bu saldırının arkasından Halep'e yönelik saldırılar başlamış, ancak Suriye ordusu bu saldırıyı püskürtebilmiştir.

2015 yılı ortalarına kadar geçen çatışma ortamından en fazla faydalanan grup PYD olmuştur. DAEŞ tarafından yöneltilen saldırılara karşı koyan YPG, önce Haseke Kenti'nde daha sonra da Tel Abyad'da DAEŞ'den kontrolü devralmıştır. Özellikle Tel Abyad'a PYD'nin

¹²⁸ İnternet: Arslan, R. (30 Mart 2015). "İdlib'in El Nusra'nın eline geçmesi ne anlama geliyor?". *BBC Türkçe*. Web: http://www.bbc.com/turkce/haberler/2015/03/150330_idlib_nusra_analiz adresinden 20 Kasım 2017'de alınmıştır.

¹²⁹ Atlıoğlu (2016). 230.

¹³⁰ Yassin-Kassab and Al-Shami (2016). 143.

yerleşmesi, Türkiye tarafından tepkiyle karşılanmıştır.¹³¹ Bu gelişmeler sonraki başlıklarda daha detaylı olarak değinilecek olan iç siyasî gelişmelerle birlikte değerlendirilerek Türkiye'nin hem DAEŞ'e hem de YPG'ye karşı hava operasyonları başlatmasına neden olmuştur.¹³² Bu operasyonlar, Türkiye'nin sıcak çatışma ortamına ilk defa aktif olarak dahil olması adına önemli bir gelişmedir.

2014 yılı sonları ve 2015 yılı sonbaharına kadar devam eden süreç, Suriye iç savaşı adına çok önemli gelişmeleri içerisinde barındırmıştır. Kaba hatlarla özetlendiğinde dört temel güç (Esad yönetimi, DAEŞ, PYD ve Ceyş eş-Fetih) etrafında şekillenen iç savaşın en bariz kayıplar vereni, Esad yönetimi olmuştur. Önemli kent merkezleri, stratejik güzergâhlar ve askerî tesislerini kaybeden Esad, savunma pozisyonuna doğru kaymıştır. Bu sırada etkisini arttıran PYD, uluslararası destekle birlikte en önemli aktör haline gelirken DAEŞ, temizlenmesi gereken bir terör örgütü olarak görülmeye devam etmiş; diğer silahlı gruplar da bölgesel çıkışlarla kendilerine alan yaratmaya çalışmışlardır. ABD öncülüğündeki uluslararası koalisyonun hava operasyonlarına başlaması ise, iç savaşın başlangıcından itibaren ilk defa karşılaşılan bir gelişme olmuş ve vekâlet savaşı, yerini yavaş yavaş aktif bir güç mücadelesine doğru bırakmaya başlamıştır. Şartların Esad adına kötüye gitmeye başlaması da başlangıçtan itibaren sürekli olarak rejime destek veren Rusya'nın Eylül ayı ile birlikte aktif çatışma ortamına girmesini doğurmuştur. Bu gelişmeden sonra iç savaş, artık farklı bir niteliğe kavuşarak devlet bazlı birçok aktörün dahil olduğu bir mücadeleye dönüşmüştür.

2015 yılı Eylül ayında Rusya Devlet Başkanı parlamentodan yurt dışına asker göndermek için yetki almış ve iç savaşın yeni bir evresi başlamıştır.¹³³ Bu karardan sonra Rusya Hava Kuvvetleri bir taraftan bombardımana başlarken diğer yandan da yılbaşından bu yana büyük kayıplar veren Suriye ordusuna silah ve teçhizat yardımı yapmıştır. Aynı zamanda Hizbullah ve İran üzerinden de çok sayıda milis gücü Suriye'ye sevk edilerek ordunun personel ihtiyacı

¹³¹ İnternet: "Tel Abyad YPG güçlerinin eline geçti". (15 Haziran 2015). *BBC Türkçe*. Web: http://www.bbc.com/turkce/haberler/2015/06/150615_tel_abyad_sinir adresinden 20 Kasım 2017'de alınmıştır.

¹³² İnternet: "PKK ve IŞİD'e hava operasyonu". (25 Temmuz 2015). *BBC Türkçe*. Web: http://www.bbc.com/turkce/haberler/2015/07/150725_operasyon_aciklama adresinden 20 Kasım 2017'de alınmıştır.

¹³³ İnternet: "Rus ordusunun Suriye'de konuşlanmasına onay". (30 Eylül 2015). *BBC Türkçe*. Web: http://www.bbc.com/turkce/haberler/2015/09/150929_rusya_suriye_asker adresinden 20 Kasım 2017'de alınmıştır.

giderilmeye çalışılmıştır. Bütün bunlarla birlikte yeni bir yapılanmaya giden Suriye ordusu, Rusya'nın desteğiyle beraber sahadaki kayıplarını gidermeye başlamıştır.

İlk hava operasyonlarını DAES'e karşı başlatan Rusya, uluslararası kamuoyuna sürekli olarak DAES tehdidini ön plana çıkartarak hareket etmiştir. Ancak ilerleyen süreçte rejim karşıtı bütün unsurlara müdahalede bulunmaya başlayan Rusya, tam manasıyla Esad yönetiminin güçlendirilmesi adına uğraş vermiştir. Bu bağlamda, Lazkiye-İdlip-Halep hattında operasyonlarını başlatan Rusya, Suriye ordusunun kara desteğiyle ilerlemeye başlamıştır. Ayrıca Ekim ayı ile birlikte Halep'te de operasyonlar başlamış ve Suriye ordusu sınırlı da olsa ilerleme kaydetmiştir. Ancak muhaliflerin ABD yapımı anti-tank füzeleri kullanmaları, orduya ağır kayıplar verdirtmiş ve muhalifler bazı bölgelerde karşı taarruzlarla cevap vermiştir.

Rusya'nın iç savaşa doğrudan dahil olması sonrasında ABD de sahada en güvendiği aktör olan Kürtlere desteğini arttırmaya başlamıştır. Bu sırada PYD, Suriye Arap Koalisyonu ve Süryani Asker Konseyi, 11 Ekim'de bir araya gelerek "Suriye Demokratik Güçleri" (SDG) adlı yeni ittifakı kurmuşlardır. Günümüzde halen savaşın en etkin aktörü olan SDG, uluslararası medyaya ABD'nin DAES'le mücadele için yeni ortağı olarak yansımıştır.¹³⁴ ABD tarafından doğrudan yardımların yollandığı SDG, Türkiye ve ABD arasında çeşitli sorunlara neden olmuştur. Aynı süreçte yurt içinde de PKK ve DAES terör örgütleriyle bağlantılı saldırılarla da uğraşmak durumunda kalan Türkiye, ABD'nin yaptığı yardımları eleştirmiştir.

21 Ekim 2015 tarihinde Esad'ın Moskova ziyareti, iç savaşın en çarpıcı olaylarından birisi olarak ortaya çıkmıştır.¹³⁵ Rusya desteği ile birlikte daha rahat hareket etmeye başlayan Esad'ın, geleceği ile ilgili tartışmalarda daha net bir tutum ortaya koyarak sahadaki varlığının diplomatik kazanca dönüşmesi için de uğraşmaya başlamıştır. Bu uğraşın karşılığı da 23 Ekim'de ABD, Rusya, Suudi Arabistan ve Türkiye Dışişleri Bakanları Viyana'da bir araya geldiklerinde ortaya çıkmıştır. Taraflar, Esad konusunda net tutumlar takınmazken

¹³⁴ İnternet: Al-Khalidi, S. and Perry, T. (12 Ekim 2015). "New Syrian rebel alliance formed, says weapons on the way". *REUTERS*. Web: <https://www.reuters.com/article/us-mideast-crisis-syria-kurds/new-syrian-rebel-alliance-formed-says-weapons-on-the-way-idUSKCN0S60BD20151012> adresinden 20 Kasım 2017'de alınmıştır.

¹³⁵ İnternet: "Esad Moskova'da Putin'le görüştü". (21 Ekim 2015). *Deutsche Welle Türkçe*. Web: <http://www.dw.com/tr/esad-moskovada-putinle-g%C3%B6r%C3%BC%C5%9Ft%C3%BC/a-18794658> adresinden 20 Kasım 2017'de alınmıştır.

diyalog kapılarının açılması hususunda irade ortaya konmuştur.¹³⁶ Toplantının ikinci aşaması olarak görülebilecek olan 30 Ekim Viyana toplantısında bu defa daha geniş bir katılım söz konusu olurken yeni bir kriz yaratmaktan kaçınır şekilde açıklamalar yapılmıştır.¹³⁷ Bu bağlamda, diplomatik görüşmeler devam etmiş ve nihayetinde iç savaş başlamasından bu yana ilk defa Rusya ve ABD'nin uzlaşısı neticesinde 27 Şubat 2016'da uygulanmaya başlanmak üzere (DAEŞ ve Nusra Cephesi dışında) ateşkes kararı alınmıştır.¹³⁸

Diplomatik süreçler bu şekilde ilerlerken sahadaki gelişmeler de benzer minvalde sürmüştür. Suriye ordusu ilerlemeye devam etmiş, Cebel Türkmen, Cebel ekrad ve Gahb bölgesinde taarruza başlamış, Selma ve Rabia bölgelerinde kontrolü sağlamıştır. Şubat ayı ile birlikte, yıllardır defalarca almak için uğraştığı Halep'in kuzey bölgelerine saldırı başlatan Esad, bazı köyleri yeniden alarak önemli stratejik avantajlar sağlamıştır. Mart ayında Palmira antik kentinin DAEŞ'den geri alınması ise çarpıcı bir başarı olarak medyada yer bulmuştur.¹³⁹ Aynı şekilde YPG de ilerlemesini sürdürmüş ve özellikle Türkiye sınırında muhaliflerin kontrolündeki bölgeyi ele geçirmesi, Türkiye'nin tepkisini çekmiştir. Rusya'nın da hava desteği sağladığı operasyonlarda YPG, Minneg Hava üssü, Tel Rıfat ve bazı köyleri ele geçirerek Azaz sınırlarına kadar ilerlemiştir. Türkiye, obüslerle bombalama harekâtına başlamış ve ilerleyen süreçteki Suriye operasyonlarının sinyalini vermeye başlamıştır.¹⁴⁰

2016 yılı ortalarıyla birlikte Suriye'de rejime bağlı birlikler ile PYD öncülüğünde kurulan SDG, sahada en avantajlı gruplar olarak ortaya çıkmıştır. Bu süreçte DAEŞ'e karşı oluşan olumsuz algılar diğer aktörlere sempati duyulmasını sağlarken, Rusya'nın doğrudan desteğe başlaması moral olarak kötü durumda olan Suriye ordusunun yeniden güçlenmesine neden

¹³⁶ İnternet: "Diplomats meet in Vienna over Syria crisis". *The Local AT*. Web: <https://www.thelocal.at/20151023/diplomats-to-meet-in-vienna-over-syria-crisis> adresinden 20 Kasım 2017'de alınmıştır.

¹³⁷ İnternet: Sanger, D. E. (30 Ekim 2015). "Agreement Reached to Restart Syria Peace Talks and Seek Cease-Fire". *NYTimes*. Web: <https://www.nytimes.com/2015/10/31/world/middleeast/agreement-reached-to-restart-syria-peace-talks-and-seek-cease-fire.html> adresinden 20 Kasım 2017'de alınmıştır.

¹³⁸ İnternet: Solomon, E. (23 Şubat 2016). "Syria ceasefire to begin on February 27". *Financial Times*. Web: <https://www.ft.com/content/28517028-d99b-11e5-98fd-06d75973fe09> adresinden 20 Kasım 2017'de alınmıştır.

¹³⁹ İnternet: Shaheen, K. (27 Mart 2016). "Assad hails Syrian regime's capture of Palmyra from Isis". *The Guardian*. Web: <https://www.theguardian.com/world/2016/mar/27/syrian-regime-forces-retake-all-of-palmyra-from-isis> adresinden 20 Kasım 2017'de alınmıştır.

¹⁴⁰ İnternet: "Fırtına obüsleri PYD bölgesini vurdu". (19 Şubat 2016). *Hürriyet*. Web: <http://www.hurriyet.com.tr/firtina-obusleri-pyd-bolgesini-vurdu-40057276> adresinden 20 Kasım 2017'de alınmıştır.

olmuştur. Diğer taraftan Nusra Cephesi'nin liderlik ettiği muhalifler de sahadaki varlıklarını sürdürmeye devam etmişlerdir.

İç savaşın ilerleyen dönemlerinde yaşanan gelişmeler, Suriye'deki dengeleri bütünüyle değiştirmiştir. Bu gelişmelerin en önemlilerinden birisi olarak Türkiye "Fırat Kalkanı" adını verdiği bir operasyonla Suriye topraklarına girmiş ve ilk hedefi sınıra yakın bölgelerde DAESH ve PYD kontrolü altındaki alanları temizleyip güvenli bir bölge kurmak olmuştur. Fırat Kalkanı operasyonu sırasında Suriyeli muhalif grup ÖSO da Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK) ile birlikte hareket etmiştir.¹⁴¹ Kısa sürede Cerablus'da kontrol sağlanmış ve DAESH'in Türkiye sınırındaki varlığı sonlandırılmıştır. Operasyon, el-Bab'a kadar ilerlemiş ve 30 Mart 2017'ye kadar sürmüştür.¹⁴²

Uzunca bir süredir Suriye rejiminin kontrolüne almak istediği Halep, 28 Kasım 2016 itibarıyla Rusya'nın desteğiyle birlikte muhaliflerden alınmıştır. Bu gelişme, Esad yönetiminin bu süreçteki en önemli başarısı olurken, rejimin artık ülkede kontrolü (Kuzey Suriye hariç) sağlamaya başlaması anlamına gelmiştir.¹⁴³ Halep'in alınması Suriye iç savaşının bitirilmesine ve yeni bir döneme geçilmesine dair umutları arttırırken, Rusya, Türkiye ve İran Dışişleri Bakanları 20 Aralık'ta Moskova'da bir araya gelerek muhtemel bir çözümün garantörü olmak üzere anlaşmıştır.¹⁴⁴ Moskova'da alınan kararlar doğrultusunda taraflar, 23 Ocak 2017'de Astana'da yeniden bir araya gelmiş ve bu sefer BM ile ABD de gözlemci statüsünde görüşmelere katılmıştır. PYD'nin dahil edilmediği Astana Görüşmelerinde üç ülke, Suriye'de ateşkesin uygulanabilmesi için görüş birliğine varmıştır.¹⁴⁵ Sonuncusu 21 Aralık 2017'de yapılmak üzere 2017 yılı sonuna kadar sekiz defa Astana'da Suriye iç savaşına yönelik görüşmeler yapılmıştır. Bu görüşmeler, Türkiye, Rusya

¹⁴¹ İnternet: "TSK, Cerablus'a askeri hareket başlattı". (24 Ağustos 2016). *Hürriyet*. Web: <http://www.hurriyet.com.tr/son-dakika-haberi-tnsk-cerablusa-askeri-harekat-baslatti-40206544> adresinden 21 Kasım 2017'de alınmıştır.

¹⁴² İnternet: "Başbakan Yıldırım: Fırat Kalkanı Harekâtı bitmiştir". (30 Mart 2017). *BBC Türkçe*. Web: <http://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-39439339> adresinden 21 Kasım 2017'de alınmıştır.

¹⁴³ İnternet: "Esad'ın birlikleri Halep'in kuzeydoğusunu aldı". (28 Kasım 2016). *Deutsche Welle Türkçe*. Web: <http://www.dw.com/tr/esad%C4%B1n-birlikleri-halepin-kuzeydo%C4%9Fusunu-ald%C4%B1/a-36547639> adresinden 21 Kasım 2017'de alınmıştır.

¹⁴⁴ İnternet: "Rusya Federasyonu, Türkiye Cumhuriyeti ve İran İslam Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlarının Suriye İhtilafının Sonlandırılmasına Matuf Siyasi Süreci Yeniden Canlandırmak İçin Mutabık Kaldıkları Adımlara İlişkin Ortak Açıklama". (20 Aralık 2016). *Dışişleri Bakanlığı*. Web: <http://www.mfa.gov.tr/rusya-federasyonu-turkiye-cumhuriyeti-ve-iran-islam-cumhuriyeti-disisleri-bakanlarinin-suriye-ihtilafinin-sonlandirilmesine-mat.tr.mfa> adresinden 21 Kasım 2017'de alınmıştır.

¹⁴⁵ Astana görüşmelerinin ve karar bildirgesinin içeriği için bkz. İnternet: "Astana bildirgesinin tam metni". (24 Ocak 2017). *El-Cezire Türk*. Web: <http://www.aljazeera.com.tr/haber/astana-bildirgesinin-tam-metni> adresinden 21 Kasım 2017'de alınmıştır.

ve İran'ın garantörlüğünde gerçekleşmiş, zaman zaman silahlı muhalefet temsilcileri ve Suriyeli yetkililer de görüşmelere katılmıştır. Daha çok ateşkesin uygulanması noktasında görüşmeler yapılırken, geçiş yöntemleri de tartışılmıştır.

İç savaşın bir tarafında Suriye birlikleri ve Rusya birlikte hareket edip nüfuz alanlarını genişletirken, bir yandan da Türkiye ÖSO ile birlikte sınır güvenliğini sağlamak adına operasyonlar yapmaktadır. İç savaşın diğer önemli unsuru olan PYD öncülüğündeki SDG ise 2017 yılı ile birlikte önemli ilerlemeler sağlamaya başlamıştır. Bu süreçte DAEŞ'in kontrolü altındaki pek çok bölgede çatışmalar sürmüştür ve Rakka'dan DAEŞ'in çıkartılması hedefiyle SDG, sürekli olarak ilerlemeye devam etmiştir. ABD tarafından her türlü desteğin sağlandığı SDG, bölgedeki en organize askerî yapılardan birisi olarak hareket etmiştir. Bu destek, Türkiye ile ABD arasında sürekli olarak gerginliklere neden olurken, Türkiye'nin de PYD karşıtlığını tetiklemiştir. Türkiye'nin baskılarına karşın SDG, Suriye'de hedeflerine birer birer ulaşmış ve nihayetinde DAEŞ'in Suriye'deki en önemli noktası olan Rakka, 17 Ekim 2017 tarihinde SDG kontrolüne geçmiştir.¹⁴⁶ 2018 yılı Ocak ayı itibarıyla geçiş süreci devam etmekte ve bu sırada yaşananlar Türkiye'nin tepkisini çekmektedir. 2017 yılı sona ererken DAEŞ'in kontrolü altındaki Deyr ez-Zor'da da çatışmalar yoğunlaşmış ve Rusya destekli rejim birlikleri, şehirde kontrolü sağlamıştır. Böylece DAEŞ'in Suriye'de hakim olduğu bir kent merkezi kalmazken¹⁴⁷, artık DAEŞ sonrası düzen Suriye meselesinin en önemli gündemi haline gelmeye başlamıştır.

Suriye'de barış ve geçiş sürecine dair görüşmelerin Astana'dan farklı bir diğer ayağı olarak Cenevre görüşmeleri yapılmaktadır. 21 Kasım 2017 itibarıyla yedi defa gerçekleşen Cenevre görüşmeleri, 2017 yılında dört defa tekrarlanmıştır. Bu görüşmeler, BM Suriye Özel Temsilcisi Staffan De Mistura öncülüğünde Suriye rejiminin ve muhalefetin temsilcilerinin bir araya gelerek konuya çözüm bulma amacıyla yapılmaktadır. BM Temsilcisi, tarafların Güvenlik Konseyi'nin 2254 sayılı kararında öngörülen geçiş yönetimi, anayasa hazırlanması, adil ve özgür seçimlerin düzenlenmesine ek olarak, orta vadede güven artırıcı önlemler ve terörle mücadelenin görüşmelerde müzakerelerin temelini oluşturacağını ilan etmiştir ve

¹⁴⁶ İnternet: "Suriye Demokratik Güçleri: Rakka'da artık kontrol tamamen bizde". (17 Ekim 2017). **BBC Türkçe**. Web: <http://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-41647943> adresinden 21 Kasım 2017'de alınmıştır.

¹⁴⁷ İnternet: "Suriye ordusu Deyrezzor'u geri aldı, IŞİD'in ülkede kontrol ettiği büyük kent kalmadı". (3 Kasım 2017). **BBC Türkçe**. Web: <http://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-41857202> adresinden 21 Kasım 2017'de alınmıştır.

görüşmeler bu başlıklar üzerinden sürmektedir.¹⁴⁸ Sonuncusu 10-14 Temmuz 2017 tarihleri arasında yapılan Cenevre görüşmelerinde muhalefet yetkilileri ve Mistura, Esad yönetiminin siyasi geçiş konusundaki müzakerelere ciddi anlamda katılmadıklarını ifade ederek eleştiride bulunmuşlardır. Ancak bir sonraki görüşmelerin yüz yüze yapılması fikri kabul edilmiş ve sürecin Cenevre görüşmeleri üzerinden yürütülmesine karar verilmiştir.¹⁴⁹

Suriye iç savaşı, 2017 yılı sonuna gelindiğinde önemli değişimler yaşanmakla birlikte devam etmektedir. Bütün tarafların üzerinde uzlaştığı DAESH'in bölgeden çıkartılması büyük oranda başarılı ve Rakka gibi büyük şehirlerden tahliyesi sürmektedir. PYD/YPG öncülüğündeki SDG ise ülkenin kuzey bölgelerinde ve DAESH'ten temizlenen alanlarda hâkimiyetini sürdürmektedir. Türkiye de ÖSO ile birlikte Türkiye sınırına yakın bölgelerde giriştiği operasyonlarda başarıyla ilerlemiş ve PYD'nin sınırda kesintisiz bir hatta egemenlik kurmasını önlemiştir. Ayrıca Rusya ile koordineli olarak İdlib operasyonuna da başlayan Türkiye, şehirde kontrol noktaları kurmak suretiyle güvenliğin tesisi için çalışmaktadır.¹⁵⁰ Bunun dışında diğer silahlı gruplar da ülkenin güney bölgelerinde çeşitli kentlerde kontrolünü sürdürmektedir. Rejime bağlı birlikler ise sürekli olarak ilerleyerek ülke genelinde pek çok noktada egemen konuma gelmiştir. İç savaşın aşırı dinamik yapısı ise mevcut durumun ve dengelerin her an değişebilmesi ihtimalini sürekli olarak sıcak tutmakta, barış görüşmelerinin ya da ABD-Rusya ilişkilerinin gidişatına göre yeni gelişmeler beklenebilmektedir.

İç savaşın altı yıllık genel bilançosuna bakıldığında da ne denli yıkıcı etkiler doğurduğu açıkça görülmektedir. Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği'nin 2 Ocak 2018 tarihli verilerine göre ülkede 13 milyon insan yardıma muhtaçken, 6 milyon Suriyeli ülkeden göç etmek zorunda kalmıştır.¹⁵¹ Ayrıca bilinen 500.000 insan hayatını kaybetmiş, milyonlarca yaralı ve 100.000'in üzerinde çoğunluğu çocuk olmak üzere kayıp Suriyeli söz

¹⁴⁸ İnternet: "Staffan de Mistura: New round of Syria talks to resume in Geneva on March 23". (4 Mart 2017). *El-Arabiya English*. Web: <http://english.alarabiya.net/en/News/middle-east/2017/03/09/New-round-of-Syria-talks-set-for-March-23.html> adresinden 21 Kasım 2017'de alınmıştır.

¹⁴⁹ İnternet: Miles, T. (15 Temmuz 2017). "U.N. ends round of Syria talks with focus on fight against terrorism". *REUTERS*. Web: <https://www.reuters.com/article/us-mideast-crisis-syria-talks/u-n-ends-round-of-syria-talks-with-focus-on-fight-against-terrorism-idUSKBN19Z2IU> adresinden 21 Kasım 2017'de alınmıştır.

¹⁵⁰ İnternet: "Son dakika: Türk askeri bu sabah top atışı yaptı". (8 Ekim 2017). *Hürriyet*. Web: <http://www.hurriyet.com.tr/son-dakika-turkiyeden-osoya-destek-icin-idlibe-top-atisi-yapildi-40603438> adresinden 21 Kasım 2017'de alınmıştır.

¹⁵¹ İnternet: "Syria Regional Refugee Response". (2 Ocak 2018). *UNHCR*. Web: http://data.unhcr.org/syrianrefugees/regional.php#_ga=2.230820511.1285291319.1515058971-1041352120.1510922510 adresinden 4 Ocak 2018 tarihinde alınmıştır.

konusudur.¹⁵² Her ne kadar 2017 yılı ile birlikte DAEŞ'in ülkedeki hâkimiyeti büyük ölçüde yok edilse de yaşanan çatışmalar ve şehirler boşaltılırken kurulan bombalı tuzaklar nedeniyle hem altyapı hem de üstyapılar itibarıyla yaşanabilecek alanlar tahrip edilmiştir. Bu nedenle, kısa vadede Suriyelilerin evlerine dönmeleri ve normal hayat koşullarına sahip olmaları mümkün görünmemektedir. Bununla birlikte, ilerleyen süreçte çatışma ortamının sona ermesi de kesin olmadığında, yaşanan dramatik dönemin devam etmesi ihtimal dahilindedir. Suriye'nin bu hali, başta bölge ülkeleri olmak üzere bütün dünyanın etkilendiği ve üzerine stratejiler geliştirmek zorunda kaldığı bir durum ortaya çıkartmıştır. Sonraki başlıklarda Türkiye'nin bu süreçteki politikaları incelenerek genel dış politika analizi yapılacaktır.

2.2. Türkiye'nin Suriye İç Savaşı Sırasındaki Dış Politikası

Türkiye'nin Suriye iç savaşı sırasındaki politikasını değerlendirmek adına, Türkiye'nin dış politika davranışlarına ve amaçlarına bağlı olarak süreci belirli dönemlere ayırmak ve bu minvalde analiz yapmak daha doğru olacaktır. Bu bağlamda, Türkiye'nin dış politikasını üç ayrı dönem içerisinde ele almak ve her bir dönemi sistemik sinyallerin ara değişkenler marifetiyle değerlendirilerek dış politika çıktıları oluşturmak şeklinde incelemek çalışmanın bütünlüğü ve dönemler arası değişimleri yansıtabilmek adına daha faydalı olacaktır. Bu çalışmada, söz konusu üç dönem belirlenirken Türkiye'nin iç savaşa dair genel yaklaşımındaki değişimleri esas almak Türkiye merkezli bir analiz yapmanın yöntemi olarak kabul edilmiştir. Buna göre birinci dönem, Türkiye-Suriye ilişkilerinin olumlu bir şekilde devam ettiği, Esad'ın yönetimde kaldığı ancak çeşitli reform programlarıyla halkın beklentilerine karşılık verilmesinin talep edildiği dönemdir. 2011 yılı sonbaharına kadar devam eden bu sürecin altyapısı, AK Parti'nin genel dış politika yaklaşımının bir yansıması olarak komşu ülkelerle iyi ilişkilerin kurulması için atılan adımlarla birlikte hazırlanmıştır. Bu altyapı, krizin başlangıcında Türkiye'yi avantajlı bir konuma taşırken, sistemik baskı unsurlarının Türkiye üzerindeki etkisi sınırlı kalmış ve Türkiye, bölgeye dair kurguladığı ilişki sistematüğinden hareket etmeye çalışmıştır. Türkiye'nin dış politika yöneticileri ve yöneten partinin toplumsal destek unsurları, Suriye ile iyi ilişkiler kurulması yönünde bir irade ortaya koymuş, sistemik gelişmeler de bu ortamı destekler mahiyette olunca Türkiye'nin daha yatıştırıcı ve dengeleyici bir rol üstlenmesi söz konusu olmuştur.

¹⁵² İnternet: "Syria Events of 2016". (2016). *HRW*. Web: <https://www.hrw.org/world-report/2017/country-chapters/syria> adresinden 4 Ocak 2018'de alınmıştır.

İkinci dönemde, Suriye’de artık Esad’ın yönetimden uzaklaştırılması ve yeni bir yönetimin belirlenmesi gerekliliği Türk dış politikasının amacı olarak ortaya çıkmıştır. Muhaliflerle kurulan yakın ilişkiler ve bu gruplara duyulan sempati ile liderin ve diğer karar alıcıların algıları, dış politikada davranış kalıbının belirlenmesinde büyük rol oynamıştır. Bununla birlikte, özellikle ABD’nin olaylara müdahil olmaya başlaması ve Esad’ın yönetimden uzaklaştırılması gerektiği yönündeki yaklaşımının, Türkiye’nin tutumunun dış politika uygulamalarında hayat bulmasında önemli etkisi olmuştur. Her ne kadar Türkiye’nin ABD’den beklediği adımlar atılmamış olsa da Türk dış politikası, Esadsız Suriye için başta angajman kurallarını değiştirmek üzere çeşitli girişimlerde bulunmak suretiyle uğraşlarına başlamıştır. Suriye’de yaşananları bir komplo olarak değerlendiren Rusya Federasyonu ise bu süreçte Suriye rejiminin savunuculuğunu yaparken, Türkiye-Rusya ilişkilerinde sorunlar yaşanmaya başlamıştır.

Üçüncü döneme gelindiğinde, yukarıda da bahsedilen 2015 yılı içerisindeki gelişmeler, Türkiye’nin dış politika amaçlarının önce çeşitlenmesine daha sonra da büyük oranda değişmesine neden olmuştur. Suriye’de ortaya çıkan tabloda PKK terör örgütünün Suriye uzantısı PYD’nin artan etkisi ile Türkiye topraklarında da eylem yapma kapasitesine sahip olan DAES terör örgütünün ülkedeki en ciddi güç odaklarından biri haline gelmesi, Türkiye’yi ciddi manada rahatsız etmiştir. Bu rahatsızlık, Türkiye’nin terör örgütleri ile mücadele geçmişi de göz önüne alındığında, yerel dinamiklerin Suriye meselesinde belirleyicilik ölçüsünü arttırmıştır. Bilhassa Türkiye sınırında alan hâkimiyetine kavuşulması ve bu terör örgütlerinin Türkiye’deki unsurlarıyla birlikte hareket ediyor oluşu acil önlem gerektiren olaylar olarak değerlendirilmiştir. Türkiye’nin uzun süreli müttefiki olan ABD’nin Suriye politikasında önceliği DAES’le mücadeleye vermesi ve bunu yaparken de Türkiye’nin hassas olduğu bir konu olan PYD ile birlikte hareket etmesi, Türkiye’nin yeni arayışlar içerisine girmesini gerektirmiştir. İç savaşın diğer önemli devleti olan Rusya Federasyonu ile olan sorunlu ilişkiler, bir de uçak krizi ile son derece kötüleşmiş ve Türkiye bir süre ciddi manada yalnız kalmıştır. Türkiye, bu yalnızlığı aşmak ve bölgede kendi çıkarlarını yeniden tesis edebilmek adına önemli bir atılım yapılmış ve Türkiye-Rusya ilişkilerini geliştirmek suretiyle Suriye iç savaşına etkin ve aktif bir aktör olarak yeniden dahil olmaya çalışmıştır. Bu girişimler hâlihazırda sorunlar yaşanan Türkiye-ABD ilişkilerinde yeni krizleri de beraberinde getirmiş ve Türkiye’nin genel dış politika ilkeleri sorgulanmaya başlamıştır. Çalışmanın bu bölümünde, ilk olarak iç savaş öncesi dönemin dış

politikası genel olarak analiz edilecek, daha sonra da kısaca özetlenen bu üç dönem neoklasik realist dış politika analizi modeli esas alınarak incelenecektir.

2.2.1.2002-2011 Arası Dönemde Türkiye'nin Suriye Politikası

Türk dış politikası, 2002 yılının Kasım ayında AK Parti'nin tek başına iktidara gelmesi ile zaman içerisinde büyük değişimlere uğrayarak günümüzdeki halini almıştır. AK Parti'nin gerek dayandığı siyasî gelenek gerek bu geleneğin toplumsal karşılığı, geleneksel Türk dış politikasının yeniden yorumlanmasını ve Parti'nin algı sistematığı gereğince düzenlenmesini beraberinde getirmiştir. AK Parti tarafından kurgulanan bu yeni dış politika, kendisini özellikle Suriye ile ilişkiler konusunda fazlasıyla göstermiştir. Bu nedenle, iç savaşın ilk dönemi itibarıyla uygulanan Türk dış politikasını analiz etmek adına AK Parti dönemine genel hatlarıyla bakmak faydalı olacaktır. Söz konusu dönem neoklasik realist bakış açısından ele alındığında, uluslararası sistem ve göreceli güç dağılımının AK Parti yönetimine yolladığı sinyallerin yerel dinamiklerin de etkisiyle nasıl değerlendirilerek dış politika çıktıklarına dönüştürüldüğü incelenecektir. Bu yöntem, üç ayrı dönem için de aynı şekilde belirlenerek bütüncül bir analiz ortaya konacaktır.

2.2.1.1. 2002-2011 Arası Dönemde Türkiye-Suriye İlişkileri

Türkiye ile Suriye arasındaki ilişkiler, Soğuk Savaş döneminden hatta daha önceki dönemlerden kalma sorunlarla genellikle gergin bir havada sürmüştür. İki ülke ilişkileri yakın dönemde savaşa dönüşme riskiyle karşı karşıya kaldığı 1998 yılından itibaren zaman içerisinde sürekli olarak gelişmiş ve en üst düzeyde işbirliği noktasına erişmiştir. PKK'nın Suriye'den çıkartılması talepleriyle başlayan 1998 krizi sonunda imzalanan Adana Mutabakatı ile ilişkilerde yumuşama başlamıştır. İlişkiler, dönemin Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer'in 2000 yılında Hafız Esad'ın cenaze törenine katılmasıyla bir ivme kazanmış ve 19 Haziran 2002 tarihinde imzalanan Askerî İşbirliği Antlaşması ile AK Parti dönemine gelene kadar epey yol kat etmiştir.¹⁵³

2002 yılının Kasım ayında iktidara gelen AK Parti döneminde de ilişkiler gelişmeye devam etmiştir. Bu sırada yaşanan pek çok küresel ve bölgesel gelişme (11 Eylül Saldırıları,

¹⁵³ Oran, B. (Editör) (2013), *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler ve Yorumlar Cilt III: 2001-2012* (1. Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları, 402.

Afganistan ve Irak işgali gibi) karşısında iki ülke ilişkilerinde olumlu ilerlemeler sağlanmıştır. Özellikle PKK terörünün Irak işgali sonrasında bölge ülkeleri için yarattığı tehdit ortamı, ortak hareket etme noktasında bir irade ortaya çıkartmıştır. Bu bağlamda, zaman içerisinde Suriye'den PKK'lı teröristlerin Türkiye'ye iadesi, saldırıların kınanması ve ortak operasyonlar yapılması şeklinde atılan adımlar, Türkiye'den memnuniyetle karşılanmıştır.¹⁵⁴

AK Parti iktidarının Suriye'ye karşı genel tutumu da ilişkilerin ilerlemesinde etkili olmuş ve o dönem için ABD'nin sürekli olarak artan baskısı altındaki Suriye için de ABD müttefiki olan Türkiye ile ilişkiler önem kazanmıştır. Bu bağlamda, özellikle Lübnan merkezli olarak yaşanan krizlerde (Hariri Suikastı ve Lübnan Savaşı gibi) Türkiye'nin Suriye'nin çıkarlarını gözetken politikalar izlemesi iki ülke ilişkilerinde önemli gelişmelerden olmuştur. Bununla birlikte, Suriye-İsrail ilişkilerinde Türkiye'nin arabuluculuk yapma girişimleri ve ilerleyen süreçte Türkiye'nin İsrail'le yaşadığı sorunlar sonrasında Suriye'ye yakın bir tavır takınması da iki ülkeyi birbirlerine yaklaştırmıştır.

Türkiye'nin dış politikasında ekonomik ilişkilere verilen önem doğrultusunda ilişkilerin en fazla geliştirildiği ülkelerin başında da Suriye gelmiştir. Özellikle komşu ülkelerle artan düzeyde ekonomik ilişki kurmanın genel sorunların çözülmesi noktasında etkin bir yöntem olduğunu düşünen AK Parti, olumlu bir havanın yakalandığı Suriye ile ilişkilerinde bu yönetime fazlasıyla ağırlık vermiştir. Bu gerekçeyle 2004 yılında Suriye ile Serbest Ticaret Antlaşması imzalanmıştır ve iki ülke arasında 2002 yılında 580 milyon dolar olan ticaret hacmi, 2010 yılına gelindiğinde 2.3 milyar dolara ulaşmıştır.¹⁵⁵ 2009 yılında iki ülke arasında Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Antlaşması imzalanarak çeşitli alanlardan (dışişleri, enerji, ticaret, bayındırlık ve içişleri) bakanların katılacağı bir işbirliği mekanizması kurulmuş ve ilişkiler çok geniş bir çerçeveden en üst düzeyde işbirliğine dönmüştür. Ayrıca yine 2009 yılında karşılıklı olarak vizeler kaldırılmış ve iki komşu ülke arasındaki geçişler serbestleşmiştir. Bu süreçte çok sayıda üst düzey ziyaret gerçekleşirken Türkiye ve Suriye, tarihlerinin en yakın oldukları dönemini yaşamıştır. Bu süreç 2011 yılında Suriye'de başlayan halk ayaklanmasının iç savaşa dönüşmesi ile tamamen ortadan kalkarken, iki ülke ilişkileri de temelden sarsılmıştır. Sonraki başlıklarda Türkiye'nin 2002-

¹⁵⁴ Oran (2013). 414.

¹⁵⁵ İnternet: "Ülkelere Göre Dış Ticaret-Suriye" (2010). **TÜİK**. Web: <http://rapory.tuik.gov.tr/08-12-2017-14:57:34-116477255014374931221898454084.html>? Adresinden 8 Aralık 2017'de alınmıştır.

2011 yılları arasında genel hatları verilen Suriye ile ilişkileri, neoklasik realizm bakış açısından dış politikanın (bağımlı değişken) bağımsız ve ara değişkenleri üzerinden analiz edilecektir.

2.2.1.2. 2002-2011 Arası Dönem Dış Politikasında Bağımsız Değişkenler: Alan Açan Sistemik Sinyaller

2002 yılında Türkiye’de iktidarı devralan AK Parti için dış politika belirleme sürecinde en önemli unsurlardan birisi, uluslararası gelişmeler olmuştur. Bu çalışmanın da bağımsız değişkeni olan sistemik unsurlar, dış politika yapıcılarına çeşitli sinyaller göndermiş ve bu sinyaller karar alıcıların algılarına (ara değişkenler) göre dış politika çıktılarına (bağımlı değişken) dönüşmüştür. AK Parti’nin genel dış politika eğilimlerinde belirleyiciliği olan uluslararası gelişmeler ele alındığında bir takım olaylar ön plana çıkmaktadır.

Çalışmanın ikinci bölümünde de değinildiği üzere 11 Eylül saldırılarından sonra dünya yeni bir döneme başlamış ve tek kutuplu yapının hegemon gücü olan ABD’nin eylemleri, bütün devletler üzerinde etkili olmuştur. AK Parti dönemi için önem arz eden olaylardan ikisi de doğrudan ABD eylemleri ile alakalı olmuştur. Bunlardan ilki 11 Eylül saldırıları sonrası başlatılan Afganistan operasyonu, ikincisi de Irak işgalidir. Her iki olay da Türkiye ile doğrudan alakalı olması ve bölge politikalarında mevcut durumu değiştirmeleri itibarıyla Türk dış politikasına yönelik önemli sinyaller göndermiştir. Bunların dışında AB’nin Türkiye’nin üyelik sürecindeki tavrı ve 2008 yılı küresel finans krizi de AK Parti döneminin diğer önemli uluslararası sinyalleri olmuştur. Bu bağlamda, Neoklasik realizmde iddia edildiği üzere, devletlerin, uluslararası sistemin, dolayısıyla anarşinin, yarattığı belirsizliklerle mücadele etmek adına dış çevrelerini kontrol etmeye ve şekillendirmeye çalıştıkları varsayımında olduğu gibi, Türkiye de söz konusu gelişmeler karşısında dış politika tercihlerini çevresini şekillendirerek çıkarlarını maksimize etmek adına yapmıştır.

ABD’nin 11 Eylül saldırıları sonrasında El-Kaide’ye hamilik yaptığı iddiasıyla Afganistan’da giriştiği operasyon, BM’nin de onayıyla başlamış ve ABD küresel teröre karşı savaş açtığını ilan etmiştir. Ancak bunun bir sonraki aşamasında Irak’ta Saddam’a yönelik başlatılan operasyon, aynı hukuksal desteği bulamamış; ABD, hem BM’nin hem de bazı müttefiklerinin onayı olmaksızın Irak’ı işgale girişmiştir. ABD’nin bu eylemi, yukarıda da bahsedildiği üzere, tek taraflılığın en önemli göstergesi olmuş ve Türkiye gibi bölge

lkelerine yönelik ciddi bir sinyal göndermiştir. Bu aşamada Türkiye’de 1 Mart 2003 tarihinde, Irak’a asker gönderilmesini ve yabancı askerlerin Türkiye’de savaş faaliyetlerini yürütebilmesine izin veren tezkere, Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) tarafından reddedilmiş ve Türk dış politikası için yeni bir süreç başlamıştır.

ABD’nin Irak’ı işgali, Türk dış politikasına doğrudan etki ederken karar alıcılar ortaya çıkan tablo karşısında dış politika tercihleri yapmak durumunda kalmıştır. Sonraki başlıkta nedenleri ara değişkenler düzeyinde incelenecek olan bu tercihler neticesinde Türkiye yakın çevresinde güvenliğini sağlamak adına bölgede Suriye ve İran’la ilişkilerini geliştirme yoluna gitmiştir. Her ne kadar Baas’ın egemenliği altında olsa da Arap ve Sünni bir devlet kimliğindeki Irak’ta, bu yapı değişmiş ve bölgeye ABD yerleşmiştir. Böylelikle g dağılımlı hususunda keskin bir değişim yaşanmıştır. Bununla birlikte, tehdit algıları konusunda da Türkiye, İran ve Suriye’nin n birden ilgilendiren ayrılıkçı Kürt hareketinin güçlenmesi durumu ortaya çıkmıştır. Saddam yönetiminin altında pasif bir konumda bulunan Kuzey Irak’ta yaşayan Kürtler, yeni tabloda güçlerini arttırmış ve bölgesel Kürt yönetimi kurulmuştur. Hem coğrafi yakınlık içerisindeki bölgede yaşanan yönetimsel değişiklik hem de Kürtler konusundaki gelişmeler, Türk dış politikasında bir tercih yapma gereğini ortaya ıkarımtır. Buna göre, ABD ile mtfefliklik ilişkisini geliştirmek ve politikalarını ABD ile eşgüdümlü hale getirmek ya da Türkiye’nin yaptığı gibi diğer bölge ülkeleri ile ilişkilerini derinleştirerek bölgedeki ağırlığını arttırmak, Türk dış politikasının seçenekleri olarak belirlemiştir. İkinci tercihi uygulayan Türkiye’nin, dış politikaya ve bölgesel gelişmelere dair bakış açısı bu noktada ne çıkan belirleyiciler olmuştur.

Türk dış politikasına yönelik uluslararası sinyallerden bir diğerisi ise üyelik müzakere sürecinde AB’nin Türkiye’ye karşı tutumu olmuştur. 2000’li yıllarla birlikte ivme kazanan ilişkiler 10 yılın sonuna doğru yavaşlamaya başlarken, karşılıklı bir hayal kırıklığı ilişkilere hâkim olmuştur. Özellikle AB tarafından Türkiye’nin yeliği noktasında belirsiz ifadeler kullanılması ve müzakere maddelerine yönelik uyum yasalarının çıkartılmasının yavaşlatılması, bununla birlikte yeni fasılların açılmasının siyasî gerekçelerle engellenmesi, Türkiye’nin AB’ye tam yeliği konusunda olumsuz sinyaller ortaya çıkartmıştır. Bu hususta da Türkiye, birden fazla seçenekle karşı karşıya kalırken, ilişkileri geliştirmek adına daha fazla tavizkr olmak ya da alternatif politikalar izleme alternatifleri ortaya çıkmıştır. Ortadoğu’da bölge devletleri ile başlatılan iyi ilişki kurma politikasına devam etme ve bunu bir adım ileriye taşıma iradesi gösteren Türkiye, yine ikinci alternatifini seçmiştir. Bununla

birlikte, AB ile ilişkiler tam anlamıyla kesilmeden süreç devam ettirilmiş, ancak dış politikanın öncelikleri arasındaki yeri değişmiştir. Her ne kadar özellikle ekonomik olarak AB'nin Türkiye ekonomisindeki sıralaması değişmese de toplam miktarda azalma söz konusu olmuş ve Türkiye komşu ülkeleri ile ekonomik anlamda ilişkilerini daha da geliştirerek bu açığı kapatmaya başlamıştır. Bu noktada AB'nin aslında hiçbir zaman Türkiye'nin tehdit algılamaları ile alakalandırılmış bir uluslararası aktör olarak görülmediği de belirtilmelidir. Bunun yerine AB, Türk dış politikası için büyük çaplı bir entegrasyon örgütü olmasıyla birlikte, Batılı kimliğinin bir dışa vurumu olarak görülmesiyle daha çok önem arz etmektedir. Batı değerlerinin somut hali olarak kabul edilen AB'nin başka alternatiflerle ikame edilmesi çabaları da bu bakış açısından incelendiğinde daha önemli hale gelmektedir. Önce ABD'nin bölge politikalarının ortaya çıkarttığı durum ve daha sonra da AB ile ilişkiler noktasında Türkiye'ye yönelik alınan sinyaller, Türk dış politikasında bir tercih yapmak gerektiği şeklinde değerlendirilmiş ve diğer başlıkta incelenecek olan ara değişkenlerin belirleyici etkisi nedeniyle Türkiye bölge ülkeleri ile ilişkilerini geliştirme yoluna gitmiştir.

AK Parti dönemi Türk dış politikasının en belirgin niteliklerinden birisi olan dış ticaretin arttırılması marifetiyle diğer devletlerle kurulacak iyi ilişkiler ve bunun da karşılıklı bağımlılık yaratması suretiyle siyasî sorunları çözmesi beklentisi, yukarıda bahsedilen önemli uluslararası gelişmeler sonrası yapılan tercihlerde belirleyicilik etkisi yapmıştır. Bu gelişmelere ek olarak tamamen ekonomik anlamda yıkıcı etkiler ortaya çıkartan ve küresel çapta sonuçlar doğuran küresel finans krizi de önemli sistemik sinyaller göndermiştir. Batılı ekonomiler üzerinde çok belirgin sonuçlar doğuran küresel kriz, Türkiye'nin bu sonuçlardan kaçınması adına yeni atılımlar yapmasını gerektirmiştir. Özellikle ABD ve AB ülkeleri ile olan ekonomik ilişkiler, Türkiye ekonomisini etkilememesi adına çeşitlendirilmeye çalışılmış ve alternatif pazarlara yönelmeye başlanmıştır. Bu bağlamda, Ortadoğu ve Asya ülkeleri ile ekonomi temelli ilişkilerin geliştirilmesi, dış politikanın öncelikli hedefleri olarak belirlenmiştir.

Türkiye'nin Suriye ile iç savaş öncesi dönem ilişkilerindeki yakınlaşma ve işbirliğinin uluslararası sistem kaynaklı gerekçeleri yukarıda bahsedilen gelişmelerin ışığında ortaya çıkmıştır. Diğer bölge devletleri ile de yakın ilişkiler kurmaya çabalayan Türkiye'nin özellikle Suriye ile bu çabaları çok daha ileri noktalara taşıması mümkün olmuştur. Türkiye-Suriye Bölgesel İşbirliği Programı, Serbest Ticaret Anlaşması, Türkiye-Suriye Üst Düzey

Stratejik İşbirliği Konseyi gibi çeşitli örgütlerin kurulması ve bunun en üst düzeyde desteklenmesi, iki ülke ilişkilerini son derece geliştirmiştir. Ancak ilişkilerin bu denli ileri noktalara taşınması daha önce de belirtildiği üzere yalnızca uluslararası gelişmeler nedeniyle mümkün olmamış, yerel unsurların Suriye hususundaki hassasiyetleri neticesinde söz konusu olabilmıştır. Sonraki başlıkta bu unsurlar ve bunların ikili ilişkilere nasıl etki ettikleri incelenecektir.

2.2.1.3. 2002-2011 Arası Dönem Dış Politikasında Ara Değişkenler

AK Parti dönemi dış politikasını genel Türk dış politikası eğilimlerinden büyük ölçüde farklılaştıran asıl unsur, bu dönem içerisinde belirleyiciliği olan dış politikanın ara değişkenleridir. Yukarıda bahsedilen sistemik sinyaller, yerel dinamiklerin ve karar alıcıların algı süzgeçlerinden geçerek dış politikada yönlendirici bir etkiye sahip olmuşlardır. Bu süreç AK Parti'nin genel dış politika yaklaşımını oluştururken, çalışmanın da konusu olan Suriye meselesinin temel çerçevesini ortaya koymaktadır. Bu noktada, Türkiye-Suriye ilişkilerinin güvenlik ve ekonomi olmak üzere iki ayrı boyuttan ele alınmasında fayda vardır. Güvenlik boyutu düşünüldüğünde, özellikle sistemik unsurlar neticesinde bölgesel düzeyde değişen yapının ve güç dengesinin Türkiye'nin tehdit algılamalarında farklılaşmaya yol açması; ekonomi boyutunda ise ekonomik ilişkilerin dış politikanın bir parçası halinde değerlendirilerek, ikili ve bölgesel düzeyde kurulacak iyi ilişkilerin siyasal alandaki sorunları ortadan kaldırması beklentisi ön plana çıkmaktadır.

Bu politika yaklaşımını ortaya çıkartan esas unsur ise AK Parti dönemi dış politikanın ara değişkenleridir. Bu bölümde söz konusu değişkenler, iki başlık altında incelenerek dış politikada nasıl sonuçlar ortaya koyduğu değerlendirilecektir. Buna göre birinci ara değişken, karar alıcıların algıları ve AK Parti politik hareketinin fikrî altyapısı, diğeri de yerel faktörler olarak belirlenmiştir.

2.2.1.3.1. AK Parti'nin Genel Dış Politika Yaklaşımı ve Karar Alıcıların Algıları

AK Parti'nin özellikle kurucu kadrosu ele alındığında, Türkiye'de var olan muhafazakâr siyasî görüşün devamı niteliğinde kabul edilebilecek bir yapı ortaya çıkmaktadır. Bu kadronun en önemli ve lider ismi olan Recep Tayyip Erdoğan, Türk siyasetinde İslamcılığın ebedî lideri kabul edilen Necmettin Erbakan'ın Refah Partisi döneminin İstanbul Büyükşehir

Belediye Başkanlığı yapmıştır. Bir diğer önemli isim olarak Parti Başkanlığı, Başbakanlık, Dışişleri Bakanlığı ve Cumhurbaşkanlığı gibi çok önemli görevler yapan Abdullah Gül ise yine Erbakan'ın partilerinde milletvekilliği yapmış ve Erbakan sonrası liderlik hususunda en fazla öne çıkan isimler olmuştur. Bu isimlerin dışında da pek çok siyasetçi, benzer bir yol izleyerek AK Parti içerisine dahil olmuşlardır. Ancak Parti'nin tam olarak Millî Görüş hareketinin devamı olduğunu iddia etmek de mümkün değildir. Bilhassa liderleri tarafından bu iddia reddedilmiş, AK Parti çeşitli siyasal tabanlardan (Doğru Yol Partisi, Anavatan Partisi, Milliyetçi Hareket Partisi-MHP, CHP, Halkın Demokrasi Partisi-HADEP gibi) temsilcilerin de bulunduğu geniş katımlı bir yapıda ortaya çıkmıştır. Bu geniş katılım, Parti'yi Erbakan partilerinin genel yapılarından uzaklaştırdığı gibi dış politika alanında da kendisini ziyadesiyle göstermiştir. AB üyelik süreci hususundaki girişimler bu yaklaşımın en önemli yansımalarından birisi olarak kabul edilebilir. Bununla birlikte, liberal ekonomi ve ekonomik serbestlik temel hedefler olurken, bu durum AK Parti'yi daha çok Özal çizgisine yakın bir hale getirmiştir. Parti'nin 2002 yılı seçim beyannamesinde yer alan “AK Parti demokrattır, AK Parti muhafazakârdır, AK Parti yenilikçi ve çağdaştır” ifadeleri de bu tutumları yansıtmaktadır.¹⁵⁶

AK Parti'nin dış politikadaki genel yaklaşımı ele alındığında ise aktif ve çok yönlü dış politika kavramları öne çıkmaktadır. Bu bağlamda, başta yakın çevre olmak üzere her alanda etkin bir dış politika izlenmesi ve Türkiye'nin bölgesel ve küresel bazda her türlü gelişmede aktif olarak yer alması, AK Parti dış politikasının temel eğilimi olarak belirlenmiştir.¹⁵⁷ Bu çalışmanın esas inceleme konusu olan Suriye'ye yönelik dış politikanın da bu bakış açısından değerlendirilmesi yanlış olmayacaktır. Bu bağlamda, söz konusu politikanın karar alıcılar üzerinden açıklanması daha doğru bir yöntem olacaktır. Bunun nedeni, hem AK Parti'nin genel dış politika ilkelerinin uygulayıcısı olmaları hem de kişisel görüşlerinin bu ilkelere sirayet etmesinin karar alıcılara merkezî bir konum vermesidir. Bu noktada AK Parti dış politika yönetiminde hem fikrî altyapısını oluşturması hem de bunun uygulayıcısı olması nedeniyle özellikle Ahmet Davutoğlu ismi öne çıkmaktadır.

¹⁵⁶ İnternet: “AK Parti Seçim Beyannamesi” (2002). *TBMM Kütüphanesi*. 11-13. Web: https://www.tbmm.gov.tr/eyayin/GAZETELER/WEB/KUTUPHANEDE%20BULUNAN%20DIJITAL%20KAYNAKLAR/KITAPLAR/SIYASI%20PARTI%20YAYINLARI/200304063%20AK%20PARTI%20SECIM%20BEYANNAMESI%202002/200304063%20AK%20PARTI%20SECIM%20BEYANNAMESI%20200200000_0000.pdf adresinden 4 Aralık 2017'de alınmıştır.

¹⁵⁷ “AK Parti Seçim Beyannamesi” (2002). 91-93.

Davutoğlu, AK Parti dönemi içerisinde pek çok önemli görevde bulunmuş ve dış politika yönetiminde uzunca bir süre boyunca en etkin isim olarak yer almıştır. 2003-2009 yılları arasında Başbakanlar Abdullah Gl ve Recep Tayyip Erdoğan'ın dış politika danışmanlığını yürüten Davutoğlu, 2009-2014 döneminde Dışışleri Bakanlığı, 2014-2016 arasında da Başbakanlık ve AK Parti Genel Başkanlığı görevlerini yürütmüştür.¹⁵⁸ AK Parti gibi liderin en temel konumda bulunduğu ve hemen her alanda esas belirleyici olduğu bir oluşumda Davutoğlu, lideri Erdoğan'la uyum içerisinde çalışırken Erdoğan'ın kendisine olan güveni dış politikada belirleyiciliği ve uygulayıcı rolünü Davutoğlu'na bırakmasına yol açmıştır. Davutoğlu'nun akademisyen kimliği ve Türk dış politikası adına önemli bir vizyona sahip olması bu ilişkinin kurulmasında oldukça önemli olmuştur. Bu bölümde de özellikle Davutoğlu'nun seçilmesi bu nedenlerden ve Suriye iç savaşı sırasındaki Türk dış politikasının en önemli aktörü olmasından kaynaklanmaktadır. Bununla birlikte, Erdoğan'ın da dış politika üzerindeki etkisi ve belirleyiciliği yadsınamayacağından ilgili kısımlarda Erdoğan'a da değinilerek genel bir analiz ortaya konacaktır.

2002-2011 yılları arasındaki Türk dış politikasını incelerken bu dönemi de ikiye ayırmak özellikle Davutoğlu'nun belirleyici olduğu 2007 sonrası dönemi daha iyi analiz edebilmek adına faydalı olacaktır. Birinci dönem itibarıyla, AK Parti hükümeti yoğun bir dış politika mesaisine girerken ilgilenilen konular daha çok geleneksel Türk dış politikasının meseleleri olmuş, ancak yöntem itibarıyla farklılaşmalar söz konusu olmuştur. Tek başına iktidarı alan Erdoğan liderliğindeki AK Parti, ncelikle Türk demokrasisinin gelişmesi ve mevcut vesayetçi düzenin değişmesi adına çok önemli bir rol verdikleri AB ile ilişkileri geliştirme hususunda olağanüstü bir çalışma içerisine girmiştir. Bu politika, aynı zamanda Türkiye'de kurumsal reformları da beraberinde getirdiğinde, bilhassa TSK'nın siyasetteki ağırlığının azalması ve seçilmişlerin devlet yönetimindeki etkisinin artması anlamı taşıdığından, AK Parti'nin iktidarda daha kalıcı olmasına faydalı olacağı düşünülmüştür.

İlk dönemin diğer önemli dış politika adımları da Kıbrıs Sorunu'nun halledilmesi adına başlatılan yeni girişimlerde aktif bir rol oynamak ve bununla birlikte Yunanistan'la var olan sorunların halledilmesi şeklinde sıralanabilir. Ayrıca Türkiye'nin uluslararası örgütlerdeki rolünün arttırılması ve İslam Konferansı rgt'nün genel sekreterini Türkiye'den

¹⁵⁸ İnternet: "Ahmet Davutoğlu". **TBMM.** Web: https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/milletvekillerimiz_sd.bilgi?p_donem=26&p_sicil=6648 adresinden 5 Aralık 2017'de alınmıştır.

seçtirmek gibi önemli girişimler de bu dönem dış politikasının diğer adımları olmuştur.¹⁵⁹ Tüm bu yaklaşımlar, AK Parti karar alıcılarının Türkiye'nin mevcut sorunlarını çözme noktasında daha aktif bir dış politikanın önemli olduğuna dair inançlarını ortaya koymaktadır. Önceki dönem politikaları ürkek ve çekingen olmakla itham edildiğinden AK Parti, dış politikada başarılı olmanın yolunun girişken dış politikalar izlenmesi olduğunu düşünmüştür.

İkinci dönem olarak kabul edilebilecek olan 2007 sonrası dönemin en belirgin özelliği ise AK Parti'nin 2007 seçimlerinde oylarını arttırarak iktidarına devam etmesi ve Abdullah Gül'ün de Cumhurbaşkanı olarak seçilmesidir. İslamcı çizgisi nedeniyle AK Parti'nin iktidarda kalıcı olamayacağı düşüncesi, bu seçimlerle büyük ölçüde ortadan kalkarken bir de Millî Görüş geleneğinden gelen Gül'ün Cumhurbaşkanı seçilmesi, Parti'nin devlet mekanizmasında çok daha etkin bir hale geldiğinin ve ilerleyen süreçte daha rahat hareket edebileceğinin sinyali olmuştur.

Önceki dönem itibarıyla daha çok yönetsel farklılıklar yaşanan Türk dış politikasında da artık daha özgün adımların atılabileceğinin önü açılmıştır. Bu noktada, Stratejik Derinlik¹⁶⁰ isimli kitabıyla Türk dış politikasının nasıl olması gerektiğini anlatan Davutoğlu ve fikirleri daha fazla öne çıkmaya başlamıştır. Söz konusu fikirler genel olarak incelendiğinde, ilk olarak mevcut dış politikanın küçük vadeli fikirler olduğu, Türk dış politikasının büyük stratejisinin olmadığı eleştirisi getirilmektedir. Bu boşluğu doldurma amacındaki Davutoğlu, Türkiye'nin bilhassa yakın çevresiyle olan tarihsel ve kültürel bağlarının yeniden görünür kılınmasıyla etki alanı genişlemiş, ancak bu sefer büyük güçlerin sözcülüğünü yapmayan kendi yaklaşımı olan bir Türk dış politikası inşa edilmesi gerektiğini belirtmiştir.¹⁶¹

Davutoğlu'na göre ayrıca Türkiye bölgesel güçten ziyade bir büyük güç olmalıdır. Bunu söylerken, Türkiye'nin tek bir bölge ile sınırlandırılmayacak şekilde Avrupalı olmasının yanı sıra Balkanlar, Ortadoğu, Kafkasya, Orta Asya, Hazar, Akdeniz ve Karadeniz ülkesi de olduğunu iddia etmektedir. Bu nedenle Türkiye, kendi tarih ve coğrafyasından kaynaklanan güç kaynaklarını harekete geçirmek suretiyle potansiyelini ortaya koymalıdır.¹⁶² Bu

¹⁵⁹ Gözen, R. (2009). *İmparatorluktan Küresel Aktörlüğe Türkiye'nin Dış Politikası*. Ankara: Palme Yayınevi, 112.

¹⁶⁰ Kitabın birinci baskısı 2001 yılında yapılmış ve şu ana kadar 100'den fazla baskı yapmıştır.

¹⁶¹ Davutoğlu, A. (2011). *Stratejik Derinlik: Türkiye'nin Uluslararası Konumu* (71. Baskı). İstanbul: Küre Yayınları, 45-64.

¹⁶² Davutoğlu (2011). 115-118.

yaklaşım Türk dış politikasında tarihsel ve coğrafi derinliğin bütünleştirilerek bir strateji geliştirmeyi gerektirmekte, bunu yaparken de etki alanını arttırabilmek adına barışçıl ve diplomatik yolları öne çıkartmaktadır.¹⁶³ Davutoğlu'nun komşularla sıfır sorun, proaktif ve önalıcı diplomasi, çok yönlü dış politika ve ritmik diplomasi gibi geliştirdiği kavramlar da bu politikanın yöntemleri olarak belirlenmiştir. Davutoğlu, dış politika yönetiminde etkin bir isim haline gelmesinden itibaren uygulamaya çalıştığı dış politikanın mantığını şu şekilde ifade etmiştir:

“Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'ın dış politika başdanışmanı olduğumda, kendisine yalnızca Türkiye'nin dış ilişkilerinin uygulanmasına yönelik tavsiyelerde bulunmadım. Aynı zamanda yeni dönemde ülkemizin dış politikasına rehberlik edecek yeni fikirler oluşturma yolunda çaba sarf ettim. Dış politikamızın altı temel ilke üzerine oturtulması teklifinde bulundum: güvenlik ve özgürlük arasında denge, komşularla sıfır sorun, çok boyutlu dış politika, önleyici bölgesel dış politika, topyekün yeni dış politika tarzı ve ritmik diplomasi”.¹⁶⁴

Türkiye'nin Suriye ile ilişkileri kurgulanırken de bu yaklaşım fazlasıyla önem arz etmiştir. Öncelik tehdit algılarının değişmesine verilmekle birlikte, Türkiye'nin Suriye ile ilişkilerinde normalleşmeye daha sonra da hemen her alanda işbirliğine dönüşen bir tutum söz konusu olmuştur. Bu noktada önceki başlıkta incelenen sistemik sinyallerin Türkiye'nin başta Suriye ve İran olmak üzere bölge ülkeleriyle işbirliği esaslı ilişkiler geliştirmesi şeklinde algılanması durumu ortaya çıkmıştır. Gerek AK Parti yönetim kadrosunun sahip olduğu inanç ve algılar gerekse de Davutoğlu tarafından belirlenen fikrî altyapı Türkiye'nin çıkarlarının bu işbirliği hamleleriyle gerçekleştirilebileceği düşüncesini doğurmuştur. Bu bağlamda, 2004 yılında iki ülke arasında Serbest Ticaret Antlaşması imzalanmış, ilerleyen süreçte ilişkilerin en ileri noktasına erişildiği dönem olarak kabul edilen 2009 yılında karşılıklı olarak vizelerin kaldırılması, Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi Bakanlar Kurulu toplantısı ve çeşitli askerî tatbikatlar yapılması gibi önemli adımlar atılmıştır.¹⁶⁵ Bu gelişmelerin önemli bir kısmının liderlerin ve diğer karar alıcıların algılarından kaynaklanan karşılıklı olumlu yaklaşımların bir sonucu olarak ortaya çıktığını belirtmek yanlış olmayacaktır. Yukarıda da bahsedildiği üzere bölgesel düzeyde yaşanan değişimler, ülkelerin tehdit algılarını değiştirmişse de sorunlu bir geçmişe sahip olan ülkeler arasındaki ilişkilerin doğasının değişmesinde karar alıcıların bu algıları ciddi manada bir itici güç

¹⁶³ Davutoğlu (2011). 11.

¹⁶⁴ İnternet: Davutoğlu. A. (21 Mart 2013). “Zero Problems in a New Era”. *Foreign Policy*. Web: <http://foreignpolicy.com/2013/03/21/zero-problems-in-a-new-era/> adresinden 5 Aralık 2017'de alınmıştır.

¹⁶⁵ Oran (2013). 421-423.

olmuştur. Bununla birlikte, karar alıcıların tek başlarına belirleyici oldukları gibi bir iddia da gerçeği yansıtmamaktadır. Karar alıcılar haricinde diğer unsurların da bu süreçte önemli bir etkisi olmuştur. Söz konusu unsurlar sonraki başlıkta diğer ara değişken olarak ele alınacaktır.

2.2.1.3.2. Yerel Faktörler: İş Dünyası, Muhalefet Partileri, TSK ve Kamuoyu

AK parti dönemi dış politikası incelenirken dikkate alınabilecek diğer ara değişken olarak yerel faktörler ön plana çıkmaktadır. Bu faktörlerin özellikle Türkiye'nin Suriye politikası özelinde ele alındığında, destekleyici ya da en azından mevcut politikanın karşısında olmayan bir tutum olarak dış politikaya yansıdığı iddia edilebilir. Bu bağlamda yerel faktörler olarak incelenebilecek faktörler; iş dünyası, muhalefet partileri, TSK ve kamuoyu şeklinde belirlenebilir. Bu faktörlerin dış politikanın geneli üzerinde belirleyici olduğu gibi bir durum söz konusu olmamakla birlikte, konulara göre farklı oranlarda dış politikanın birer aktörü olarak ortaya çıkmaları söz konusudur. Bu bölümde bu etkiler genelden özele doğru ele alınarak özelde Türkiye'nin Suriye politikasındaki etkileri analiz edilecektir.

İlk olarak *iş dünyası* incelendiğinde, Türkiye'de iki önemli grup bu bağlamda etkin konumdadır. Bunlardan ilki Türk Sanayicileri ve İş İnsanları Derneği (TÜSİAD)¹⁶⁶, ikincisi de Müstakil Sanayici ve İş Adamları Derneği'dir (MÜSİAD)¹⁶⁷. Her iki dernek de hem üyelerinin genel profili hem de siyasetle ilişkileri bağlamında birbirlerinden ayrılmaktadır. Bu noktada, TÜSİAD daha çok merkezi (İstanbul) temsil eden ve Batıcı, demokratik ve laik kimliği ile ön plana çıkan; MÜSİAD ise ağırlığı Anadolu'dan (Kayseri, Konya, Gaziantep gibi) gelen ve muhafazakâr kimliği baskın olan derneklerdir. TÜSİAD'ın özellikle 1990'lı yıllar itibarıyla etkin bir rolü varken, MÜSİAD da AK Parti dönemiyle birlikte önemli bir etki kapasitesine ulaşmıştır.

İş dünyasının dış politikada etkili olması süreci, Türkiye örneğinde 1980'li yıllarla birlikte başlamıştır. Ekonomik serbestleşme ve ekonomide küreselleşmenin başlangıç yılları olan 1980'lerde Turgut Özal öncülüğünde iş dünyasının dış politikaya dahil edilmesi

¹⁶⁶ TÜSİAD'la ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. İnternet: "Tarihçe". *TÜSİAD*. Web: <http://tusiad.org/tr/tusiad/tarihce> adresinden 5 Aralık 2017'de alınmıştır.

¹⁶⁷ MÜSİAD'la ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. İnternet: "Tarihçe". *MÜSİAD*. Web: <http://www.musiad.org.tr/tr-tr/musiadla-tanisin/tarihce> adresinden 5 Aralık 2017'de alınmıştır.

düşüncesiyle Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu (DEİK) kurulmuştur.¹⁶⁸ Böylelikle örgütlü bir biçimde iş dünyası ile dış politika birleştirilirken, TÜSİAD ve MÜSİAD'ın da zaman içerisinde etki kapasiteleri artmaya başlamıştır. Önceki paragrafta bahsedildiği üzere bu örgütlerin çağrıştırdıkları kimlikler, bunların hükümetlerle ilişkilerinde belirleyici olmuş, özellikle TÜSİAD'ın hem kapasitesi hem de Batı ile yakın ilişkileri nedeniyle daha fazla ön planda olması söz konusu olmuştur.

AK Parti'nin iktidara gelmesinin altında yatan en önemli dinamiklerden birisi olarak Anadolu sermayesi ise bu dönemle birlikte etkisini arttırmaya başlamış ve Başbakan ve Cumhurbaşkanlarının yurtdışı gezilerinde daha fazla yer almışlardır. Bu sermayenin dış pazar ihtiyacının, Türkiye için de yeni olarak kabul edilebilecek olan Ortadoğu ülkeleriyle giderilmesi fikri ağırlık kazanırken, Türkiye'nin bölge ülkeleriyle ilişkilerinde önemli bir faktör olarak ortaya çıkmıştır. MÜSİAD'ın AK Parti ile kurduğu yakın ilişkiler bu süreçte kendisini gösterirken üye iş adamları, başta Suriye olmak üzere bölge ülkelerinde önemli yatırımlar yaparak ticaret hacimlerinde ciddi sıçramalar yaşanmasını sağlamışlardır. Bununla birlikte, kendisini iktidara taşıyan dinamiklerden birisi olan Anadolu sermayesi ile ilişkilerin geliştirilmesi, AK Parti için de oldukça önemli bir gereklilik olmuştur. MÜSİAD önemli bir çıkar grubu olarak AK Parti dış politikasına etki ederken, AK Parti için de iş dünyasının önemli bir kesimini temsil eden ve aynı zamanda ortak ideolojik zeminde bulunduğu bir grubun çıkarlarını desteklemek, önemli bir karşılıklılık durumu ortaya çıkartmıştır. Bu noktada, TÜSİAD'ın dışlandığı ya da AK Parti politikalarının karşısında durduğu gibi bir durum da söz konusu değildir. Aksine ekonomi temelli dış politikanın uygulanması, TÜSİAD tarafından da desteklenmiş, ülkenin ekonomik güvenilirliğinin artmasından TÜSİAD da faydalanmıştır. Özellikle Suriye özelinde değerlendirildiğinde, iş dünyasının önemli bir itici güç olarak dış politikada etkin olduğu belirtilebilir. Bununla birlikte, bazı kesimlerin daha fazla dış politikanın içinde olduğu, diğerlerininse gelişen ekonomik ilişkilerden ve makro düzeydeki gelişmelerden memnun olarak mevcut politikaya destek olduğu söylenebilir.

¹⁶⁸ 1986 yılında kurulan DEİK, Türk özel sektörünün dış ticaret, uluslararası yatırımlar, hizmetler, müteahhitlik ve lojistik başta olmak üzere, dış ekonomik ilişkilerini yürütme; yurt içi ve yurt dışında yatırım imkânlarını araştırma; Türkiye'nin ihracatını artırmaya katkı sağlama ve benzeri iş geliştirme çalışmalarını koordine etmekle görevlendirilmiş kurumdur. İnternet: "DEİK Hakkında". **DEİK**. Web: <https://www.deik.org.tr/deik-deik-hakkinda> adresinden 5 Aralık 2017'de alınmıştır.

Bir diğ er yerel faktör de *muhalefet partileridir*. 2007 seçimlerine kadar AK Parti ile birlikte yalnızca CHP, TBMM’de temsil edilirken 2007 sonrasında ise MHP ve Barış ve Demokrasi Partisi (BDP) de Meclis’e giren diğ er muhalefet partileri olmuşlardır. Bu partiler dışında başka siyasî partiler de bulunmakla birlikte bu bölümde yalnızca Meclis’te bulunan partiler değerlendirilecektir. Yukarıda da bahsedildiğ i üzere bu dönem, Türk dış politikası ele alındığ ında komş u ülkelerle ekonomi temelli iyi ilişkiler kurmak suretiyle sorunların çözümlenmesi ve Türkiye’nin etki alanının genişletilmesi amaçlanmıştır. Bu bağlamda, özellikle ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi ve barışçıl dış politika izlenmesi, muhalefet partileri nezdinde karşı çıkılan bir olgu olmamıştır. Her bir siyasî parti, temsil ettiğ i değerler ve ilkeler üzerinden dış politikaya dair fikir ortaya koyarken, komş u ülkelerle ilişkilerin geliştirilmesi, üzerinde tartışmaya gerek görülmeyen hususlardan olmuştur. Bunun yerine, Türkiye’nin dönemsel gelişmeler itibarıyla AB ve Batı’dan uzaklaştığ ı iddiaları, büyük çaplı darbe soruşturmaları ve çok sayıda üst düzey askerin tutuklanması, PKK terörünün artması ve buna dair hükümet uygulamaları gibi çok çeşitli alanlarda muhalefet partileri ve AK Parti arasında ciddi görüş ayrılıkları yaşanmıştır. Ancak Suriye ile gelişen ilişkiler, ortak bakanlar kurulu toplantısı da dahil olmak üzere, taraflar arası bir gerilime neden olmazken, muhalefet partilerinin bu konuda dış politikayı belirleme ya da mevcut politikayı engelleme şeklinde bir tutumları söz konusu olmamıştır.

Geleneksel olarak Türk dış politikası üzerinde önemli bir ağırlığ ı bulunan *TSK* da bir diğ er yerel faktör olarak kabul edilmelidir. İkinci bölümde de bahsedildiğ i üzere *TSK*’nın dış politikaya dair genel bakış ı, kurumsal gereklilikten de hareketle daha çok güvenlik odaklıdır. Bunun yanı sıra rejimin devam ı ve güvenliğ i hususunda kendisine verdiğ i rol itibarıyla *TSK*, seküler bir bakış açısı taşımakta ve dış politikada bunun gereklerinin sağlanmasını savunmaktadır. AK Parti gibi Türk siyasetinde İslamcılığ ın temsilcisi olarak kabul edilen bir parti ile ilişkileri genellikle sorunlu olan *TSK*’nın esas kaygısı, Batı karşıtı dış politika uygulamaları yönünde olmuştur. Bununla birlikte, güvenlik odaklı bakış ı nedeniyle Ortadoğ u bölgesinde yaşanan gelişmelerin PKK terörünü artırması endişesi, bölge ülkeleri ile ilişkilerin geliştirilmesi hususunda da bir yaklaşım ortaya çıkartmıştır. Bu noktada Ahmet Necdet Sezer’in Suriye ve İran ziyaretlerinin *TSK*’nın isteğ iyle gerçekleştirildiğ i iddiaları bu yaklaşımı destekler mahiyettedir.

Suriye ilişkileri özelinde değerlendirildiğ inde ise *TSK*’nın Türk dış politikasına yönelik olumsuz bir yaklaşımının olmadığı belirtilebilir. Ekonomi temelli olarak ilişkilerin

geliştirilmesi, her ne kadar ideolojik farklılıkları bulunsada, TSK tarafından eleştirilmemiştir. Bunun yanı sıra artan ilişkilerin güvenlik boyutunda Türkiye'nin çıkarlarına yönelik hizmet edecek olması, özellikle Suriye'den PKK'ya yönelik desteğin kesilmesi, TSK'nın da beklentilerine karşılık vermiştir. Sonuç olarak, Türk dış politikasında geleneksel bakışı ve kurumsal ağırlığı nedeniyle önemli ara değişkenlerden birisi olan TSK, AK Parti ilk dönemi itibarıyla Suriye ile ilişkilerin geliştirilmesi noktasında önemli belirleyici unsurlardan birisi olmamıştır.

Neoklasik realist bakış açısından dış politikanın ara değişkenlerinden birisi olarak kabul edilen *kamuoyu*, Türk dış politikası özelinde bir süreklilik barındırmamakla birlikte kısmen belirleyici unsurlardan birisi olmuştur. Daha çok milliyetçi duyguların arttığı dönemlerde ve buna dair meselelerde etkinliği artan kamuoyunun, 2000'li yıllarda yaşanan ABD merkezli olaylar nedeniyle bir Amerikan karşıtlığı olduğu görülmüştür. İkinci bölümde de bahsedilen Ortadoğu'da özellikle Irak'ta Amerikan askerlerinin karıştığı işkence olayları, Müslümanlara yönelik artan olumsuz girişimler ve tek taraflı eylemler pek çok yerde olduğu gibi Türkiye'de de kamuoyunda olumsuz sonuçlar doğurmuştur. Bu noktada, geleneksel olarak ABD müttefiki olan Türkiye'nin dış politikasında özellikle bölgesel düzeyde daha bağımsız adımların atılması kamuoyunca desteklenmiştir. Bununla birlikte, Gaziantep başta olmak üzere artan ekonomik ilişkilerin Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi şehirlerinde ciddi manada olumlu sonuçlar doğurması da söz konusu politikalara destek yaratmıştır. Yine aynı bölge insanların Suriye vatandaşlarıyla var olan akrabalık ilişkileri gibi bağları da özellikle karşılıklı olarak vizelerin kaldırılması hususunda karar alıcılar nezdinde olumlu adımların atılmasını hızlandırmıştır. Sonuç olarak, temelde Amerikan karşıtlığı noktasında odaklanan kamuoyu, Suriye ile ilişkilerin zaman içerisinde gelişmesine katkı sağlamış ve karar alıcıların olumlu adımlar atmasında belirleyici unsurlardan birisi olmuştur.

Türkiye'nin 2002-2011 yılları arasındaki Suriye politikası yerel dinamiklerin belirleyiciliği üzerinden genel olarak değerlendirildiğinde, ekonomi çevrelerinin bir miktar daha fazla öne çıktığı ve politikaların üretilmesinde etkin olduğu belirtilebilir. Diğer yerel faktörler ise Suriye'ye dair dış politikanın uygulanması noktasında sürece dahil olmazken muhalif bir yaklaşım da belirlememişlerdir. Böylelikle ara değişkenler nezdinde ele alındığında Suriye politikasının bir uyum içerisinde hazırlanıp uygulandığını belirtmek yanlış olmayacaktır.

2.2.1.4. 2002-2011 Dönemi Türkiye'nin Suriye Politikasının Genel Değerlendirilmesi: Stratejik İşbirliği Dönemi

2002 yılında AK Parti'nin iktidara gelmesiyle birlikte pek çok alanda yeni bir yönetim anlayışı benimseyen Türkiye, bu süreçte özellikle yakın çevresine yönelik yeni bir dış politika stratejisi belirlemiştir. Yukarıda bağımsız ve ara değişkenler üzerinden anlatılan bu dönemin neoklasik realist bakış açısından genel değerlendirmesini yapmak bütüncül dış politika analizi için faydalı olacaktır. Söz konusu değerlendirme Çizelge.3.1. ile formüle edilmiştir.

Çizelge 2.1. 2002-2011 Arası Dönemde Türkiye'nin Suriye Politikası

Bağımsız Değişken	Politika Seçenekleri	Ara Değişkenler	Bağımlı Değişken (Dış Politika Stratejileri ve Çıktıları)
Afganistan ve Irak İşgalleri -Bölgesel güç dengesinin değişmesi -Kürt gruplar üzerinden yeni tehdit algısının ortaya çıkması AB Üyelik Sürecinde Yaşanan Olumsuzluklar -İdeolojik ve ekonomik sorunlar 2008 Küresel Finans Krizi -ABD ve AB ülkelerinin ekonomideki paylarında gerileme	ABD politikalarının izlenmesi (bandwagon) Yeni strateji geliştirmek	AK Parti Genel Dış Politika Yaklaşımı ve Karar Alıcıların Algısı -Tarihsel ve kültürel bağların ön plana çıkartılarak yakın çevre ilişkilerinin geliştirilmesi -Komşularla sıfır sorun politikasının yürütülmesi MÜSİAD -Yeni Pazar ve yatırım sahaları ihtiyacı Kamuoyu -ABD karşıtlığı -Suriye ile ilişkilerden doğacak ekonomik kazanç	Sistemik değişimler karşısında hegemonla çatışmadan konumunu güçlendirmek (Müzakereci Batıcılık) Başta Suriye ve İran olmak üzere Ortadoğu bölgesi devletleriyle ekonomiyi ön plana çıkartmak suretiyle işbirliği esaslı ilişkiler geliştirmek -Serbest Ticaret Antlaşması -Vizelerin kaldırılması -Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi

Neoklasik realizmin dış politika analizinin sistemik sinyallerden başladığı iddiasından hareketle, Türkiye'nin 2002-2011 döneminde hem genel dış politika yaklaşımına hem de özelde Suriye politikasına yönelik etki eden sistemik faktörler, Afganistan ve Irak'ın işgali,

AB üyelik sürecinde yaşanan olumsuzluklar ve 2008 küresel finans krizi olmuştur. İlk olarak, işgaller nedeniyle, bölgesel güç dengesinde belirgin bir değişiklik olmuş, ABD askerî olarak doğrudan bölgeye dahil olmuştur. Ayrıca Türkiye'nin en bariz tehdit algılarından olan PKK'nın, doğan güç boşluğundan faydalanarak Kuzey Irak'tan militan devşirmesi ve sınır güvenliği için bir risk oluşturması durumu söz konusu olmuştur. AB konusu da Türkiye'nin geleneksel dış politika yöneliminde sapmalar ortaya çıkartırken, ekonomik olarak da bir risk doğurmuştur. Son olarak 2008 krizi ise etkili olduğu ABD ve Avrupa ekonomilerinin Türkiye ile ilişkileri düşünüldüğünde, Türkiye ekonomisine olumsuz sonuçlar yaratmıştır.

Bu dönemde yaşanan uluslararası gelişmeler neticesinde Türkiye, dış politikasında bazı adımlar atmak zorunda kalmıştır. Bu konuda birden fazla seçeneğin mevcut olması ve bunlardan hangisinin nasıl seçileceğinin belirlenmesi, neoklasik realizmin araştırma amacı olması bu çalışmada kuramsal olarak en fazla faydalanılan argüman olmuştur. Buna göre, Türkiye, tek kutuplu uluslararası sistem gereği hegemonun yani ABD'nin politikalarını izlemek ya da başka bir strateji benimseyerek çıkarlarına yönelik dış politika adımları atma seçeneklerine sahip olmuştur.

Türk dış politikasının dönem itibarıyla dış politikaya etki eden ara değişkenleri vasıtasıyla, bu süreçteki dış politikası belirlenmiştir. Söz konusu değişkenlerin başında AK Parti genel dış politika yaklaşımı ve karar alıcıların algıları gelmiştir. Suriye gibi tarihsel ve kültürel olarak önemli bağların bulunduğu bölgelerle yakın ilişkiler kurulması gerektiği algısı ve komşularla sıfır sorun olarak kavramsallaştırılan anlayış bu süreçte etkin olmuştur. Ayrıca yerel faktörler de Türkiye'nin yeni bir strateji belirlemesi noktasında etki etmiş, MÜSİAD yeni pazar ihtiyacı, kamuoyu da ABD karşıtlığı üzerinden karar alıcıları yönlendirmiştir.

Sonuç olarak, Türkiye, 2002-2011 döneminde sistemik sinyalleri ara değişkenlerin algı süzgecinden geçmesi suretiyle birer dış politika çıktısına dönüştürmüştür. Buna göre, hegemonla çatışmadan, ancak kendi çıkarları etrafında bölgesel konumunu güçlendirmiş ve başta Suriye ve İran olmak üzere yakın çevre ülkeleriyle ekonomiyi önceliyerek işbirliği esaslı ilişkiler tesis etmiştir. Söz konusu dönem ilişkileri bu minvalde stratejik işbirliği dönemi olarak da adlandırılabilir. Türkiye'nin bu dış politika yaklaşımı önceki bölümde bahsedilen Batıcılık bağımlı değişkeni üzerinden incelendiğinde ise müzakereci bir bakış açısından hareket edilmiş görülmektedir. ABD açısından makul devletler olarak kabul edilmeyen Suriye ve İran'a yönelik Türkiye yakın ilişkiler kurmuş ancak bunun ABD ile

ilişkilerinde bir gerginlik unsuru ortaya çıkartmasını önlemiştir. Bu bağlamda, özellikle Suriye ile Serbest Ticaret Antlaşması'nın imzalanması, vizelerin kaldırılması ve Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi'nin kurulması gibi dış politika adımları bu stratejinin en bariz dış politika çıktıları olmuştur.

2.2.2. İç Savaşın Başlangıç Evresinde (2011 Sonbaharına Kadar) Türkiye'nin Suriye Politikası

XXI. yüzyılın ilk on yılı sona erdiğinde, Ortadoğu ve Kuzey Afrika bölge devletlerinde başlayan halk hareketleri, kısa sürede bir isyana dönüşmüş ve küresel çapta etkiler doğuran zincirleme olayların başlamasına neden olmuştur. Bu süreçte olayların en uzun ve kanlı biçimde yaşandığı Suriye, bütün bölge dinamiklerini değiştirmiş ve olaylara müdahil olan aktörler nedeniyle büyük çaplı gelişmeler yaşanmıştır. Türkiye açısından da son derece önemli bir gelişme olan Suriye iç savaşı, dış politikada önemli bir mesainin yaşanmasını beraberinde getirmiştir. Bu bölümde, olayların başladığı Türkiye'nin Suriye yönetiminin yanında yer aldığı süreç analiz edilecektir.

2.2.2.1. İç Savaşın Başlangıç Evresinde Türkiye-Suriye İlişkileri

2011 yılının Mart ayında başlayan halk hareketleri sonrası Türkiye, hızlı bir biçimde Suriye'deki gelişmelere reaksiyon göstermiştir. 1998 yılından itibaren sürekli olarak gelişen ilişkiler 2009 yılı sonrasında başka bir boyuta evrilmiş ve iki ülke stratejik ortaklık noktasında ilişkilere sahip olmuşlardır. Öncelik ekonomik ilişkilerde olmak üzere, enerji, güvenlik ve turizm gibi çok çeşitli alanlarda iki ülke büyük çaplı bir işbirliği içerisine girmişlerdir.

Arap Baharı ile bölge ülkelerinde rejimler birer birer devrilirken bu durum, Türkiye'nin bu ülkelerle ilişkilerinde yeni açılımlar yapmasını gerektirmiştir. Suriye'ye de sıçrayan olayların benzer bir tablo ortaya çıkarmasını istemeyen Türkiye, bu noktada Suriye yönetimi ile iyi ilişkilerini ön plana çıkartarak bu konuda inisiyatif almak istemiştir. Böylelikle hem kurulan iyi ilişkiler devam edecek hem de kendi bölgesinde etkin bir Türkiye imajı çizilecektir.

Bu bakış açısından hareketle Türkiye, Suriye rejimine atması gereken adımlar olduğu mesajlarını verirken ilk hamle olarak da Millî İstihbarat Teşkilatı (MİT) Müsteşarı Hakan Fidan'ı Suriye'ye göndererek, bu ülkede bir geçiş dönemine ihtiyaç olduğunu ve Türkiye'nin bu konuda yardıma hazır olduğunu bildirmiştir.¹⁶⁹ Bu süreçte hem Erdoğan hem de Davutoğlu çeşitli platformlarda bu çağrılarını yinelerken, Suriye rejiminin şiddetten uzak durmak hususunda özen göstermesini istemişlerdir. Erdoğan tarafından Suriye ile ilişkileri görüşmek adına özel temsilciler atanırken, sürekli olarak iletişim kurulmaya devam etmiştir. Ancak olayların şiddet içeren bir yapıda gerçekleşmesi, başta ABD ve AB olmak üzere Suriye'ye yönelik tepkilerin yükselmesine ve bir takım yaptırım kararlarının alınmasına neden olmuştur. Türkiye, bu uygulamalara çok fazla sıcak bakmazken daha temkinli adımlar atmaya çalışmıştır.

Suriye'de muhalefetin örgütlenme çabalarının Türkiye'de gerçekleşmesi, bu süreçte önemli gelişmelerden biri olmasına karşın Türkiye'nin muhalefetle doğrudan görüşmeme kararı, Esad yanlısı politikanın sürdürülmesi anlamı taşımıştır. Bu sırada, Türkiye'nin Suriye'de siyasî sorunların çözümünün Esad yönetimi altında yapılması gerektiği görüşü eleştirilere neden olurken, Davutoğlu bunun gerekçesini Ortadoğu'da barış sürecinin en önemli aktörlerinden birisinin Suriye olduğunu ve bu nedenle Suriye yönetimi ile görüşmelere devam edilmesi gerektiğini belirterek açıklamıştır.¹⁷⁰ Ancak ilerleyen günlerde Suriye'de şiddet olaylarının artması başta Erdoğan olmak üzere Esad'a yönelik eleştirilerin getirilmesini başlatmıştır. Buna rağmen, Esad tarafından açıklanan reform programına gönderilen atıflar sürdürülmüştür.

Suriye Dışişleri Bakanı Velid Muallim tarafından Türkiye hakkında yapılan açıklamalar, ilişkilerin gerginleşmesine neden olmuştur. Türkiye'yi Suriye'de yaşananlara fazla müdahil olmakla suçlayan Muallim, Türkiye'den tavrını gözden geçirmesini istemiştir.¹⁷¹ Bu açıklamaları bir takım karşılıklı açıklamalar izlerken, Erdoğan tarafından Suriye konusunda sabrın sonuna geldiği mesajının iletilmesi önemli gelişmelerden biri olmuştur. Gerilen

¹⁶⁹ İnternet: "Fidan, Şam'da Esad ile görüştü". (28 Mart 2011). *Timeturk*. Web: <https://www.timeturk.com/tr/2011/03/28/mit-mustesari-fidan-sam-da-esad-ile-gorust.html> adresinden 12 Aralık 2017'de alınmıştır.

¹⁷⁰ İnternet: "Bakan Davutoğlu'nun yüzde 50 iddiası". (7 Haziran 2011). *Milliyet*. Web: <http://www.milliyet.com.tr/bakan-davutoglu-nun-yuzde-50-iddiasi-siyaset-1399695/> adresinden 12 Aralık 2017'de alınmıştır.

¹⁷¹ İnternet: "Şam'dan Ankara'ya tepki!". (22 Haziran 2011). *HaberTürk*. Web: <http://www.haberturk.com/dunya/haber/641941-suriyeden-turkiyeye-sert-tepki> adresinden 12 Aralık 2017'de alınmıştır.

ilişkileri ve Suriye’deki son gelişmeleri görüşmek üzere Ahmet Davutoğlu’nun Şam ziyareti, bu sürecin sonundaki en önemli hamle olmuştur. 8 Ağustos tarihinde Şam’a giderek Esad’la altı saatlik bir görüşme gerçekleştiren Davutoğlu, Türkiye’nin beklentilerini dile getirirken, Esad’ın Türkiye’yi eleştirdiği, güvenlik ve terör konularında da suçlayıcı bir tavrıyla karşılaşmıştır.¹⁷² Türkiye’ye dönüşte Suriye rejimi için artık haftaların bile önemli olduğunu belirten Davutoğlu, Esad’ın reformları hayata geçirmek için son şansı olduğunu iddia etmiştir.¹⁷³ Ancak Suriye’de şiddet olaylarının sürekli artması, bu beklentileri de boşa çıkartmıştır. Son olarak Erdoğan tarafından Esad rejiminin güvenilmez olduğu ilanı bu sürecin sonuna gelindiğini göstermiştir.¹⁷⁴

Sonuç olarak, Suriye olaylarının ilk evresi, Türkiye’nin Esad yönetimini reform yaparak halkın beklentilerine karşılık vermeye davet etmesi ile geçmiştir. Geçmişten gelen iyi ilişkilerin devamı niteliğindeki bu süreçte Türkiye, halk hareketlerine haklılık payı verirken yönetimin uzaklaştırılmasını tercih etmemiştir. Ancak yaşanan gelişmeler ve iki ülkenin beklentilerinin uyuşmaması, kısa sürede Türkiye’nin Suriye politikasını değiştirmesine neden olmuştur.

2.2.2.2. Başlangıç Evresi Bağımsız Değişkenleri: Belirsiz Sistemik Sinyaller

Türkiye’nin, Suriye’de halk hareketlerinin başladığı ilk dönem itibarıyla izleyeceği politikayı belirlemede aldığı sistemik sinyallerin önemli etkileri olmuştur. Beklenmedik bir biçimde başlayan ve kısa sürede bütün bölge ülkelerinde etkili olmaya başlayan ve literatürde Arap Baharı olarak adlandırılan süreç, bu noktada en ciddi sistemik sinyal olarak ortaya çıkmıştır. Mısır ve Tunus gibi ülkelerde yaşanan rejim değişiklikleri, Libya konusunda yaşanan tartışmalar ve sürecin uluslararası kamuoyundaki yansımaları, krizin Suriye’de neler ortaya çıkaracağı noktasında belirsiz bir ortam yaratmıştır. Ancak kalabalık kitlelerin artan bir biçimde sorunlarını dile getirmeleri ve bu uğurda yönetimlerden taleplerde bulunmaları, dönemin en önemli gelişmesi olmuştur. İlk dönem itibarıyla

¹⁷² İnternet: “Davutoğlu Esad görüşmesi sona erdi”. (9 Ağustos 2011). *BBC Türkçe*. Web: http://www.bbc.com/turkce/haberler/2011/08/110809_davudoglu_esad adresinden 12 Aralık 2017’de alınmıştır.

¹⁷³ İnternet: “Davutoğlu: Esad’ın sayılı günleri kaldı”. (10 Ağustos 2011). *Haber7com*. Web: <http://www.haber7.com/dis-politika/haber/772875-davutoglu-esadin-sayili-gunleri-kaldi> adresinden 12 Aralık 2017’de alınmıştır.

¹⁷⁴ İnternet: “Erdoğan: Esad’a halkı da inanmıyor, biz de”. (14 Eylül 2011). *BBC Türkçe*. Web: http://www.bbc.com/turkce/haberler/2011/09/110914_erdogan_syria adresinden 12 Aralık 2017’de alınmıştır.

Suriye’de de rejimin bu baskılara nasıl karşı koyacağı ve izleyeceği yöntem belirsizlikleri barındırmıştır.

Halk hareketlerine yönelik olarak büyük devletlerin tutumu ele alındığında da aynı belirsizliğin söz konusu olduğu belirtilebilir. Her bir ülkenin kendi dinamikleriyle süreci belirlediği Arap Baharı’nda halk hareketlerinin etkili olduğu ülkelerde liderler görevlerini terk ederken, rejimlerin daha güçlü olduğu ülkelerde süreç daha fazla zamana yayılmıştır. Bu noktada, sistemin güçlü devletlerinin tutumları da buna bağlı olarak değişkenlikler göstermiştir. Suriye örneğinde de benzer bir tutumun söz konusu olduğu belirtilebilir. İlk olarak ABD ele alındığında, Obama yönetiminin genel bir ilkesi olarak olaylara doğrudan müdahil olmama yaklaşımının etkili olduğu söylenebilir. Krizin başlangıcında, Suriye’de demokratik reformlar yapılarak halkın isteklerine karşılık verilmesi bir politika olarak benimsenmiştir. Bununla birlikte, hâlihazırda ABD’nin Suriye’ye yönelik olumsuz algılarına karşın Obama, barışçıl yöntemlerle meselenin halledilmesi noktasında bir irade ortaya koymuştur.¹⁷⁵ Ancak ilerleyen süreçte olayların silahlı mücadele boyutu kazanması ve rejim kuvvetlerinin göstericilere sert müdahalelerde bulunması, ABD’nin bu tutumunu değiştirmesine ve ilk kez 2011 yılının Ağustos ayında Esad’ı istifaya çağırmasına neden olmuştur.¹⁷⁶

İç savaş boyunca sürekli olarak Esad yönetimini savunan ve 2015 sonrası aktif olarak sahada mücadeleye katılan Rusya Federasyonu ise her ne kadar Esad’dan bir takım reformlar yapmasını talep etse de olayları bir komplo olarak yorumlayarak, Suriye’de Esad’ın devrilmesinin kendi çıkarlarına tehdit oluşturacağını düşünmüştür. Ayrıca Suriye’de seküler bir yönetimin devrilmesinin ve yerine gelecek olan radikal dinci grupların Rusya’nın özerk cumhuriyetlerinde yeni yapılanmaların önünü açacağını düşünerek Suriye’de statükonun sürmesi taraftarı olmuştur.¹⁷⁷ Bununla birlikte, Rusya’nın Suriye’de askerî olarak da varlığını devam ettirmek istemesi ve diğer jeopolitik çıkarları bu politikanın diğer nedenlerinden olmuştur.¹⁷⁸ İlerleyen süreçte bu isteğini dış politikasına da yansıtan Rusya,

¹⁷⁵ Cerrah, U. (2016). “ABD’nin Suriye Politikası”. H. Çomak, C. Sancaktar. Z. Yıldırım. (Editörler). *Uluslararası Politikada Suriye Krizi*. İstanbul: Beta, 325-326.

¹⁷⁶ İnternet: “Obama, Esad’ı ilk kez istifaya çağırdı”. (18 Ağustos 2011). *BBC Türkçe*. Web: http://www.bbc.com/turkce/haberler/2011/08/110818_obama_syria adresinden 11 Aralık 2017’de alınmıştır.

¹⁷⁷ Kelkitli, F. A. (2016). “Soğuk Savaş’tan Günümüze Rusya’nın Suriye Politikası: Ortadoğu Kapısını Açık Tutma Gayretleri”. H. Çomak, C. Sancaktar. Z. Yıldırım. (Editörler). *Uluslararası Politikada Suriye Krizi*. İstanbul: Beta, 365.

¹⁷⁸ Kiraz, S. (2016). “Bağımsızlıktan 21. Yüzyıla Suriye-Rusya Siyasi İlişkileri”. M. A. Okur ve N. Salık (Editörler). *Bağımsızlıktan Arap Baharı’na Suriye İç ve Dış Politika*. Ankara: Nobel Yayınlar, 306.

iç savaş boyunca sürekli olarak Esad yönetiminin arkasında yer almıştır. ABD ve Rusya Federasyonu dışında Suriye’de yaşananlara yönelik bir irade ortaya koyan diğer önemli aktörler ise AB ve Çin olmuş, bu iki aktör sürecin başlangıcı itibarıyla agresif politikalar üretmemiştir. Bunun yerine, örneğin AB daha çok ekonomik yaptırımlara başvururken; Çin, meselenin bir iç mesele olduğu görüşüyle sürecin uluslararasılaşmasına karşı çıkmıştır.

Sonuç olarak, Suriye’de 2011 yılı içerisinde başlayan halk hareketlerinin ilk dönem itibarıyla yarattığı sistemik sinyaller ele alındığında bazı önemli hususlar ön plana çıkmaktadır. Buna göre, uzun süredir iktidarda olan yönetimlerin hızlı bir şekilde uzaklaştırılması suretiyle değişen bölgesel dengeler, devletleri kendilerini konumlandırmak durumunda bırakmıştır. Türkiye için de bir politika belirleme zorunluluğu ortaya çıkmış ve son derece iyi ilişkilerin kurulduğu Suriye’nin geleceğine yönelik nasıl bir konum belirleneceği tespit edilmeye çalışılmıştır. Ayrıca yeniden çok kutuplu bir yapıya doğru evrilmeye başlayan uluslararası sistemde büyük güçlerin Suriye özelinde nasıl hareket edecekleri hususundaki belirsizlikler, özellikle Türkiye gibi bölge ülkelerine net olmayan sinyaller gitmesine neden olmuştur. Böylesi bir belirsizlik ortamında, Türkiye, yakın çevresini şekillendirmek ve kontrol altında tutmak adına dış politikasını düzenlemiştir. Bu durumda, ilk dönem itibarıyla Esad üzerindeki etkisini kullanmak isteyen Türkiye, bazı reformların yapılması suretiyle halkın taleplerine cevap verildiği, ancak yönetimin devrilmesi gibi yapısal değişikliklerin yaşanmayacağı bir politika belirlemiştir. Bunu yaparken, sonraki başlıkta incelenecek olan ara değişkenlerin belirleyiciliği ön plana çıkmış ve belirsizlik barındıran sistemik sinyaller ara değişkenler marifetiyle bir dış politikaya dönüştürülmüştür.

2.2.2.3. Başlangıç Evresi Ara Değişkenleri

Türkiye’nin Suriye’de olayların başlamasıyla birlikte nasıl bir dış politika izleyeceğinin belirlenmesi, önceki bölümde de değerlendirilen ara değişkenlerin olaylara ve sürece bakışlarıyla alakalı olmuştur. Bu bağlamda, Suriye ile kurulan iyi ilişkilerin ilk dönem itibarıyla sürdürülmek istenmesi en önemli belirleyici motivasyon kaynağı olmuştur. Bu motivasyonun doğru bir biçimde analiz edilmesi adına karar alıcıların algıları ve diğer yerel faktörler üzerinden ara değişkenleri incelemek daha faydalı olacaktır.

2.2.2.3.1. Karar Alıcıların Algıları

Türkiye’de on yıla yakın süredir iktidarda bulunan AK Parti ve Parti yöneticileri, bu süreçte Türkiye’nin yakın çevresinde, bilhassa komşularıyla, işbirliği esaslı ilişkiler geliştirme ve bu sayede Türkiye’nin etki ve kapasitesini arttırma politikaları izlemiştir. Ancak başlayan halk hareketleri, işbirliği yapılan hükümetlerin halk nezdinde sorgulanmasını beraberinde getirmiş ve bu durum da AK Parti politikalarının zarar görmesine neden olmuştur. Bununla birlikte özellikle Mısır gibi bölgenin en önemli devletlerinden birisinde AK Parti ideolojisinin kendisine yakın gördüğü Müslüman Kardeşlerin iktidarı alması ve Türkiye’nin kısa sürede bu değişimlere ayak uydurması en azından kısa vadede Türkiye’nin lehine olmuştur.

Suriye’de başlayan ayaklanmanın ilk dönemi düşünüldüğünde ise Türkiye’nin sağduyulu bir tutumla Suriye rejimine rehberlik yapma ve ilerleyen süreçte olası çatışma ihtimallerinin önlenmesi için çaba gösterme tutumu içerisinde olduğu görülmüştür. Bu noktada, önceki dönem iyi ilişkilerinin Türkiye’de karar alıcılar nezdinde kaybedilmeme kaygısı ve Erdoğan ile Esad arasındaki kişisel yakınlığın iki ülke ilişkilerindeki avantajlarının kullanılmak istenmesi fikri ağır basmıştır. Olaylar başlar başlamaz Türkiye tarafından en üst düzeyden Suriye ile irtibat kurma ve Esad’a yönelik bir takım telkinlerle süreci barışçıl bir şekilde sonlandırma politikası benimsenmiştir.

Türkiye’nin 2011 yılı itibarıyla dış politika yönetimi incelendiğinde üçlü bir yönetimin (Cumhurbaşkanı Abdullah Gül, Başbakan Recep Tayyip Erdoğan ve Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu) varlığı ve bu üç ismin de koordineli çalışması söz konusudur. Türkiye’nin önceki dönem itibarıyla Suriye ile ilişkilerden kaynaklı kazanımları çok açık bir biçimde mevcutken Türkiye’de karar alıcılar bu kazanımların sürekliliği noktasında fikir birliğinde olmuşlardır. Ancak bununla birlikte, başlayan halk hareketleri karşısında Suriye halkına yönelik hissedilen yakınlık da Suriye yönetiminden çeşitli reformların yapılarak halkın beklentilerine karşılık verilmesi istenmiştir.

Olayların başladığı Mart ayında Türkiye ilk resmî açıklamasını yaparak bu tutumunu ilan etmiştir. Dışişleri Bakanlığınca 25 Mart’ta yapılan basın açıklamasında şu ifadeler kullanılmıştır:

“Türkiye, köklü ve sarsılmaz bağlara sahip olduğu Suriye’nin huzur, refah ve istikrarı ile dost ve kardeş Suriye halkının mutluluk ve esenliğine büyük önem atfetmektedir. Suriyeli kardeşlerimizin reform sürecinin ilerletilmesi yönünde atacaklarını ilan ettikleri adımları yürekten destekliyoruz. Türkiye, reform süreci çerçevesindeki çalışmalara elinden gelen her türlü desteği vermeye ve katkıda bulunmaya hazırdır.”¹⁷⁹

Aynı şekilde Erdoğan da olayların başlamasından itibaren Esad’la sürekli olarak görüştüğünü ve kendisine Türkiye’nin önerilerini ve desteğini sunduğunu belirtmiştir.¹⁸⁰ Ayaklanmanın ilk ayları boyunca Türkiye’den lider düzeyinde benzer açıklamalar ve adımlar sürekli olarak tekrarlanmış, ancak Esad’ın bu yaklaşıma karşılığı Türkiye’yi tatmin etmemiştir. Bununla birlikte, Erdoğan’ın Suriye meselesinin bir dış politika olayı olmayıp Türkiye’nin iç meselesi olduğu açıklaması, Esad’la yakın dostluğunu sürekli olarak vurgulaması ve uluslararası müdahalenin Suriye için gereksiz olduğu ve reformlarla artan şiddetin kontrol altına alınabileceği söylemleri Türkiye’nin ve karar alıcıların genel algılarını ve olaylara yaklaşımını yansıtan beyanlar olmuştur.

Libya’da başlayan olayların kısa sürede bir uluslararası müdahale ihtimalini ortaya çıkartması ve NATO aracılığıyla bu müdahalenin gerçekleşmesi de Türkiye’de karar alıcıların Suriye’de de benzer bir olayın yaşanarak Türkiye’nin devreden çıkartılması ihtimali ile karşı karşıya gelmelerine neden olmuştur. Bölgesel bir yaklaşımı olan Türkiye’nin, Suriye üzerindeki inisiyatifini kaybetmek istememesi de uluslararası müdahale yerine diplomasi yoluyla Suriye’de olayların yatıştırılması çabalarının bir diğer nedenidir. Sonuç olarak, Türkiye, Suriye’de başlayan halk hareketlerinin başında bilhassa karar alıcıların genel dış politika algılarından ve sistemik sinyallerin yorumlanmasından yola çıkarak rejimin yanında, ancak rejimi de reformlara zorlamak suretiyle genel dış politikasını oluşturmuştur. Bununla birlikte, sonraki başlıkta incelenecek olan yerel faktörler de karar alıcıların bu hareket tarzını benimsemeleri noktasında etkili olmuşlardır.

¹⁷⁹ İnternet: “Suriye’deki Olaylar Hk.” (25 Mart 2011). Bakanlık Açıklamaları. *Dışişleri Bakanlığı*. Web: http://www.mfa.gov.tr/no_-82_-25-mart-2011_-suriye_deki-olaylar-hk_.tr.mfa adresinden 12 Aralık 2017’de alınmıştır.

¹⁸⁰ İnternet: “Erdoğan, Esad’la görüştü.”. (26 Nisan 2011). *Takvim*. Web: <https://www.takvim.com.tr/dunya/2011/04/26/erdogan-esadla-gorustu> adresinden 12 Aralık 2017’de alınmıştır.

2.2.2.3.2. Yerel Faktörler: İş Dünyası ve Kamuoyu

Suriye olaylarının birinci dönemi içerisinde Türkiye'nin dış politikasının belirlenmesinde etkili olan yerel faktörler olarak *iş dünyası* ile *kamuoyu* ön plana çıkmaktadır. Türkiye, statükodan yana bir tavır takınırken Esad'ı reform yapmaya zorlamış ve mevcut düzenin sürmesi adına uğraşmıştır. Bu politikanın belirlenmesinde etkili olan yerel faktörlerden birisi olarak iş çevreleri, Türkiye'nin Suriye ile yakaladığı ticaret hacminin ve Suriye'de sürmekte olan yatırımların güvende kalmasının sürdürülmesi noktasında bir duruş sergilemişlerdir.

Suriye'de ciddi ölçülerde yatırım yapan Türk iş adamları, krizin başlangıcında Hükümeti sorunlara çözüm bulması adına yönlendirirken, muhalefetle görüşmek de dahil olmak üzere ülkede güven ortamının sağlanmasını talep etmişlerdir.¹⁸¹ Önceki bölümde de değinilen Anadolu sermayesinin AK Parti iktidarı döneminde güçlenerek Türkiye'nin iyi ilişkiler kurduğu bölge ülkelerinde yaptıkları yatırımlar bu bağlamda bir baskı unsuru olarak ortaya çıkmıştır. Bununla birlikte, özellikle vizelerin kaldırılması sonrası başta Gaziantep olmak üzere Güneydoğu illerinin ekonomilerinin Suriye ile ilişkilere dayanması bu bölgelerdeki iş adamlarının da baskı unsuru olarak ortaya çıkması sonucunu doğurmuştur. Türkiye'nin birinci dönem Suriye politikası ele alındığında hem AK Parti'nin genel dış politika yaklaşımının hem de bölgesel dinamiklerin etkisiyle, Suriye'de yapılacak iyileştirmelerle sürecin atlatılması eğilimi ağır basmıştır.

Diğer taraftan kamuoyu nezdinde de özellikle Suriye'ye sınır bölgeler düşünüldüğünde, Suriye halkı ile olan bağlar bu ülkede güvenliğin ortadan kalkmaması adına Hükümete bir baskı unsuru oluşturmuştur. Son düzenlemelerle birbirlerine daha fazla yakınlaşan halklar, bu sürecin devamından yana tavır ortaya koymuş, bir taraftan Esad'a halkın beklentilerine karşılık vermesi yönünde baskı yapılmasını talep ederken, diğer taraftan da olası bir çatışma ortamına zemin hazırlanmaması istenmiştir.

Sonuç olarak, oldukça kısa süren birinci dönem itibarıyla yaşanan ani değişimler karşısında Türkiye'de hem karar alıcılar hem de yerel faktörler nezdinde bir bekleyiş ve mevcut durumun devam ettirilmesi eğilimi ortaya çıkmıştır. Ancak ilerleyen süreçte hem Suriye'deki olayların mahiyeti hem de ikili ilişkilerin en önemli unsurlarından birisi olan

¹⁸¹ İnternet: "Suriye'deki Kaos Türk İşadamlarını Vurdu". (27 Temmuz 2011). *TRT Haber*. Web: <http://www.trthaber.com/haber/ekonomi/suriyedeki-gelistmeler-isadamlarini-etkiledi-3771.html> adresinden 12 Aralık 2017'de alınmıştır.

liderler arası yakın ilişkiler değişmeye başlamış ve buna bağlı olarak da Türkiye'nin genel politikasında kaymalar yaşanmıştır.

2.2.2.4. İç Savaşın Başlangıç Evresinde Türkiye'nin Suriye Politikasının Genel Değerlendirilmesi: Rehber Ülke/Faydacı Statükoculuk Dönemi

2010 yılının son aylarıyla birlikte Kuzey Afrika ülkelerinde başlayan halk hareketlerinin etkisini arttırması ve nihayetinde Suriye'ye de sirayet etmesiyle başlayan birinci dönem, hem olayların gidişatı hem de Türk dış politikası adına bir geçiş süreci mahiyetinde geçmiştir. 2011 yılı sonbaharına kadar devam eden birinci dönem itibarıyla Türkiye, önceki dönem dış politikasını ve buna bağlı olarak kazanımlarını sürdürmek adına Çizelge.3.2.'de de gösterildiği gibi rejimin yanında ancak yol gösterici bir konum benimsemiştir.

Çizelge 2.2. Başlangıç Evresi Türkiye'nin Suriye Politikası

Bağımsız Değişken	Politika Seçenekleri	Ara Değişkenler	Bağımlı Değişken (Dış Politika Stratejileri ve Çıktıları)
• Arap Baharı sonucunda yaşanan rejim değişiklikleri • ABD'nin Suriye Politikası -Demokratik reformlar yapılarak halkın isteklerinin karşılanması • Rusya'nın Suriye Politikası -Olayların Rusya'ya komplo olarak değerlendirilmesi ve Esad'a destek	• Önceki dönem ilişkilerinin sürdürülmesi • Yeni strateji geliştirmek	• Karar Alıcıların Algıları -Suriye'de mevcut kazanımların korunması gerekliliği -İdeoloji gereği Suriye halkının yanında olma gerekliliği -Libya'daki gibi bir uluslararası müdahalenin Türkiye'ye zarar vereceği düşüncesi • MÜSİAD • Kamuoyu	• Suriye yönetimi ile diyalogu sürdürmek suretiyle, reform sürecinin başlatılmasında ve uygulanmasında rehberlik etmek (Faydacı Statükoculuk)

Dış politikanın oluşturulması noktasında ara değişkenlere yönelik gelen sistemik sinyaller ele alındığında, Mısır ve Tunus gibi ülkelerde yaşanan lider değişimleri ile ABD ve Rusya'nın Suriye politikaları öne çıkmıştır. Bir ülkede yaşanan rejim değişikliğinde, önceki dönemin ilişki ağları ve müttefiklik hatlarının yeni dönemde sürdürülmemesi bir risk olarak

belirmiştir. Diğer taraftan ABD de Esad yönetiminin demokratik reformlar yaparak halkın beklentilerine karşılık verilmesi isteği yumuşak bir tutum olmuştur. Ancak Rusya, olayları kendi ülkesine yönelik bir komplo olarak değerlendirerek Esad'ın mutlak suretle yanında olduğunu açıklayarak tutumunu en baştan ortaya koymuştur.

Türkiye için en uzun kara sınırına sahip ülke olan Suriye'de yaşanan gelişmelere kayıtsız kalmak gibi bir seçenek söz konusu olamayacağından, bir Suriye politikası benimsemek gerekli olmuştur. Bu noktada, önceki dönem işbirliği esaslı ilişkilerin sürdürülmesi ya da yeni bir strateji oluşturulması seçenekleri karar alıcılar tarafından değerlendirilmiştir. Suriye ile ilişkilerden kaynaklı olarak mevcut kazanımların sürdürülmesi gerektiği bu süreçte karar alıcıların olaylara temel yaklaşım noktası olurken, genel dış politika prensipleri gereği halkların demokratik taleplerinin de karşılanması gerektiği düşünülmüştür. Bununla birlikte, olası bir dış müdahalenin Türkiye'nin çıkarına olmayacağı algısı da önemli etmenlerden birisi olmuştur. Yerel faktörler bazında da benzer bir yaklaşım söz konusu olurken bilhassa ekonomi temelli kazanımların hem iş dünyası hem de kamuoyu nezdinde sürdürülmesi gerektiği düşünülmüştür.

Söz konusu algılar ve yerel faktörlerin olaylara yaklaşımı neticesinde, Türkiye önceki dönem ilişkilerinin sürdürülmesi esaslı Esad yönetimi ile sürekli diyalog halinde kalarak ülkede olası geçiş sürecine rehberlik etme politikası yürütmüştür. Bu noktada Türkiye, inisiyatifi kaybetmemek adına dış aktörlerin askerî müdahalelerinin önüne geçerek, ancak Suriye halkının da yanında kalarak Esad'la birlikte hareket etmeyi tercih etmiştir. Bu yaklaşım, Türkiye'nin genel dış politikasının bağımlı değişkeni olarak kabul edilen statükoculuk ilkesinin "faydacı" bir tutumla ele alındığını ve statükonun Türkiye'nin lehine olması nedeniyle korunmaya çalışıldığını göstermektedir.

3. ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: SURIYE İÇ SAVAŞI SIRASINDA TÜRKİYE’NİN SURIYE POLİTİKASININ ANALİZİ

Son dönem Türk dış politikasının en önemli meselelerinden birisi haline gelen Suriye İç Savaşı, Türkiye’nin her türlü dış politika aracını kullandığı ve süreç içerisinde müttefiklik ilişkilerini test ettiği bir gelişme olarak ortaya çıkmıştır. Bu haliyle Türk dış politikasının analizi için bir nevi laboratuvar ortamı sunan bu sürecin Türkiye’nin dış politika stratejileri bağlamında dönemlere ayrılarak incelenmesi gerçekçi bir analizin sağlanabilmesi adına faydalı olacaktır. Bu bağlamda, bu bölümde iki dönemli bir inceleme yapılarak, önce Türkiye’nin Esad karşıtı politika yürüttüğü 2011-2015 arası dönem, daha sonra da Türkiye’nin önceliğini PYD’nin Suriye’nin kuzey bölgelerindeki etkinliğini kırmaya verdiği 2015-2017 arası dönem neoklasik realist dış politika analizi modeli uygulanarak analiz edilecektir.

3.1. 2011-2015 Arası Dönemde Türkiye’nin Suriye Politikası

2011 yılının Mart ayında başlayan Suriye olayları, kısa sürede nitelik değiştirerek bir iç savaşa dönüşmüştür. Bu sürecin başında Suriye yönetimine geçiş için destek olmaya çalışan Türkiye, Esad yönetiminin atması gereken adımları atmaması ve Türkiye ile ilişkilerde gerginlikler yaşanması nedeniyle politikasını değiştirmiştir. Artık Suriye’de Esad’ın yönetimden uzaklaşması gerektiğini savunan Türkiye, bu politikası etrafında önemli adımlar atmıştır. Söz konusu politika 2015 yılına kadar Türkiye’nin temel Suriye politikası olmuştur. Çalışmanın bu bölümünde 2015’e kadarki süreçte Türk dış politikasının analizi yapılacaktır.

3.1.1. 2011-2015 Arası Dönemde Türkiye-Suriye İlişkileri

Davutoğlu’nun 2011 yılının Ağustos ayında yaptığı Şam ziyaretinden sonra gözle görünür bir biçimde gerilmeye başlayan iki ülke ilişkileri, bu tarihten sonra farklı krizler de yaşayarak sürekli olarak kötüleşmiştir. Bu noktada en kritik açıklama, Obama ile görüşükten sonra Erdoğan’dan gelmiştir. Türkiye’nin, Suriye yönetimi ile artık görüşecek bir şeyinin kalmadığını ve Esad rejimine güvenmediklerini açıklayan Erdoğan, böylelikle bir bakıma

ilişkilerde yeni bir dönemi başlatmıştır.¹⁸² İlerleyen süreçte gelen karşılıklı açıklamalar ilişkileri daha da gererken, Türkiye, Suriye'ye karşı yaptırım kararları almış,¹⁸³ Suriye de benzer bir karşılık vererek¹⁸⁴ iki ülke arasındaki 2011 öncesi kazanımlar neredeyse bütünüyle ortadan kalkmıştır.

Türkiye'nin bu dönemden sonra Suriye ile ilişkilerini iki temel esas üzerinden yürüttüğü söylenebilir. Bunlar, Suriye muhalefetiyle ilişkileri geliştirmek ve uluslararası kamuoyundan Suriye'ye yönelik baskıları arttırması için çaba harcamak şeklinde özetlenebilir. Hâlihazırda toplantılarını Türkiye'de yapan Suriye muhalefetinin, İstanbul'da SUK adı altında birleşmeleri önemli bir gelişme olmuştur. İlerleyen süreçte SUK'un askerî bir yapılanmaya giderek sahada aktif mücadeleye dahil olması da Türkiye'nin herhangi bir muhalefeti ile karşılaşmamıştır. Bununla birlikte, Türkiye'nin Suriye'de silahlı muhaliflere destek verdiği iddiası, Türkiye tarafından sürekli olarak reddedilmiştir. SUK ile ilişkilerini geliştiren Türkiye, Suriye hükümeti ile ilişkilerini kestikten sonra, SUK'un Suriye'nin meşru temsilcisi olarak tanınması adına politikalar izlemiştir.¹⁸⁵ BM ve Arap Birliği toplantılarında bu isteğini dile getiren Türkiye, politikasını süreç boyunca sürdürmüştür.

Türkiye'nin Suriye muhalefeti ile ilişkilerini geliştirmesi ve bu grupların askerî bir yapılanmaya gitmeleri, Türkiye'nin Suriye dışındaki ülkelerle de ilişkilerinin gerilmesine yol açmıştır. Özellikle Suriye'nin Dostları Grubu'nun Türkiye'de yaptığı toplantılar İran'ın tepkisini çekerken İran, Türkiye'yi "emperyalizmin taşeronu" olmakla suçlamıştır.¹⁸⁶ Böylelikle süreç, Türk dış politikasının en önemli olayı olmaya başlamıştır. Ayrıca Suriye

¹⁸² İnternet: "Başbakan Erdoğan'ın Obama görüşmesi sonrası açıklamaları". (21 Eylül 2011). *Hürriyet*. Web: <http://www.hurriyet.com.tr/basbakan-erdoganin-obama-gorusmesi-sonrasi-aciklamalari-18786674> adresinden 13 Aralık 2017'de alınmıştır.

¹⁸³ 30 Kasım 2011 tarihinde Davutoğlu tarafından açıklanan 9 maddelik yaptırım kararları için bkz. İnternet: Türkiye'den Suriye'ye dokuz maddelik yaptırım". (30 Kasım 2011). *El-Cezire Türk*. Web: <http://www.aljazeera.com.tr/haber/turkiyeden-suriyeye-dokuz-maddelik-yaptirim> adresinden 13 Aralık 2017'de alınmıştır.

¹⁸⁴ Suriye'nin Türkiye yaptırımlarına karşı misillemesi için bkz. İnternet: Türk yaptırımına Suriye'den misilleme geldi". (5 Aralık 2011). *Radikal*. Web: <http://www.radikal.com.tr/dunya/turk-yaptirimina-suriyeden-misilleme-geldi-1071538/> adresinden 13 Aralık 2017'de alınmıştır.

¹⁸⁵ İnternet: "Dışişleri Bakanı Davutoğlu Suriye Ulusal Koalisyonu Başkanı Jarba'yı kabul etti". (9 Temmuz 2013). *Bakanlık Açıklamaları*. Web: <http://www.mfa.gov.tr/disisleri-bakani-davutoglu-suriye-ulusal-koalisyonu-baskani-jarbayi-kabul-etti.tr.mfa> adresinden 13 Aralık 2017'de alınmıştır.

¹⁸⁶ İnternet: "Türkiye emperyalizmin taşeronu oldu". (3 Nisan 2012). *Cumhuriyet*. Web: <http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/diger/332204/ Turkiye-emperyalizmin-taseronu-oldu.html> adresinden 13 Aralık 2017'de alınmıştır.

yönetimi tarafından da Türkiye, Suriye'ye komplo kurmakla suçlanmış ve Türkiye'nin eylemleri savaş ilanı olarak yorumlanmıştır.¹⁸⁷

Türkiye, kendisine yönelik eleştirileri kabul etmemekle birlikte Suriye muhalefetine yakın tutumunu süreç boyunca sürdürmeye devam etmiştir. Söz konusu grupların Suriye yönetimi ile girdikleri mücadele düşünüldüğünde, Türkiye'nin bu gruplarla birlikte hareket etmesi, onların Türkiye'de faaliyet göstermelerine izin vermesi ve uluslararası alanda bu grupların savunuculuğunu yapması, iki ülke ilişkilerinin tamamen koptuğu ve Türkiye'nin Esad yönetiminin devrilerek yeni ve meşru olarak gördüğü bir yönetimle yeni komşuluk ilişkileri kurmak istediği sonucuna varılmaktadır.

Türkiye'nin Suriye stratejisinin bir diğer boyutu da Suriye yönetimine yönelik uluslararası baskıların artırılması şeklindedir. Suriye'de yaşananlar karşısında Esad karşıtı bir politika izleyen Türkiye, bu politikasını desteklemek ve Esad yönetimi üzerinde bir baskı kurabilmek adına oldukça aktif bir politika benimsemiş ve uluslararası platformlarda konuyu sürekli olarak gündeme getirmiştir. Türkiye'nin bu yaklaşımı, 24 Ocak 2012 tarihli Dışişleri Bakanlığı açıklamasında şu şekilde dile getirilmektedir:

“Ulaştığı endişe verici boyutlar ışığında, bölgesel barış ve güvenliği de tehdit eden bir nitelik kazanan Suriye'deki durum karşısında ilgili tüm uluslararası aktörler tek sesle ve kararlılıkla hareket etmelidir. Bu bakımdan, Arap Ligi Bakanlar Konseyi'nin BM Genel Sekreteri, diğer bölgesel devletler ve BM Güvenlik Konseyi üye devletleriyle temaslarını artırma kararını isabetli buluyoruz.”¹⁸⁸

Türkiye, Suriye'de yaşananlar hakkında eleştirel kararların alındığı Arap Ligi Dışişleri Bakanları Konseyi'ni bu tutumu nedeniyle desteklerken sonraki aşamalar için de yol göstermiştir.

Dışişleri Bakanlığı üzerinden bu stratejisini uygulamaya koyan Türkiye, Suriye'de yaşananları insanlığa karşı suç şeklinde tanımlayarak BM Güvenlik Konseyi'nin Suriye konusunda daha aktif olmasını talep etmiştir.¹⁸⁹ Hemen her gelişmede BM'yi harekete

¹⁸⁷ İnternet: “Suriye'ye göre Türkiye'nin yaptığı savaş ilanı”. (3 Nisan 2012). *Pressmedya*. Web: <http://www.pressmedya.com/?aType=haber&ArticleID=7863> adresinden 13 Aralık 2017'de alınmıştır.

¹⁸⁸ İnternet: Dışişleri Bakanlığı. (24 Ocak 2012). “Arap Ligi Dışişleri Bakanları Konseyi'nin 22 Ocak 2012 Tarihinde Suriye Konusunda Aldığı Karar Hk.” *Bakanlık Açıklamaları*. Web: http://www.mfa.gov.tr/no_26_-24-ocak-2012_-arap-ligi-disisleri-bakanlari-konseyi_nin-22-ocak-2012-tarihinde-suriye-konusunda-aldigi-karar-hk_.tr.mfa adresinden 13 Aralık 2017'de alınmıştır.

¹⁸⁹ İnternet: Dışişleri Bakanlığı (4 Şubat 2012). “BM Güvenlik Konseyi'nin Suriye Konusunda Bir Kez Daha Karara Ulaşamaması Hk.” *Bakanlık Açıklamaları*. Web: http://www.mfa.gov.tr/no_-38_-4-subat-2012_-bm-

geçmeye çağırın Türkiye, yaptırım kararlarını veto eden Rusya ve Çin ile de çeşitli temaslarda bulunmak suretiyle bu ülkeleri ikna etmeye çalışmıştır.¹⁹⁰ Türkiye'nin de etkisi olduğu kabul edilen BM Genel Kurul kararıyla ülkede şiddetin sona erdirilmesi talep edilirken eski BM Genel Sekreteri Kofi Annan, BM ve Arap Ligi'nin Suriye özel temsilcisi olarak atanmıştır.¹⁹¹

2012 yılının Haziran ayına kadar baskısını daha çok BM ve Arap Ligi üzerinden yapan Türkiye, 22 Haziran'da Türk jetinin Suriye tarafından düşürülmesiyle hem stratejisine askerî araçları eklemiş hem de NATO'yu da sürece dahil etmek adına girişimlere başlamıştır. NATO üzerindeki ağırlığını kullanmaya çalışan Türkiye, her ne kadar bir askerî müdahale noktasında harekete geçmemiş olsa da NATO'dan hava savunması için Patriot füzeleri getirtmiştir.¹⁹²

Türkiye'nin BM nezdindeki girişimlerine karşın Suriye'ye yaptırım öngören kararların Rusya ve Çin vetoları ile reddedilmesi, Türkiye'nin Suriye'de kullanılan kimyasal silahlar konusunu daha fazla dile getirmesi stratejisine başvurmasına neden olmuştur. Bu konudaki iddialarını yüksek sesle dile getiren Türkiye, yukarıda da bahsedilen ABD ve Rusya Federasyonu'nun bu konuda ortak hareket etmelerini memnuniyetle karşılamıştır.¹⁹³ Ancak Suriye'nin taahhütleri yerine getirmeyerek yeniden kimyasal silahları kullandığını savunan Türkiye, bu politikasını yürütmeye devam etmiştir.

2014 yılına gelindiğinde Suriye iç savaşının en önemli gündem maddesi olarak ön plana çıkan gelişme, PYD ve DAES'in artan etkinliği olmuştur. Kuzey Suriye'den Esad güçlerinin çekilmesiyle bu bölgeleri, PKK'nın Suriye uzantısı olan PYD doldurmaya başlamıştır. Bununla birlikte, DAES de birlikte savaştığı diğer gruplardan ayrılarak kendi başına bir

[guvenlik-konseji nin-suriye-konusunda-bir-kez-daha-karara-ulasamamasi-hk .tr.mfa](http://www.mfa.gov.tr/guvenlik-konseji-nin-suriye-konusunda-bir-kez-daha-karara-ulasamamasi-hk.tr.mfa) adresinden 13 Aralık 2017'de alınmıştır.

¹⁹⁰ İnternet: “Başbakan Erdoğan, Moskova'da”. (18 Temmuz 2012). *HaberRus*. <http://haberrus.com/politics/2012/07/18/basbakan-erdogan-moskovada.html> adresinden 13 Aralık 2017'de alınmıştır.

¹⁹¹ İnternet: “Kofi Annan Suriye özel temsilcisi olarak atandı”. (24 Şubat 2012). *NTV*. <https://www.ntv.com.tr/dunya/kofi-annan-suriye-ozel-temsilcisi-olarak-atandi.fsULVNt17U2Q6OvkDO63UA> adresinden 13 Aralık 2017'de alınmıştır.

¹⁹² İnternet: “Türkiye'ye Patriot füzeleri gönderiliyor”. (4 Aralık 2012). *BBC Türkçe*. Web: http://www.bbc.com/turkce/haberler/2012/12/121204_nato_patriot_update3.shtml adresinden 13 Aralık 2017'de alınmıştır.

¹⁹³ İnternet: Dışişleri Bakanlığı. (14 Eylül 2013). “Suriye'de Rejimin Elindeki Kimyasal Silahların Tasfiyesi Konusunda ABD ve RF Arasında Sağlanan Mutabakat Hk.”. *Bakanlık Açıklamaları*. Web: http://www.mfa.gov.tr/no_-245_-14-eylul-2013_-suriye_de-rejimin-elindeki-kimyasal-silahlarin-tasfiyesi-konusunda-abd-ve-rf-arasinda-saglanan-mutabakat.tr.mfa adresinden 13 Aralık 2017'de alınmıştır.

mücadeleye girişmiş ve kısa sürede Rakka başta olmak üzere önemli kent merkezlerinde alan hâkimiyeti sağlamıştır. Türkiye bu gelişmelerden memnun olmazken, o sırada devam eden çözüm süreci nedeniyle PYD’li yetkililerle görüşerek Türkiye’nin çekinceleri anlatılmıştır. DAES’ konusunda da Türkiye terörle mücadele noktasında devam eden görüşleri üzerinden konuya yaklaşmıştır.

Bu süreçte önemli gelişmelerden birisi olarak Cenevre-2 Konferansı toplanmıştır. Birincisi 30 Haziran 2012’de toplanan ve Suriye’de bir geçiş hükümeti kurulmasını öngören Konferansın ikincisi daha geniş katılımı gerçekleştirirken Suriye yönetiminden de temsilciler katılmıştır. Siyasî bir çözüm bulma fikrinin ağır bastığı konferansta önemli bir netice ortaya çıkmamıştır. Ancak bu konferansta Suriyeli ve Türk Bakanların konuşmaları ilişkilerin genel durumu hakkında son durumu yansıtmıştır. Suriye’nin Türkiye dahil komşularının teröristlere destek verdiğini söyleyen Muallim, “Erdoğan olmasaydı bunların hiçbirisi olmazdı. Sihrin bir gün sihirbaza döneceğini bilmiyorlardı, terörün dini yoktur.” şeklinde ifadelerle Suriye’de gelen noktadan Türkiye’yi sorumlu tutmuştur.¹⁹⁴ Davutoğlu da bu sürecin öncelikli hedefinin tarafların karşılıklı rızasıyla, tüm güvenlik ve istihbarat kurumları da dahil olmak üzere tüm icra yetkisine sahip bir geçiş hükümeti kurulması olduğunu, öte yandan, meşruiyetini ve ülkede otoriteyi sağlama becerisini kaybetmiş bir lider ve onun yakın çevresi ile elleri kana bulaşmış kişilerin yönetimde yerlerinin olamayacağını altını çizerek Esad ve yöneticilerinin Suriye’nin geleceğinde yerleri olmadığını belirtmiştir.¹⁹⁵ Bu açıklamalar, tarafların birbirlerini sürecin sorumlusu olarak görmelerinin yanı sıra çözüm noktasında da keskin fikirlere sahip olduklarını ortaya koymaktadır. Dolayısıyla bu sırada yaşanan PYD merkezli gelişmelerin Türk dış politikasında öncelik teşkil etmediği iddia edilebilir.

2014 yılı boyunca Suriye’de yoğun çatışmalar yaşanmış; Suriye ordusu, DAES, YPG ve diğer silahlı gruplar arasında mücadele sürmüştür. Bu süreçte Suriye ordusu önemli kayıplar verirken, DAES ve YPG etki alanlarını sürekli olarak genişletmeye devam etmişlerdir. Özellikle DAES’in bölgede inisiyatifi ele geçirmesi ve uyguladığı propaganda teknikleri,

¹⁹⁴ İnternet: “Montrö’deki Cenevre-2 Konferansı gergin başladı”. (22 Ocak 2014). *Hürriyet*. Web: <http://www.hurriyet.com.tr/montrodeki-cenevre-2-konferansi-gergin-basladi-25623620> adresinden 14 Aralık 2017’de alınmıştır.

¹⁹⁵ İnternet: Dışişleri Bakanlığı. (22 Ocak 2014). “Dışişleri Bakanı Davutoğlu “Suriye halkını daha parlak bir gelecek bekliyor. Türkiye bu yolda onların yanında yer alacaktır”. *Güncel Gelişmeler*. Web: <http://www.mfa.gov.tr/disisleri-bakani-davutoglu-suriye-halkini-daha-parlak-bir-gelecek-bekliyor-turkiye-bu-yolda-onlarin-yaninda-yer-alacaktır.tr.mfa> adresinden 14 Aralık 2017’de alınmıştır.

uluslararası kamuoyunun dikkatini bu terör örgütüne çekerken Suriye iç savaşı ikincil önemde gibi görünmeye başlamıştır. Buna bağlı olarak ABD öncülüğündeki uluslararası koalisyon, DAEŞ'le mücadele başlatırken, Suriye krizi uluslararası askerî bir nitelik kazanmıştır. Türkiye, Esad karşıtı politikalarını sürdürürken özellikle ABD'nin DAEŞ'le savaş konusunda YPG'yi öne çıkartması, rahatsızlıklar yaratmaya başlamıştır. YPG'nin 15 Haziran 2015'de son olarak DAEŞ'den Tel Abyad'ı alarak buraya yerleşmesi, Türkiye için önemli bir kırılma noktası olmuş, Türkiye içerisinde yaşanan gelişmelerle birlikte değerlendirildiğinde yeni bir sürecin başlamasına neden olmuştur.

Suriye iç savaşının ikinci evresi genel olarak değerlendirildiğinde, Türkiye için en önemli önceliğin Esad'ın yönetimden uzaklaştırılarak Suriye'de yeni bir yönetim anlayışının kurulması olduğu görünmektedir. Bu politika nedeniyle iki ülke arasındaki tüm ilişkiler koparken taraflar birbirlerini suçlamış hatta zaman zaman askerî seçeneklerin masaya geldiği durumlar yaşamışlardır. Ancak ilerleyen süreçte iç savaşın dinamiklerinin değişmesi ve farklı aktörlerin devreye girmesi Türkiye'nin dış politikasını gözden geçirmesine neden olmuştur. Sonraki başlıklarda Türkiye'nin 2011-2015 arası Suriye politikasının analizi yapılacaktır.

3.1.1.1. 2011-2015 Dönemi Bağımsız Değişkenleri: Değişim Odaklı Sistemik Sinyaller

Suriye iç savaşının ikinci dönemi itibarıyla Türkiye'nin politikası üzerinde etkili olan sistemik sinyaller ele alındığında, uluslararası sistemin yapısında tek kutupluluktan Rusya ve Çin'in artan etkinliği ile çok kutupluluğa doğru başlayan dönüşüm ile güç dağılımının ve dışsal tehdit algılarının değişmesine neden olan bir takım olaylar ön plana çıkmaktadır. Bunlar genel olarak değerlendirildiğinde, 2003 yılında işgal edilen Irak'tan Amerikan askerlerinin tamamen çekilmesi, Arap Baharı'nın etkisini sürdürdüğü ülkelerden birisi olarak Libya'da, NATO komutasında gerçekleşen askerî müdahale, ve Arap Baharı sonrası ortaya çıkan yeni yönetimlerin benzer ideolojik temeller üzerine kurulması önemli gelişmeler olarak kabul edilebilir. Türkiye'nin bu süreçteki dış politikası da bu gelişmeler ve uluslararası sistemde yaşanan dönüşümler karşısında ortaya çıkan küresel ve bölgesel belirsizliklerle mücadele edebilmek adına dizayn edilmiştir.

İlk önemli uluslararası gelişme olarak, 2009 yılında başkanlık görevine başlayan Obama'nın en önemli seçim vaatlerinden birisi olan Irak'tan ABD askerilerinin çekilmesi süreci, 2011

yılı itibarıyla tamamlanmıştır. 2003 yılından bu yana Irak'ta fiilen bulunan ABD, bölge güç dağılımı hususunda önemli bir konumda bulunmuştur. Dolayısıyla Irak'tan çekilmesi, bu dağılımın ve bölge dengelerinin değişmesine neden olmuştur. Her ne kadar Irak'ın Kuzey bölgesinde bir Kürt yönetimi ortaya çıksa da merkezî hükümetin İran'a yakınlığı nedeniyle bu, İran'ın lehine bir durum söz konusu olmuştur. Bununla birlikte, Suriye yönetimi ile de yakın ilişkileri bulunan İran'ın mezhep temelli bir güç odağı haline gelmesi, bölgede önemli bir durum ortaya çıkartmıştır. Türkiye, İran'la 2000'li yıllarla birlikte işbirliği temelli ilişkiler kurmuş olsa da bu durum, Türkiye'nin bölgesel politikalarında yeni bir yapılanmayı da beraberinde getirmiştir. Suriye'deki halk hareketlerinin ilk döneminde Esad'ın yanında yer alarak çeşitli reformlarla halkın isteklerine karşılık verilmesi tavsiyeleri, Esad yönetiminin İran'la daha fazla yaklaşması ve bu ülkenin Suriye üzerindeki etkisini arttırmasıyla uygulamaya geçmemiş ve yukarıda bahsedilen Türkiye'nin Suriye ile ilişkilerinde dönüşümlerin yaşanmasına neden olmuştur. Türkiye'nin Güneydoğu sınır bölgesinde bu denli bir denge değişiminin ortaya çıkması, Türk dış politikasına yönelik sinyaller göndermiştir. Bu sinyallerin değerlendirilmesi noktasında sonraki başlıkta incelenecek olan ara değişkenlerin belirleyiciliği ön plana çıkmış ve Türkiye aleyhine bozulan dengeyi değiştirmek adına dış politikalar üretmiştir.

2011 yılı Şubat ayı içerisinde Libya'da başlayan halk hareketleri, oldukça kısa süre içerisinde silahlı bir niteliğe bürünmüştür. Ülkede rejim kuvvetleri ve Ulusal Geçiş Konseyi yapısı altında birleşen muhalifler, Libya'yı fiilen ikiye bölmüştür. Bu süreçte önce Libya'ya yaptırımlar içeren BM Güvenlik Konseyi kararı¹⁹⁶ daha sonra da Libya'da uçuşa yasak bölge kurulmasını ve sivil ölümlerinin engellenmesi için her türlü tedbire başvurulabileceğini belirten kararlar alınmıştır.¹⁹⁷ Bu karara istinaden NATO, hızlı bir biçimde askerî planlamalara başlamış ve nihayetinde Fransız uçaklarının 19 Mart'ta başlattığı hava operasyonlarına sekiz NATO üyesi daha destek vererek Libya'ya askerî müdahale başlatılmıştır. Söz konusu müdahaleye BM Şartı'na açıkça bir ihlal olduğu, gerekli prosedürlerin yerine getirilmediği ve bir oldubitti ile Libya'ya girildiği gibi çok sayıda

¹⁹⁶ Bkz. İnternet: UN Security Council. (26 Şubat 2011). "Resolution 1970". Web: [http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/1970\(2011\)](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/1970(2011)) adresinden 13 Aralık 2017'de alınmıştır.

¹⁹⁷ Bkz. İnternet: UN Security Council. (17 Mart 2011). "Resolution 1973". Web: [http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/1973\(2011\)](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/1973(2011)) adresinden 14 Aralık 2017'de alınmıştır.

eleştirilse de sonuç değişmemiş¹⁹⁸ ve Libya lideri Muammer Kaddafi'nin 21 Ekim'de linç edilerek öldürüldüğü süreç başlamıştır. Bu olay, uluslararası sistemde bir askerî müdahale seçeneğinin sürekli olarak bir ihtimal olarak varlığını ve büyük devletlerin gerektiğinde uluslararası hukuka rağmen buna başvurabileceklerini göstermesi açısından oldukça önemli bir örnek olmuştur.

Türkiye'nin başlangıçta karşı çıktığı Libya müdahalesi, ilerleyen süreçte Türk dış politikası adına önemli bir gelişme olmuştur. NATO'nun Libya'da askerî müdahalesinin NATO'nun görevleri arasında olmadığını belirten Erdoğan, bunun emperyal bir proje olduğunu savunmuştur.¹⁹⁹ Ancak NATO içerisinde yapılan toplantılarda Türkiye, Libya'nın idaresi noktasında Libyalılardan başkasının bulunmaması ve bütün komutanın NATO'ya bırakılması şartlarıyla müdahaleye onay vermiştir.²⁰⁰

Libya konusunda yaşananlar ve bir dış müdahalenin ortaya çıkması, hem küresel hem de bölgesel anlamda önemli etkiler doğurmuştur. Buna göre, ABD öncülüğündeki Batı gerektiğinde askerî tedbirlere başvurmak suretiyle çıkarlarını savunmakta, bölgesel bazda da Libya gibi zengin kaynaklara sahip bir ülkenin fiilen ikiye bölünmesi ve farklı gruplar arasında yaşanan mücadele gerekçesiyle bir güç boşluğunun ortaya çıkması söz konusudur. Arap Baharı bir bütün olarak değerlendirildiğinde silahlı çatışmaların arttığı durumlarda BM Güvenlik Konseyi'nin dahi olaylara müdahale gibi bir seçeneğe onay vermediği görülmüştür. Suriye meselesinde de benzer bir tutumun oluşabileceği, bu bağlamda başta Türkiye olmak üzere pek çok devletin bu seçeneği de dış politikalarında yer vermelerine neden olmuştur.

Libya meselesinin Türkiye açısından bir diğer önemli sonucu da yaklaşık 25 bin çalışanı ve milyar dolarlık yatırımların bulunduğu Libya'da yaşananların Türkiye'nin bu kazanımlarını ortadan kaldırması ve bu ihtimalin Suriye için de gerçekleşebileceği riskini ortaya çıkarması olmuştur. Buna göre Türkiye de önceliklerini belirleme noktasında yeni adımlar atma

¹⁹⁸ Libya müdahalesinin uluslararası hukuka aykırılığı ile ilgili kaynak için bkz. Sak, Y. (2015). "Uluslararası Hukukta İnsancıl Müdahale ve Libya Örneği: Suriye'de Yaşanan ya da Yaşanacaklar için Dersler". *Uluslararası İlişkiler*. 11(44), 121-153.

¹⁹⁹ İnternet: "Erdoğan: NATO'nun Libya'da Ne İşi Var". (28 Şubat 2011). *NTV*. Web: <https://www.ntv.com.tr/turkiye/natonun-libyada-ne-isi-var.6VO1xU5PmkGhAGJtyRD3qA> adresinden 14 Aralık 2017'de alınmıştır.

²⁰⁰ İnternet: "Türkiye'nin Libya politikasına eleştirisi". (26 Mart 2011). *Deutsche Welle Türkçe*. Web: <http://www.dw.com/tr/t%C3%BCrkiye'nin-libya-politikas%C4%B1na-ele%C5%9Ftiri/a-14943958> adresinden 14 Aralık 2017'de alınmıştır.

girişimlerine başlamıştır. Bu bağlamda, Türkiye 2011 yılı içerisinde Şangay İşbirliği Örgütü'ne diyalog ortağı statüsünde başvuru yapmıştır.²⁰¹

Arap Baharı'nın etkilediği ve yönetimini değiştirdiği ülkelerde yeni kurulan hükümetlerin daha çok Müslüman Kardeşler gibi İslamcı gruplarca yönetilmesi, bölgede farklı dinamiklerin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Bu hükümetlerin başta Mısır olmak üzere Sünni gruplardan oluşması ve Türkiye ile ilişkilerine önem vererek bunu geliştirme iradesi ortaya koymaları, ABD'nin Irak'tan çekilmesi sonrası İran üzerinde toplanan gücün dengelenmesi adına oldukça önemli olmuştur. Bu durum, karar alıcılarda Suriye'de de Esad'ın devrilmesi sonrasında ülkeyi yönetecek olan grubun benzer nitelikler taşıyabileceği hususunda bir inanç ortaya çıkartmıştır. Bu noktada, Türkiye'nin Suriye muhalefetiyle yakın ilişkiler kurma gayreti ve bunlara ev sahipliği yapması bu yaklaşımın bir uygulaması olarak kabul edilebilir.

Uluslararası sistemin büyük devletlerinin politikalarının da bölge politikalarında ilgili devletlerin dış politikalarına yönelik birer sistemik sinyal olarak kabul edilebileceğinden hareketle, ABD ve Rusya Federasyonu'nun da Suriye'ye yönelik bu dönem politikalarını değerlendirmek gerekmektedir. Buna göre ABD, 2011-2015 yılları arasında Suriye'de zaman içerisinde farklılaşan bir politika izlemiştir. Obama yönetimi altında geçen süreçte, geçmiş dönemlerden kalma ABD karşıtlığının giderilmesi ve bölgede bozulan imajın düzeltilmesi öncelikli amaç olmuştur. Bu bağlamda, Irak'tan Amerikan askerî varlığının tamamen çıkartılması önemli bir adım olmuştur. Bununla birlikte, doğrudan ABD çıkarlarının tehdit edilmediği durumlarda askerî araçları kullanmamak da genel politikanın bir parçası olarak kabul edilmiştir.

Suriye iç savaşına dair ABD dış politikası incelendiğinde de bu tutumların önemli bir yer tuttuğu belirtilebilir. Genel olarak Arap Baharı sürecini ve özelde Suriye'de yaşananları halkların demokratik hak talepleri olarak değerlendiren ABD, yalnızca söylem düzeyinde kalarak Esad'dan reform programları başlatmasını ve buna uymasını istemiştir. Ancak rejimin gösterileri bastırmak için silah kullanması ve çok sayıda can kaybının yaşanması sonrası ABD, bu politikasını değiştirerek Esad'ın bulunmadığı yeni bir Suriye yönetimi

²⁰¹ İnternet: "Türkiye, Şanghay'a "diyalog ortağı" oluyor". (2 Kasım 2011). *HaberRus*. Web: <http://haberrus.com/politics/2011/11/02/turkiye-sanghay-diyalog-ortagi-oluyor.html> adresinden 14 Aralık 2017'de alınmıştır.

kurulması gerektiğini belirtmiştir.²⁰² Esad'a istifa çağrısından sonra genel müdahil olmama politikasını sürdüren ABD, Suriye'de kimyasal silah kullanımı söylentileri üzerine 21 Ağustos 2012'de kimyasal silahların ABD'nin kırmızı çizgisi olduğunu ve bunun kullanılması halinde Amerika'nın askerî sorumluluğunu da kullanmak dair her türlü adımı atacağını ilan etmiştir.²⁰³ Bu ilan, son derece önemli bir gelişme olurken süreç içerisinde Türkiye'nin Suriye'yi sürekli olarak kimyasal silah kullanımı ile suçlamasının ABD'den bir müdahale talebi şeklinde yorumlandığı iddia edilebilir. Nihayetinde ABD tarafından da bu iddialar kabul edilmiş, 13 Haziran 2013'de Amerikan Ulusal Güvenlik Danışmanı Ben Rhodes tarafından önceki bir yıl içerisinde Suriye yönetiminin kimyasal silah kullandığının farklı kaynaklarca ispatlandığını açıklamıştır.²⁰⁴ Aynı açıklamada Rhodes, Suriyeli muhaliflere artık daha fazla destek olunacağını ve Esad güçleriyle mücadele edebilmeleri için silah sağlanacağını da belirtmiştir.²⁰⁵ Böylelikle ilerleyen süreçte Türkiye'nin de eleştirilerine neden olan, başta PYD olmak üzere Türkiye'nin düşman gördüğü grupların silahlandırılma süreci başlamıştır. Suriye iç savaşına dair askerî bir adım atan ABD'nin bu süreci daha fazla tımandırmaması adına devreye giren Putin, Suriye'deki kimyasal silahların çıkarılması konusunda ABD'ye taahhütte bulunmuş ve iki ülke bu konuda Eylül ayında anlaşmışlardır.

ABD adına Suriye politikasını etkileyen bir diğer gelişme ise yukarıda da bahsedilen El-Kaide devamı olan DAESH'in, Suriye'de 2014 yılı ile birlikte giriştiği eylemler ve var olan mülteci krizinin bir devamı olarak Avrupa ülkelerinde başlayan DAESH tehdidi olmuştur. Terörle mücadele konusunda oldukça hassas olan ABD, DAESH'in etkinliğinin artması ile birlikte olaylara daha aktif bir biçimde müdahil olmuş ve bir uluslararası koalisyon aracılığıyla DAESH'e yönelik hava harekâtına başlamıştır. Böylelikle dış müdahale sürecinin başladığı Suriye iç savaşı da yeni bir evreye girmiştir. DAESH'le savaşma söylemi, Esad yönetimi tarafından da sahiplenilirken bu durum rejimin elini güçlendirmiştir. Ancak

²⁰² İnternet: "Assad must go, Obama says". (18 Ağustos 2011). *Washington Post*. Web: https://www.washingtonpost.com/politics/assad-must-go-obama-says/2011/08/18/gIQAelheOJ_story.html?utm_term=.143326376b01 adresinden 15 Aralık 2017'de alınmıştır.

²⁰³ İnternet: "Syria crisis: Obama warns on chemical weapons". (21 Ağustos 2012). *The Guardian*. Web: <https://www.theguardian.com/world/middle-east-live/2012/aug/21/syria-crisis-weapons-obama-live> adresinden 15 Aralık 2017'de alınmıştır.

²⁰⁴ İnternet: "Timeline of Syrian Chemical Weapons Activity, 2012-2017". (17 Kasım 2017-Last Update). *Arms Control Association*. Web: <https://www.armscontrol.org/factsheets/Timeline-of-Syrian-Chemical-Weapons-Activity> adresinden 15 Aralık 2017'de alınmıştır.

²⁰⁵ İnternet: "White House: Syria crosses 'red line' with use of chemical weapons on its people". (14 Haziran 2013). *CNN*. Web: <http://edition.cnn.com/2013/06/13/politics/syria-us-chemical-weapons/index.html> adresinden 15 Aralık 2017'de alınmıştır.

Türkiye müdahalenin kara ayağında YPG'nin fazlasıyla ön plana çıkmasından rahatsızlık duymuştur. İlerleyen süreçte bu durum, Türkiye'nin ABD ile ilişkilerinde sorunlara neden olacak ve Türkiye'nin genel politikasında değişimler yaşanmasını sağlayacaktır. Sonuç olarak 2011-2015 arası ABD'nin Suriye politikası değerlendirildiğinde, Esad karşıtlığıyla söylem bazında yürütülen politikanın, DAES'in devreye girmesiyle değişmeye başlaması ve önceliğin terörle mücadeleye verilmesi şeklinde belirlenerek Esad'ın ikinci plana alındığı bir süreç yaşanmıştır. Bu politikanın ABD müttefiki olarak Türkiye'nin politikasına dair yarattığı dışsal sinyaller ise Türkiye'yi tercih yapmak durumunda bırakmış; ABD politikaları çizgisine göre kendi politikalarını revize etmek ya da çıkarlarını ve bölge tahayyülünü ön plana çıkartarak yeni durum karşısında önlemlerini almak Türkiye'nin dış politika tercihleri olmuştur. Bu noktada seçimin sonraki başlıkta analiz edilecek olan ara değişkenlerin belirleyiciliğiyle nasıl yapıldığı ayrıca incelenerek 2015 yılına kadarki Türk dış politikası değerlendirilecektir.

Bir diğer büyük güç olan Rusya Federasyonu, Suriye'de olayların başlamasından itibaren sürekli olarak Esad yönetiminin yanında yer alarak rejimin devrilmesinin engellenmesi noktasında ciddi bir çaba sarf etmiştir. Rusya'nın bu politikasının temel nedenleri önceki bölümde anlatıldığı için burada tekrarlanmayacaktır. Ancak 2011 yılı içerisinde yaşanan bir takım olayların Rusya'nın Suriye politikasında daha aktif olması sonucunu doğurduğu belirtilmelidir. Bu gelişmelerden ilki, Arap Baharı sonrasında devrilen liderlerin yerine gelen hükümetlerin Rusya ile ilişkilerine mesafe koymalarıdır. Örneğin, Mısır'da Mübarek'le iyi ilişkileri bulunan Rusya, Mursi döneminde aynı yakınlığı kuramamıştır. Ayrıca Libya konusunda sivil ölümlerinin engellenmesi adına veto etmediği Güvenlik Konseyi kararını fırsat bilen Fransa, İngiltere ve ABD, kısa sürede Libya'da rejim değişikliğine giden müdahaleyi başlatmışlar ve yeni kurulan hükümet, Rusya ile geçmiş dönemde geçerli olan pek çok ekonomik ve askerî anlaşmayı iptal etmiştir. Böylelikle Rusya, veto etmediği bir karardan ötürü ciddi zararlara uğramıştır.²⁰⁶ Bu gelişme, Rusya'nın dış müdahale seçeneğini Suriye için bir alternatif olarak reddedilmesi politikası geliştirmesine neden olmuştur.

Ortadoğu bölgesinde önemli bir müttefikini kaybetmek istemeyen Rusya, Suriye'deki Tartus askerî üssü sayesinde varlığını da yitirmemek için bu süreçte Suriye'ye yardım etmiştir. Diplomatik, ekonomik ve askerî yardımlarla bu süreci ilerleten Rusya, Güvenlik

²⁰⁶ Erşen, E. (2016). "Rusya'nın Suriye Politikası: Fırsatlar, Riskler ve Tehditler". H. B. Yalçın, B. Duran (Editörler). *Küresel ve Bölgesel Aktörlerin Suriye Stratejileri*. İstanbul: SETA, 155.

Konseyi'ndeki veto hakkını da kullanmak suretiyle Esad yönetiminin direnmesini ve savaşı kaybetmemesini sağlamıştır.²⁰⁷ Suriye'de yaşananları Rusya'ya yönelik bir komplo olarak gören Putin, bu komployu bertaraf edebilmek adına olaylar ilerledikçe daha etkin bir politika yürütmüştür. Suriye politikasının uluslararası sistemde Rusya'nın konumunu güçlendirmek adına büyük stratejinin devamı olduğu da iddia edilebilir. 2013-2014 döneminde Rusya agresif bir politika yürütmüş, Ukrayna'da lider değişikliği ile birlikte Kırım'ın da ilhakını sağlamıştır. Böylelikle yakın çevresinde sonuçları Rusya için olumsuz olabilecek gelişmelerin önüne geçmeye çalışan Putin, bu stratejinin bir devamı olarak Suriye politikasını uygulamıştır.²⁰⁸

Suriye'ye yönelik uluslararası müdahalenin gündeme geldiği 2013 yılında da inisiyatifi alan Rusya, ABD ile anlaşarak kimyasal silahların toplanmasını sağlamıştır. Bununla birlikte, DAESH tehdidine ağırlık vererek uluslararası kamuoyunun dikkatini Esad'dan DAESH'e çevrilmesini sağlamaya çalışan Rusya, bu politikasında da kısmen başarılı olmuştur. İlerleyen süreçte, ABD'nin daha aktif olarak Suriye'ye müdahil olması ve Esad rejiminin zayıflamasıyla birlikte 2015 yılının Eylül ayında doğrudan olaylara dahil olan Rusya, Suriye yanlısı politikasını her koşulda sürdüreceğini de göstermiştir. Sonuç olarak, Suriye'ye dair oluşturulacak her türlü stratejide Rusya faktörünün de hesaba katılmasını sağlayan Putin, Türkiye'nin dış politikasında da önemli bir yer tutmuştur. Türkiye'de karar alıcılar Suriye konusunda adım atarken Rusya'nın bu noktada nasıl bir tavır takınacağı önemli belirleyici unsurlardan birisi olmuştur. Sonraki başlıkta ara değişkenler üzerinden tüm bu süreç ve Türkiye'nin dış politika uygulamaları incelenecektir.

3.1.1.2. 2011-2015 Dönemi Ara Değişkenleri

2011 yılının Ağustos ayından itibaren Suriye politikasını değiştiren Türkiye, önceliğini Esad'ın yer almadığı yeni bir yönetimin kurulmasına vermiştir. Esad yönetimi ile ciddi krizler yaşayan Türkiye'nin bu süreçte attığı adımların belirlenmesi, sistemik sinyallerin nasıl değerlendirildiğinin, karar alıcıların algıları ve yerel faktörlerin etkileri ile mümkün olmuştur.

²⁰⁷ Kelkitli. (2016). 359.

²⁰⁸ Erşen. (2016). 162.

3.1.1.2.1. Karar Alıcıların Algıları

2011 sonrası süreç, ilk olarak sistemik unsurlar üzerinden değerlendirildiğinde, değişen bölgesel dengelerin karar alıcıları Türkiye'nin konumunu güçlendirmek adına yeni açılımlarda bulunmaya ittiği söylenebilir. Bu noktada, bölgesinde güçlü ve oyun kurabilen bir Türkiye tahayyülü olan Erdoğan, Davutoğlu'nun da genel dış politika algısından hareketle, Suriye'de inisiyatifin kaybolmasından rahatsızlık duymuştur. Bölgede ortaya çıkan yeni tabloda fazlasıyla güç kazanan İran'ın dengelenmesi adına en azından Suriye'de Esad'sız bir yeni yönetim isteği ağır basmıştır. Bu yaklaşım ilerleyen süreçte İran'la olan ilişkilerde de gerilimlere yol açacaktır.

Arap Baharı sonrasında özellikle Mısır'da Müslüman Kardeşlerin iktidara gelmesi ve bunu takip eden süreçte Mısır lideri Mursi'nin Erdoğan'la yakın ilişkiler içerisine girmesi, Türkiye'nin Irak merkezli gelişmeler dolayısıyla İran'a kaybettiği avantajın, yeni kurulan yönetimlerin hem Şii karşıtlığı hem de Türkiye'ye yakınlık duymaları nedeniyle geri kazanabilmesi ihtimalini doğurmuştur. Esad'ın Nusayri kimliğine yapılan vurgu ve İran'ın Suriye'deki gelişmeleri ilk andan itibaren bir komplo olduğu vurgusu, Türkiye'de karar alıcıların yeni Suriye politikasını şekillendiren etmenlerden birisi olmuştur. Türkiye tarafından uzunca bir süre boyunca reddedilen mezhep merkezli Suriye okuması, nihayetinde 25 Mayıs 2013 tarihinde bizzat Davutoğlu tarafından açıklanmıştır. Davutoğlu, "Esad, Hizbullah ve İran'ın desteğiyle Bekaa'ya uzanan bir Nusayri-Şii kuşağı oluşturma çabasına girdi" şeklindeki açıklamasıyla Türkiye'nin Suriye politikasının önemli bir kaynağını beyan etmiştir.²⁰⁹ Bu noktada, Türkiye'nin Sünni kimliğiyle hareket etmekten ziyade, İran'ın öncülüğünü yaptığı İran'dan başlayarak Irak, Suriye ve Lübnan'a uzanan bir hatta Şiilik temelli yönetimlerin bölgesel güç dengesini değiştirmesini önlemek adına bir politika yürüttüğü ve Esad giderse yerine gelecek olan yeni yönetimin bu hattı kırabileceği beklentisi içerisinde olduğu söylenmelidir.

Türkiye'nin Suriye politikasında karar alıcılara yönelik olarak alınan bir diğer sistemik sinyal de ABD'nin Esad karşıtı politikalar izlemesi olmuştur. Henüz 2011 yılının Ağustos ayında Esad'ın Obama tarafından istifaya çağırılması, Türkiye'de, ABD yönetiminin Suriye'de Esad'ın gitmesi adına aktif bir politika yürüteceği şeklinde algılanması sonucunu

²⁰⁹ Taştekin. (2015). 251.

doğurmuştur.²¹⁰ Bölge politikaları üzerinde son derece geniş bir etki alanına sahip olan ABD'nin Suriye'de yönetimi değiştireceği beklentisi, Türkiye'nin de bu konuda oldukça ısrarcı olmasına ve süreç içerisinde tutumunu sertleştirmesine neden olmuştur. Davutoğlu'nun ABD'nin kimyasal silahları kırmızı çizgi olarak kabul ettiğini ilanından yalnızca üç gün sonra, 24 Ağustos 2012 tarihinde, katıldığı bir televizyon programında Esad yönetiminin artık çok fazla bir süresinin kalmadığı ve sürecin sonuna geldiği şeklindeki beyanı da Türkiye'nin bu beklentisini göstermiştir.²¹¹ Ancak ilerleyen süreçte ABD yalnızca kimyasal silahlar konusunda olaya doğrudan müdahil olurken, bu konunun da Rusya ile anlaşılabilir halledilmesi Türkiye'nin beklentilerini boşa çıkartmıştır. Daha sonraları DAES tehdidi karşısında uluslararası koalisyonla Suriye'ye hava operasyonu başlatan ABD'nin PYD ile kurduğu ilişkiler, bu sürecin daha da çıkmaza girmesine neden olurken Türkiye-ABD ilişkilerinde de gerilimli bir dönemi başlatmıştır.

Sistemik bazda değerlendirildiğinde Türkiye'de karar alıcıların Esad karşıtı bir politika yürütmeleri, yukarıda bahsedildiği gibi İran lehine bozulan bölgesel dengeler ve ABD'den Suriye'de Esad'a karşı gelecek hamleler üzerinden kurgulanmıştır. Söz konusu politika belirlenirken karar alıcılar nezdinde belirleyici olan bir diğer unsur da karar alıcıların genel ve dış politikaya dair algılarıdır. AK Parti iktidarının genel dış politika prensiplerinden olan komşularla sıfır sorun yaklaşımının Suriye olaylarıyla birlikte geçerliliğini yitirmesinden sonra Türkiye'de karar alıcılar konunun özü olarak gördükleri insanî bir tutum sergilemeye başlamıştır.

Bölge halklarıyla olan tarihsel ve kültürel bağlar ön plana çıkartılırken, Türkiye'nin bu süreçte rejimlerin değil halkların yanında olduğu vurgusu karar alıcılar tarafından sıklıkla dile getirilmiştir. Göstericilerin üzerine rejim kuvvetlerince ateş açılması ile başlayan ve kimyasal silahların kullanılmasına kadar giden süreçte Türkiye, Esad yönetimini katliam yapmakla suçlarken sürekli olarak Suriye halkının yanında olduğunu beyan etmiştir. Dönemin Başbakanı Erdoğan'ın Suriye'nin Türk uçağını düşürmesinden sonraki 26 Haziran

²¹⁰ Demir, İ. (2017). *Overconfidence and Risk Taking in Foreign Policy Decision Making: The Case of Turkey's Syria Policy*. New York: Palgrave Macmillian, 74-75.

²¹¹ İnternet: "Davutoğlu Esad'a ömür biçti". (24 Ağustos 2012). *NTV*. Web: https://www.ntv.com.tr/turkiye/davutoglu-esada-omur-bicti,Nsez_e7zmEO7uz5O9Pv6hw adresinden 18 Aralık 2012'de alınmıştır.

2012 tarihindeki ilk Meclis grup toplantısında yaptığı açıklamalar bu vurgular etrafında şekillenmiştir:

“AK Parti olarak 2002 yılı sonunda görevi devraldığımızda, Türkiye’nin mevcut sorunlarını bakış açısıyla, koordinasyonla çözebileceğimizi gördük. Ekonominin, demokratikleşmenin, dış politikanın iç içe geçmiş alanlar olduğunu, birbirini doğrudan etkilediğini ifade ettik. Biz 9,5 yıl boyunca hep bu anlayışla hareket ettik. Dış politikada aktif tutum sergiledikçe ekonomimiz büyüdü. Ekonomimiz büyüyünce dış politikada elimiz güçlendi. Bu doğrudan reformlarımıza sosyal kalkınmaya yansdı. Hiç kimse şunu söyleyemez. Türkiye içine kapansın, yanı başında olup bitenleri seyretsin, Türkiye tribünde kalsın. Bu anlayış bizim yakın tarihimizde zaman zaman iktidara egemen olmuştur. Ama böyle dönemlerde Türkiye hiçbir ilerleme kaydedememiştir. Türkiye merkezinde bulunduğu çok geniş coğrafyada, komşularla aynı gönül dilini konuşan bir ülkedir. Komşularına, akrabalarına, kardeşlerine sırtını dönen bir ülkenin, onların sevincine kederine kayıtsız kalan bir ülkenin, özellikle de Türkiye’nin bu coğrafyada büyümesi kalkınması söz konusu olamaz.”²¹²

Erdoğan’ın bu konuşması hem genel algılarını ortaya koyarken hem de Türkiye’nin Suriye politikasının şifrelerini göstermiştir. Suriye krizi öncesi dış politikanın önceliğinin ekonomiyi de kalkındırmak olduğunu açıklayan Erdoğan, Türkiye’nin mutlak suretle aktif bir politika izlemesi gerektiğini ve bunu yaparken de tarihsel ve kültürel bağların olduğu bölge halklarının sıkıntılarını önceleyen bir anlayışla hareket edilmesi gerektiğini belirtmiştir. Türkiye’nin Esad’ın karşısında, ancak Suriye halkının yanında bir dış politika izlemesi de bu algıyla doğrudan alakalı olmuştur. Aynı konuşmada Türkiye’nin emperyal heveslerle değil Suriye halkıyla olan akrabalık hukuku üzerinden hareket ettiğini belirten Erdoğan bu bağlamda insanî kriz içerisindeki Suriye halkına Türkiye’nin kapılarının sonuna kadar açık olduğunu da söylemiştir. Bu noktada, Erdoğan ve Davutoğlu’nun bu süreçte Türkiye’nin rejimleri değil insanları tercih ettiklerini açıklamaları da genel yaklaşımı yansıtmaları bakımında önemlidir.²¹³

Türkiye’nin iç savaş öncesi Suriye politikasını belirleyen en önemli etmenlerden birisi olan Erdoğan’ın Esad ile yakın ilişkileri, tersi şekilde Türkiye’nin iç savaş sırasındaki politikasında da kendisini göstermiştir. Yakın dostluğunu kullanarak Esad üzerinde etkili

²¹² İnternet: “Başbakan’dan tarihi Suriye kararı”. (26 Haziran 2016). *Hürriyet*. Web: <http://www.hurriyet.com.tr/basbakandan-tarihi-suriye-karari-20847316> adresinden 19 Aralık 2017’de alınmıştır.

²¹³ Ertem, H. S. (2017). “Reflections of Beliefs and Worldviews of the Turkish Ruling Elite on Syria Crisis”. In F. Aksu and H. S. Ertem (Eds.). *Analyzing Foreign Policy Crises in Turkey: Conceptual, Theoretical and Practical Discussions*. London: Cambridge Scholars Publishing, 115-116.

olmak isteyen Erdoğan'ın, Esad'dan beklediği karşılığı bulamaması ve Esad'ın her türlü uyarıya rağmen halkına karşı silah kullanan bir lidere dönüşmesi de Erdoğan'ın Suriye politikasına bakışında etkili olmuştur. Esad'ın kendisini oyaladığını açıklayan Erdoğan, Türkiye'nin her türlü yapıcı tavrına karşın Esad'ın bildiğini yapmaya devam ettiğini ve bu nedenle uluslararası toplumun da bunu bilerek hareket etmesi gerektiğini savunmuştur.²¹⁴ Başbakan Yardımcısı Hüseyin Çelik de bu süreci şu şekilde aktarmıştır:

“Beşar Esad kendi evinde yangın çıkardı. Bizim kendi halkına silah kullanan bir Beşar Esad'la sorunumuz var. Ama bizim Suriye halkıyla herhangi bir sorunumuz yok. Sayın Başbakanımız kaç kere aradı ve uyardı, Dışişleri Bakanı'nı gönderdi. Sayın Davutoğlu gitti uyardı. Ama Esad bizi de, dünyayı da oyaladı.”²¹⁵

Türkiye'de karar alıcıların bu noktada Esad tarafından oyalandığı algısı ve kendilerine verilen sözlerin tutulmaması, Suriye'de söz konusu politikanın izlenmesinde etkili olmuştur. Esad Türkiye'nin gözünde artık uzlaşmaz bir isim haline gelmiştir.

Karar alıcıların 2011-2015 arası uyguladığı Suriye politikasına etki eden algıların oluşmasındaki önemli unsurlardan birisi de dönem itibarıyla iç politika yaklaşımıdır. Türkiye'nin 1980'li yıllardan itibaren en önemli meselelerinden birisi olan PKK bölücü terör örgütünün faaliyetleri, AK Parti döneminde devletin Kürt temsilcilerle aradaki sorunları çözme adına girişimlerde bulunmak suretiyle sonlandırılmaya çalışılmıştır. Söz konusu süreç “çözüm süreci” adı altında açıklanırken, devlet yetkilileri başta hükümlü Abdullah Öcalan olmak üzere PKK sorumlularıyla ve Halkların Demokratik Partisi (HDP) yönetim kadrosuyla görüşerek bir yol haritası belirlenmeye çalışılmıştır. AK Parti'nin izlediği bu politika, Türkiye'nin özellikle Suriye meselesinde PYD merkezli olan gelişmelere yönelik uygulamalarında kendisini göstermiştir. Sonraki bölümde incelenecek olan 2015 sonrası dönemin Türkiye adına en önemli argümanın, Türkiye'nin kuzeyinde bir terör koridorunun kurulmasının önlenmesi olduğu düşünüldüğünde bu dönem itibarıyla içeride yaşanan çözüm sürecinin Suriye politikasında önceliğin Esad'a verilmesi hususunda algıları etkilediği iddia edilebilir.

²¹⁴ İnternet: “Ankara'nın Esad planı.” (9 Şubat 2012). *Takvim*. Web: <https://www.takvim.com.tr/siyaset/2012/02/09/ankaranin-esad-planı> adresinden 19 Aralık 2017'de alınmıştır.

²¹⁵ İnternet: “Hüseyin Çelik: Saftirik Bir Ülke Değiliz” (21 Mart 2012). *Haberler*. Web: <https://www.haberler.com/huseyin-celik-biz-saftirik-bir-ulke-degiliz-3467333-haberi/> adresinden 19 Aralık 2017'de alınmıştır.

Çözüm sürecinin Suriye politikasında nasıl etkili olduğunu incelemek adına bu sürecin genel hatlarıyla açıklanması daha faydalı olacaktır. İlk kez 28 Aralık 2012 tarihinde bir televizyon programında Öcalan’la devletin istihbarat yetkilileri aracılığıyla görüşüğünü ve artık terörün ülke gündeminden çıkartılması gerektiğini belirten Erdoğan’ın bu açıklamaları, çözüm sürecinin başlangıcı olarak kabul edilebilir.²¹⁶ İlerleyen günlerde söz konusu görüşmeler daha sıklıkla yapılırken dönemin muhalefet partilerinden olan BDP’nin çeşitli temsilciler aracılığıyla Öcalan’la görüşmesi sağlanmıştır. Süreç ilerlerken öncelikli olarak gündeme gelen konu, PKK’nın silah bırakması olmuş ve bizzat Erdoğan tarafından bunun gerçekleşmesi halinde sınır dışına çıkacak örgüt unsurlarına müdahalede bulunulmayacağı belirtilmiştir. Ayrıca kendilerinin bu konuda samimi olduklarını da belirten Erdoğan, Öcalan’la görüşmeleri kastederek bunu gösterdiklerini ve provokasyonların olabileceğini, ancak bütün tarafların dikkatli olması gerektiğini söylemiştir.²¹⁷ Karar alıcıların en üst mertebeden başlattığı bu politika, ilerleyen aylarda önemli adımların da atılmasını sağlamıştır. Öcalan’ın 2013 Nevruz’unda Diyarbakır’da mektubunun okunması ve silahlı unsurların sınır dışına çekilmesi mesajı, “Akil İnsanlar” adı verilen bir heyetin ülke çapında süreci halka anlatmak için başlattıkları geziler ve son olarak bölge valilerine olası askerî operasyonlar için izin verme yetkisinin tanınması bu bağlamda önemli adımlardan olmuştur.

Hükümet tarafından bu adımlar atılırken PKK sorumlularından Murat Karayılan, 8 Mayıs’tan itibaren silahlı unsurların Türkiye’den ön şartsız bir biçimde çekileceğini açıklamıştır.²¹⁸ Bu açıklamadan sonra başlatılan geri çekilme süreci oldukça sancılı olurken, hükümet de bir taraftan çeşitli adımlar atmış ve bir “demokratikleşme paketi” açıklamıştır. Ancak karşılıklı suçlamalar gelirken Erdoğan, örgütün çok sınırlı bir biçimde geri çekildiğini söylemiş, PKK da Hükümetin atması gereken adımları atmamakla suçlamıştır. Bu süreçte Türkiye’de çok önemli başka iç gelişmeler yaşanmış, Gezi Parkı protestoları ve yıl sonunda 17-25 Aralık operasyonları gerçekleşmiştir. Bu gelişmeler sırasında Öcalan’ın mesajları

²¹⁶ İnternet: “Erdoğan: İmralı ile görüşmeler devam ediyor”. (28 Aralık 2012). *Radikal*. Web: <http://www.radikal.com.tr/politika/erdogan-imrali-ile-gorusmeler-devam-ediyor-1114417/> adresinden 20 Aralık 2017’de alınmıştır.

²¹⁷ İnternet: “Müzakere ve operasyon.”. (10 Ocak 2013). *Takvim*. Web: <https://www.takvim.com.tr/siyaset/2013/01/10/muzakere-ve-operasyon> adresinden 20 Aralık 2017’de alınmıştır.

²¹⁸ İnternet: “PKK’dan çekilme açıklaması”. (25 Nisan 2013). *Hürriyet*. Web: <http://www.hurriyet.com.tr/pkkdan-cekilme-aciklamasi-23129824> adresinden 20 Aralık 2017’de alınmıştır.

dikkat çekerken özellikle 17-25 Aralık operasyonlarını bir darbe olarak tanımlaması ve darbenin karşısında yer alacaklarını belirtmesi²¹⁹ önemli olmuştur.

2014 yılı boyunca süreç devam ederken, bir taraftan Öcalan'la görüşmeler sürmüş diğer taraftan da PKK yetkilileri ile HDP Milletvekilleri çeşitli açıklamalar yapmıştır. Özellikle Haziran ayına kadar geçen dönemde karşılıklı suçlamalar yapılırken süreç kopma noktasına gelmiştir. Bu sırada Suriye'de yaşanan gelişmelerin de etkisi görünmeye başlamıştır. Ancak Haziran ayında Hükümet yeni bir adım atarak çözüm sürecini canlandırmıştır. Bu politikanın hukuksal zemine oturtulması adına bir kanun çıkartılmış, Akil İnsanlar yeniden aktif bir rol almışlardır. HDP ile yapılan görüşmelerde de PKK'nın yol kesme ve mahkeme kurma gibi illegal faaliyetleri sonlandırma garantisi alınmıştır.

DAEŞ'in PYD kontrolündeki Ayn el-Arab'ı kuşatması, Türkiye'deki süreci de yakından ilgilendirmiştir. Türkiye'nin DAEŞ'e destek verdiği iddiaları, PKK ve HDP tarafından sıklıkla dile getirilmiş ve bu yaklaşım PKK'nın silah bırakması gibi gündemdeki konuları etkilemiştir. Ancak Öcalan-Hakan Fidan görüşmeleri süreci yeniden canlandırırken karşılıklı şartlar ortaya konarak ilerleme sağlanabileceği belirtilmiştir. Hükümetten 10 maddelik bir demokratikleşme programının uygulanması talep edilmiş ve bununla bağlantılı olarak da Öcalan, PKK'nın silahlı mücadeleye son vermesini istemiştir. Bu talep oldukça kritik bir gelişme olurken 40 yıla yaklaşan silahlı terör örgütünün faaliyetlerinin son bulması gibi bir ihtimal belirlemiştir. Ancak "İç Güvenlik Paketi" adı verilen, Türkiye'de güvenliğin düzenlenmesini içeren kanun tasarısı, sorunlara neden olmuştur. HDP yetkilileri bunun sürece zarar vereceğini belirtirken AK Parti'nin bundan vazgeçmesini ve 10 maddelik programı uygulamasını istemiştir. Bu sırada Türkiye'nin Suriye içerisindeki toprağı olan Süleyman Şah Türbesi'nin bir askerî operasyonla taşınarak PYD kontrolü altındaki Eşme Köyü'ne taşınması gerçekleşmiştir.²²⁰

Yukarıda bahsedilen 10 maddenin ön şart olarak kabul edilmesi tartışmaları sürerken bunun yerine Hükümet ve HDP yetkililerinin bulunduğu bir ortamda maddelerin kabul edildiğinin açıklanmasının yeterli olacağı görüşülmüş ve buna istinaden 28 Şubat 2015 tarihinde

²¹⁹ İnternet: "Baluken: Öcalan 17 Aralık'a 'sürece darbe' diyor". (12 Ocak 2014). *Hürriyet*. Web: <http://www.hurriyet.com.tr/baluken-ocalan-17-aralika-surece-darbe-diyo-25552548> adresinden 20 Aralık 2017'de alınmıştır.

²²⁰ İnternet: "Süleyman Şah'ın yeni yeri Eşme, Kürt güçlerinin kontrolünde". (22 Şubat 2015). *Radikal*. Web: <http://www.radikal.com.tr/turkiye/suleyman-sahin-yeni-yeri-esme-kurt-guclerinin-kontrolunde-1299001/> adresinden 20 Aralık 2017'de alınmıştır.

Dolmabahçe Sarayı'nda taraflar basına açık bir görüşme gerçekleştirmişlerdir.²²¹ Ancak beklenen olmamış, taraflar ortak bir metinde uzlaşmazken Cumhurbaşkanı Erdoğan, bu gelişmeden rahatsızlığını bildirmiştir. Dolmabahçe görüşmeleri sırasında dile getirilen izleme heyeti gibi oluşumların kurulması gecikmiş ve bu sırada PKK tarafından silah bırakma kongresinin ancak Öcalan'ın bulunduğu bir toplantıda alınabileceği açıklaması gelmiştir.²²² Son derece olumsuz gelişmelerle büyük yara alan çözüm süreci, seçim dönemine girilmesiyle birlikte daha fazla gerginlikleri de beraberinde getirmiştir. Seçimler sırasında propagandasını Erdoğan karşıtlığı üzerine inşa eden HDP'nin seçimlerden sonra PKK tarafından yasal temsilci olmadığına açıklanması önemli olmuştur. Silah bırakma çağrısının HDP'den gelemeyeceğini ve mevcut durumda hükümlü konumda bulunan Öcalan'ın da bunu yapamayacağını ilan edilmesi çözüm sürecine ciddi bir darbe vurmuştur.²²³ İlerleyen günlerde yaşanan bir takım silahlı saldırılar ve en son Suroç'ta DAEŞ'li bir canlı bombanın düzenlediği terör saldırısıyla Türkiye, askerî önlemleri devreye sokmuştur. Bu sırada hem DAEŞ'e hem de PKK/YPG'ye karşı operasyonlara başlayan Türkiye'nin kendi topraklarındaki terör unsurlarını da temizleme süreci başlamıştır.²²⁴ Böylelikle 2012 yılı sonlarında başlayan çözüm süreci, 2015 yılının Temmuz ayı itibarıyla tamamen sona erdirilmiştir.

Türkiye'nin en köklü sorunlarından birisi olan bölücü PKK terör örgütü ve örgütün gerçekleştirdiği terör faaliyetleri, 40 yıla yaklaşan bir süredir sürekli olarak iç ve dış politikanın gündeminde kalmıştır. Dış politika özelinde değerlendirildiğinde bilhassa Türkiye'nin komşularıyla olan ilişkilerinde ciddi sorunlara neden olan PKK'nın, gündemden çıkartılması adına 2012 yılında bir süreç başlatılmıştır. Üç yıla yakın süren bu süreçte Hükümet bu sorunun barışçıl yollardan çözümü için bir politika ajandası belirlemiş ve buna göre hareket etmiştir. Devletin güvenlikçi bakış açısı, yerini bu süreçte diyaloga bırakarak

²²¹ İnternet: "Ortak açıklamanın tam metni". (28 Şubat 2015). *El-Cezire Türk*. Web: <http://www.aljazeera.com.tr/haber/ortak-aciklamanin-tam-metni> adresinden 20 Aralık 2017'de alınmıştır.

²²² İnternet: "Cemil Bayık'tan Öcalan koşulu: Apo kongreye gelmezse silah bırakmayız". (11 Mart 2015). *HaberTürk*. Web: <http://www.haberturk.com/gundem/haber/1052180-cemil-bayiktan-ocalan-kosulu-apo-kongreye-gelmezse-silah-birakmayiz> adresinden 20 Aralık 2017'de alınmıştır.

²²³ İnternet: "KCK: Silah bırakma iradesi bize ait". (12 Haziran 2015). *Radikal*. Web: <http://www.radikal.com.tr/turkiye/kck-silah-birakma-iradesi-bize-ait-1378056/> adresinden 20 Aralık 2017'de alınmıştır.

²²⁴ İnternet: "24 Temmuz'dan bu yana PKK ve IŞİD'e yönelik hava operasyonları". (13 Ağustos 2015). *Hürriyet*. Web: <http://www.hurriyet.com.tr/24-temmuzdan-bu-yana-pkk-ve-isisde-yonelik-hava-operasyonlari-29803280> adresinden 20 Aralık 2017'de alınmıştır.

terör örgütü temsilcileriyle görüşmek suretiyle süreç yönetilmiştir. Aynı dönemde devam eden Suriye iç savaşına yönelik Türkiye'nin politikası da bu süreçten etkilenmiştir.

Yukarıda bahsedilen Suriye'nin kuzey bölgelerinden rejim kuvvetlerinin çekilmesi sonrası buralarda idarî yapılanmalar kuran PKK'nın Suriye kolu PYD'ye yönelik 2015'e kadarki Türkiye'nin politikası, çözüm süreci paralelinde gerçekleşmiştir. Bununla birlikte PKK'nın da Türkiye'deki çözüm sürecini fırsata çevirerek örgütün Suriye yapılanmasının güçlendirilmesi adına bunu kullandığı da belirtilmelidir.²²⁵ Suriye'de önemli bir alan hâkimiyeti sağlayan PYD'nin, Türkiye'deki çözüm süreci ile birlikte yetkililerle doğrudan temaslar kurması söz konusu olmuştur. Bu temasları yürüten genellikle PYD lideri Salih Müslim olmuş, Müslim 2015'e kadar Türkiye'ye bilindiği kadarıyla dört defa gelmiştir.²²⁶ Böylesi bir temasın söz konusu olabilmesinin önündeki en temel engel, Türkiye'nin terör örgütü unsurlarıyla doğrudan görüşmesi suretiyle aşılabılmış ve bu sayede Müslim üzerinden PYD ile de temas kurulabilmiştir. Türkiye'nin PKK ile görüşmesinin PYD'nin önünü açtığını açıklayan Müslim²²⁷, ilk defa 25 Temmuz 2013 tarihinde Türkiye'ye gelmiştir. Dışişleri'nin kendisini davet ettiğini ve Suriye'de Kürtlere insanî yardımların ulaştırılabilmesi adına Türkiye'nin üç sınır kapısı açacağını söylemiştir.²²⁸ Daha sonra 12 Ağustos'ta tekrar Türkiye'ye gelen Müslim, MİT ve Dışişleri Bakanlığı yetkilileriyle görüşmüş ve kendisine Türkiye'nin beklentileri aktarılmıştır. Buna göre, PYD'den Esad yönetimiyle bütün ilişkilerini koparması, ÖSO öncülüğündeki Suriye muhalefeti ile ilişkilerini düzeltmesi, ki bunun için gerekirse Türkiye'nin de yardımcı olabileceği, belirtilmiştir. PYD'nin özerklik konusundaki tutumunun gözden geçirilmesi ve PKK ile arasına mesafe koyarak elde ettikleri silahların kesinlikle PKK'nın eline geçmemesi istenmiştir.²²⁹

²²⁵ İnternet: Kaya, E. Ünal, B. (23 Eylül 2013). "Çözüm Süreci Kronolojisi, 28 Aralık 2012-22 Eylül 2013". *Bilgesam*. Web: <http://www.bilgesam.org/incele/1201/-cozum-sureci-kronolojisi--28-aralik-2012-22-eylul-2013/#.Wjt-imhl-M8> adresinden 21 Aralık 2017'de alınmıştır.

²²⁶ Salih Müslim'in Türkiye'ye gelişine dair resmî bir karşılama prosedürü olmadığı için ulusal basına yansıyan ve yetkililerce doğrulanan ziyaretler burada verilmiştir.

²²⁷ İnternet: "Salih Müslim: Türkiye'de PKK ile görüşmeler PYD'nin önünü açıyor". (7 Mayıs 2013). *BBC Türkçe*. Web: http://www.bbc.com/turkce/haberler/2013/05/130506_salih_muslim adresinden 21 Aralık 2017'de alınmıştır.

²²⁸ İnternet: "3 kapının açılması için söz aldık". (30 Temmuz 2017). *Milliyet*. Web: <http://www.milliyet.com.tr/3-kapinin-acilmasi-icin-soz-aldik/siyaset/detay/1743347/default.htm> adresinden 21 Aralık 2017'de alınmıştır.

²²⁹ İnternet: "Ankara'dan Salih Müslim'e 3 net mesaj". (14 Ağustos 2013). *Haber7*. Web: <http://www.haber7.com/guncel/haber/1061922-ankaradan-salih-muslim-e-3-net-mesaj> adresinden 21 Aralık 2017'de alınmıştır.

PYD ile ilişki kuran Türkiye, böylelikle Suriye’de önemli bir aktörün Türkiye ile koordineli bir politika izlemesi adına uğraşmıştır. Türkiye’de bu sırada devam eden çözüm sürecinin karar alıcıların üzerindeki psikolojik baskı ortamını kaldırması ve bu sayede terör örgütü ile doğrudan bağlantısı olan bir yapı ile birlikte hareket edebilmenin önü açılmıştır. Her ne kadar PYD, Türkiye’nin beklentilerini karşılamaktan uzak davransa da sürecin yeniden canlandığı 2014 yılında Müslim ile doğrudan görüşmeler başlamıştır. Ayn el-Arab’daki DAESH kuşatması altındaki PYD, yardımların Türkiye’den gelebilmesi için talepte bulunmuş ve bunun için Müslim Türkiye’ye gelmiştir. Türkiye aynı şartları sunarken bunun kabul edilmemesi ilişkilerin gerilmesine neden olmuştur. Davutoğlu söz konusu süreci şu şekilde ifade etmiştir:

“Benim Dışişleri Bakanlığım döneminde Dışişleri Müsteşar Yardımcımız, Salih Müslim ile görüştü. Ne yazık ki o zaman yapılan hataların bedelini şimdi Kobani’de Kürt kardeşlerimiz ödüyor. O zaman PYD’ye söylenen çok açık bir mesaj vardı: ÖSO ile birlikte davranın. Kuzey kuşağında teröre ve rejime izin vermeyin, birlikte çalışın. Aranıza mesafe koyun ve Türkiye ile iyi ilişkiler geliştirin. Eğer bunlar yapılmış olsaydı; ÖSO ile PYD, Suriye muhalefetine katılmış olsaydı rejimle işbirliği yapmak yerine, IŞİD alanda böylesine, bu kadar bir güç bulamazdı.”²³⁰

Davutoğlu bu açıklamasıyla hem Türkiye’nin PYD’ye yönelik tutumunu hem de beklentilerini açıklamıştır. Ancak PYD’nin zaman içerisinde Türkiye’nin beklentilerinin dışında bir tavır takınması sorunlara yol açmış ve hatta ilerleyen süreçte Türkiye’nin tehdit algısında kaymalar yaşanmasına kadar bu durum ilerlemiştir.

Çözüm süreci dönemi karar alıcıların algıları bakış açısından genel olarak değerlendirildiğinde, başta Erdoğan ve Davutoğlu olmak üzere bu sürecin bir fırsat olarak görüldüğü ve buna istinaden Türkiye’nin dış politika seçeneklerine alternatifler yaratmaya yaradığı söylenebilir. Bölücü terör örgütünün bu süreçle birlikte Türkiye’nin gündeminden çıkartılması çabaları beraberinde örgütün dış unsurlarıyla birlikte bölge politikasında bir mesafe alınabileceği algısı dış politikada etkili olmuştur. Söz konusu sürecin yaşanmamış olması halinde geleneksel tehdit algısının Suriye’nin kuzeyinde kurulan PYD idarî yapısına yönelik engelleyici bir politika izlenmesine neden olması muhtemeldir. Bunun yerine, Türkiye’de karar alıcılar iç politikadan kaynaklı algılarıyla farklı bir politika uygulamasını tercih etmişlerdir. Ancak sonraki bölümde de değinileceği üzere bu politikanın hem iç hem

²³⁰ İnternet: “PYD lideri Ankara’da”. (4 Ekim 2014). *El-Cezire Türk*. Web: <http://www.aljazeera.com.tr/haber/pyd-lideri-ankarada> adresinden 21 Aralık 2017’de alınmıştır.

de dış kaynaklı nedenlerle sona ermesiyle birlikte PKK/PYD terör örgütü Suriye meselesinde Türk dış politikasında oldukça önemli bir konuma gelmiştir.

3.1.1.2.2. Yerel Faktörler: Muhalefet Partileri (CHP ve BDP/HDP) ve Kamuoyu

2011-2015 dönemi içerisinde Türkiye'nin Suriye politikasına dair belirleyici etkisi olan diğer bir ara değişken yerel faktörlerdir. Söz konusu dönem değerlendirildiğinde, *muhalefet partileri* ile *kamuoyu* ön plana çıkmaktadır. Muhalefet partileri, Türkiye adına bu denli önemli bir meselede taraf olurken, kamuoyu da olaylardan doğrudan etkilenmesi bağlamında dış politikanın belirleyici unsuru olmuştur.

Muhalefet partileri incelendiğinde CHP ve BDP/HDP'nin Suriye meselesinde daha fazla öne çıkan partiler oldukları görülmektedir. Ana muhalefet partisi olarak CHP, Suriye'de olayların başlamasıyla birlikte öncelikle olayları bölgesel bazda değerlendirmiş ve halkın haklı taleplerinin dile getirilmesi şeklinde bir konum benimsemiştir. Ancak özellikle Suriye'de olayların şiddet boyutunun ön plana çıkması ve Hükümetin de Esad karşıtı bir politika izlemeye başlamasıyla birlikte, pozisyonunu değiştirerek AK Parti'nin yanlış bir politika izlediğini savunmuştur. Türkiye Cumhuriyeti tarihi düşünüldüğünde dış politikanın partiler üstü bir konu olarak görülmesi ve iktidar ya da muhalefet partileri şeklinde bir ayrıma gidilmeksizin devletin çıkarlarının savunulmasının geleneksel bir anlayış olduğu iddia edilebilir. Ancak bu bakış açısı 1990'lı yıllarla birlikte değişmeye başlamış ve özellikle son dönemde partiler, kendi dış politika yaklaşımlarını daha fazla beyan etmeye başlamışlardır. Suriye meselesi de bu tutum değişikliğinin en bariz örneklerinden birisi olmuştur.

CHP, Türkiye'nin dış politikada statükocu bir tavır benimsemesi gerektiğini, kendi çıkarlarını ve kapasitesini doğru bir biçimde tahlil ederek politikasını bu bağlamda inşa etmesi gerektiğini savunmuştur. Bu süreçte öncelikle beş kişilik bir heyetle Suriye'ye giden CHP, burada incelemelerde bulunmuş ve kendi konumunu belirlemiştir.²³¹ Suriye iç savaşı sırasında Türkiye'nin bir taraf haline gelmesinin olayların niteliğini değiştirdiğini iddia eden CHP, bunun için AK Parti Hükümetini suçlamıştır. Mezhepsel bir bakış açısına sahip olduğunu iddia ettiği AK Parti'yi bu yaklaşımı üzerinden eleştiren CHP, bu suçlamayı çok defa dile getirmiştir. Henüz 2011 yılının Eylül ayında CHP Milletvekili Aytuğ Atıcı,

²³¹ İnternet: "CHP Suriye'de Esad ile görüştü". (13 Eylül 2011). *El-Cezire Türk*. Web: <http://www.aljazeera.com.tr/haber/chp-suriyede-esad-ile-gorustu> adresinden 22 Aralık 2017'de alınmıştır.

Erdoğan'ın "Alevilerin rejim içinde ve güvenlik birimlerinde önemli pozisyonlardalar ve halkın öfkesi de onlara yönelik" şeklindeki açıklamasını tehlikeli ve yanlış bulduğunu, meseleye demokrasi üzerinden bakmanın daha doğru olacağını belirtmiştir.²³²

CHP, iç savaş sürerken de bütün yaklaşımını AK Parti suçlaması üzerinden yapmış ve sürecin doğru yönetilemediğini dolayısıyla da Türkiye'yi doğrudan etki altında bırakacak gelişmelerle karşı karşıya kalındığını iddia etmiştir. Türk uçağının düşürülmesi ve çok sayıda Suriyelinin Türkiye'ye gelmesi, CHP'nin en fazla yönelttiği eleştiriler olmuştur. CHP, AK Parti'den gelen devlet politikasına yönelik destek vermediği suçlamaları karşısında ise Hükümetin politikalarının terör örgütlerinin işine geldiğini ve Türkiye'yi dış politikada yalnızlaştırdığını iddia etmiştir.²³³ Süreç boyunca benzer noktalar üzerinden eleştirilerini sürdüren CHP, Suriye'de tablo kötüleştikçe ve Türkiye'nin bu süreçten etkilenmesi arttıkça AK Parti'yi suçlamaya devam etmiştir.

CHP'nin Suriye iç savaşı sırasındaki yaklaşımının Türkiye'nin politikası üzerindeki etkisi değerlendirildiğinde ise AK Parti üzerinde dolaylı bir belirleyicilik söz konusudur. Türkiye'de dış politikanın bir iç politika malzemesi haline gelmesi, iktidar partisinin içsel değerleri dışsal bakış açısına eklemesine neden olmuştur. Türkiye'de kimlik üzerinden yürütülen siyasî tartışmaların dış politikaya da taşınması durumu görünmüştür. CHP'nin devletçi, seküler ve son noktada statükocu yaklaşımının karşısında AK Parti, politikasını tarihsel ve kültürel yakınlık bulunan Suriye halkının beklentilerini karşılayacak ve desteklenen muhalifler üzerinden Suriye'de rejimin devrileceği bir anlayışla hareket etmiştir. Dönemin AK Parti Genel Başkan Yardımcısı Hüseyin Çelik bu durumu şu şekilde açıklamıştır:

"CHP, Türkiye'nin Baas partisidir. Ve Baas'çı rejimler biliyorsunuz otoriter yapıları itibarıyla CHP'nin geçmişteki iktidarıyla aynı karakterdedir. Türkiye kendi Baas'çı rejiminden 1950'de demokratik yollardan, seçimle kurtulmuştur ve barışçı bir şekilde kurtulmuştur. Sandıkta bunu halletmiştir. Ama şimdi Arap ülkeleri kendi Baas'çı rejimlerinden, hepsinin partisinin adı Baas olması gerekmiyor bu bir zihniyet

²³² İnternet: "CHP: Suriye politikası tehlikeli boyutlarda". (15 Eylül 2011). *Haber7*. Web: <http://www.haber7.com/dis-politika/haber/784842-chp-suriye-politikasi-tehlikeli-boyutlarda> adresinden 22 Aralık 2017'de alınmıştır.

²³³ İnternet: "Kılıçdaroğlu: Siz Neyin Kutlamasını Yapıyorsunuz Beyler". (9 Eylül 2012). *Haberler*. Web: <https://www.haberler.com/kilicdaroglu-siz-neyin-kutlamasini-yapiyorsunuz-3924905-haberi/> adresinden 22 Aralık 2017'de alınmıştır.

meselesidir, halk ayaklanmalarıyla kurtulmaya çalışıyor. Ve biz bu süreci destekliyoruz.”²³⁴

Bu noktada CHP'nin Baasçılıkla suçlanması, AK Parti'nin CHP yaklaşımı üzerinden kendi algısını nasıl inşa ettiğini göstermektedir.

Suriye politikasına dair incelenecek olan bir diğer muhalefet partisi de BDP/HDP'dir. Önceki bölümde incelenen çözüm süreci üzerinden Suriye meselesine doğrudan dahil olan BDP, Suriye'deki Kürtlerin durumu üzerinden kendi konumunu belirlemiştir. Türkiye'nin PYD öncülüğündeki Suriyeli Kürtlerle birlikte hareket etmesi ve bu sayede Esad karşısında daha güçlü bir muhalefet yapılabileceği beklentisi, BDP'nin temel bakış açısı olmuştur.²³⁵ Hükümetin politikasına yönelik etkisi değerlendirildiğinde de AK Parti'nin özellikle çözüm süreci sırasında BDP ile kurulan ilişkiler bağlamında Suriye'de Kürtlerle ortak bir politika benimsenmesi şeklinde olmuştur. Normal şartlarda terör örgütü PKK'nın Suriye uzantısı olan PYD ile doğrudan bir görüşmenin mümkün olmaması durumu ancak çözüm süreci ile aşılabilmektedir.

Kamuoyu da Türkiye'nin Suriye politikasının yürütülmesinde belirleyiciliği olan bir diğer yerel faktördür. Suriye iç savaşı çok boyutlu olarak Türkiye'de kamuoyunu etkileyen bir gelişme olmuştur. En uzun kara sınırına sahip olunan komşu devlet olması, özellikle sınır şehirlerini meseleden doğrudan etkilenir bir hale getirmiştir. Bu etki hem ekonomik hem de güvenlik üzerinden gelmiş, bu şehirlerin ekonomik yapıları tamamıyla bozulurken diğer taraftan sınırın Suriye tarafında yaşanan çatışmalardan kaynaklı olarak Türkiye'ye de bomba düşmesi, seken kurşunların isabet etmesi gibi çeşitli şekillerde yansımalar olmuştur. Suriye meselesi, bu boyutların dışında özellikle çok sayıda Suriyeli mültecinin Türkiye'ye gelmesi nedeniyle başta büyük şehirler olmak üzere sosyal ve ekonomik açılardan ve asayiş anlamında önemli sonuçlar doğurmuştur. Ayrıca PKK ve DAESH terörü de Suriye'deki gelişmelerin bir devamı olarak Türkiye'de çeşitli eylem ve saldırılar şeklinde kendisini göstermiştir.

²³⁴ İnternet: “Çelik: CHP, Türkiye'nin Baas Partisi'dir”. (8 Eylül 2011). *NTV*. Web: https://www.ntv.com.tr/turkiye/celik-chp-turkiyenin-baas-partisidir.5V4-DkI_806Re6g4K24HIQ adresinden 22 Aralık 2017'de alınmıştır.

²³⁵ İnternet: “Türkiye, Suriye Kürtlerini arkasına almalı”. (26 Temmuz 2012). *Radikal*. Web: <http://www.radikal.com.tr/politika/turkiye-suriye-kurtlerini-arkasına-almali-1095277/> adresinden 22 Aralık 2017'de alınmıştır.

Bütün bu boyutlar üzerinde düşünüldüğünde kamuoyunun Suriye politikasına yönelik tutumu da farklılıkları barındırmıştır. Özellikle mülteciler üzerinden bu farklılaşma bariz bir biçimde görünürken, toplumun bir kısmı Suriyeli mültecilere daha iyi imkanlar sağlanması ve Türkiye'ye gelişlerinin kolaylaştırılması noktasında bir yaklaşım ortaya koymuştur. Çoğunluk düşünüldüğünde ise mültecilerin sosyal düzenin bozulmasına neden oldukları, ucuz iş gücü oluşturmaları ve asayiş bozan faaliyetler içerisinde olmaları iddialarıyla karşıt bir duruş görülmüştür. Bu durum, Hükümet üzerinde ciddi bir baskı ortamı oluşturmuş, ancak söz konusu yaklaşım sürdürülürken AK Parti yetkilileri Türkiye'nin insanî politikasının halka açıklanması adına özel bir uğraş vermiştir. İçişleri Bakanlığı bu yaklaşımı şu şekilde açıklamıştır:

“2011 yılının Mart ayında, iç karışıklıkların başlamasından bu yana, günden güne artan sayıda Suriye Arap Cumhuriyeti (Suriye) vatandaşı Türkiye'ye uluslararası koruma bulmak amacıyla gelmektedir. Ülkemiz bu kişilere ‘geçici koruma’ sağlamaktadır. Suriye'deki insan hakları ihlallerinde 2012 ve sonrasında ortaya çıkan hızlı artış, insanî yardım ihtiyaçlarında dramatik artışları da beraberinde getirmiştir. İç karışıklıkların başlamasından bu yana, Suriye ile güçlü tarihi, kültürel ve komşuluk bağları olan Türkiye Cumhuriyeti bu durumdan etkilenen Suriye vatandaşları için ‘açık kapı’ politikası izlemiştir.”²³⁶

Bu açık kapı politikasını Türkiye sürecin başından itibaren benimsemiş ve savaştan kaçan Suriyelilerin Türkiye'ye gelmesi adına herhangi bir engel koymamıştır. Ancak zaman içerisinde bu sayının milyonlarla ifade edilir hale gelmesi, kamuoyunda rahatsızlık yaratmış pek çok yerde mülteciler karşıtı gösteriler ve şiddet eylemleri yaşanmıştır.

Suriye'de yaşanan çatışmaların Türkiye'ye sıçraması ve çeşitli terör eylemlerinin yaşanması ise kamuoyunun olaylara askerî bir bakış açısıyla bakması sonucunu doğurmuştur. Reyhanlı ve Suruç patlamaları, Akçakale'de Türk vatandaşlarının düşen bombalar nedeniyle hayatlarını kaybetmeleri ve buna benzer olayların sıklıkla yaşanması, Türkiye'nin askerî seçenekleri daha fazla dile getirmesi gibi bir sonuç doğurmuştur. Bununla birlikte, Türkiye'deki Kürtlerin Suriye'de PYD üzerinden yaşanan gelişmelere doğrudan angaje olmaları ve “Kobani direnişi” olarak adlandırılan Ayn el-Arab çatışmalarında Türkiye'nin

²³⁶ İnternet: “Geçici Korumamız Altındaki Suriyeliler”. (12 Eylül 2016). *İçişleri Bakanlığı*. Web: http://www.goc.gov.tr/icerik3/gecici-korumamiz-altindaki-suriyeliler_409_558_560 adresinden 22 Aralık 2017'de alınmıştır.

aktif rol alması istekleri gibi gelişmeler karar alıcılar üzerinde bir baskı unsuru oluşturmuştur.

Sonuç olarak, Türkiye'nin 2011-2015 dönemi içerisinde Suriye'de rejim karşıtı bir politika izlerken bu politikanın altyapısını oluşturan bir takım ara değişkenlerin belirleyici etkisi olmuştur. Bu noktada, muhalefet partileri ve kamuoyu da yerel faktörler olarak ön plana çıkmıştır. Ancak bu belirleyiciliğin yardımcı unsurlar olarak değerlendirilmesi daha doğru bir yaklaşım olacaktır. Aksi takdirde tamamen içsel bir bakış açısı dış politikanın analizinde bir ayağın eksik kalmasına neden olacaktır.

3.1.1.3. 2011-2015 Dönemi Türkiye'nin Suriye Politikasının Genel Değerlendirilmesi: Esadsız Suriye/Müzakereci Batıcılık Dönemi

2011-2015 arası dönemde Türkiye, Esad yönetimi ile bütün ilişkilerini sonlandırarak Suriye'de yeni bir yönetimin göreve gelmesi adına uğraş vermiştir. Bu dönemin sistemik sinyalleri ele alındığında, Libya'da gerçekleşen NATO müdahalesi, Irak'tan ABD askerlerinin çekilmesi, Arap Baharı sonrasında yönetimi devralan grupların ideolojik durumları ile ABD ve Rusya Federasyonu'nun Suriye politikaları ön plana çıkmaktadır. Söz konusu sinyaller incelendiğinde, Libya'da müdahale sonrası güç dengesinin değişmesi ve Türkiye'nin müdahale öncesi ekonomik kazanımlarını kaybetmesi ile bu süreçte dış müdahalenin bir seçenek olarak ortaya çıkması durumu gerçekleşmiştir.

ABD'nin Irak'taki askerî varlığına son vermesi de, Irak yönetiminin İran'la yakın bağları düşünüldüğünde, bölgede İran lehine güç dengesinde değişime neden olmuştur. Bir diğer gelişme de yeni rejimlerin AK Parti ile yakın ilişkiler kurmasıdır. Bunların yanı sıra ABD ve Rusya'nın Suriye politikaları da birer sistemik sinyal olarak kabul edilebilir. ABD, Esad karşıtı bir duruş sergilemiş, ancak müdahale için yalnızca ABD çıkarlarının tehdit edilmesi gerektiği anlayışında olmuştur. Bununla birlikte, 2014 yılından itibaren DAESH'in Suriye'de güçlenmesi sonrasında terörle mücadele amacıyla uluslararası bir koalisyona liderlik ederek hava operasyonları başlatmış, bunun kara ayağı için de başta YPG olmak üzere yerel gruplara yardım göndermiştir. Rusya ise genel yaklaşımını değiştirmeden Esad'ın yanında yer alarak doğrudan müdahale hariç her türlü desteği sağlamıştır.

Çizelge 3.1. 2011-2015 Arası Dönemde Türkiye'nin Suriye Politikası

Bağımsız Değişken	Politika Seçenekleri	Ara Değişkenler	Bağımlı Değişken (Dış Politika Stratejileri ve Çıktıları)
Libya'ya NATO müdahalesi -Bölgesel güç dağılımının değişmesi -Yatırımların kaybedilmesi Irak'tan ABD askerlerinin çekilmesi -İran lehine bölge dengelerinin değişmesi Arap Baharı sonrası yeni kurulan rejimlerin AK Parti ile yakın ilişkiler kurması ABD'nin Suriye Politikası -ABD çıkarlarının tehdit edilmediği sürece müdahale edilmemesi -DAEŞ sonrası önceliğin terörle mücadeleyle verilmesi Rusya'nın Suriye Politikası -Esad yönetiminin mutlak suretle yanında olmak	Esad karşıtı politika -ABD politikalarının izlenmesi (bandwagon) -Doğrudan müdahale -Yeni strateji geliştirmek Esad yanlısı politika	Karar alıcıların algıları -İran lehine değişen bölge dengelerinin tamiri gerekliliği -Esad sonrası yeni yönetimin Türkiye yanlısı olması beklentisi -ABD'den Esad'a yönelik ciddi adımlar atılması beklentisi -Çözüm süreciyle birlikte Suriyeli Kürtlerle birlikte hareket edilebileceği beklentisi Muhalefet Partileri -CHP ve BDP/HDP Kamuoyu	Rejim değişikliği için doğrudan müdahale etmeden çaba harcamak (Müzakereci Batıcılık) Muhalefetin örgütlenmesine destek olmak Rejim üzerinde uluslararası baskı kurmak

Bahsedilen sistemik sinyaller neticesinde Türkiye'nin Suriye politikasına yönelik olarak ortaya çıkan ihtimaller, Esad'ın desteklenmesi ya da Esad karşıtı bir politika benimsenmesi olmuştur. Aynı şekilde Esad karşıtı politika için de birden fazla strateji seçeneği oluşmuş; ABD politikalarının izlenmesi, doğrudan müdahale ya da alternatif bir strateji ortaya konması ihtimalleri belirlemiştir.

İç savaşın ikinci dönemi olarak kabul edilen bu süreçte Türk dış politikasının ara değişkenleri, hem sistemik sinyallere hem de yerel gelişmelere yönelik algıları neticesinde

Suriye politikasını belirlemişlerdir. Bu noktada, İran lehine değişen bölge güç dağılımının dengelenmesi gerektiği, Esad sonrası muhtemel yönetimin Türkiye yanlısı bir duruş sergileyerek Türkiye'ye avantaj sağlayacağı beklentisi ile Esad'ı istifaya çağırıp her fırsatta halkına kullandığı şiddeti kınayan ABD yönetiminin bu konuda ciddi adımlar atacağı düşüncesi karar alıcıların genel algısı olmuştur. Bu algı, Türkiye'nin 2015 yılına kadar olan süreçte izlediği politika itibarıyla ABD öncülüğündeki Batı ittifakı ile paralel hareket etmesini sağlamıştır. Söz konusu paralellik Türk dış politikasının genel yaklaşımı olan “müzakereci Batıcılık” yaklaşımının bir dışavurumu olurken; Türkiye bir taraftan ulusal çıkarlarını ön plana çıkarmış, diğer taraftan da Batı ile ilişkilerini bu meselede kullanmak suretiyle sürecin gidişatını belirlemeye çalışmıştır. Bununla birlikte, hâlihazırda Suriye'de pek çok muhalif grupla iyi ilişkileri bulunan Türkiye'nin, çözüm süreci sırasında, Suriye'nin kuzeyinde en etkin güç haline gelen PYD ile birlikte hareket etme ihtimalinin ortaya çıkması da önemli bir faktör olmuştur. Diğer yerel faktörlerden, BDP/HDP'nin Suriyeli muhappatlarla diyalogun sağlanmasındaki etkisi de PYD politikasına katkı sağlamıştır.

Sonuç olarak, Türkiye ara değişkenlerin olaya yaklaşımı neticesinde 2015'e kadar süren ikinci dönemde Suriye'de rejimin değişmesini öncelik olarak belirlemiştir. Bunun için de iki boyutlu bir strateji benimseyen Türkiye, bir taraftan Suriye muhalefetinin örgütlenmesine katkıda bulunurken, diğer taraftan da rejim üzerinde uluslararası baskı kurmak adına adımlar atmıştır. Bu süreçte Türkiye, Esad rejiminin devrilmesini öncelik olarak belirlese de bunun için doğrudan müdahaleyi bir seçenek olarak kabul etmemiştir.

3.2. 2015-2017 Arası Dönemde Türkiye'nin Suriye Politikası

2011 yılında başlayan halk hareketlerinin nitelik değiştirerek bir iç savaşa dönmesi, Suriye'de uzun soluklu bir çatışma ortamının yaşanmasına neden olmuştur. Bu süreçte sürekli olarak değişen dengeler, ilgili devletleri farklı stratejiler izlemek zorunda bırakmıştır. Hem küresel hem de bölgesel etkiler doğuran iç savaşın son aşaması özellikle bu stratejilerin gözle görünür bir biçimde ortaya çıktığı bir dönem olmuştur. Türkiye açısından da 2015 sonrası dönem ele alındığında hâlihazırda devam eden “Esadsız bir Suriye” politikasının yavaş yavaş önceliğini kaybetmeye başladığı ve özellikle sınır bölgesinde PYD kaynaklı tehditlerin dış politikanın temel meselelerinin başında geldiği bir dönem yaşanmaktadır. Çalışmanın bu bölümünde söz konusu dönüşümün dinamikleri, neoklasik realist bakış açısından ele alınarak Türkiye'nin 2015 sonrası Suriye politikası analiz edilecektir.

3.2.1. 2015-2017 Arası Dönemde Türkiye-Suriye İlişkileri

2015 yılına kadar dış politika amacını Esad'ın bulunmadığı yeni bir Suriye yönetimi kurulması olarak belirleyen Türkiye'nin, 2015 yılından sonra bu tutumunu yavaş yavaş değiştirmeye başladığı belirtilmelidir. Gerek küresel gelişmeler, gerek bölgesel dengeler ve gerekse Türkiye'nin yerel dinamiklerinden kaynaklı olarak ortaya çıkan riskler ve bunların karar alıcılar nezdinde değerlendirilmesi, Türkiye'nin meseleyle yeni bir bakış açısından ilgilenmesi gereğini doğurmuştur. Önceki başlıkta da ele alındığı üzere, Esad yönetimine karşı uluslararası baskıyı arttırmak ve muhaliflerle yakın ilişkiler kurmak suretiyle mücadele etme stratejileri belirleyen Türkiye, zaman içerisinde beklentilerini karşılayacak bir ortam bulamamıştır. Bu süreçte PYD'nin ciddi ABD desteğiyle birlikte Türkiye'nin güneyinde önemli bir alanda hâkimiyet sağlayıp bunu da bir takım kanton yönetimleriyle özerkleştirme hareketi, Türkiye'yi rahatsız etmiş ve genel Suriye politikasında dezavantajlı bir duruma sokmuştur. Geleneksel müttefiki olan ABD ile yaşanan anlaşmazlıklar ve Suriye meselesine farklı perspektiflerden yaklaşım, bir bakıma Türkiye'yi Suriye'de yalnız bırakmıştır. Bununla birlikte, en son olarak İdlib'i de kaybederek sahadaki gücü büyük ölçüde sınırlanan Esad yönetimine destek olmak adına Rusya'nın askerî olarak Suriye'de aktif bir rol alması da Türkiye'nin bütün beklentilerinde olumsuz bir tablonun ortaya çıkmasına neden olmuştur. İlerleyen süreçte politikasında önemli bir değişikliğe giden Türkiye'nin, bu dönemde Suriye ile ilişkilerine genel olarak değinmek bu değişimin açıklanması adına faydalı olacaktır.

2015 yılı Haziran ayından itibaren Türkiye, Suriye politikasında iç siyasî gelişmelerin daha fazla etkisinde kalarak hareket etmeye başlamıştır. Bu süreçte PYD önemli kazanımlar elde etmiş ve DAESH de konumunu korumaya devam etmiştir. Türkiye'nin başlattığı çözüm süreci ise bu dönemle birlikte sona ermiş, PKK, Türkiye'de "özyönetim" adı altında Doğu ve Güneydoğu bölgelerinde çeşitli il ve ilçelerde Türkiye Cumhuriyeti idaresini istemediğini ilan etmiştir. Bu sırada kanlı terör eylemlerine başvuran PKK, geçmiş dönemde ilan edilen ateşkese iptal ettiğini açıklamıştır. DAESH de PKK'ya benzer şekilde Türkiye'de eylemler yaparken, Türkiye önceliğini bu meselelere vermeye başlamıştır. TSK, bu gelişmeler üzerine Suriye'de DAESH'e, Irak'ta da PKK'ya yönelik hava operasyonlarına başlamıştır. Aynı sırada yurtiçinde de askerî operasyonlar başlamış, siper ve el yapımı patlayıcılar kullanarak devlete direnen PKK/PYD unsurları bölgeden temizlenmeye başlamıştır.

2015 yılı Eylül ayında Putin'in ulusal parlamentodan onay alarak Suriye'ye asker göndermeye ve Suriye'de aktif bir biçimde mücadeleye başlaması da Türkiye'nin politikasında önemli sonuçlar doğurmuştur. Kuzey Suriye'de PYD yapılanmasından son derece rahatsız olan Türkiye, Rusya'nın bölgedeki varlığı nedeniyle rahat hareket edememiştir. Üstelik Rus uçakları tarafından yapılan sınır ihlalleri de Türkiye tarafından dile getirilmiştir. 24 Kasım 2015 tarihine gelindiğinde ise bu ihlaller bir kere daha tekrar etmiş ve Türk F-16 jetleri bir Rus SU-24 bombardıman uçağını düşürmüştür.²³⁷ Türkiye, 22 Haziran 2012'de uçağının Suriye tarafından düşürülmesinden sonra angajman kurallarını değiştirmiş ve bu yeni kurallar gereği Rus uçağının düşürüldüğünü açıklamıştır. Rusya, hava sahası ihlali olmadığı halde Türkiye tarafından bu eylemin yapıldığını iddia etmiş ve buna bağlı olarak da Türkiye'ye ticaret, turizm ve güvenlik alanlarında yaptırımlara başlamıştır. Bunların dışında hâlihazırda bulunan askerî varlığını güçlendiren Rusya, hava savunma sistemlerini yerleştirmek de dahil olmak üzere Suriye'de en etkin güç haline gelerek Türkiye'nin olası askerî ihtimallerinin önünü kapatmıştır.

Rusya ile yaşanan kriz, Türkiye'nin Suriye'de etkinliğini kısıtlamış, ABD tarafından PYD'ye yapılan yardımlar ve YPG'nin DAEŞ karşısında en önemli unsur haline gelmesi, Türkiye açısından ileride devletleşebilecek bir Kürt idarî mekanizması ihtimali doğurmuştur. Bu tablo karşısında Rusya ile ilişkilerini düzeltme yolunu seçen Türkiye, önce 27 Haziran'da Putin'e bir mektup göndererek olaydan duyduğu üzüntüyü dile getirmiştir.²³⁸ Bu gelişmeyle yumuşamaya başlayan ilişkiler, 15 Temmuz darbe girişimi ertesinde Putin'in Erdoğan'ı arayarak destek mesajı vermesiyle karşılıklı bir güven ortamı oluşmuştur. Nihayetinde 9 Ağustos tarihinde iki lider bir araya gelerek bütün meseleleri gözden geçirmiş ve kriz öncesi dönemden daha ileri seviyede bir işbirliği için niyetlerini bildirmiştir.²³⁹ Söz konusu görüşmeden kısa süre sonra, 24 Ağustos tarihinde, Türkiye Fırat Kalkanı adını verdiği bir askerî operasyonla Suriye'de ilk faaliyetlerine başlamıştır. Bu operasyonun öncelikli hedefi Cerablus ve buradaki DAEŞ mevzileri olmuş, ancak genel beklenti Fırat'ın batısını kırmızı

²³⁷ İnternet: "Rus savaş uçağı sınırı ihlal etti, Türk F-16'lar düşürdü". (24 Kasım 2015). *NTV*. Web: <https://www.ntv.com.tr/turkiye/rus-savas-ucagi-siniri-ihlal-etti-turk-f-16lar-dusurdu, mP74HrTmEe3cc8qXBIqrA> adresinden 25 Aralık 2017'de alınmıştır.

²³⁸ İnternet: "Kremlin: Erdoğan üzüntülerini dile getirdi". (27 Haziran 2017). *NTV*. Web: <https://www.ntv.com.tr/dunya/kremlin-erdogan-uzuntulerini-dile-getirdi, hmEdrv7FIkaMQe2kKiwo1Q> adresinden 25 Aralık 2017'de alınmıştır.

²³⁹ İnternet: "Cumhurbaşkanı Erdoğan, Rusya dönüşünde uçakta gazetecilere konuştu". (11 Ağustos 2016). *HaberTürk*. Web: <http://www.haberturk.com/gundem/haber/1280193-cumhurbaskani-erdogan-rusya-donusunde-ucakta-gazetecilere-konustu> adresinden 25 Aralık 2017'de alınmıştır.

çizgi olarak ilan eden Türkiye'nin, PYD'ye karşı da askerî bir avantaj elde etmesi şeklinde olmuştur.

Türkiye, Fırat Kalkanı operasyonunda ÖSO ile birlikte hareket ederken bu gruplara destek sağlamak şeklinde bir strateji benimsemiştir. Söz konusu operasyon, Menbiç dışındaki bütün hedeflerine ulaşarak ve en son El-Bab'ın DAESH'den temizlenmesiyle 30 Mart 2017 tarihinde sona ermiştir. Türkiye böylelikle PYD kontrolündeki alanların birleşmesini önlemiş ve aynı zamanda kontrolü sağlanan bölgelere Suriyelilerin yeniden yerleşebilmesinin de önünü açmıştır. Fırat Kalkanı operasyonu, ayrıca Türkiye'nin bölgedeki çıkarlarını inşa etmesi ve bunu yaparken de hem Rusya hem de ABD tarafından engellenmemesi bağlamında oldukça önemli bir gelişme olurken, bilhassa Rusya ile ilişkilerin geliştirilmesi Türk dış politikasının yalnızlık durumundan çıkmasını da sağlamıştır.

Türkiye, bir taraftan Fırat Kalkanı harekâtı ile bölgede aktif bir rol alırken diğer taraftan da Rusya ve İran'la birlikte Suriye'nin geleceğine yönelik oluşumların içerisinde yer almaya başlamıştır. İlk olarak 20 Aralık 2016'da Moskova'da bir araya gelen taraflar, Ocak 2017'den itibaren Astana sürecini başlatarak iç savaşın sonlandırılması ve yeni sürecin başlatılması noktasında inisiyatif almışlardır. Astana sürecinde varılan mutabakat uyarınca 8 Ekim 2017 tarihinde Türkiye, yine ÖSO ile birlikte hareket ederek İdlib'in terörden arındırılması ve sivillerin korunması amacıyla yeni bir askerî operasyona başlamıştır.²⁴⁰ Bu operasyon halen devam etmekte ve şehirde güvenliğin yeniden tesis edilerek normalleştirilmesi amaçlanmaktadır.

Sonuç olarak, 2015 yılından sonra Türkiye'nin Suriye'de oldukça aktif bir politika yürüttüğü söylenebilir. 2015 öncesinde temel hedefi olan Esad'ın yer almadığı yeni bir yönetimin Suriye'de göreve gelmesi yönünde politikalarını şekillendiren Türkiye, 2015 sonrasında yine Esadsız bir Suriye istemekle birlikte politika önceliklerini PYD ve DAESH tehdidi üzerinden belirlemiştir. Bu süreç, Türk dış politikasının genel çizgisi düşünüldüğünde ciddi kaymaların yaşanmasını da beraberinde getirmiştir. ABD ile mevcut müttefiklik ilişkilerinin sorgulandığı ve iç savaşın başından bu yana Rusya-İran ve ABD-Türkiye şeklinde ayrılan tarafların, Türkiye'nin Rusya ve İran'la birlikte hareket ettiği yeni bir hareket mantığının oluştuğu 2015 sonrası dönemde Türkiye, hem genel dış politikasında hem de özelde Suriye

²⁴⁰ İnternet: "İdlib'e doğru". (7 Ekim 2017). *HaberTürk*. Web: <http://www.haberturk.com/idlib-e-dogru-idlib-son-dakika-idlib-son-durum-suriye-de-son-durum-1663002> adresinden 25 Aralık 2017'de alınmıştır.

politikasında daha farklı bir strateji benimsemiştir. Söz konusu strateji, sonraki başlıklarda dış politika değişkenleri üzerinden analiz edilecektir.

3.2.1.1. 2015-2017 Dönemi Bağımsız Değişkenleri: Millî Güvenliğe Tehdit Odaklı Sistemik Sinyaller

2015 sonrası süreçte Türkiye'nin Suriye politikasında belirleyiciliği olan bağımsız değişken faktörü ele alındığında, bir takım uluslararası gelişmelerin bölgesel güç dengesi ve tehdit algılamaları hususlarında sistemik sinyaller olarak karar alıcılara nüfuz ettikleri görülmektedir. En genel haliyle bu gelişmeler, ABD ve İran arasında İran'ın nükleer programına dair imzalanan antlaşma ile Rusya'nın son olarak İdlib'i de kaybederek büyük bir hezimetle uğrayan Suriye rejim güçlerinin yanında iç savaşa operasyonel anlamda dahil olmasıdır. Hem küresel hem de bölgesel düzlemde önemli karşılıkları bulunan bu gelişmelerin, Türkiye'nin Suriye politikası üzerinde ciddi sonuçları olmuştur.

İlk olarak İran ile varılan nükleer antlaşma incelendiğinde, İran'ı uluslararası yaptırımlarla karşı karşıya bırakan nükleer programı üzerinde 23 aylık bir müzakere sonrasında uzlaşma sağlanmıştır. Güvenlik Konseyi'nin beş daimi üyesi ile Almanya'nın (P5+1), İran'la vardıkları Kapsamlı Ortak Eylem Planı (KOEP) olarak adlandırılan anlaşma ile İran'ın nükleer tesislerini uluslararası denetime açması ve nükleer faaliyetlerini belirli miktar ve sürelerle sınırlandırması karşılığında, nükleer ihtilaflar nedeniyle İran'a uygulanan BM, ABD ve AB yaptırımlarının kaldırılması ve İran'ın nükleer haklarının tanınması öngörülmüştür.²⁴¹ Bu anlaşma ile İran'ın üzerindeki yoğun yaptırımlar kademeli olarak kaldırılırken yurt dışındaki 100 milyar dolardan fazla İran varlığı serbest bırakılmıştır. Anlaşmanın siyasî ayağı bu noktada daha fazla önem teşkil etmekte ve bölgede ABD çıkarlarının karşısında konumlanan İran'ın sistemle barışarak bu mücadeleden sıyrılması anlamı taşımaktadır. Bu gelişme, yukarıda da bahsedilen İran'ın bölgesel bazda elde ettiği avantajın dengeleri değiştirmesi sürecinin lehinde bir durum yaratmış ve başta Türkiye için olmak üzere olumsuz bir tablo ortaya çıkarmıştır. Türkiye, 2015 sonrası politikalarını belirlerken İran faktörünü de değerlendirmek zorunda kalmış ve bir bakıma İran'ı dengeleme stratejisi benimsemiştir.

²⁴¹ Sinkaya, B. (2016). "Nükleer Anlaşma Sonrası İran Siyasetinde Süreklilik Ve Değişim". *Orsam Bölgesel Gelişmeler Değerlendirmesi*. 45, 2.

Bir diğ er önemli geliş me de Rusya'nın Suriye'ye asker gönderme kararı almasıdır. DAEŞ, YPG ve rejim kuvvetleri düşünüldüğünde dengenin Esad aleyhine işlediğ i bir süreçte, Rusya bu mücadeleye dahil olarak sahadaki gidişatı temelinden değ iştirmiştir. Her ne kadar ABD de uluslararası koalisyon aracılığ ıyla Suriye'de askerî operasyonlar gerçekleştirse de bunun kara ayağında yer almaması ciddi bir fark yaratmamıştır. Ancak Rusya hem Esad yanlısı politikasını uygulamak hem de Ortadoğ u'da askerî varlığını güçlendirmek adına önemli bir adım atmıştır. Hâlihazırda bir Rus üssü olan Tartus yenilenecek kapasitesi genişletilmiş, buna ek olarak Hmeymim'de kalıcı bir askerî üs kurmuş ve çok sayıda savaş uçağ ı bölgeye sevk edilmiştir.²⁴² Ayrıca Rusya'nın Türkiye tarafından uçağ ının düşürülmesinden sonra Suriye'ye yerleş tirdiğ i S-400 hava savunma sistemleri de bütün Suriye hava sahasının Rusya kontrolüne girmesine neden olmuştur.²⁴³ Rusya'nın bu denli etkin bir biçimde iç savaşa müdahil olması, baş ta Türkiye olmak üzere hem bölgesel hem de küresel olarak aktörlerin dış politikalarında yeni bir strateji izlemelerini gerekli kılmıştır. Özellikle Halep gibi sürekli gelgitlerin yaş andığ ı bir şehirdeki çatış maların rejim lehine dönmesi, Rusya'nın etkisini somut bir biçimde ortaya koymuştur. Türkiye'nin bir de Rusya ile yaş adığ ı kriz ve iki ÷lke ilişkilerinin sorunlu bir hale gelmesi, Türkiye'yi Rusya konusunda yeni bir politika belirlemek zorunda bırakmıştır. Bu ÷lke ile ilişkilerini geliştirme yolunu seçen Türkiye'nin kararında etkin olan unsurlar da sonraki baş lıkta incelenecek olan ara değ iş kenlerle alakalı olmuştur.

2015 sonrası süreçte Türkiye'nin Suriye politikasına dair sistemik sinyaller olarak kabul edilebilecek olan bir diğ er geliş me de ABD'nin bu dönem Suriye politikasıdır. Özellikle Obama döneminde çok belirgin bir biçimde gör÷len PYD ile birlikte hareket etme eğ ilimi, Türkiye'nin alternatif politikalar belirlemede oldukça etkili olmuştur. Henüz 2015 yılı Temmuz ayında Obama, içlerinde DAEŞ komutanlarının da bulunduğ u çok sayıda militanın etkisiz hale getirildiğ ini belirterek son bir yıl içinde (PYD'yi kastederek) etkin bir ortağ ımız olduğ unda sahada DAEŞ'in geri çekilmesinin sağ lanabildiğ ini belirtmiştir.²⁴⁴ Türkiye'nin bütün bu süreç boyunca ABD'nin PYD politikasına tepki göstermesine karş ın söz konusu

²⁴² İnternet: Bender, J. (3 Aralık 2015). "Report: Russia is building a second military airbase in Syria". *Business Insider*. Web: <http://www.businessinsider.com/russia-opening-second-military-airbase-in-syria-2015-12> adresinden 26 Aralık 2017'de alınmıştır.

²⁴³ İnternet: "Rusya S-400 füzelerini Suriye'ye konuşlandırdı". (26 Kasım 2015). *NTV*. Web: <https://www.ntv.com.tr/dunya/rusya-s-400-fuzelerini-suriyeye-konuslandirdi,q4xvFUui7E2LAWVB1bCDgQ> adresinden 26 Aralık 2017'de alınmıştır.

²⁴⁴ İnternet: "Remarks by the President on Progress in the Fight Against ISIL". (6 Temmuz 2015). *The White House*. Web: <https://obamawhitehouse.archives.gov/the-press-office/2015/07/06/remarks-president-progress-fight-against-isil> adresinden 27 Aralık 2017'de alınmıştır.

politika devam etmiş ve çok sayıda üst düzey ABD’li yetkili bunu teyit etmiştir. Ayn el-Arab’a gittiği için Türkiye tarafından eleştirilen Obama’nın DAES ile mücadele özel temsilcisi Brett McGurk şu açıklamasıyla ABD’nin yaklaşımını ortaya koymuştur:

“PKK, Türkiye’yi ciddi bir şekilde tehdit etmektedir, bunu tanımalıyız. Bu yaz, PKK, Türk güvenlik güçlerini öldürdü. Türkiye’yi PKK’ya karşı korumak istiyoruz. Fakat aynı zamanda biz Kuzey Suriye bölgesindeki Kürtleri IŞİD’e karşı güçlendirmek istiyoruz. Kürtler Suriye’nin bir parçası olmak istiyor”²⁴⁵

Bu noktada, ABD’nin Suriye politikasında önceliğin Esad’ın devrilmesinden ziyade DAES tehdidinin bertaraf edilmesi olduğu belirtilmelidir. Bunu yaparken de PYD’nin Türkiye’nin muhalefetine rağmen DAES’le mücadelede temel ABD müttefiki olarak tanımlanması durumu söz konusudur.²⁴⁶

2016 yılı boyunca benzer politikasını sürdüren ABD’de yaşanan başkanlık seçimi tartışmaları, PYD politikasının Obama ile alakalı olduğu gibi bir algı doğurmuştur. Bu süreçte Obama, sürekli olarak PYD’nin DAES’le mücadelede önemli bir konumunun bulunduğunu belirtmiş, ancak bir taraftan da Türkiye’nin beklentilerine cevap verecek adımlar atmaya çalışmıştır. G-20 Zirvesi için Çin’de Erdoğan’la bir araya gelen Obama, PYD’nin Fırat’ın batısını boşaltmak adına Menbiç’i terk ettiğini belirtmiştir. Ancak Erdoğan ABD yönetiminin PYD/YPG ile ilişkilerinin tamamen kopartılması gerektiğini ve mücadelenin ÖSO üzerinden yürütülebileceğini söylemiştir.²⁴⁷ İlerleyen süreçte Türkiye’nin istekleri yerine gelmedikçe iki ülke ilişkilerinde gerilimler yaşanmıştır.

Obama’nın 2017 yılı başında başkanlık görevini Trump’a devretmesinin ardından ABD’nin Suriye politikasında değişiklikler olabileceği beklentisi söz konusu olmuştur. İlk olarak Nisan ayında Suriye’deki vahşi iç savaşın bitmesinin zamanının geldiğini açıklayan Trump, Suriye ordusuna ait uçakların ABD füzeleriyle vurulmasının doğru bir eylem olduğunu

²⁴⁵ İnternet: “McGurk: Kürtleri IŞİD’e karşı güçlendirmek istiyoruz”. (10 Şubat 2016). *El-Cezire Türk*. Web: <http://www.aljazeera.com.tr/haber/mcgurk-kurtleri-iseide-karsi-guclendirmek-istiyoruz> adresinden 27 Aralık 2017’de alınmıştır.

²⁴⁶ Kınacıoğlu, M. (2017). “Turkish Perceptions of Turkey–US Relations During Obama’s Presidency: Dialectics of Expectations/Partnership and Disappointments/Estrangement”. In M. Maass (Ed.). *The World Views of the Obama Era*. New York: Palgrave Macmillan, 158-159.

²⁴⁷ İnternet: “Erdoğan’dan Obama’ya: Yönetiminiz YPG ile ilişkiyi tamamen kesmeli”. (6 Eylül 2016). *Sputnik Türkiye*. Web: <https://tr.sputniknews.com/ortadogu/201609061024719017-erdogan-obama-suriye-pyd-ypg-oso/> adresinden 27 Aralık 2017’de alınmıştır.

savunarak farklı bir yaklaşım ortaya koymuştur.²⁴⁸ Ancak PYD'ye yapılan yardımlar konusunda bir değişiklik yaşanmazken Rakka operasyonu öncesinde Trump'ın YPG'nin ana omurgasını oluşturduğu SDG'ye yönelik içlerinde ağır silahların da bulunduğu silah sevkiyatını onaylaması Türkiye'nin tepkisini çekmiştir.²⁴⁹

Mayıs ayı içerisinde ABD'ye giderek Trump'la görüşen Erdoğan, Türkiye'nin rahatsızlıklarını belirtmiş, ancak uygulamalar noktasında iki ülke ilişkileri gerilmeye devam etmiştir. Rakka'nın DAES' den temizlendiğini ilan ederken de Trump, Amerikan müttefiki olan SDG'nin şehirde kontrolü sağladığını ve ABD'nin yerel gruplara desteğinin süreceğini açıklamıştır.²⁵⁰ Sonuç olarak ABD, 2015 sonrası dönemde hem Obama hem de Trump yönetimi altında Suriye'de mücadelenin odağına DAES'i yerleştirmiş ve bunun aracı olarak da YPG'yi belirlemiştir. Söz konusu politika, Türkiye'nin stratejisinde önemli bir dönüşümün yaşanması adına sistemik sinyaller olarak kabul edilip karar alıcıların algıları doğrultusunda yeni politikanın uygulanmasına neden olmuştur. Kuramsal bakış açısında bu süreç incelendiğinde ise, Türkiye'nin ciddi manada bir güvenlik sorunu ile başbaşa kalması ve dönem politikalarının söz konusu güvenlik sorunsalını gidermek adına kurgulandığı belirtilebilir. Sonraki başlıkta Türkiye'nin 2015 sonrası Suriye politikasının uygulanmasında belirleyici olan ara değişkenler incelenecektir.

3.2.1.2. 2015-2017 Dönemi Ara Değişkenleri

2015 sonrasında Suriye politikasında önceliğini değiştirmeye başlayan Türkiye, bu dönemden sonra terör tehdidini ön plana çıkartarak Suriye'nin kuzeyinde bir terör devletinin kurulmasını önlemeye çalışmıştır. Söz konusu politikanın tercih edilmesinde ve uygulanmasında Türk dış politikasının ara değişkenleri etkin olmuştur. Bu bağlamda karar alıcılar ve diğer yerel faktörler dönemin ara değişkenleri olarak ortaya çıkmıştır. Sonraki başlıkta bu unsurlar ele alınarak dönemin dış politikası analiz edilecektir.

²⁴⁸ İnternet: "Trump: It is time to end Syria's brutal civil war". (13 Nisan 2017). *El-Arabiya English*. Web: <http://english.alarabiya.net/en/News/middle-east/2017/04/13/Trump-It-is-time-to-end-Syria-s-brutal-civil-war-.html> adresinden 27 Aralık 2017'de alınmıştır.

²⁴⁹ İnternet: "Trump'tan Rakka operasyonu öncesi YPG'ye silah yardımına onay". (9 Mayıs 2017). *BBC Türkçe*. Web: <http://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-39865038> adresinden 27 Aralık 2017'de alınmıştır.

²⁵⁰ İnternet: "Trump: Raqqa fall 'critical breakthrough', end of Islamic State in sight". (21 Ekim 2017). *Reuters*. Web: <https://www.reuters.com/article/us-mideast-crisis-syria-trump/trump-raqqa-fall-critical-breakthrough-end-of-islamic-state-in-sight-idUSKBN1CQ0S4> adresinden 27 Aralık 2017'de alınmıştır.

3.2.1.2.1. Karar Alıcıların Algıları

Türkiye’de karar alıcıların 2015 sonrası dönemde Suriye politikasına dair algılarının oluşmasına katkıda bulunan gelişmeler, önceki dönemde olduğu gibi çift taraflı olmuştur. Birincisi sistemik sinyaller, diğeri de iç politik gelişmelerdir. İlk olarak sistemik sinyaller ele alındığında yukarıda bahsedilen uluslararası gelişmeler, doğrudan Türkiye’nin Suriye politikasında yeni bir strateji uygulamasını gerektirmiştir. Hem bölge güç dengesi hem de tehdit algıları noktasında değişime neden olan bu gelişmeler, karar alıcıların değerlendirmeleri neticesinde bir dış politika stratejisine dönüşmüştür.

P5+1’le vardığı nükleer anlaşma sonrasında, bölgede hâlihazırda mevcut gelişmeler sayesinde önemli avantajlar elde ederek güç dengesini lehine değiştiren İran’ın, üzerindeki uluslararası baskıyı kaldırmak suretiyle daha rahat hareket etmesi söz konusu olmuştur. Bu rahatlık İran’a güvenlik, ekonomi ve siyasal anlamda avantajlar kazandırmıştır. Uzun vadede nükleer silaha sahip olma ihtimali bulunan İran, bölge güç dengelerinde önemli bir avantaj elde etmiştir. NATO’nun Türkiye topraklarında bulunan Kürecik Üssü’nün İran’ın dengelenmesi hususunda önemli bir konuma sahip olması, Türkiye’ye avantaj sağlamakla birlikte, üssün tek başına bir denge unsuru olarak görülemeyecek olması, daha ziyade askerî strateji bakımından önemli bir teknik fonksiyona sahip olması nedeniyle ve Türkiye’nin yakın dönem NATO ilişkileri düşünüldüğünde bunun Türkiye adına bir güvence olarak kabul edilmesi tartışma konusu olmuştur. Ekonomik anlamda üzerindeki yaptırımlardan kurtulan İran’ın, özellikle petrol ve doğalgaz ihracatı ile ekonomisini kalkındırma ihtimali de Türkiye için avantajları olmakla birlikte, karşılıklı iyi ilişkiler sayesinde İran’ın Türkiye’ye olan bağlılığını ortadan kaldıracağı için sonraki aşama için bir risk oluşturmuştur. Son olarak Batı ile sorunlarını çözen İran’ın bölgede arttırdığı etki alanının Türkiye aleyhine işlemesi de karar alıcıların bu ihtimaller üzerinden bir politika belirlemesini zorunlu kılmıştır.²⁵¹

Türk dış politikasının son dönem içerisinde en önemli uygulama alanı olan Suriye’de İran faktörü de göz önüne alınarak bir strateji benimsenmiştir. İç savaşın başlangıcından itibaren gergin bir doğada devam eden Türkiye-İran ilişkileri, bu son gelişmeyle birlikte yeni evreye geçmiş, Türkiye’de karar alıcılar artan İran etkisinin dengelenmesi adına İran’ın bölge müttefiki olan Rusya ile yakınlaşma yolunu tercih etmişlerdir. Ancak hem Rusya ile hem de

²⁵¹ Ünal, B. (2015). “İran Nükleer Anlaşması ve Türkiye’ye Etkileri”. *BİLGESAM Analiz/Ortadoğu*. 1232, 9.

İran ile yakınlaşma süreci 2016 yılına kadar çok mümkün olamamıştır. Yukarıda bahsedilen uçak krizi Rusya ile ilişkileri etkilerken, İran tarafından da Türkiye’de Hükümete yönelik getirilen eleştiriler ilişkileri germiştir. Ayrıca politikasını ve söylemlerini 2015 yılı içerisinde tam manasıyla değiştirmeyen Türkiye, İran’a yönelik yaklaşımını Erdoğan, “İran mezhepçilik gayesiyle Esed’in arkasında durmasaydı belki bugün Suriye diye bir meseleyi konuşuyor olmayacaktık” diyerek açıklamıştır.²⁵² Henüz 2015 yılında Suriye’de yol haritasını görüşmek üzere Türkiye’ye gelme planı yapan İran Dışişleri Bakanı Cevad Zarif, bu sırada bir gazetede Türkiye aleyhine ifadeler kullandıktan sonra gezi iptal edilmiş²⁵³ ve söz konusu yol haritası ancak bir sene sonra görüşülebilmiştir. 15 Temmuz FETÖ darbe girişimi sonrasında Zarif’in Türkiye’yi ziyaretiyle birlikte düzelmeye başlayan ilişkiler, yukarıda bahsedilen Astana sürecinde birlikte hareket ederek Suriye’nin geleceği noktasında işbirliği yapmaya kadar gitmiştir. Zarif’in ziyareti sonrası düzenlenen basın toplantısında konuşan Türk Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu, İranlı mevkidaşının 15 Temmuz gecesi kendisini defalarca arayarak destek verdiğini belirtirken, sonraki dönemde ilişkilerin çok daha iyi bir biçimde ilerleyeceğini açıklamıştır. Ayrıca Çavuşoğlu şöyle konuşmuştur:

“Suriye konusunda düşüncelerimizi paylaştık ama bundan sonraki süreçte daha yakın işbirliği içinde konuları değerlendireceğiz. Ortak hemfikir olduğumuz konular var. Özellikle Suriye’nin sınır bütünlüğü, toprak bütünlüğü konusunda hemfikiriz. Bazı konularda görüş ayrılığımız bugüne kadar oldu. Ama görüş ayrılığı olduğu zamanlarda bile diyalogumuzu hiçbir zaman kesmedik. Biz Suriye’de kalıcı bir çözüm için İran’ın yapıcı rolünün önemli olduğunu başından beri vurguluyoruz. Bugün de aynı çizgideyiz. İran’da PEJAK, Türkiye’de PKK, Suriye’de PYD bunların arasında da bir ayırım görmüyoruz. Hepsinin bölgenin, İran’ın ve Türkiye’nin güvenliğine tehdit olduğunu biliyoruz.”²⁵⁴

Bu konuşma, Suriye politikasında iki ülkenin ilerleyen süreçte birlikte hareket edeceğine işaret etmiştir. Bu açıklamalar Türkiye’nin karar alıcılar nezdinde İran’a yönelik algıları göstermesi bakımından önemlidir. Bir taraftan 15 Temmuz gibi bir dramatik olay karşısında işbirliği ön plana çıkartılmakta, diğer taraftan da karşılıklı terör hassasiyeti ortaya konarak birlikte hareket etmenin kapısı aralanmaktadır. Nitekim 2016 yılının ikinci yarısından

²⁵² İnternet: “Erdoğan İran’ı, Suriye’de 'mezhepçilik yapmakla' suçladı”. (27 Aralık 2015). *BBC Türkçe*. Web: http://www.bbc.com/turkce/haberler/2015/12/151227_erdogan_iran adresinden 27 Aralık 2017’de alınmıştır.

²⁵³ İnternet: “Zarif, Ankara’ya gelmiyor: Sebep Cumhuriyet yazısı mı?”. (11 Ağustos 2015). *Sputnik Türkiye*. Web: <https://tr.sputniknews.com/ortadogu/201508111017057430/> adresinden 27 Aralık 2017’de alınmıştır.

²⁵⁴ İnternet: “Dışişleri Bakanı Sayın Mevlüt Çavuşoğlu’nun İran Dışişleri Bakanı Sayın Cevad Zarif İle Ortak Basın Toplantısı”. (12 Ağustos 2016). *Dışişleri Bakanlığı*. Web: http://www.mfa.gov.tr/disisleri-bakani-sayin-mevlut-cavusoglu-nun-iran-disisleri-bakani-sayin-cevad-zarif-ile-ortak-basin-toplantisi_-12-agustos-2016_.tr.mfa adresinden 27 Aralık 2017’de alınmıştır.

itibaren iki ülke, çok defa ortak politikalar yürütmüş ve liderler nezdinde de bir araya gelerek istişarelerde bulunmuşlardır.

2015 sonrası dönem için karar alıcıların dış politika tercihlerini belirleme noktasında etkide bulunan bir diğer sistemik sinyal de Rusya'nın Suriye'deki iç savaşa askerî anlamda dahil olmasıdır. Önceki başlıkta değinildiği üzere Rusya, Esad rejiminin yanında çatışmalara katılmış ve kısa sürede sahadaki dengeleri değiştirmiştir. Özellikle Halep konusunda yıllardır ilerleme sağlayamayan Esad, Rusya ile birlikte yeniden taarruza geçmiş ve kısa sürede şehrin önemli bir kısmında kontrolü sağlayabilmiştir. Ayrıca Rusya'nın Suriye'deki askerî varlığını güçlendirmesi ve hava sahasında mutlak bir kontrol kurması, olası operasyonları bu ülkenin onayına bırakmıştır.

Rusya'nın Suriye'de böylesi aktif bir konuma gelmesi, Türkiye'nin politikası açısından da önemli kaymaların yaşanmasına neden olmuştur. Ancak politikadaki dönüşüm oldukça sancılı geçmiş, özellikle 2016 yılı ortalarına kadar Türkiye, tam anlamıyla bölgede yalnız kalmıştır. Bu noktada, hem küresel hem de bölgesel güç olarak en önemli aktörler olan ABD ve Rusya'nın, Suriye politikalarının Türkiye'nin hedefleriyle bağdaşmadığı belirtilmelidir. Esad karşıtı politika yürüten Türkiye'nin bu nedenle Rusya ile temelden bir karşıtlığı bulunmakta, ABD'nin de PYD'ye olan desteği nedeniyle ilişkilerinde sorunlar yaşamaktadır. Bu duruma bir de Rusya'nın PYD ile 2015 yılı içerisinde ilişkilerini geliştirmesi ve uçak krizi eklendiğinde, Türkiye dış politikasında yeni bir açılım yapmak zorunda kalmıştır. Karar alıcıların olayları değerlendirmesi de bu noktada asıl belirleyici unsur olarak ön plana çıkmaktadır.

Söz konusu yalnızlık dönemi içerisinde Türkiye'de karar alıcıların algılarını gösteren bir takım önemli açıklamalar mevcuttur. Bunlardan birisi Erdoğan'ın ABD'nin PYD'nin silahlı kolu olan YPG'yi terör örgütü olarak görmediği açıklamasının²⁵⁵ ardından verdiği beyanattır. Bu beyanatta Erdoğan şöyle demiştir:

“PYD ve YPG, bunların hepsi terör örgütüdür bize göre. Amerika bu işte şu anda bedel ödemiyor, bedel ödeyen biziz ve PYD'nin yaptıklarını da, YPG'nin yaptıklarını da bilen de biziz. Dolayısıyla bu yanlış bakışı, yanlış değerlendirmeyi herhalde tekrar değerlendireceklerdir diye düşünüyorum.... ABD, Rusya, Türkiye

²⁵⁵ İnternet: “YPG not a terrorist organization for US, spokesman says”. (22 Eylül 2015). *Hürriyet Daily News*. Web: <http://www.hurriyetdailynews.com/ypg-not-a-terrorist-organization-for-us-spokesman-says-88832> adresinden 28 Aralık 2017'de alınmıştır.

dışişleri bakanlarıyla üçlü, kabul etmeleri halinde Suudi Arabistan ve İran'ı da katarak beşli; akabinde Ürdün ve Katar'ın da katılmasıyla ilişkileri bir yere taşıyalım. Geçiş sürecinde Esedli bir çözüm olabilir ama Suriye'nin geleceğinde Esed'in olması mümkün değil. Esed'le bir yere taşımaya çalışılabilir ama muhalefet Esed ile bir gelecek görmüyor.”²⁵⁶

Erdoğan'ın bu açıklamaları Türkiye'nin yeni bir süreç başlatmak istediğini ve bu süreçte hem ABD'nin hem de Rusya'nın birlikte hareket etmesini önemli gördüğünü göstermektedir. Ayrıca Esad'ın derhal görevden ayrılması konusunda ısrarından vazgeçen Erdoğan, terör örgütü PYD'nin bu denklemden çıkartılmasının Türkiye için önemini belirtmektedir. Ancak süreç bu şekilde ilerlememiş, üstelik Rusya'nın da PYD ile yaklaşması gibi bir durum söz konusu olmuştur.²⁵⁷

Türkiye için en istenmeyen tablonun ortaya çıktığı 2015 yılı Temmuz ayından sonraki süreçte karar alıcılar, Türkiye'nin yeni stratejisini belirlemek adına uğraşmıştır. Bu sırada Mayıs ayı içerisinde Davutoğlu'nun Başbakanlık görevinden ayrılması da önemli bir gelişme olmuştur. Yeni süreçte temel ve tek belirleyici konumunda bulunan Erdoğan, Esad karşıtlığını muhafaza etmekle birlikte önceliğin PYD'ye verildiği süreci başlatmıştır. Ancak Rusya'nın Suriye'deki fizikî varlığı ve ABD tarafından PYD'ye verilen destek, Türkiye'nin tek taraflı eylemlere girişmesinin önünü kapatmıştır. Bunun yerine, Rusya ile krizden kaynaklı olarak yaşanan ekonomik sıkıntıları da değerlendirerek bu ülke ile ilişkilerini güçlendirmeye çalışan Erdoğan, 2016 yılının Haziran ayında uçak kriziyle alakalı üzüntülerini bildiren bir mektubu Putin'e göndermiştir. Ancak bu noktada Türkiye'nin dış politika stratejisinde en önemli gelişme olarak kabul edilebilecek olan 15 Temmuz FETÖ askerî darbe girişimi yaşanmıştır. Türkiye'de başta Erdoğan olmak üzere karar alıcılar bu süreçte Rusya ve İran'ın yakınlığını görürken olaylardan ABD'nin sorumlu olduğunu düşünmüşlerdir.

29 Temmuz 2016'da Erdoğan bir konuşmasında Türkiye'de tutuklanan darbeci askerler için “Türkiye'deki muhataplarımız tutuklanıyor” diyen bir ABD'li generale ithafen şu şekilde cevap vermiştir:

²⁵⁶ İnternet: “Erdoğan'dan ABD'ye PYD yanıtı”. (25 Eylül 2015). *El-Cezire Türk*. Web: <http://www.aljazeera.com.tr/haber/erdogandan-abdye-pyd-yaniti> adresinden 28 Aralık 2017'de alınmıştır.

²⁵⁷ İnternet: “Suriye'de Rusya - PYD işbirliği”. (9 Ekim 2015). *El-Cezire Türk*. Web: <http://www.aljazeera.com.tr/haber/suriyede-rusya-pyd-isbirligi> adresinden 28 Aralık 2017'de alınmıştır.

“Sen benim ülkemdeki yapılan bir darbe girişimine yönelik kalkıp bu darbe girişimini püskürten bu devlete teşekkür edeceğine, tam aksine darbecilerin yanında yer alıyorsun. Zaten darbeci senin ülkende. Zaten senin ülkende besliyorsunuz, bu zaten ortada. Bu tür açıklamalar bu işin arkasında kimler olduğunu, üst aklın kim olduğu bu açıklamalarla kendinizi açığa çıkarıyorsunuz, açığa veriyorsunuz. Türkiye bu oyuna gelmeyecek.”

Bu ifadeler, terör örgütü lideri Fethullah Gülen’in de ABD de ikamet ediyor olmasına atıfta bulunarak Türkiye’nin genel yaklaşımını ortaya koymuştur. Bununla birlikte, önceki bölümlerde bahsedilen 15 Temmuz karşısında Rusya ve İran’ın yaklaşımları öne çıkartılırken bu ülkelerden gelen destek dış politikaya yansımıştır. Bu düşünce doğrultusunda Rusya ile işbirliğine başlayan Türkiye, ilerleyen süreçte Astana zirveleriyle birlikte Suriye’nin geleceğine yön vermek adına masada yer almıştır.

Türkiye’nin bu süreçte Rusya ile birlikte hareket etmeye başlaması, Türk dış politikasının geleneksel müttefiklik ilişkisi düşünüldüğüne, ABD’den keskin bir kopmanın yaşanması olarak görülmemelidir. Karar alıcılar, ilerleyen süreçte ABD politikalarının Türkiye’nin beklentileriyle uyumlu hale gelmesi adına girişimlerde bulunmaya devam etmişlerdir. Süreçten Obama yönetimini sorumlu tutan Türkiye, 2016 sonundaki başkanlık seçimlerinden sonra Trump’ın gelmesiyle birlikte bir değişim beklentisi içerisine girmiştir. Bu beklentiyi Erdoğan, “Obama maalesef PYD ve YPG konusunda bizleri aldatmıştır ama şu andaki yönetimin aynı durumda olacağına ihtimal vermiyorum” ifadesiyle bizzat açıklamıştır.²⁵⁸ Buna karşın yukarıda da bahsedildiği üzere Türkiye’ye Trump yönetiminden her ne kadar söylem bazında destek gelse de bu destek sahada karşılık bulmamış ve ABD, PYD ile ilişkilerini kesmemiş hatta silah yardımını sürdürmeye devam etmiştir.

Karar alıcıların algıları üzerinden değerlendirildiğinde, 2015 sonrası süreçte iki aşamalı bir dış politika yaklaşımının benimsendiği ifade edilebilir. Buna göre birinci aşamada, Türkiye PYD’nin Suriye’nin kuzeyindeki faaliyetlerinden rahatsızlığını ortaya koymuş ancak bunun ne ABD ne de Rusya tarafından dikkate alınmaması üzerine ikinci aşamada sorunlu Rusya ile ilişkilerin düzeltilmesi suretiyle bu ülke ile birlikte yeni bir strateji izlenmesi söz konusu olmuştur. Bu noktada, birlikte hareket etmek adına Rusya’nın tercih edilmesinde karar alıcılar üzerinden incelendiğinde Türkiye’deki yönetime yönelik bu ülkelerin

²⁵⁸ İnternet: “Erdoğan: Obama bizi aldatı”. (20 Nisan 2017). *El-Cezire Türk*. Web: <http://www.aljazeera.com.tr/haber/erdogan-obama-bizi-aldatti> adresinden 28 Aralık 2017’de alınmıştır.

yaklaşımlarının ve 15 Temmuz gibi sarsıcı bir olay karşısındaki tutumlarının etkili olduğu gözlemlenmiştir. Sonraki başlıkta bu sürece etki eden diğer yerel faktörler incelenecektir.

3.2.1.2.2. Yerel Faktörler: Muhalefet Partileri (MHP), TSK ve Kamuoyu

2015 sonrası Türkiye'nin Suriye politikasına etki eden yerel faktörler olarak *muhalefet partileri*, *TSK* ve *kamuoyu* ön plana çıkmıştır. Türkiye'nin dış politikasında önceliğin Esadsız bir Suriye'den, Kuzey Suriye'de PKK türevi PYD'nin devletleşmesinin engellenmesine verildiği bu süreçte, söz konusu faktörler de belirleyici ve karar alıcıların eğilimlerini destekleyici unsurlar olmuştur. Bu nedenle, üç faktörün de ayrı ayrı ele alınması faydalı olacaktır.

İlk olarak muhalefet partileri incelendiğinde, bu süreçte MHP'nin daha fazla öne çıktığı belirtilebilir. Bunun nedeni de Türkiye'nin 2015 yılında yaşadığı iki genel seçim (7 Haziran ve 1 Kasım) ve bunlara bağlı olarak izlenen politikalardır. Çözüm süreci politikalarıyla seçime giren AK Parti, 7 Haziran'da tek başına iktidarını koruyabilecek bir başarı kazanamazken, erken seçim kararı alınmış ve bu sırada da PKK ve DAESH'e karşı operasyonlar başlatmıştır. Önceki dönemde daha liberal bir tutum sergileyen Hükümet, bu süreçte milliyetçi söyleme daha fazla yer vermiştir. AK Parti'yi çözüm süreci ve Suriye sınır bölgesindeki Kürt gruplara tolerans göstermekle eleştiren MHP, yeni süreçle birlikte eleştiri dozunu düşürmüştür. Bu ortamda 1 Kasım seçimleri yapılmış, bu defa AK Parti oylarını arttırarak tek başına iktidar olabilmıştır. Milliyetçi söylemini sürdürmesi de MHP tarafından destek bulmuştur. Ancak bu destek oldukça sınırlı kalırken asıl yakınlaşma süreci 15 Temmuz sonrasında olmuştur.

Darbe girişimi sırasında Hükümetin yanında yer alan MHP, bu politikasını ilerleterek üstü kapalı bir koalisyona çevirmiştir. İki parti arasında başlayan yakınlaşma, "Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi" tartışmaları sırasında başka bir evreye geçmiş, önce Meclis oylamasında daha sonra da referandum sürecinde AK Parti, MHP'nin desteğini almıştır. Nihayetinde, referandumda evet oyları kazanmış ve oylanan maddelerin bir kısmı hemen, bir kısmı da 2019 yılında yürürlüğe girmek üzere kabul edilmiştir.

MHP'nin bu süreçte AK Parti ile birlikte hareket etmesi, AK Parti'nin de hem iç hem de dış politikada MHP hassasiyetlerine göre adımlar atması sonucunu doğurmuştur. Üstelik yeni

sistemde yüzde 50'nin üzerinde bir oya ihtiyaç bulunması AK Parti'yi, MHP'li seçmeni ikna etmek durumunda bırakmıştır. Milliyetçi bir yaklaşım içerisindeki MHP'nin genel beklentisi olan devletin mutlak sınır güvenliğinin sağlanması ve sınır ötesi terör unsurlarının bertaraf edilmesi, Türkiye'nin bu dönem dış politikasında Esad'dan daha çok PYD'nin engellenmesi için uğraşılmasında etkili olmuştur. MHP lideri Devlet Bahçeli bu yaklaşımını çeşitli açıklamalarla beyan etmiştir. Özellikle ABD'nin PYD'ye olan desteğini eleştirip, ilişkilerin kopma noktasına gelmesi konusunda Bahçeli şu ifadeleri kullanmıştır:

“Eğer ABD ile ittifak kopma noktasına gelirse, başımızın çaresine bakmak doğal bir tercihtir. ABD'nin önünde artık iki yol vardır. Ya PKK/PYD ile ittifakını güçlendirecek ya da müttefiki Türkiye el sıkışacaktır. Ya ihanet ya dostluk!, ABD'nin başka alternatif yoktur. Rakka operasyonu için canilerden medet ummak, Türkiye'yi hiçe saymaktır ve buna izin verilmemelidir. Bu alçaklığın hoşgörülecek yanı yoktur... Bu noktada, Sayın Cumhurbaşkanı'nın yalnız olmadığını bu kürsüden duyuruyorum.”²⁵⁹

Bu ifadeler MHP'nin genel yaklaşımını göstermesi bakımından önemlidir. Türkiye'nin Fırat Kalkanı operasyonu sırasında da desteğini açıklayan Bahçeli²⁶⁰, son İdlib operasyonu için Erdoğan'ın genel Suriye politikasının tutarlı olduğunu ve kendileri tarafından da desteklendiğini söylemiştir.²⁶¹ AK Parti açısından bu destek anlamlı bulunurken MHP ile yapılan koalisyonun Türkiye'nin Suriye ve Irak'ta Kürt devletleri kurulması hazırlıklarıyla daha etkin mücadele edilmesini sağlayabileceği iddia edilmektedir.²⁶² Tüm bu yaklaşımlar, Türkiye'nin 2015 sonrası süreçte önce fikren daha sonra da eylemsel olarak sınır bölgesindeki PYD etkinliğini kırma politikasında Hükümete tesir eden bir unsur olarak ortaya çıkmıştır. Böylelikle sistemik sinyallere yönelik olarak bir strateji belirlenirken iç dinamiklerin de belirleyiciliği söz konusu olmuştur.

MHP'nin bu süreçteki politikası ve Hükümete olan etkisinin dışında belirleyiciliği olan bir diğer yerel faktör de TSK olmuştur. 2015 yılının Temmuz ayında başlatılan yurtiçindeki

²⁵⁹ İnternet: “Devlet Bahçeli: Cumhurbaşkanı yalnız değil”. (16 Mayıs 2017). *Hürriyet*. Web: <http://www.hurriyet.com.tr/devlet-bahceli-cumhurbaskani-yalniz-degil-40459535> adresinden 28 Aralık 2017'de alınmıştır.

²⁶⁰ İnternet: “Mhp Lideri Devlet Bahçeli ‘Fırat Kalkanı Harekatı Başarılı Olmuştur’”. (7 Nisan 2017). *Milliyet*. Web: <http://www.milliyet.com.tr/mhp-lideri-devlet-bahceli-firat-kalkani-afyonkarahisar-yerelhaber-1962823/> adresinden 28 Aralık 2017'de alınmıştır.

²⁶¹ İnternet: “Erdoğan kararlı ve olaylara vakıf”. (8 Ekim 2017). *Milliyet*. Web: <http://www.milliyet.com.tr/erdogan-kararli-ve-olaylara-vakif-siyaset-2533042/> adresinden 28 Aralık 2017'de alınmıştır.

²⁶² İnternet: Selvi, A. (16 Kasım 2017). “AK Parti, MHP ile seçime ortak girecek mi?”. *Hürriyet*. Web: <http://www.hurriyet.com.tr/yazarlar/abdulkadir-selvi/ak-parti-mhp-ile-secime-ortak-girecek-mi-40646581> adresinden 28 Aralık 2017'de alınmıştır.

PKK operasyonları gereği aktif bir biçimde çalışmaya başlayan TSK, PKK'nın yurt dışı bağlantılarını kopartmak adına ciddi bir sınır güvenliği stratejisi uygulamıştır.²⁶³ Bununla birlikte 2016 yılına gelindiğinde Ağustos ayında başlayan Fırat Kalkanı operasyonu Suriye'de sahada çatışma ortamına da dahil olan TSK, dış politikanın belirlenmesinde bu süreçte en önemli aktörlerden birisi haline gelmiştir. Askerî olarak yapılan analizler ve operasyonların aşamaları, Hükümetle eşgüdümlü bir biçimde belirlenirken artık askerî önlemlerle politikanın belirlenmesi nedeniyle, Ordunun beklentileri dikkate alınarak hareket edilmiştir.

Bir diğer yerel faktör de kamuoyu olmuştur. Önceki bölümlerde bahsedildiği üzere Suriye meselesi, Türkiye'de hemen herkesin doğrudan ya da dolaylı olarak etkilendiği bir konu olması nedeniyle kamuoyunun yoğun olarak ilgilendiği bir olay durumundadır. 2015 sonrası süreçte de bu durum devam etmiş, ancak önceki dönemden farklı olarak Türkiye'nin ABD ile ilişkileri ve halkın ABD'ye olan güveninin düşmüş olması bu duruma yeni bir boyut kazandırmıştır. ABD'nin terör örgütü PYD'ye verdiği destek, 15 Temmuz darbe girişimine dair halkta oluşan ABD karşıtlığı ve ABD'nin Erdoğan ve Hükümete karşı tavrının art niyetli olduğu algısı, kamuoyunun Türkiye'nin dış politikasında ve özellikle Suriye'de yeni bir politika uygulamasını istemesi sonucunu ortaya çıkartmıştır. Bununla birlikte, terör hassasiyeti de Türkiye'nin dış politika önceliğinin PYD'ye verilmesinde etkili olmuştur. Ayrıca Türkiye'nin Suriye'de gerçekleştireceği askerî operasyonlarla terörden arındıracağı bölgeler sayesinde sayıları 3 milyonu geçen Türkiye'deki Suriyelinin yurtlarına dönebilecek olmaları ihtimali de kamuoyu adına bu yaklaşımın nedenlerinden bir diğeri olmuştur.

Kamuoyunda oluşan bu algının ve dış politikaya dair beklentilerinin nasıl olduğunu göstermesi bakımından 2017 yılı için yapılan bir kamuoyu algı araştırmasını incelemek faydalı olacaktır. Kadir Has Üniversitesi'nin "Türk Dış Politikası Kamuoyu Algıları Araştırması" 2017 yılı sonuçları bu bağlamda önemli bir veri sağlamaktadır. Buna göre, dış politikada en büyük sorunun ne olduğu sorusuna katılımcıların yüzde 44.2'si "terörle mücadele" cevabı verirken yüzde 24.6'sı da "Suriye sorunu" demiştir ve buna bağlı olarak da yüzde 54.5 oranında bir kesim Suriyeli mültecilerden rahatsız olduklarını bildirmiştir. Ayrıca önceki yıla göre yüzde 4.5 oranında artış göstererek yüzde 38.5 oranında da mevcut

²⁶³ TSK'nın sınır güvenliği faaliyetleri ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. İnternet: "TSK sınır güvenliği tedbirlerinin bilançosunu çıkardı". (8 Aralık 2015). *Hürriyet*. Web: <http://www.hurriyet.com.tr/tsk-sinir-guvenligi-tedbirlerinin-bilancosunu-cikardi-40024240> adresinden 28 Aralık 2017'de alınmıştır.

dış politika daha başarılı bulunmuştur. Bir diğer önemli veri olarak da 15 Temmuz darbe girişiminin katılımcıların yüzde 51.7'si tarafından dış politikayı olumsuz etkilediği cevabı verilmiştir. Tehdit algısı konusunda da çarpıcı sonuçlar barındıran ankete göre Türkiye'ye öncelikli olarak tehdit oluşturan devlet, önceki yıla göre yüzde 22.4 artarak yüzde 66.5 oranıyla ABD olmuştur. Bununla birlikte, Rusya bu değerlendirmede önceki yıla göre yüzde 16.4 azalarak yüzde 18.5 oranında tehdit olarak görülmüştür.²⁶⁴ Bu sonuçlar, Türkiye'nin 2016 yılı ile birlikte değiştirdiği politikası ile birlikte düşünüldüğünde oldukça anlamlı sonuçlar ortaya koymaktadır. Türkiye'nin ABD politikalarından duyduğu rahatsızlık üzerine Suriye konusunda Rusya ile birlikte hareket etmesi ve 15 Temmuz darbe girişimi sonrasında İran ve Rusya'ya daha fazla sempati ile bakması gibi olaylar kamuoyuna da benzer şekilde yansımıştır. Ayrıca Suriyeli mülteciler noktasında da bu kadar baskın bir rahatsızlık durumunun olması da Suriye'de güvenli bölgeler oluşturulması politikasında kendisini göstermektedir. Sonuç olarak kamuoyu, bu süreçte dış politikanın belirlenmesinde etkin unsurlardan birisi olarak ön plana çıkmaktadır. Ancak bu belirleyicilik daha çok dolaylı bir biçimde gerçekleşmekte, halkın isteklerinin doğru tespit edilip karar alıcılara yönlendirilmesiyle mümkün olabilmektedir.

3.2.1.3. 2015-2017 Dönemi Türkiye'nin Suriye Politikasının Genel Değerlendirilmesi: PYD Öncelikli/Müzakereci Batıcılıktan Batı Karşıtı Politikaya Geçiş Dönemi

2015 yılına kadar Suriye politikasını Esad rejiminin devrilmesini merkeze alarak belirleyen Türkiye, bu dönemden itibaren yeni bir yaklaşımla hareket etmiştir. Bu çalışmada incelenen son dönem olan 2015-2017 arasında strateji, değişime uğramış ve Türkiye önceliklerini yeniden tanımlamak durumunda kalmıştır. Söz konusu yeni yaklaşımın neoklasik realizm bakış açısından nasıl analiz edildiği de bu bölümde anlatılmıştır.

²⁶⁴ İnternet: "Khas Türk Dış Politikası Kamuoyu Algıları Araştırması 2017 Yılı Sonuçları Açıklandı". (21 Temmuz 2017). *KHAS*. Web: <http://www.khas.edu.tr/news/1588> adresinden 28 Aralık 2017'de alınmıştır. Anketin detaylı sonuçları için ayrıca bkz. İnternet: "Türk Dış Politikası Kamuoyu Algıları Araştırması". (2017). *Kadir Has Üniversitesi Türkiye Çalışmaları Merkezi*. Web: http://www.khas.edu.tr/w243/files/TDP-Sunum_vfinal.pptx adresinden 28 Aralık 2017'de alınmıştır.

Çizelge 3.2. 2015-2017 Arası Dönemde Türkiye'nin Suriye Politikası

Bağımsız Değişken	Politika Seçenekleri	Ara Değişkenler	Bağımlı Değişken (Dış Politika Stratejileri ve Çıktıları)
P5+1-İran Nükleer Anlaşması -İran'ın üzerindeki baskının kalkması suretiyle bölge güç dengesinde avantaj kazanması ABD'nin Suriye Politikası DAEŞ'le mücadele bağlamında PYD'ye destek sağlamak Rusya'nın Suriye Politikası ve Türkiye ile İlişkileri -Suriye'ye asker göndermek suretiyle savaşın rejim lehine dönmesi -Türkiye'yle yaşanan uçak krizi sonrası uygulanan yaptırımlar ve Türkiye'nin terör tehdidiyle mücadele etmesinin engellenmesi	ABD politikalarının izlenmesi (bandwagon) ve PYD ile yaklaşmak Esad karşıtı politikayı sürdürmek Yeni strateji geliştirmek	Karar Alıcıların Algısı -İran'ın mutlak suretle dengelenmesi gerekliliği -PYD'nin Suriye'nin kuzeyindeki yapılanmasının önlenmesi gerekliliği -Rusya'nın sahadaki varlığının Türkiye'nin rahat hareket etmesini engellemesi -15 Temmuz FETÖ darbe girişimine yönelik oluşan ABD, Rusya ve İran algıları MHP TSK Kamuoyu	PYD'nin bölge yapılanmasının engellenmesi için çaba harcamak -ABD'nin PYD politikasını değiştirmeye çalışmak (Müzakereci Batıcılık) -Rusya ile bozulan ilişkileri tamir etmek suretiyle Rusya ve İran'la birlikte Suriye'nin geleceğine yönelik inisiyatif almak -Fırat Kalkanı harekâtıyla Suriye sınırında güvenli bölge oluşturmak ve kesintisiz PYD hattını bölmek (Millî güvenliğin ön plana çıkartılması suretiyle Batı ittifakının dışında hareket etmek)

Bu süreçte politikaya etki eden sistemik sinyaller, üç temel gelişme etrafında şekillenmiştir. P5+1 ülkelerinin İran'la vardıkları uzlaşma neticesinde imzalanan Kapsamlı Orta Eylem Planı, bu gelişmelerden ilkidir. Bu plan sayesinde, yaptırımlara bağlı olarak üzerindeki uluslararası baskının kalktığı ve zaten bölge dengelerinde özellikle mezhepçi bakış açısı sayesinde önemli kazançlar sağlamış olan İran'ın, böylelikle çok daha avantajlı bir konuma gelmesi söz konusu olmuştur. Bir diğer sistemik sinyal olarak da ABD'nin Suriye meselesine genel yaklaşımı kabul edilebilir. Önceliğini bölgeden DAEŞ'in temizlenmesine veren ABD, bunun için PKK'nın Suriye uzantısı PYD'yi müttefik kabul ederek her türlü teknik ve lojistik desteği sağlamıştır. Rusya'nın bu dönem attığı adımlar ve Türkiye-Rusya ilişkilerinin içinde

bulunduğu kriz ortamı da Türkiye'nin Suriye politikasının belirlenmesine etki eden diğer sistemik sinyali ortaya çıkartmıştır. Suriye'ye asker göndererek savaşın doğrudan taraflarından birisi haline gelen Rusya, oldukça zor durumdaki Suriye rejiminin durumu lehine çevirmesini sağlamıştır. Ayrıca Rusya'nın, terörle mücadele anlamında zor bir sürecin içerisinde Türkiye ile yaşadığı uçak krizi sonrasında, hem ekonomik yaptırım uygulayarak hem de Türkiye'nin Suriye'de teröre müdahale anlamında başvurabileceği askerî yöntemleri engelleyerek, Türkiye'yi ciddi sıkıntıya sokması da dönemin önemli gelişmelerinden olmuştur.

Geleneksel ABD müttefiki olan ancak Suriye politikası noktasında hem bu müttefiklik ilişkisinden hem de genel durumdan fayda sağlayamayan Türkiye'nin önüne bir takım dış politika seçenekleri çıkmıştır. Buna göre, her şeye rağmen ABD politikalarına uyum sağlamak, Esad karşıtı mevcut politikayı olduğu gibi sürdürmek ya da yeni bir strateji belirlemek Türkiye'nin alternatifleri olmuştur.

Türkiye'nin söz konusu seçeneklerden kendisine göre en uygun olanı seçmesi noktasında ara değişkenlerin etkisi çok belirleyici olmuştur. İran'ın bölgede dengelenmesi gerekliliği, PYD'nin devletleşmesinin ve Türkiye'nin güney sınırında oluşan terör koridorunun engellenmesi ile Rusya'nın yeni konumu nedeniyle Türkiye'nin çıkarlarının tehdit ediliyor oluşu, karar alıcıların olaylara bakışında öne çıkan yaklaşımlar olmuştur. Bunlara ek olarak 15 Temmuz'da yaşanan FETÖ darbe girişimi de karar alıcılar üzerinde belirgin bir etki yapmıştır. Bu süreçte Rusya ve İran'dan destek gören dış politika yöneticilerini, aynı yaklaşımı ABD'den görememek, aksine ABD'nin tutumunun eleştirel bir bakış açısı içermesi oldukça rahatsız etmiştir. Bu süreçte dış politika belirlenmesi sürecine etki eden diğer yerel faktörler de Türkiye'nin terör hassasiyetli bir yaklaşım içerisine girmesine katkı sağlarken, bir taraftan da geleneksel ABD müttefikliğinin sorgulanmasına neden olmuştur.

Sonuç olarak, Türkiye, 2015 yılından itibaren Suriye meselesinde Esad karşıtlığını muhafaza etmekle birlikte önceliğini daha çok PYD'nin bölge yapılanmasının engellenmesine kaydırmıştır. Bunun için önce ABD politikasını değiştirmeye çalışan Türkiye genel tutumunu sürdürmüş ve müzakere yöntemini kullanmıştır. Ancak bunu başaramayınca Türkiye, ilişkilerde kriz yaşanan Rusya'ya yönelik yapıcı adımlar atarak bu ülkeyle birlikte hareket etmeye başlamıştır. Türkiye'nin izlediği bu yeni strateji önceki bölümde de değinilen Türkiye'nin Batı ittifakı ile birlikte hareket etme olarak kendisini gösteren Batıcı tutumunun

yine bir millî güvenlik meselesinde esnetilmesi anlamı taşımaktadır. Türkiye, ABD'den beklediği desteği bulamayıp bir de ABD'nin terör örgütü PYD'ye yardım göndermesini engelleyemeyince, karar alıcılar, Türkiye'nin ulusal çıkarını Rusya ile birlikte hareket etmekle sağlanabileceği algısıyla hareket etmiş ve yeni süreci başlatmışlardır. Ayrıca Suriye meselesine temelden farklı bakış açısına sahip olunan İran'la da benzer bir süreç yaşayan Türkiye, Rusya ve İran'la birlikte Suriye'nin geleceği noktasında inisiyatif aldığı bir döneme girmiştir. Yeni stratejisinin en önemli ayaklarından birisi olarak sahada askerî güce de başvuran Türkiye, Fırat Kalkanı operasyonu ile el-Bab'a kadar ilerleyerek hem DAES'in sınır yapılanmasını engellemiş hem de PYD yönetimindeki terör koridorunun kırılması adına önemli bir adım atmıştır.

2017 yılı boyunca yukarıda bahsedilen politikayı sürdüren Türkiye, 2018 yılı için de benzer bir tutum sergileyeceğini göstermektedir. Her ne kadar Esad'a yönelik olumsuz bakış açısına sahip olduğunu beyan etmeye devam etse de önceliğin güney sınırında PYD hâkimiyetindeki terör yapılanmasına verildiği görünmektedir. Bununla alakalı olarak özellikle Afrin için TSK'nın bir operasyon hazırlığı içerisinde olduğu ve Fırat'ın batısının mutlak suretle PYD'den arındırılması gerektiği sıklıkla tartışılmaktadır. Ancak Afrin operasyonunun gerçekleşmesi de bu çalışmanın genelinde analiz edildiği gibi bağımsız değişkenlerin doğurduğu sistemik sinyallerin karar alıcıların algılarından geçmesi ve operasyonun yapılmasının mümkün olacağı inancıyla söz konusu olabilecektir.

SONUÇ

Türkiye'nin Suriye iç savaşı (2011-2017) sırasındaki dış politikasının neoklasik realist dış politika analizi modeline göre incelendiği bu çalışmada üç aşamalı bir inşaa yapılarak Türkiye'nin dış politika davranışları açıklanmıştır. Buna göre, birinci aşamada neoklasik realizmin nasıl ortaya çıktığı, hangi araştırma sorularıyla ilgilendiği ve bunu nasıl yaptığı incelenmiş; bu araştırma programının Türk dış politikasına uygunluğu tartışılmıştır. İkinci aşamada, Türkiye'nin genel dış politikası neoklasik realist nosyonlarla ele alınmış ve dış politika davranış kalıbının nasıl oluştuğu sorusuna cevap aranmıştır. Son olarak da ilk iki aşamanın sentezlenerek Türkiye'nin Suriye iç savaşı sırasındaki dış politikasının analiz edildiği üçüncü aşama kurgulanmıştır.

Analizin bu şekilde üç aşamalı olarak yapılması, dış politika davranışının nasıl ortaya çıktığının detaylı olarak gösterilmesi bakımından faydalı bir yöntem olarak benimsenmiştir. Neoklasik realizmin çalışmanın kuramsal temelini oluşturması da bu yönetime dair gerekli araç ve argümanları barındırması nedeniyle tercih edilmiştir. Uluslararası ilişkiler disiplininin baskın kuramı olan yapısal realizmin (neorealizm) Soğuk Savaş sonrası dönemde sorgulanmaya ve eleştirilmeye başlaması, özellikle realist yazarlar arasında bir arayışa neden olmuştur. Yapısal realizmin, adında da belirtildiği üzere uluslararası sistemin yapısının açıklanmasına yönelik bir çerçeve sunması ve devletlerin münferit dış politikalarının analizini ihmal etmesi, en önemli eksiklik olarak görülmüştür. Bu eksikliği giderirken yine realist paradigmanın içerisinde kalarak yeni bir kuramsal yaklaşım oluşturmak adına neoklasik realizm formüle edilmiştir.

İsmi Gideon Rose tarafından verilen neoklasik realizm, devletlerin dış politika davranışlarının açıklanması adına kapsayıcı bir yöntem ortaya koymuştur. Buna göre, uluslararası sistem kaynaklı etkilere öncelik verilmek koşuluyla devletlerin yerel dinamikleri de dış politika yapım sürecine dahil edilmiştir. Sistemik gelişmeler ve konjonktürel yaklaşımlar, başta karar alıcılar olmak üzere devletlerin yerel dinamiklerine birer dış politika sinyali olarak ulaşmakta; bu sinyale yönelik belirlenecek dış politika ilgili dinamiklerin algı süzgeçlerine göre değerlendirilerek oluşturulmaktadır. Çalışmanın birinci bölümünde ayrıntılı olarak açıklanan bu süreç, bağımsız değişkenlerin (sistemik unsurlar) ara değişkenler (karar alıcıların algıları ve diğer yerel faktörler) vasıtasıyla bağımlı değişkeni (dış politika davranışları) ortaya çıkartmasını içermektedir.

Türkiye'nin Suriye iç savaşı sırasındaki dış politikasının analiz edildiği ve örnek olay incelemesine ayrılan ikinci ve üçüncü bölümlerde neoklasik realist dış politika analizinde kullanılan araçlar üzerinden bir inceleme yapılmıştır. Buna göre, öncelikle iç savaşın genel bir kronolojisi verilerek olayların süreç içerisindeki gidişatı ve ilgili aktörler açıklanmıştır. Daha sonra, Türkiye'nin genel politika yaklaşımları üzerinden analiz, dönemlere ayrılarak 2011 öncesi genel durum, ayaklanma hareketi olarak kabul edilen ilk dönem, Türkiye'nin rejim karşıtı motivasyonla hareket ettiği 2015'e kadar olan süreç ve son olarak da terör yapılanmasının öncelikli tehdit kabul edildiği ve buna göre politikada değişimlerin yaşandığı 2015 sonrası dönem incelenmiştir. Her bir dönem, diakronik dış politika anlatımı ile başlatılmış ve daha sonra bağımsız ve ara değişkenlerin incelenmesiyle analiz edilmiştir. Sonucunda da neoklasik realizm bakış açısından tablolaştırılarak genel değerlendirme yapılmıştır.

Çalışmanın bağımsız değişkenleri belirlenirken ikili bir inceleme yapılmış; bir tarafta Türkiye'nin hem genel hem de özelde Suriye politikasına yönelik etkide bulunan sistemik çapta gelişmeler ele alınırken diğer taraftan da büyük güçlerin (ABD ve Rusya Federasyonu) Suriye politikalarının yarattığı durum açıklanmıştır. Böylelikle NATO'nun Libya müdahalesinden, Rusya'nın Suriye'ye asker göndermesine kadar oldukça çeşitli bir yelpazeden Türk dış politikasına yönelik oluşan sinyaller değerlendirilebilmiştir. Bunun her bir dönem için ayrıca yapılması, politikada yaşanan değişimlerin detaylar gözlemlenerek daha gerçekçi bir biçimde analiz edilmesi imkanını sağlamıştır. Örneğin, ABD'nin Esad'ın devrilmesi gerektiği yönündeki açıklamaları ile önceliğini DAESH'in bölgeden çıkartılması olarak belirlemesinin, Türkiye'nin dış politika karar alıcılarında yarattığı algılar oldukça farklı sonuçlar doğurmuş ve belki de geleneksel müttefiklik ilişkisinin ortadan kalkacağı bir süreci başlatmıştır. Ayrıca Suriye meselesinin nitelik bakımından uluslararası politikada eriştiği konum, bölgesel ya da küresel bütün aktörlerin attığı her adımın birtakım sonuçlar doğurmasına neden olmuştur. Türkiye gibi bölgesel konumu ve genel dış politika yaklaşımı itibarıyla Suriye'de yaşanan her gelişmenin doğrudan etki ettiği bir ülkenin dış politikası da ancak böyle derinlikli bir analizle mümkün olabilmiştir.

Bununla birlikte, neoklasik realizmin dış politikanın yalnızca uluslararası bazda gelişmelere bağlı olarak kurgulanamayacağı önermesinden hareketle, dönemler halinde belirleyici rolü olan ara değişkenler de incelenmiştir. Her bir dönem için öncelik karar alıcıların algılarına verilmekle birlikte, dönemselsel olarak etkisi artan yerel faktörler (iş dünyası, muhalefet

partileri, TSK ve kamuoyu) belirlenmiştir. Bu bağlamda, karar alıcılara çift yönlü bir rol verilmiş ve sistemik sinyallerle yerel gelişmelerin sentezlenerek dış politikaya dair nasıl bir algı sistematığına sahip oldukları açıklanmıştır. Örneğin iç savaş öncesi dönemde özellikle komşu ülkelerle tarihsel ve kültürel bağların ön plana çıkartılması suretiyle ekonomi temelli işbirliği ilişkilerinin kurulması yönündeki AK Parti'nin genel dış politika algısı, aynı zamanda Türkiye ekonomisindeki payları itibarıyla çok önemli konumda bulunan ABD'nin ve AB üyesi ülkelerin 2008 küresel finans krizinden sonra ekonomik daralmalar yaşamaması nedeniyle bu ülkelerin yeni pazarlarla ikame edilmesi gerektiği algısıyla birlikte değerlendirilerek, Türkiye'nin Suriye ve İran'la olan ilişkilerini daha anlaşılır kılmıştır. Ayrıca Kürt gruplardan kaynaklı terör tehdidine yönelik izlenen politikalarda da benzer bir durum söz konusudur. PYD'nin Suriye'nin kuzey bölgelerinde Esad'ın çekilmesi sonrasında elde ettiği idarî hâkimiyet, klasik bir değerlendirmede Türkiye için büyük bir tehditken, iç politikada yaşanan çözüm sürecinin karar alıcıların algılarında PYD ile de diyalog kurarak Türkiye'nin Esad karşıtı Suriye politikasında bir araç olarak değerlendirilebilme ihtimalinin ortaya çıkması, 2015 yılına kadar Türkiye'nin PYD özelinde ciddi bir adım atmamasına neden olmuştur. Ancak ABD'nin PYD'ye artan desteği ve Suriye'de daha da geniş bir alanda hâkimiyet sağlanması, Türkiye'de de çözüm sürecinin sona ermesi ile birlikte öncelikli bir tehdit olarak görünmeye başlamış ve Türkiye, Suriye politikasında yeni stratejiler geliştirmiştir.

Türkiye'nin izlediği dış politika stratejileri, bu bağlamda yapılan dönemselleştirmelerin de temelini oluşturmuştur. Buna göre, iç savaş öncesi dönemde Türkiye, sistemik değişimler karşısında hegemon güç ABD ile çatışmadan, ancak kendi bölgesel konumunu da güçlendirmek adına Suriye ve İran gibi bölge ülkeleriyle ekonomi temelli işbirliğine yönelik ilişkiler geliştirmiştir. Suriye ile Serbest Ticaret Antlaşması başta olmak üzere karşılıklı olarak vizelerin kaldırılması ve Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi'nin kurulması gibi çok önemli adımlar atmıştır. Suriye'de olayların başladığı 2011 yılına gelindiğinde ise, önceki dönem kazanımlarının korunması ve inisiyatifin kaybedilmemesi adına Suriye yönetimi ile sürekli diyalog halinde halkın taleplerine yönelik olası bir geçiş sürecine rehberlik etme politikası yürütülmüştür. Erdoğan ve Davutoğlu'nun Esad'la yüzyüze ve diplomasi kanallarıyla sürekli olarak irtibat kurması ve dış müdahale seçeneklerinin mutlak suretle reddilmesi bu noktada Türkiye'nin sıklıkla başvurduğu araçlar olmuştur.

Suriye’de olayların nitelik değiştirmesi, uluslararası gelişmelerin yönlendirmesi ve Esad yönetiminin Türkiye’nin beklentilerine cevap vermemesi neticesinde Suriye politikasında değişikliğe giden Türkiye, 2011 yılı sonlarından itibaren Suriye’de rejimin değişmesi gerektiğini düşünerek yeni bir strateji benimsemiştir. Bununla birlikte, meselenin halledilmesi noktasında söz sahibi ülke olma adına her türlü gelişmeye doğrudan dahil olan Türkiye, Suriye muhalefetinin örgütlenmesine destek olmak ve rejim üzerinde uluslararası toplumun baskı kurmasını sağlamak amacıyla önemli adımlar atmıştır. Dış politika mesaisinin büyük bir bölümünü Suriye meselesine ayıran Türkiye, her türlü dış politika aracını da bu meseleye sevk etmiştir. Buna karşın, Suriye’de yaşananlara yönelik doğrudan müdahale seçeneğine başvurmayan Türkiye, bunun yerine öncülüğünü kendisinin yapacağı ve diğer ülkelerinde katılacağı bir kampanya ile rejimin devrilmesi adına uğraşmıştır.

Süreç içerisinde Suriye’de çıkarlarının sağlanması adına uygun bir ortam bulamayan Türkiye, çözüm sürecinin sona ermesi gibi iç kaynaklı nedenlerle tehdit algısının değişmesiyle, bu defa Suriye’nin kuzey bölgelerindeki PYD yapılanmasını kırmak adına politika yürütmüştür. Bu aşamada, bir taraftan geleneksel müttefik ABD’nin PYD’ye olan desteği, diğer taraftan Rusya ile bozulan ilişkiler Türkiye’nin iki büyük güçle de uyumlu bir dış politika izlemesini engellemiştir. ABD’yi PYD’ye destek vermekten vazgeçiremeyen karar alıcılar, diğer yerel faktörlerin (MHP, kamuoyu ve TSK) de etkisiyle sınır güvenliğinin sağlanmasının Rusya ile kurulacak iyi ilişkilerle mümkün olabileceği algısıyla, bu ülkeyle olan krizi aşmak adına adımlar atmıştır. Türk dış politikasında bir refleks olarak süreklilik barındıran millî güvenliğin tehlike altında olduğu düşünöldüğünde Batı ittifakına rağmen strateji belirleme yaklaşımı bu bağlamda süreçte etkili olmuştur. Bununla birlikte, 15 Temmuz FETÖ darbe girişimi sonrası oluşan algılar da bu kararın verilmesinde etkili olurken, Türkiye, Rusya ve dolayısıyla İran’la birlikte hareket ederek Suriye stratejisini değiştirmiştir. Bu değişim, Türkiye’nin Esad’ı kabullenmesi anlamına gelmemekle birlikte, Suriye’deki önceliğini PYD’nin yapılanmasının engellenmesine vermesi anlamı taşımaktadır. Bu bağlamda, bir yandan Astana süreciyle Suriye’nin geleceğine yönelik görüşmelerin bir tarafı olunmuş, diğer yandan da Fırac Kalkanı harekâtı ile her ne kadar DAEş kontrolündeki bölge hedef alınsa da, PYD’nin oluşturacağı terör koridoru engellenmeye çalışılmıştır. Ayrıca İdlib’de Rusya ile anlaşarak güvenliğin sağlanması hususunda TSK’nın gerçekleştirdiği operasyon da bu politikanın bir diğer uygulaması olmuştur. Son olarak, Türkiye 2017 yılı biterken Suriye’de söz sahibi ülkelerden birisi olmuş ve bilhassa Afrin’de PYD’ye doğrudan müdahalenin tartışıldığı bir sürece girmiştir. Mevcut

durumda Suriye’de DAESH tehdidinin büyük ölçüde ortadan kalktığı, rejim kuvvetlerinin kuzey bölgeler hariç ülkenin büyük bir bölümünde kontrolü sağladığı ve artık sonraki süreçte nasıl bir geçiş yöntemi uygulanacağı tartışılmaktadır. Bu tartışmaların temelini, Esad’ın geleceği, Suriye’de üniter yapının korunup korunmayacağı ve yabancı devletlerin ve örgütlerin askerî varlıklarının ne olacağı oluşturmaktadır. Türkiye bu tartışmaların bir tarafı olarak her ne kadar Esad’ın Suriye’nin geleceğinde yeri olmadığını savunsa da PYD lehine olabilecek her türlü düzenlemenin karşısında olmayı kendisine temel eğilim olarak belirlemekte ve buna göre dış politikasına yön vermektedir.

Bu çalışma ile devletlerin dış politikalarını belirleyen faktör olarak geleneksel realist okuma neticesinde yalnızca uluslararası sistemin doğası olarak kabul edilen anarşik düzenin değil, yerel faktörlerin de belirleyici olduğu ispat edilmeye çalışılmıştır. Neoklasik realizm, bu bağlamda 2000’li yıllardan itibaren disiplinde araştırmalara kuramsal çerçeve olarak kullanılan bir yaklaşım olmasıyla ve temel araştırma sorusunu devletlerin münferit dış politikalarını açıklamak olarak belirlemesiyle, bir dış politika analizi yöntemi ortaya koymuştur. Söz konusu yöntem, bu çalışmada Suriye iç savaşı sırasındaki Türkiye’nin dış politikası örnek olayında incelendiği üzere başta karar alıcıların algıları olmak üzere yerel dinamiklerin nasıl ve ne ölçüde dış politikada belirleyici olduklarını göstermek suretiyle kullanılmıştır.

Neoklasik realizmin bu yaklaşımı itibarıyla dış politika analizinde kullanılması, bu noktada dış politika davranışlarının açıklanmasında oldukça kapsayıcı bir altyapı sağlamaktadır. Literatürde bulunan diğer dış politika analizi modelleri, çalışmanın birinci bölümünde de değinildiği üzere, meseleye uluslararası sistem ya da iç dinamikler merkezinden bakmakta, bu da analizin bir tarafını eksik bırakmaktadır. Neoklasik realizm ise analizi, sistemin yönlendirmesinden başlatmakta, ancak bu yönlendirmenin devletleri tek bir dış politika davranışına yönlendirdiğini reddederek, birden fazla seçenekten hangisinin uygulanacağını yerel dinamikler aracılığıyla belirlendiğini savunmaktadır. Böylelikle bütün unsurlar analize dahil edilmekte ve dış politika davranışlarının nedenleri daha rahat incelenebilmektedir.

Suriye meselesi gibi oldukça karmaşık bir yapıda süren, çok sayıda aktörün taraf olarak dahil olduğu ve niteliği gereği bölgeselden küresele doğru evrilen bir uluslararası gelişme karşısında bir devletin bütün bir süreç içerisindeki dış politikasını analiz etmek için kapsayıcı bir kuramsal analiz modeline ihtiyaç duyulmaktadır. Aksi takdirde meselenin özü göz ardı

edilebileceği gibi yalnızca büyük güçler üzerinden bir değerlendirme ile konuya yaklaşılabilecektir. Bunun yerine, her türlü değişkenin analize dahil edilmesiyle süreç içerisinde politikada gözlemlenen dönüşümlerin açıklanması mümkün olmaktadır.

Türkiye'nin Suriye politikası ele alındığında böylesi dönüşümlerin yaşandığı gözlemlenmiştir. Esad karşıtı politikadan, PYD tehdidini ön plana çıkartan dış politikaya geçilmesi bu dönüşümlerin en bariz örneği olmuştur. Her bir dönüşüm, sistem bazlı gelişmelerden hareketle Türkiye'nin yerel dinamiklerinin etkisiyle söz konusu olmuştur. Çalışmada üçüncü bölümde detaylı olarak anlatılan bu etkiler, Türkiye'nin benzer durumlar karşısında nasıl farklı dış politika yaklaşımları benimsediğini göstermesi bakımından oldukça önemli olmuştur. PYD'nin 2014 yılından itibaren Suriye'nin kuzey bölgelerinde başlattığı idarî yapılanmalar kurma süreci, 2015 yılına kadar Türkiye tarafından ciddi tepkiyle karşılanmazken, çözüm sürecinin sona ermesi ve ABD'nin tutumu sonrasında öncelikli tehdit olarak görünmeye başlanmış ve genel Suriye politikası bu algıya bağlı olarak değiştirilmiştir.

Bir diğer önemli dönüşüm de Türkiye'nin, ABD ve Rusya Federasyonu ile ilişkilerinde görülmüştür. Türkiye'nin geleneksel olarak müttefiklik ilişkisi bulunan ABD ile Suriye meselesi odaklı olarak sorunlar yaşanmıştır. Özellikle söylem bazında karar alıcılar tarafından kullanılan ifadeler, söz konusu müttefiklik ilişkisinin Türkiye tarafından artık sorgulandığını göstermektedir. Buna karşın, 2002 sonrası AK Parti genel dış politika yaklaşımı gereği Rusya ile kurulan ekonomi temelli işbirliği yine Suriye meselesiyle alakalı olarak sarsılmış, en son uçak krizi sonrasında tamamen kopmuştur. Bu sırada hem ABD ile hem de Rusya ile sorunlu ilişkilere sahip olan Türkiye, tehdit algılarından hareketle Rusya ile ilişkilerini tamir etme yoluna gitmiştir. 2017 yılı içinde Rusya ile sürekli artan bir biçimde ilişkilerini geliştiren Türkiye, aynı süreçte ABD ile sorunlar yaşamaya devam etmiştir. Türkiye'nin iç güvenliği ile alakalı yaptığı bir gözaltı işlemi sonrasında ABD tarafından Türkiye'ye yönelik vize vermeme uygulaması bu kapsamda değerlendirilebilir. Benzer bir diğer gelişme de 2017 yılı Kasım ayı içerisinde NATO tatbikatı sırasında Türkiye'nin kurucu lideri Atatürk ile mevcut Cumhurbaşkanı Erdoğan'ı düşman hedefi olarak gösteren görseller yayımlandığında yaşanmıştır. Bu ve benzeri gelişmeler, Türkiye-ABD ilişkilerinde yaşanan krizi derinleştirirken, Türkiye'nin bir NATO üyesi olarak Rusya'dan hava savunma sistemi satın alması suretiyle bu ülke ile ilişkilerini geliştirmektedir. Bu tutumlar, Türkiye'nin ABD'den uzaklaşarak yeni bir müttefiklik ilişkisine doğru yöneldiği şeklinde iddialara da

neden olmaktadır. Söz konusu iddiaların kabul edilebilir tarafları olmakla birlikte henüz net bir değerlendirme için yeterli verinin olmaması nedeniyle bu çalışmada bu iddia savunulmamıştır.

Bununla birlikte, Türkiye'nin ilerleyen süreçte izleyeceği genel dış politika stratejisinin Suriye'de yaşanacak olası gelişmelerle doğrudan alakalı olduğu da belirtilmelidir. Hâlihazırda Rusya ve İran'la birlikte hareket eden Türkiye, öncelik olarak PYD etkinliğinin kırılmasını belirlerken, bu beklentisinin karşılanması hususunda diğer devletlerden gelebilecek olumsuz adımlar Türkiye'yi farklı dış politika uygulamaları yürütmek zorunda bırakabilir. Ayrıca Esad'ın yalnızca geçiş dönemi için yönetimde kalmasını kabul eden Türkiye, bunun sürekli hale gelmesinin Suriye'de normalleşmeyi imkansız hale getireceğini düşünerek hareket etmektedir. Bu konuda da ortak bir yaklaşım benimsenmemesi yine Türkiye'yi alternatif stratejilerle karşı karşıya getirebilir.

Sonuç olarak, Türkiye, dış politika mesaisinin önemli bir kısmını Suriye iç savaşına ayırmıştır. Belirlediği öncelikler ve tehdit algıları neticesinde hareket eden Türkiye, ilerleyen süreçte de Suriye meselesine müdahil olmaya devam edecektir. Bu noktada, Türkiye'nin hareket tarzı, bu çalışmada incelendiği üzere, dış kaynaklı gelişmeler, yerel dinamikler tarafından bir algı süzgecinden geçirildikten sonra dış politikanın belirlenmesi şeklinde olacaktır. Bu nedenle, bir taraftan Suriye'de ABD, Rusya ve İran'ın politikaları dikkate alınırken, diğer taraftan seçimler, çözüm sürecinin yeniden başlatılması, partiler arası ittifaklar ve kamuoyu gibi çeşitli yerel dinamiklerin durumu gözlemlenerek analiz yapılması gerekmektedir.

Bu bağlamda, 2018 yılına kadar Türkiye'nin Suriye iç savaşı sırasındaki dış politikasının neoklasik realist dış politika analizi modelinden incelendiği bu çalışma, sonraki dönem politikalarının analiz edilmesi noktasında bir altyapı hazırlamaktadır. Benzer yaklaşımla sonraki sürecin de değerlendirilmesi ve bir sonraki aşama olarak Türkiye'nin genel dış politikasının incelenmesi mümkündür. Bununla birlikte, çalışmada neoklasik realizmin hâlihazırda yeni bir kuramsal yaklaşım olması nedeniyle kuramsal eksikliklerin giderilmesi adına özel bir uğraş verilmemiştir. Bu çalışmadan hareketle yapılabilecek yeni çalışmalarda bu konuda da bir takım iyileştirmeler yapılması faydalı olacaktır. Birinci bölümde incelenen "Neoclassical Realist Theory of International Politics" kitabı ile ortaya konan yeni araştırma yöntemi bu noktada önemli bir kaynak olarak değerlendirilebilir. Neoklasik realizmde dış

politikanın oluşturulmasında önemli bir rol atfedilen yerel dinamiklerin nasıl oluştuğunun incelenmesi de bir diğer öneri olarak belirtilebilir. Bu noktada, kuramsal bir sentez yapılması faydalı olacaktır. Özellikle konstrüktivist bakış açısının neoklasik realizme eklenmesiyle, yerel dinamiklerin dış politika algıları kimlik temelli olarak incelenebilir. Bu çalışma içerisinde bahsedilen düzenlemeler, konunun özünden uzaklaşılmasına ve zaman olarak sorunlara neden olabileceği nedeniyle yapılmamıştır. Bütün bu öneriler çalışmanın yazarı tarafından da değerlendirilmekte ve sonraki çalışmalarda uygulanmak üzere bekletilmektedir.

KAYNAKLAR

Basılı Kaynaklar

- Arı, T. (1996). *Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika*. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Arjomand, S. A. (2015). “The Arab Revolution of 2011 and Its Counterrevolutions in Comparative Perspective”. In S. A. Arjomand (Ed.). *The Arab Revolution of 2011 A Comparative Perspective*. Albany: State University of New York Press, 9-52.
- Athoğlu, Y. (2016). “Ayaklanmadan İç Savaşa Suriye Krizi”. Ü. Özdağ ve Y. Demirağ (Editörler). *Stratejik Derinlikte Savrulan Türk Dış Politikası*. Ankara: Kripto Yayınları, 201-248.
- Aydemir, Ş. S. (2013). *İkinci Adam 1938-1950 II. Cilt* (12. Baskı). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Carr, E. H. (1939). *The Twenty Years' Crisis 1919-1939: An Introduction to the Study of International Relations*. London: Macmillian.
- Cerrah, U. (2016). “ABD'nin Suriye Politikası”. H. Çomak, C. Sancaktar. Z. Yıldırım. (Editörler). *Uluslararası Politikada Suriye Krizi*. İstanbul: Beta, 319-334.
- Christensen, T. J. (1996). *Useful Adversaries: Grand Strategy, Domestic Mobilization, and Sino-American Conflict, 1947-1958*. Princeton: Princeton University Press.
- Christensen, T. J. (1997, Winter). “Perceptions and Alliances in Europe, 1860-1940”. *International Organization*. 51(1), 65-97.
- Cockburn, P. (2014). *İslam Devleti'nin Yükselişi: IŞİD ve Yeni Sünni Ayaklanması*. O. Akınhay (Çev.). İstanbul: Agora Kitaplığı.
- Çetin, H. (2011). “Siyasal İktidar ve Meşruiyet”. H. Çetin (Editör). *Siyaset Bilimi*. Ankara: Orion Kitabevi.
- Davutoğlu, A. (2011). *Stratejik Derinlik: Türkiye'nin Uluslararası Konumu* (71. Baskı). İstanbul: Küre Yayınları.
- Demir, A. F. (2007). “Dış Politikada Lider ve Türkiye”. A. F. Demir (Editör). *Türk Dış Politikasında Liderler*. Ankara: Bağlam Yayınları, 11-24.
- Demir, İ. (2017). *Overconfidence and Risk Taking in Foreign Policy Decision Making: The Case of Turkey's Syria Policy*. New York: Palgrave Macmillian.
- Doyle, M. W. (1983). “Kant, Liberal Legacies, and Foreign Affairs”. *Philosophy and Public Affairs*, 12(3), 205-235.
- Dunne, T. Cox, M. ve Booth, K. (1998). *The Eighty Years' Crisis: International Relations 1919-1999*. Cambridge: Cambridge University Press.

- Erlich, R. (2014). *Inside Syria: The Backstory of Their Civil War and What the World Can Expect*. New York: Prometheus Books.
- Erşen, E. (2016). “Rusya’nın Suriye Politikası: Fırsatlar, Riskler ve Tehditler”. H. B. Yalçın, B. Duran (Editörler). *Küresel ve Bölgesel Aktörlerin Suriye Stratejileri*. İstanbul: SETA, 149-174.
- Ertem, H. S. (2017). “Reflections of Beliefs and Worldviews of the Turkish Ruling Elite on Syria Crisis”. In F. Aksu and H. S. Ertem (Eds.). *Analyzing Foreign Policy Crises in Turkey: Conceptual, Theoretical and Practical Discussions*. London: Cambridge Scholars Publishing, 112-142.
- Evangelista, M. (1997). “Domestic Structures and International Change”. In M. Doyle and G. J. Ikenberry (Eds.). *New Thinking in International Relations Theory*. Boulder: Westview Press.
- Evans, P., Jacobson, H. and Putnam, R. (Eds.) (1993). *Double-Edged Diplomacy: International Bargaining and Domestic Politics*. Berkeley: University of California Press.
- Fisk, R., Cockburn, P. and Sengupta, K. (2015). *Suriye Cehenneme Dönüş 2011-2014*. A. Adalier, S. Çevik ve B. Yasin (Çev.). İstanbul: İyi Düşün Yayınları.
- Gilpin, R. (1981). *War and Change in International Politics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Glass, C. (2015). *Suriye Yanıyor IŞİD ve Arap Baharının Sonu*. M. İ. Saylık (Çev.). İstanbul: İyi Düşün Yayınları.
- Gözen, R. (2009). *İmparatorluktan Küresel Aktörlüğe Türkiye’nin Dış Politikası*. Ankara: Palme Yayınevi.
- Hagan, J. D. (1998). “Domestic Political Systems and War Proneness”. In L. Neack, J. A. K. Hey and P. J. Haney (Eds.). *Foreign Policy Analysis: Continuity and Change in Its Second Generation*. Englewood Cliffs, N.J.: Prentice Hall, 117-144.
- Hermann, M. G. and Hagan, J. D. (2008, Spring). “International Decision Making: Leadership Matters”. *Foreign Policy*. 110, 124-137.
- Hobbes, T. (2016). *Leviathan*. S. Lin (Çev.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Hogan, M. J. (1987). *The Marshall Plan: America, Britain, and the reconstruction of Western Europe 1947-1952*. New York: Cambridge University Press.
- International Crisis Group. (2014). “Flight of Icarus? The PYD’s Precarious Rise in Syria”. *Middle East Report*. 151.
- Kahler, M. (1997). “Inventing International Relations: International Relations Theory After 1945”. In M. Doyle and G. J. Ikenberry (Eds.), *New Thinking in International Relations Theory*. Boulder: Westview Press.
- Kaplan, M. A. (1957) *System and Process in International Politics*. New York: John Wiley.

- Kelkitli, F. A. (2016). "Soğuk Savaş'tan Günümüze Rusya'nın Suriye Politikası: Ortadoğu Kapısını Açık Tutma Gayretleri". H. Çomak, C. Sancaktar, Z. Yıldırım. (Editörler). *Uluslararası Politikada Suriye Krizi*. İstanbul: Beta, 359-370.
- Keohane, R. (1986). *Neorealism and its Critics*. New York: Columbia University Press.
- Kınacıoğlu, M. (2017). "Turkish Perceptions of Turkey–US Relations During Obama's Presidency: Dialectics of Expectations/Partnership and Disappointments/Estrangement". In M. Maass (Ed.). *The World Views of the Obama Era*. New York: Palgrave Macmillan, 141-169.
- Kiraz, S. (2016). "Bağımsızlıktan 21. Yüzyıla Suriye-Rusya Siyasi İlişkileri". M. A. Okur ve N. Salık (Editörler). *Bağımsızlıktan Arap Baharı'na Suriye İç ve Dış Politika*. Ankara: Nobel Yayınlar, 291-312.
- Landis, J., Pace, J (2007). "The Syrian Opposition". *The Washington Quarterly*. 30(1), 45-68.
- Lapid, Y. (1989, September). "The Third Debate: On the Prospects of International Theory in a Post-Positivist Era". *International Studies Quarterly*, 33(3), 235-254.
- Legro, J. W. and Moravcsik, A. (1999, Fall). "Is Anybody Still a Realist?". *International Security*. 24(2), 5-55.
- Levy, J. S. (1988). "Domestic Politics and War". In R. Rotberg and T. K. Rabb (Eds.). *The Origin and Prevention of Major Wars*. New York: Cambridge University Press.
- Lister, C. R. (2015). *The Syrian Jihad: Al-Qaeda, the Islamic State and the Evolution of an Insurgency*. Oxford: Oxford University Press.
- Lobell, S. E. (2009). "The Assessment, the State, and Foreign Policy: A Neoclassical Realist Model". In S. E. Lobell., N. M. Ripsman and J. W. Taliaferro. Jeffrey W. (Eds.). *Neoclassical Realism, The State, and Foreign Policy*. Cambridge: Cambridge University Press, 42-74.
- M. E. Brown, S. M. Lynn-Jones and S. E. Miller (Eds.). (1996). *Debating the Democratic Peace*. Cambridge: MIT Press.
- Machiavelli, N. (1992). *The Prince* (Reprint edition). N. H. Thompson (Çev.). London: Dover Publications.
- Mearsheimer, J. J. (2001). *The Tragedy of Great Power Politics*. New York: W.W. Norton.
- Moravcsik, A. (1997, Autumn). "Taking Preferences Seriously: A Liberal Theory of International Politics". *International Organization*. 51(4), 513-553.
- Moravcsik, A. (2003). "Liberal International Relations Theory: A Scientific Assessment". In C. Elman and M. F. Elman. *Progress in International Relations Theory*. Cambridge: MIT Press. 159-204.
- Morgenthau, H. J. (1948). *Politics among Nations: The Struggle for Power and Peace*. New York: Alfred A. Knopf.

- Oran, B. (Editör) (2006), *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler ve Yorumlar Cilt I: 1919-1980* (12. Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Oran, B. (Editör) (2006), *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler ve Yorumlar Cilt II: 1980-2001* (9. Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Oran, B. (Editör) (2013), *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler ve Yorumlar Cilt III: 2001-2012* (1. Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Rathbun, B. (2008). "A Rose by Any Other Name: Neoclassical Realism as the Logical and Necessary Extension of Structural Realism". *Security Studies*. 17(2), 294-321.
- Ripsman, N. M. (2009). "Neoclassical realism and domestic interest groups". In S. E. Lobell., N. M. Ripsman and J. W. Taliaferro. Jeffrey W. (Eds.). *Neoclassical Realism, The State, and Foreign Policy*. Cambridge: Cambridge University Press, 170-193.
- Ripsman, N. M., Taliaferro, J. W. And Lobell, S. E. (2016). *Neoclassical Realist Theory of International Politics*. Oxford: Oxford University Press.
- Rose, G. (1998, Sep.). "Neoclassical Realism and Theories of Foreign Policy". *World Politics*. 51(1), 144-172.
- Rosecrance, R. and Stein, A. A. (Eds.) (1993). *The Domestic Bases of Grand Strategy*. New York: Cornell University Press.
- Sak, Y. (2015). "Uluslararası Hukukta İnsancıl Müdahale ve Libya Örneği: Suriye'de Yaşanan ya da Yaşanacaklar için Dersler". *Uluslararası İlişkiler*. 11(44), 121-153.
- Schweller, R. L. (1998). *Deadly Imbalances: Tripolarity and Hitlers Strategy of World Conquest*. New York: Columbia University Press.
- Sinkaya, B. (2016). "Nükleer Anlaşma Sonrası İran Siyasetinde Süreklilik Ve Değişim". *Orsam Bölgesel Gelişmeler Değerlendirmesi*. 45.
- Skidmore, D and Hudson, V. M. (Eds.). (1993). *The Limits of State Autonomy: Societal Groups and Foreign Policy Formulation*. Boulder: Westview.
- Smith, S. (1995). "The Self-Images of A Discipline: A Genealogy of International Relations Theory". In K. Booth ve S. Smith (Eds.). *International Relations Theory Today* (3rd Edition). Cambridge: Polity Press, 1-37.
- Tabler, A. (2011). *In The Lion's Den: An Eyewitness Account Of Washington's Battle With Syria*. Chicago: Lawrence Hill Books.
- Taliaferro, J. W. (2000). "Security Seeking under Anarchy: Defensive Realism Revisited". *International Security*. 25(3), 128-161.
- Taliaferro, J. W. (2009). "Neoclassical Realism and Resource Extraction: State Building for Future War". In S. E. Lobell., N. M. Ripsman and J. W. Taliaferro. Jeffrey W. (Eds.). *Neoclassical Realism, The State, and Foreign Policy*. Cambridge: Cambridge University Press, 194-226.

- Taştekin, F. (2015). *Suriye Yıkıl Göt, Diren Kal* (4. Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Thucydides (1972). *The History of the Peloponnesian War* (Revised edition). M. I. Finley (Ed.). R. Warner (Çev.). London: Penguin Classics.
- Topal, Ö. F. (2016). “Beşşar Esed Döneminde Toplumsal Muhalefet ve İç Savaş”. M. A. Okur ve N. Salık (Editörler). *Bağımsızlıktan Arap Baharı’na Suriye İç ve Dış Politika*. Ankara: Nobel Yayınlar, 67-98.
- Ünal, B. (2015). “İran Nükleer Anlaşması ve Türkiye’ye Etkileri”. *BİLGESAM Analiz/Ortadoğu*. 1232.
- Waltz, K. N. (1959). *Man, the State and War A Theoretical Analysis*. New York: Columbia University Press.
- Waltz, K. N. (1979). *Theory of International Politics*. New York: McGraw Hill.
- Wohlforth, W. C. (1993). *The Elusive Balance: Power and Perceptions during the Cold War*. New York: Cornell University Press.
- Zakaria, F. (1995). “Realism and Domestic Politics A Review Essay”. In M. E. Brown, S. M. Lynn-Jones and S. E. Miller (Eds.). *Perils of Anarchy: Contemporary Realism and International Security*. Cambridge: MIT Press, 462-483.
- Zakaria, F. (1998). *From Wealth to Power: The Unusual Origins of Americas World Role*. Princeton: Princeton University Press.
- Zisser, E. (2005). “Bashar Al-Assad: In or Out of the New World Order?”. *The Washington Quarterly*. 28(3), 115-131.

İnternet Kaynakları

- İnternet: “Mülteci sayısında yine rekor”. (19 Haziran 2013). *Deutsche Welle Türkçe*. Web: <http://www.dw.com/tr/m%C3%BClteci-say%C4%B1s%C4%B1nda-yine-rekor/a-16893757> adresinden 17 Kasım 2011 tarihinde alınmıştır.
- İnternet: “24 Temmuz'dan bu yana PKK ve İŞİD'e yönelik hava operasyonları”. (13 Ağustos 2015). *Hürriyet*. Web: <http://www.hurriyet.com.tr/24-temmuzdan-bu-yana-pkk-ve-isiside-yonelik-hava-operasyonlari-29803280> adresinden 20 Aralık 2017’de alınmıştır.
- İnternet: “3 kapının açılması için söz aldık”. (30 Temmuz 2017). *Milliyet*. Web: <http://www.milliyet.com.tr/3-kapinin-acilmasi-icin-soz-aldik/siyaset/detay/1743347/default.htm> adresinden 21 Aralık 2017’de alınmıştır.
- İnternet: “Ahmet Davutoğlu”. *TBMM*. Web: https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/milletvekillerimiz_sd.bilgi?p_donem=26&psicil=6648 adresinden 5 Aralık 2017’de alınmıştır.
- İnternet: “AK Parti Seçim Beyannameesi” (2002). *TBMM Kütüphanesi*. 11-13. Web: <https://www.tbmm.gov.tr/eyayin/GAZETELER/WEB/KUTUPHANEDE%20BULUNAN%20DIJITAL%20KAYNAKLAR/KITAPLAR/SIYASI%20PARTI%20YAYINLARI/200304063%20AK%20PARTI%20SECIM%20BEYANNAMESI%202002/>

[200304063%20AK%20PARTI%20SECIM%20BEYANNAMESI%202002%200000_0000.pdf](#) adresinden 4 Aralık 2017’de alınmıştır.

İnternet: “Ankara'dan Salih Müslim'e 3 net mesaj”. (14 Ağustos 2013). *Haber7*. Web: <http://www.haber7.com/guncel/haber/1061922-ankaradan-salih-muslime-3-net-mesaj> adresinden 21 Aralık 2017’de alınmıştır.

İnternet: “Ankara'nın Esad planı”. (9 Şubat 2012). *Takvim*. Web: <https://www.takvim.com.tr/siyaset/2012/02/09/ankaranin-esad-plani> adresinden 19 Aralık 2017’de alınmıştır.

İnternet: “Assad must go, Obama says”. (18 Ağustos 2011). *Washington Post*. Web: https://www.washingtonpost.com/politics/assad-must-go-obama-says/2011/08/18/gIQAelheOJ_story.html?utm_term=.143326376b01 adresinden 15 Aralık 2017’de alınmıştır.

İnternet: “Astana bildirgesinin tam metni”. (24 Ocak 2017). *El-Cezire Türk*. Web: <http://www.aljazeera.com.tr/haber/astana-bildirgesinin-tam-metni> adresinden 21 Kasım 2017’de alınmıştır.

İnternet: “Bakan Davutoğlu'nun yüzde 50 iddiası”. (7 Haziran 2011). *Milliyet*. Web: <http://www.milliyet.com.tr/bakan-davutoglu-nun-yuzde-50-iddiasi-siyaset-1399695/> adresinden 12 Aralık 2017’de alınmıştır.

İnternet: “Baluken: Öcalan 17 Aralık'a 'süreçe darbe' diyor”. (12 Ocak 2014). *Hürriyet*. Web: <http://www.hurriyet.com.tr/baluken-ocalan-17-aralika-surece-darbe-diyor-25552548> adresinden 20 Aralık 2017’de alınmıştır.

İnternet: “Başbakan Erdoğan, Moskova’da”. (18 Temmuz 2012). *HaberRus*. Web: <http://haberrus.com/politics/2012/07/18/basbakan-erdogan-moskovada.html> adresinden 13 Aralık 2017’de alınmıştır.

İnternet: “Başbakan Erdoğan'ın Obama görüşmesi sonrası açıklamaları”. (21 Eylül 2011). *Hürriyet*. Web: <http://www.hurriyet.com.tr/basbakan-erdoganin-obama-gorusmesi-sonrasi-aciklamalari-18786674> adresinden 13 Aralık 2017’de alınmıştır.

İnternet: “Başbakan Yıldırım: Fırat Kalkanı Harekâtı bitmiştir”. (30 Mart 2017). *BBC Türkçe*. Web: <http://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-39439339> adresinden 21 Kasım 2017’de alınmıştır.

İnternet: “Başbakan'dan tarihi Suriye kararı”. (26 Haziran 2016). *Hürriyet*. Web: <http://www.hurriyet.com.tr/basbakandan-tarihi-suriye-karari-20847316> adresinden 19 Aralık 2017’de alınmıştır.

İnternet: “Cemil Bayık'tan Öcalan koşulu: Apo kongreye gelmezse silah bırakmayız”. (11 Mart 2015). *HaberTürk*. Web: <http://www.haberturk.com/gundem/haber/1052180-cemil-bayiktan-ocalan-kosulu-apo-kongreye-gelmezse-silah-birakmayiz> adresinden 20 Aralık 2017’de alınmıştır.

İnternet: “CHP Suriye'de Esad ile görüştü”. (13 Eylül 2011). *El-Cezire Türk*. Web: <http://www.aljazeera.com.tr/haber/chp-suriyede-esad-ile-gorustu> adresinden 22 Aralık 2017’de alınmıştır.

- İnternet: “CHP: Suriye politikası tehlikeli boyutlarda”. (15 Eylül 2011). **Haber7**. Web: <http://www.haber7.com/dis-politika/haber/784842-chp-suriye-politikasi-tehlikeli-boyutlarda> adresinden 22 Aralık 2017’de alınmıştır.
- İnternet: “Cumhurbaşkanı Erdoğan, Rusya dönüşünde uçakta gazetecilere konuştu”. (11 Ağustos 2016). **HaberTürk**. Web: <http://www.haberturk.com/gundem/haber/1280193-cumhurbaskani-erdogan-rusya-donusunde-ucakta-gazetecilere-konustu> adresinden 25 Aralık 2017’de alınmıştır.
- İnternet: “Çelik: CHP, Türkiye'nin Baas Partisi'dir”. (8 Eylül 2011). **NTV**. Web: https://www.ntv.com.tr/turkiye/celik-chp-turkiyenin-baas-partisidir,5V4-DkI_806Re6g4K24HIQ adresinden 22 Aralık 2017’de alınmıştır.
- İnternet: “Davutoğlu Esad görüşmesi sona erdi”. (9 Ağustos 2011). **BBC Türkçe**. Web: http://www.bbc.com/turkce/haberler/2011/08/110809_davudoglu_esad adresinden 12 Aralık 2017’de alınmıştır.
- İnternet: “Davutoğlu Esad'a ömür biçti”. (24 Ağustos 2012). **NTV**. Web: https://www.ntv.com.tr/turkiye/davutoglu-esada-omur-bicti,Nsez_e7zmEO7uz5O9Pv6hw adresinden 18 Aralık 2012’de alınmıştır.
- İnternet: “Davutoğlu: Esad'ın sayılı günleri kaldı”. (10 Ağustos 2011). **Haber7com**. Web: <http://www.haber7.com/dis-politika/haber/772875-davutoglu-esadin-sayili-gunleri-kaldi> adresinden 12 Aralık 2017’de alınmıştır.
- İnternet: “DEİK Hakkında”. **DEİK**. Web: <https://www.deik.org.tr/deik-deik-hakkinda> adresinden 5 Aralık 2017’de alınmıştır.
- İnternet: “Devlet Bahçeli: Cumhurbaşkanı yalnız değil”. (16 Mayıs 2017). **Hürriyet**. Web: <http://www.hurriyet.com.tr/devlet-bahceli-cumhurbaskani-yalniz-degil-40459535> adresinden 28 Aralık 2017’de alınmıştır.
- İnternet: “Dışişleri Bakanı Davutoğlu Suriye Ulusal Koalisyonu Başkanı Jarba’yı kabul etti”. (9 Temmuz 2013). **Bakanlık Açıklamaları**. Web: <http://www.mfa.gov.tr/disisleri-bakani-davutoglu-suriye-ulusal-koalisyonu-bakani-jarbayi-kabul-etti.tr.mfa> adresinden 13 Aralık 2017’de alınmıştır.
- İnternet: “Dışişleri Bakanı Sayın Mevlüt Çavuşoğlu’nun İran Dışişleri Bakanı Sayın Cevad Zarif İle Ortak Basın Toplantısı”. (12 Ağustos 2016). **Dışişleri Bakanlığı**. Web: http://www.mfa.gov.tr/disisleri-bakani-sayin-mevlut-cavusoglu-nun-iran-disisleri-bakani-sayin-cevad-zarif-ile-ortak-basin-toplantisi_-12-agustos-2016_.tr.mfa adresinden 27 Aralık 2017’de alınmıştır.
- İnternet: “Diplomats meet in Vienna over Syria crisis”. **The Local AT**. Web: <https://www.thelocal.at/20151023/diplomats-to-meet-in-vienna-over-syria-crisis> adresinden 20 Kasım 2017’de alınmıştır.
- İnternet: “Erdoğan İran'ı, Suriye'de 'mezhepçilik yapmakla' suçladı”. (27 Aralık 2015). **BBC Türkçe**. Web: http://www.bbc.com/turkce/haberler/2015/12/151227_erdogan_iran adresinden 27 Aralık 2017’de alınmıştır.

- İnternet: “Erdoğan kararlı ve olaylara vakıf”. (8 Ekim 2017). *Milliyet*. Web: <http://www.milliyet.com.tr/erdogan-kararli-ve-olaylara-vakif-siyaset-2533042/> adresinden 28 Aralık 2017’de alınmıştır.
- İnternet: “Erdoğan, Esad'la görüştü.”. (26 Nisan 2011). *Takvim*. Web: <https://www.takvim.com.tr/dunya/2011/04/26/erdogan-esadla-gorustu> adresinden 12 Aralık 2017’de alınmıştır.
- İnternet: “Erdoğan: Esad'a halkı da inanmıyor, biz de”. (14 Eylül 2011). *BBC Türkçe*. Web: http://www.bbc.com/turkce/haberler/2011/09/110914_erdogan_syria adresinden 12 Aralık 2017’de alınmıştır.
- İnternet: “Erdoğan: İmralı ile görüşmeler devam ediyor”. (28 Aralık 2012). *Radikal*. Web: <http://www.radikal.com.tr/politika/erdogan-imrali-ile-gorusemeler-devam-ediyor-1114417/> adresinden 20 Aralık 2017’de alınmıştır.
- İnternet: “Erdoğan: NATO'nun Libya'da Ne İşi Var”. (28 Şubat 2011). *NTV*. Web: <https://www.ntv.com.tr/turkiye/natonun-libyada-ne-isi-var,6VO1xU5PmkGhAGJtyRD3qA> adresinden 14 Aralık 2017’de alınmıştır.
- İnternet: “Erdoğan: Obama bizi aldattı”. (20 Nisan 2017). *El-Cezire Türk*. Web: <http://www.aljazeera.com.tr/haber/erdogan-obama-bizi-aldatti> adresinden 28 Aralık 2017’de alınmıştır.
- İnternet: “Erdoğan'dan ABD'ye PYD yanıtı”. (25 Eylül 2015). *El-Cezire Türk*. Web: <http://www.aljazeera.com.tr/haber/erdogandan-abdye-pyd-yaniti> adresinden 28 Aralık 2017’de alınmıştır.
- İnternet: “Erdoğan'dan Obama'ya: Yönetiminiz YPG ile ilişkiyi tamamen kesmeli”. (6 Eylül 2016). *Sputnik Türkiye*. Web: <https://tr.sputniknews.com/ortadogu/201609061024719017-erdogan-obama-suriye-pyd-ypg-oso/> adresinden 27 Aralık 2017’de alınmıştır.
- İnternet: “Esad Moskova'da Putin'le görüştü”. (21 Ekim 2015). *Deutsche Welle Türkçe*. Web: <http://www.dw.com/tr/esad-moskovada-putinle-g%C3%B6r%C3%BC%C5%9Ft%C3%BC/a-18794658> adresinden 20 Kasım 2017’de alınmıştır.
- İnternet: “Esad'ın birlikleri Halep'in kuzeydoğusunu aldı”. (28 Kasım 2016). *Deutsche Welle Türkçe*. Web: <http://www.dw.com/tr/esad%C4%B1n-birlikleri-halepin-kuzeydo%C4%9Fusunu-ald%C4%B1/a-36547639> adresinden 21 Kasım 2017’de alınmıştır.
- İnternet: “Fırtına obüsleri PYD bölgesini vurdu”. (19 Şubat 2016). *Hürriyet*. Web: <http://www.hurriyet.com.tr/firtina-obusleri-pyd-bolgesini-vurdu-40057276> adresinden 20 Kasım 2017’de alınmıştır.
- İnternet: “Fidan, Şam'da Esad ile görüştü”. (28 Mart 2011). *Timeturk*. Web: <https://www.timeturk.com/tr/2011/03/28/mit-mustesari-fidan-sam-da-esad-ile-gorust.html> adresinden 12 Aralık 2017’de alınmıştır.

- İnternet: “Geçici Korumamız Altındaki Suriyeliler”. (12 Eylül 2016). **İçişleri Bakanlığı**. Web: http://www.goc.gov.tr/icerik3/gecici-korumamiz-altindak-i-suriyeliler_409_558_560 adresinden 22 Aralık 2017’de alınmıştır.
- İnternet: “Hüseyin Çelik: Saftirik Bir Ülke Değiliz” (21 Mart 2012). **Haberler**. Web: <https://www.haberler.com/huseyin-celik-biz-saftirik-bir-ulke-degiliz-3467333-haberi/> adresinden 19 Aralık 2017’de alınmıştır.
- İnternet: “Hüsnü Mübarek istifa etti”. (11.02.2011). **BBC Türkçe**. Web: http://www.bbc.com/turkce/haberler/2011/02/110211_mubarak adresinden 16 Kasım 2017’de alınmıştır.
- İnternet: “İŞİD hilafet ilan etti”. (29 Haziran 2014). **El-Cezire Türk**. Web: <http://www.aljazeera.com.tr/haber/isid-hilafet-ilan-etti> adresinden 20 Kasım 2017’de alınmıştır.
- İnternet: “İdlib'e doğru”. (7 Ekim 2017). **HaberTürk**. Web: <http://www.haberturk.com/idlib-e-dogru-idlib-son-dakika-idlib-son-durum-suriye-de-son-durum-1663002> adresinden 25 Aralık 2017’de alınmıştır.
- İnternet: “KCK: Silah bırakma iradesi bize ait”. (12 Haziran 2015). **Radikal**. Web: <http://www.radikal.com.tr/turkiye/kck-silah-birakma-iradesi-bize-ait-1378056/> adresinden 20 Aralık 2017’de alınmıştır.
- İnternet: “Khas Türk Dış Politikası Kamuoyu Algıları Araştırması 2017 Yılı Sonuçları Açıklandı”. (21 Temmuz 2017). **KHAS**. Web: <http://www.khas.edu.tr/news/1588> adresinden 28 Aralık 2017’de alınmıştır.
- İnternet: “Kılıçdaroğlu: Siz Neyin Kutlamasını Yapıyorsunuz Beyler”. (9 Eylül 2012). **Haberler**. Web: <https://www.haberler.com/kilicdaroglu-siz-neyin-kutlamasini-yapiyorsunuz-3924905-haberi/> adresinden 22 Aralık 2017’de alınmıştır.
- İnternet: “Kofi Annan Suriye özel temsilcisi olarak atandı”. (24 Şubat 2012). **NTV**. Web: <https://www.ntv.com.tr/dunya/kofi-annan-suriye-ozel-temsilcisi-olarak-atandi,fsULVNt17U2Q6OvkDO63UA> adresinden 13 Aralık 2017’de alınmıştır.
- İnternet: “Kremlin: Erdoğan üzüntülerini dile getirdi”. (27 Haziran 2017). **NTV**. Web: <https://www.ntv.com.tr/dunya/kremlin-erdogan-uzuntulerini-dile-getirdi,hmEdrv7FIkaMQe2kKiwo1Q> adresinden 25 Aralık 2017’de alınmıştır.
- İnternet: “McGurk: Kürtleri İŞİD’e karşı güçlendirmek istiyoruz”. (10 Şubat 2016). **El-Cezire Türk**. Web: <http://www.aljazeera.com.tr/haber/mcgurk-kurtleri-iside-karsi-guclendirmek-istiyoruz> adresinden 27 Aralık 2017’de alınmıştır.
- İnternet: “Mhp Lideri Devlet Bahçeli ‘Fırat Kalkanı Harekatı Başarılı Olmuştur’”. (7 Nisan 2017). **Milliyet**. Web: <http://www.milliyet.com.tr/mhp-lideri-devlet-bahceli-firat-kalkani-afyonkarahisar-yerelhaber-1962823/> adresinden 28 Aralık 2017’de alınmıştır.
- İnternet: “Montrö'deki Cenevre-2 Konferansı gergin başladı”. (22 Ocak 2014). **Hürriyet**. Web: <http://www.hurriyet.com.tr/montrodeki-cenevre-2-konferansi-gergin-basladi-25623620> adresinden 14 Aralık 2017’de alınmıştır.

- İnternet: “Müzakere ve operasyon.”. (10 Ocak 2013). *Takvim*. Web: <https://www.takvim.com.tr/siyaset/2013/01/10/muzakere-ve-operasyon> adresinden 20 Aralık 2017’de alınmıştır.
- İnternet: “National Coalition for Syrian Revolutionary and Opposition Forces”. (11 Ocak 2013). *Carnegie Middle East Center*. Web: <http://carnegie-mec.org/diwan/50628?lang=en> adresinden 17 Kasım 2017’de alınmıştır.
- İnternet: “Obama, Esad’ı ilk kez istifaya çağırdı”. (18 Ağustos 2011). *BBC Türkçe*. Web: http://www.bbc.com/turkce/haberler/2011/08/110818_obama_syria adresinden 11 Aralık 2017’de alınmıştır.
- İnternet: “Ortak açıklamanın tam metni”. (28 Şubat 2015). *El-Cezire Türk*. Web: <http://www.aljazeera.com.tr/haber/ortak-aciklamanin-tam-metni> adresinden 20 Aralık 2017’de alınmıştır.
- İnternet: “PKK ve IŞİD’e hava operasyonu”. (25 Temmuz 2015). *BBC Türkçe*. Web: http://www.bbc.com/turkce/haberler/2015/07/150725_operasyon_aciklama adresinden 20 Kasım 2017’de alınmıştır.
- İnternet: “PKK’dan çekilme açıklaması”. (25 Nisan 2013). *Hürriyet*. Web: <http://www.hurriyet.com.tr/pkkdan-cekilme-aciklamasi-23129824> adresinden 20 Aralık 2017’de alınmıştır.
- İnternet: “President Assad 2000 Inauguration Speech (17 Temmuz 2000)”. Web: http://www.presidentassad.net/index.php?option=com_content&view=article&id=438:president-assad-2000-inauguration-speech-july-17-2000-3&catid=106&Itemid=496 adresinden 15 Kasım 2017’de alınmıştır.
- İnternet: “Press Conference by Secretary-General Ban Ki-moon at United Nations Headquarters”. (23 Aralık 2013). *UN Press Conference*. Web: <http://www.un.org/press/en/2013/sgsm15554.doc.htm> adresinden 20 Kasım 2017’de alınmıştır.
- İnternet: “PYD lideri Ankara’da”. (4 Ekim 2014). *El-Cezire Türk*. Web: <http://www.aljazeera.com.tr/haber/pyd-lideri-ankarada> adresinden 21 Aralık 2017’de alınmıştır.
- İnternet: “Remarks by the President on Progress in the Fight Against ISIL”. (6 Temmuz 2015). *The White House*. Web: <https://obamawhitehouse.archives.gov/the-press-office/2015/07/06/remarks-president-progress-fight-against-isil> adresinden 27 Aralık 2017’de alınmıştır.
- İnternet: “Rus ordusunun Suriye’de konuşlanmasına onay”. (30 Eylül 2015). *BBC Türkçe*. Web: http://www.bbc.com/turkce/haberler/2015/09/150929_rusya_suriye_asker adresinden 20 Kasım 2017’de alınmıştır.
- İnternet: “Rus savaş uçağı sınırı ihlal etti, Türk F-16’lar düşürdü”. (24 Kasım 2015). *NTV*. Web: <https://www.ntv.com.tr/turkiye/rus-savas-ucagi-siniri-ihlal-etti-turk-f-16lar-dusurdu, mP74HrTmEe3cc8qXBIqrA> adresinden 25 Aralık 2017’de alınmıştır.

- İnternet: “Rusya Federasyonu, Türkiye Cumhuriyeti ve İran İslam Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlarının Suriye İhtilafının Sonlandırılmasına Matuf Siyasi Süreci Yeniden Canlandırmak İçin Mutabık Kaldıkları Adımlara İlişkin Ortak Açıklama”. (20 Aralık 2016). **Dışişleri Bakanlığı**. Web: http://www.mfa.gov.tr/rusya-federasyonu_-turkiye-cumhuriyeti-ve-iran-islam-cumhuriyeti-disisleri-bakanlarinin-suriye-ihtilafinin-sonlandirilmasina-mat.tr.mfa adresinden 21 Kasım 2017’de alınmıştır.
- İnternet: “Rusya S-400 füzelerini Suriye'ye konuşlandırdı”. (26 Kasım 2015). **NTV**. Web: <https://www.ntv.com.tr/dunya/rusya-s-400-fuzelerini-suriyeye-konuslandirdi,q4xvFUui7E2LAWVB1bCDgQ> adresinden 26 Aralık 2017’de alınmıştır.
- İnternet: “Salih Müslim: Türkiye'de PKK ile görüşmeler PYD'nin önünü açıyor”. (7 Mayıs 2013). **BBC Türkçe**. Web: http://www.bbc.com/turkce/haberler/2013/05/130506_salih_muslim adresinden 21 Aralık 2017’de alınmıştır.
- İnternet: “Son dakika: Türk askeri bu sabah top atışı yaptı”. (8 Ekim 2017). **Hürriyet**. Web: <http://www.hurriyet.com.tr/son-dakika-turkiyeden-osoya-destek-icin-idlibe-top-atisi-yapildi-40603438> adresinden 21 Kasım 2017’de alınmıştır.
- İnternet: “Staffan de Mistura: New round of Syria talks to resume in Geneva on March 23”. (4 Mart 2017). **El-Arabiya English**. Web: <http://english.alarabiya.net/en/News/middle-east/2017/03/09/New-round-of-Syria-talks-set-for-March-23.html> adresinden 21 Kasım 2017’de alınmıştır.
- İnternet: “Suriye Demokratik Güçleri: Rakka'da artık kontrol tamamen bizde”. (17 Ekim 2017). **BBC Türkçe**. Web: <http://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-41647943> adresinden 21 Kasım 2017’de alınmıştır.
- İnternet: “Suriye ordusu Deyrezzor'u geri aldı, IŞİD'in ülkede kontrol ettiği büyük kent kalmadı”. (3 Kasım 2017). **BBC Türkçe**. Web: <http://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-41857202> adresinden 21 Kasım 2017’de alınmıştır.
- İnternet: “Suriye'deki Olaylar Hk.” (25 Mart 2011). Bakanlık Açıklamaları. **Dışişleri Bakanlığı**. Web: http://www.mfa.gov.tr/no_-82_-25-mart-2011_-suriye-deki-olaylar-hk_.tr.mfa adresinden 12 Aralık 2017’de alınmıştır.
- İnternet: “Suriye'de Rusya - PYD işbirliği”. (9 Ekim 2015). **El-Cezire Türk**. Web: <http://www.aljazeera.com.tr/haber/suriyede-rusya-pyd-isbirligi> adresinden 28 Aralık 2017’de alınmıştır.
- İnternet: “Suriye'deki Kaos Türk İşadamlarını Vurdu”. (27 Temmuz 2011). **TRT Haber**. Web: <http://www.trthaber.com/haber/ekonomi/suriyedeki-gelismeler-isadamlarini-etkiledi-3771.html> adresinden 12 Aralık 2017’de alınmıştır.
- İnternet: “Suriyeli Kürtler özerklik ilan etti”. (7 Ocak 2014). **El-Cezire Türk**. Web: <http://www.aljazeera.com.tr/haber/suriyeli-kurtler-ozerklik-ilan-etti> adresinden 20 Kasım 2017’de alınmıştır.

İnternet: “Suriyeli muhalifler Antalya'da” (1 Haziran 2011). *Deutsche Welle Türkçe*. Web: <http://www.dw.com/tr/suriyeli-muhalifler-antalyada/av-15123906> adresinden 16 Kasım 2017’de alınmıştır.

İnternet: “Suriye'ye göre Türkiye'nin yaptığı savaş ilanı”. (3 Nisan 2012). *Pressmedya*. Web: <http://www.pressmedya.com/?aType=haber&ArticleID=7863> adresinden 13 Aralık 2017’de alınmıştır.

İnternet: “Süleyman Şah'ın yeni yeri Eşme, Kürt güçlerinin kontrolünde”. (22 Şubat 2015). *Radikal*. Web: <http://www.radikal.com.tr/turkiye/suleyman-sahin-yeni-yeri-esme-kurt-guclerinin-kontrolunde-1299001/> adresinden 20 Aralık 2017’de alınmıştır.

İnternet: “Syria crisis: Obama warns on chemical weapons”. (21 Ağustos 2012). *The Guardian*. Web: <https://www.theguardian.com/world/middle-east-live/2012/aug/21/syria-crisis-weapons-obama-live> adresinden 15 Aralık 2017’de alınmıştır.

İnternet: “Syria Events of 2016”. (2016). *HRW*. Web: <https://www.hrw.org/world-report/2017/country-chapters/syria> adresinden 4 Ocak 2018’de alınmıştır.

İnternet: “Syria Regional Refugee Response”. (2 Ocak 2018). *UNHCR*. Web: http://data.unhcr.org/syrianrefugees/regional.php#_ga=2.230820511.1285291319.1515058971-1041352120.1510922510 adresinden 4 Ocak 2018 tarihinde alınmıştır.

İnternet: “Syrian Arab Republic 2013 Global Report”. (2013). *UNHCR*. Web: <http://www.unhcr.org/539809f90.html> adresinden 17 Kasım 2017’de alınmıştır.

İnternet: “Şam'dan Ankara'ya tepki!”. (22 Haziran 2011). *HaberTürk*. Web: <http://www.haberturk.com/dunya/haber/641941-suriyeden-turkiyeye-sert-tepki> adresinden 12 Aralık 2017’de alınmıştır.

İnternet: “Tarihçe”. *MÜSİAD*. Web: <http://www.musiad.org.tr/tr-tr/musiadla-tanisin/tarihce> adresinden 5 Aralık 2017’de alınmıştır.

İnternet: “Tarihçe”. *TÜSİAD*. Web: <http://tusiad.org/tr/tusiad/tarihce> adresinden 5 Aralık 2017’de alınmıştır.

İnternet: “Tel Abyad YPG güçlerinin eline geçti”. (15 Haziran 2015). *BBC Türkçe*. Web: http://www.bbc.com/turkce/haberler/2015/06/150615_tel_abyad_sinir adresinden 20 Kasım 2017’de alınmıştır.

İnternet: “Timeline of Syrian Chemical Weapons Activity, 2012-2017”. (17 Kasım 2017- Last Update). *Arms Control Association*. Web: <https://www.armscontrol.org/factsheets/Timeline-of-Syrian-Chemical-Weapons-Activity> adresinden 15 Aralık 2017’de alınmıştır.

İnternet: “Trump: It is time to end Syria’s brutal civil war”. (13 Nisan 2017). *El-Arabiya English*. Web: <http://english.alarabiya.net/en/News/middle-east/2017/04/13/Trump-It-is-time-to-end-Syria-s-brutal-civil-war-.html> adresinden 27 Aralık 2017’de alınmıştır.

- İnternet: “Trump: Raqqa fall 'critical breakthrough', end of Islamic State in sight”. (21 Ekim 2017). *Reuters*. Web: <https://www.reuters.com/article/us-mideast-crisis-syria-trump/trump-raqqa-fall-critical-breakthrough-end-of-islamic-state-in-sight-idUSKBN1CQ0S4> adresinden 27 Aralık 2017’de alınmıştır.
- İnternet: “Trump'tan Rakka operasyonu öncesi YPG'ye silah yardımına onay”. (9 Mayıs 2017). *BBC Türkçe*. Web: <http://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-39865038> adresinden 27 Aralık 2017’de alınmıştır.
- İnternet: “TSK sınır güvenliği tedbirlerinin bilançosunu çıkardı”. (8 Aralık 2015). *Hürriyet*. Web: <http://www.hurriyet.com.tr/tsk-sinir-guvenligi-tedbirlerinin-bilancosunu-cikardi-40024240> adresinden 28 Aralık 2017’de alınmıştır.
- İnternet: “TSK, Cerablus'a askeri hareket başlattı”. (24 Ağustos 2016). *Hürriyet*. Web: <http://www.hurriyet.com.tr/son-dakika-haberi-tsk-cerablusa-askeri-harekat-baslatti-40206544> adresinden 21 Kasım 2017’de alınmıştır.
- İnternet: “Tunus'ta devlet başkanı Bin Ali 23 yıl sonra devrildi”. (14.11.2011). *Hürriyet*. Web: <http://www.hurriyet.com.tr/tunusta-devlet-baskani-bin-ali-23-yil-sonra-devrildi-16766519> adresinden 16 Kasım 2017’de alınmıştır.
- İnternet: “Türk Dış Politikası Kamuoyu Algıları Araştırması”. (2017). *Kadir Has Üniversitesi Türkiye Çalışmaları Merkezi*. Web: http://www.khas.edu.tr/w243/files/TDP-Sunum_vfinal.pptx adresinden 28 Aralık 2017’de alınmıştır.
- İnternet: “Türkiye emperyalizmin taşeronu oldu”. (3 Nisan 2012). *Cumhuriyet*. Web: http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/diger/332204/Turkiye_emperyalizmin_taseronu_oldu_.html adresinden 13 Aralık 2017’de alınmıştır.
- İnternet: “Türkiye, Suriye Kürtlerini arkasına almalı”. (26 Temmuz 2012). *Radikal*. Web: <http://www.radikal.com.tr/politika/turkiye-suriye-kurtlerini-arkasina-almali-1095277/> adresinden 22 Aralık 2017’de alınmıştır.
- İnternet: “Türkiye, Şanghay’a “diyalog ortağı” oluyor”. (2 Kasım 2011). *HaberRus*. Web: <http://haberrus.com/politics/2011/11/02/turkiye-sanghay-diyalog-ortagi-oluyor.html> adresinden 14 Aralık 2017’de alınmıştır.
- İnternet: “Türkiye'nin Libya politikasına eleştiri”. (26 Mart 2011). *Deutsche Welle Türkçe*. Web: <http://www.dw.com/tr/t%C3%BCrkiyenin-libya-politikas%C4%B1na-ele%C5%9Ftiri/a-14943958> adresinden 14 Aralık 2017’de alınmıştır.
- İnternet: “Türkiye'ye Patriot füzeleri gönderiliyor”. (4 Aralık 2012). *BBC Türkçe*. Web: http://www.bbc.com/turkce/haberler/2012/12/121204_nato_patriot_update3.shtml adresinden 13 Aralık 2017’de alınmıştır.
- İnternet: “Ülkelere Göre Dış Ticaret-Suriye” (2010). *TÜİK*. Web: <http://rapory.tuik.gov.tr/08-12-2017-14:57:34-116477255014374931221898454084.html>? Adresinden 8 Aralık 2017’de alınmıştır.

İnternet: “White House: Syria crosses 'red line' with use of chemical weapons on its people”. (14 Haziran 2013). *CNN*. Web: <http://edition.cnn.com/2013/06/13/politics/syria-us-chemical-weapons/index.html> adresinden 15 Aralık 2017’de alınmıştır.

İnternet: “YPG not a terrorist organization for US, spokesman says”. (22 Eylül 2015). *Hürriyet Daily News*. Web: <http://www.hurriyetdailynews.com/ypg-not-a-terrorist-organization-for-us-spokesman-says-88832> adresinden 28 Aralık 2017’de alınmıştır.

İnternet: “Zarif, Ankara'ya gelmiyor: Sebep Cumhuriyet yazısı mı?”. (11 Ağustos 2015). *Sputnik Türkiye*. Web: <https://tr.sputniknews.com/ortadogu/201508111017057430/> adresinden 27 Aralık 2017’de alınmıştır.

İnternet: Al-Khalidi, S. and Perry, T. (12 Ekim 2015). “New Syrian rebel alliance formed, says weapons on the way”. *REUTERS*. Web: <https://www.reuters.com/article/us-mideast-crisis-syria-kurds/new-syrian-rebel-alliance-formed-says-weapons-on-the-way-idUSKCN0S60BD20151012> adresinden 20 Kasım 2017’de alınmıştır.

İnternet: Arslan, R. (30 Mart 2015). “İdlib'in El Nusra'nın eline geçmesi ne anlama geliyor?”. *BBC* **Türkçe**. Web: http://www.bbc.com/turkce/haberler/2015/03/150330_idlib_nusra_analiz adresinden 20 Kasım 2017’de alınmıştır.

İnternet: Bender, J. (3 Aralık 2015). “Report: Russia is building a second military airbase in Syria”. *Business Insider*. Web: <http://www.businessinsider.com/russia-opening-second-military-airbase-in-syria-2015-12> adresinden 26 Aralık 2017’de alınmıştır.

İnternet: Davutoğlu. A. (21 Mart 2013). “Zero Problems in a New Era”. *Foreign Policy*. Web: <http://foreignpolicy.com/2013/03/21/zero-problems-in-a-new-era/> adresinden 5 Aralık 2017’de alınmıştır.

İnternet: Dışişleri Bakanlığı (4 Şubat 2012). “BM Güvenlik Konseyi’nin Suriye Konusunda Bir Kez Daha Karara Ulaşamaması Hk.” *Bakanlık Açıklamaları*. Web: http://www.mfa.gov.tr/no_-38_-4-subat-2012_-bm-guvenlik-konseyi_nin-suriye-konusunda-bir-kez-daha-karara-ulasamamasi-hk_.tr.mfa adresinden 13 Aralık 2017’de alınmıştır.

İnternet: Dışişleri Bakanlığı. (14 Eylül 2013). “Suriye’de Rejimin Elindeki Kimyasal Silahların Tasfiyesi Konusunda ABD ve RF Arasında Sağlanan Mutabakat Hk.”. *Bakanlık Açıklamaları*. Web: http://www.mfa.gov.tr/no_-245_-14-eylul-2013_-suriye-de-rejimin-elindeki-kimyasal-silahlarin-tasfiyesi-konusunda-abd-ve-rf-arasinda-saglanan-mutabakat.tr.mfa adresinden 13 Aralık 2017’de alınmıştır.

İnternet: Dışişleri Bakanlığı. (22 Ocak 2014). “Dışişleri Bakanı Davutoğlu “Suriye halkını daha parlak bir gelecek bekliyor. Türkiye bu yolda onların yanında yer alacaktır””. *Güncel Gelişmeler*. Web: http://www.mfa.gov.tr/disisleri-bakani-davutoglu_-suriye-halkini-daha-parlak-bir-gelecek-bekliyor_-turkiye-bu-yolda-onlarin-yaninda-yer-alacaktır.tr.mfa adresinden 14 Aralık 2017’de alınmıştır.

İnternet: Dışişleri Bakanlığı. (24 Ocak 2012). “Arap Ligi Dışişleri Bakanları Konseyi’nin 22 Ocak 2012 Tarihinde Suriye Konusunda Aldığı Karar Hk.” *Bakanlık Açıklamaları*. Web: http://www.mfa.gov.tr/no_26_-24-ocak-2012_-arap-ligi-disisleri-bakanlari-

[konseyi_nin-22-ocak-2012-tarihinde-suriye-konusunda-aldigi-karar-hk_.tr.mfa](http://www.bilgesam.org/incele/1201/-cozum-sureci-kronolojisi--28-aralik-2012-22-eylul-2013/#.Wjt-imhl-M8) adresinden 13 Aralık 2017'de alınmıştır.

İnternet: Kaya, E. Ünal, B. (23 Eylül 2013). “Çözüm Süreci Kronolojisi, 28 Aralık 2012-22 Eylül 2013”. *Bilgesam*. Web: <http://www.bilgesam.org/incele/1201/-cozum-sureci-kronolojisi--28-aralik-2012-22-eylul-2013/#.Wjt-imhl-M8> adresinden 21 Aralık 2017'de alınmıştır.

İnternet: Miles, T. (15 Temmuz 2017). “U.N. ends round of Syria talks with focus on fight against terrorism”. *REUTERS*. Web: <https://www.reuters.com/article/us-mideast-crisis-syria-talks/u-n-ends-round-of-syria-talks-with-focus-on-fight-against-terrorism-idUSKBN19Z2IU> adresinden 21 Kasım 2017'de alınmıştır.

İnternet: Preston, J. (9 Şubat 2011). “Syria Restores Access to Facebook and YouTube”. *The New York Times*. Web: <http://www.nytimes.com/2011/02/10/world/middleeast/10syria.html> adresinden 16 Kasım 2011'de alınmıştır.

İnternet: Sanger, D. E. (30 Ekim 2015). “Agreement Reached to Restart Syria Peace Talks and Seek Cease-Fire”. *NYTimes*. Web: <https://www.nytimes.com/2015/10/31/world/middleeast/agreement-reached-to-restart-syria-peace-talks-and-seek-cess-fire.html> adresinden 20 Kasım 2017'de alınmıştır.

İnternet: Selvi, A. (16 Kasım 2017). “AK Parti, MHP ile seçime ortak girecek mi?”. *Hürriyet*. Web: <http://www.hurriyet.com.tr/yazarlar/abdulkadir-selvi/ak-parti-mhp-ile-secime-ortak-girecek-mi-40646581> adresinden 28 Aralık 2017'de alınmıştır.

İnternet: Semin, A. (2014). “Suriye Krizi, PYD ve 2. Cenevre Konferansı”. *BİLGESAM*. Web: <http://www.bilgesam.org/incele/96/-suriye-krizi--pyd-ve-2--cenevre-konferansi/#.WhKVikpl-M8> adresinden 20 Kasım 2017'de alınmıştır.

İnternet: Shaheen, K. (27 Mart 2016). “Assad hails Syrian regime's capture of Palmyra from Isis”. *The Guardian*. Web: <https://www.theguardian.com/world/2016/mar/27/syrian-regime-forces-retake-all-of-palmyra-from-isis> adresinden 20 Kasım 2017'de alınmıştır.

İnternet: Solomon, E. (23 Şubat 2016). “Syria ceasefire to begin on February 27”. *Financial Times*. Web: <https://www.ft.com/content/28517028-d99b-11e5-98fd-06d75973fe09> adresinden 20 Kasım 2017'de alınmıştır.

İnternet: Solomon, J. (31 Ocak 2011). “Interview with Syrian President Bashar al-Assad,” *Wall Street Journal*. İnternet: <https://www.wsj.com/articles/SB10001424052748703833204576114712441122894> adresinden 16 Kasım 2017'de alınmıştır.

İnternet: Türk yaptırımına Suriye'den misilleme geldi”. (5 Aralık 2011). *Radikal*. Web: <http://www.radikal.com.tr/dunya/turk-yaptirimina-suriyeden-misilleme-geldi-1071538/> adresinden 13 Aralık 2017'de alınmıştır.

İnternet: Türkiye'den Suriye'ye dokuz maddelik yaptırım". (30 Kasım 2011). *El-Cezire Türk*. Web: <http://www.aljazeera.com.tr/haber/turkiyeden-suriyeye-dokuz-maddelik-yaptirim> adresinden 13 Aralık 2017'de alınmıştır.

İnternet: UN Security Council (27 Eylül 2013). "Resolution 2118". Web: [http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/2118\(2013\)](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/2118(2013)) adresinden 17 Kasım 2017'de alınmıştır.

İnternet: UN Security Council. (17 Mart 2011). "Resolution 1973". Web: [http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/1973\(2011\)](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/1973(2011)) adresinden 14 Aralık 2017'de alınmıştır.

İnternet: UN Security Council. (26 Şubat 2011). "Resolution 1970". Web: [http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/1970\(2011\)](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/1970(2011)) adresinden 13 Aralık 2017'de alınmıştır.

İnternet: UN Security Council. "Security Council-Veto List". Web: <http://research.un.org/en/docs/sc/quick> 22 Ağustos 2017'de alınmıştır.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Soyadı, adı : Kiraz Sami
 Uyuğu : TC
 Doğum tarihi ve yeri : 1987 Ankara
 Medeni hali : Evli
 Telefon : 03122161511
 e-mail : samikiraz@gmail.com

Eğitim

Derece	Eğitim Birimi	Mezuniyet tarihi
Doktora	Gazi Üniversitesi (Uluslararası İlişkiler)	2018
Yüksek lisans	Ege Üniversitesi (Uluslararası İlişkiler)	2012
Lisans	Ege Üniversitesi (Uluslararası İlişkiler)	2009
Lise	Kalaba Anadolu Lisesi	2004

İş Deneyimi

Yıl	Yer	Görev
2013-2018	Gazi Üniversitesi	Araştırma Görevlisi
2010-2013	Niğde Üniversitesi	Araştırma Görevlisi

Yabancı Dil

İngilizce

Yayımlar

Makaleler:

Özyılmaz Kiraz, Betül ve Kiraz, Sami (2015). Turkey as a Model for the Middle Eastern States A Psychological Perspective. *Humanities and Social Sciences Review*, 4(1), 473-480.

Kiraz, Sami (2012). Uluslararası İlişkilerde Egemenliğin Değişen Yüzü. *Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 5(1), 93-102.

Bildiriler:

Kiraz, Sami (2013). Çin Dış Politikasında Uluslararası Örgütlerle İlişkiler Bağlamında Barış Ve Güvenlik Yaklaşımları. *V. Uludağ Uluslararası İlişkiler Konferansı: "Barış Ve Güvenliğin Yeniden İnşası"*, 537-551. (Tam Metin Bildiri)

Kiraz, Sami (2013). Batı Dışı Uluslararası İlişkiler Teorileri Geliştirme Çalışmaları: Çin Örneği. *Akdeniz Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Sempozyumu* (Tam Metin Bildiri)

Tok, Nafiz ve Kiraz, Sami (2011). Türkiye'nin Balkanlara Yönelik Dış Politikası. 3. *Uluslararası Balkanlarda Sosyal Bilimler Kongresi*, 161-173. (Tam Metin Bildiri)

Kitap Bölümleri:

Kiraz, Sami (2016). "Bağımsızlıktan 21. Yüzyıla Suriye-Rusya Siyasi İlişkileri". Mehmet Akif Okur ve Nuri Salık (Ed.) *Bağımsızlıktan Arap Baharı'na Suriye İç ve Dış Politika*. Ankara: Nobel.

Kiraz, Sami (2015). "Türkiye'nin Ermenistan Politikasını Etkileyen Faktörler ve Analizi". Soyalp Tamçelik (Ed.). *Ermenistan Tarih Hukuk Dış Politika ve Toplum*. Ankara: Gazi Kitabevi.

Kiraz, Sami (2014). "Sosyal İnşacılık Yaklaşımı". Mehmet Şahin ve Osman Şen (Ed.). *Uluslararası İlişkiler Teorileri Temel Kavramlar*. Ankara: Kripto.

Kiraz, Sami (2014). "Sosyal İnşacılık Yaklaşımında Güvenlik". Emre Çıtak ve Osman Şen (Ed.). *Uluslararası İlişkilerde Güvenlik Teorik Değerlendirmeler*. İstanbul: Uluslararası İlişkiler Kütüphanesi.

Kiraz, Sami (2014). "Türkiye-İran İlişkilerini Belirleyen Faktörler ve Muhteva Analizi". Soyalp Tamçelik (Ed.). *İran Değişen İç Dinamikler ve Türkiye İnan İlişkileri*. Ankara: Gazi Kitabevi.

Çeviriler:

Özyılmaz Kiraz, Betül ve Kiraz, Sami (2015). "Ulusal Güvenlik ve Devletin Doğası". Emre Çıtak (Ed.). *İnsanlar Devletler ve Korku*. İstanbul: Uluslararası İlişkiler Kütüphanesi.

Özyılmaz Kiraz, Betül ve Kiraz, Sami (2015). "Ülkesel Yapı ve Uluslararası Değişim". Emre Çıtak (Ed.). *Uluslararası İlişkiler Teorisinde Yeni Düşünce*. İstanbul: Uluslararası İlişkiler Kütüphanesi.

GAZİLİ OLMAK AYRICALIKTIR..

